HÅGKOMSTER OCH LIVSINTRYCK XIX

BLAND PROFESSORER och STUDENTER

UPPSALAMINNEN BERÄTTADE AV **GAMLA STUDENTER OCH ANDRA**

UNDER REDAKTION AV *SVEN THULIN*

MED 58 ILLUSTRATIONER

3:e—4:e TUSENDET

J. A. LINDBLADS FÖRLAG - UPPSALA

Omslagsteckning av *GUNKAR LINDVALL*

UPPSALA 1938 WRETMANS BOKTRYCKERI AKTIEBOLAG 18268

Förord till den elektroniska utgåvan

Boken från 1938 digitaliserades i mars 2016. Den utgör del 19 i serien *Hågkomster och livsintryck*. De medverkande författarna är så många att vi inte har undersökt vars och ens dödsår, utan nöjt oss med att boken är mer än 70 år gammal, som om den vore anonym.

Från Ann Margret Holmgren till Karl-Gustaf Hildebrand

1 trenne volymer, betitlade resp. »Den eviga ungdomens stad», »Uppsalaminnen» och nu senast »Bland professorer och studenter», har serien Hågkomster och livsintryck under tre år å rad varit helt upplåten åt personliga minnen från Uppsala. De båda författarnamnen här ovan tillhöra den äldsta och den yngste medarbetaren i trilogien och utmärka alltså ytterpunkterna i tiden för denna minnesserie. Ann Margret Holmgren, som ännu när detta skrives lever och är verksam, 88 år gammal, går med sina minnen tillbaka till 1850-talet, medan Karl-Gustaf Hildebrand och andra av de yngsta medarbetarna i detta band representera innevarande årtionde. De tre volymerna på sammanlagt närmare 1,200 sidor omspänna sålunda en period av cirka 80 år.

För den resande, som nalkas Uppsala med järnväg från Stockholm, utgör numera Gari Milles Sten Sture-monument, där det reser sig på sin massiva granitsockel över Kronåsens tallkronor, ett av de första »landmärkena» för staden kring Fyrisån. När bilden av detta monument möter på omslaget till denna bok, har det här en symbolisk funktion i mer än en bemärkelse. Såsom av en av de efterföljande uppsatserna framgår, går »Sturefrågans» upprinnelse lika långt tillbaka i tiden som de äldsta minnena i denna volyms första uppsatser, nämligen till 1870-talet.8

Med här föreliggande volym, som alltså ensam omsluter ett 60-tal år, får denna speciella Uppsalaserie tills vidare sin avslutning. Det har tidigare framhållits, att de personliga minnena från en universitetsstad som Uppsala utgöra en hart när outtömlig källa att ösa ur. Detta faktum är knappast mindre påtagligt, när nu ytterligare ett digert band lägges till serien. Det är sålunda icke brist på nytt material och nya bidragsgivare utan praktiskt-ekonomiska begränsningsskäl, som äro bestämmande för att denna tredje Uppsalavolym t. v. blir den sista.

Till alla dem, som med sina minnesuppsatser eller på annat sätt med råd och dåd möjliggjort eller underlättat tillkomsten av dessa Uppsalavolymer, är det redaktionen angeläget att framföra ett varmt tack.

Även denna gång har hela bandet i korrektur genomsetts av bibliotekarien Arvid Hj. Uggla, som därvid gjort

värdefulla påpekanden.

^

I boken »Den eviga ungdomens stad» lämnades en redogörelse för en i sitt slag säkerligen enastående privat samling av Uppsala-litteratur, omfattande cirka 2,000 nummer. Sedan denna redogörelse publicerades, har samlingen ifråga genom köp övergått till Lundequistska bokhandeln i Uppsala och är avsedd att bli tillgänglig för intresserade forskare inom nämnda firmas lokaler. Det är med tillfredsställelse man konstaterar, att samlingen ifråga sålunda bevarats i enhetligt skick och blir åtkomlig på en för Uppsala-forskning så central plats. Man torde kunna räkna med att den i sinom tid även blir kompletterad med tryckt katalog.

Uppsala i oktober 1938. c j Från det kyrkliga Uppsala

och andra Uppsalaminnen

av

Bernhard Bohlin

DEN 3 DECEMBER 1876 såg jag för första gången från det ankommande järnvägståget den väldiga, röda Vasaborgen på sin höjd och domkyrkan med sina båda torn.

Mitt ärende till Uppsala var mycket personligt och allvarsamt nog: jag skulle som privatist försöka taga studentexamen. En vän från Göteborg, teologie studeranden Magnus Wieselgren, mötte mig och förde mig till sin bostad. Redan förut hade han visat mig mycken vänskap och gav nu åt mitt bävande hjärta en känsla av trygghet och hopp.

Följande dag samlades 15 unga män, alla med samma syfte som jag, i Uppsala katedralskola. Från olika håll kommo vi; ingen av dem kände jag något närmare. På sedvanligt sätt försiggick examen. Bland de lärare, som utexaminerade oss, behåller jag i tacksamt minne särskilt rektor M. Floderus och lektor P. Wikner. Deras vänliga och saktmodiga tillvägagående med oss stackars privatister var välgörande. Wikners milda ansikte och djupa ögon ha hos mig lämnat ett outplånligt intryck. Tacksamt minns jag också hans synnerligen enkla frågor.10

Slutet på denna kampens dag blev, att endast fem godkändes, och av dessa var jag en. När vi lämnade skolan, var det redan skymning. Trappor och korridorer voro endast svagt upplysta. Utanför porten väntade ingen på oss. Studentmössor hade vi ej. Efter ett enkelt farväl gingo vi en var åt sitt håll för att ej vidare träffas.

Så gick det till vid denna studentexamen. Studentens glädje fyllde dock våra hjärtan, fastän vi ej visade den. En vemodskänsla över de många som misslyckats gjorde väl sitt till, att vår glädje blev så tystlåten. Sedan jag telegraferat till mitt hem om den lyckliga utgången, ställde jag mina steg till Övre Slottsgatan 8, en gammal gård, som ej längre finns. Här träffade jag förutom Wieselgren också några andra studenter, som togo emot mig med glädje. Skämtande sade de sig ha fruktat, att jag misslyckats och i förtvivlan kastat mig i Fyris.

Vårterminen 1877 kom jag till Uppsala för att först komplettera i hebreiska och sedan studera teologi. Rätt mycket hade jag tänkt på den medicinska vägen men avgjorde mig för den teologiska; detta ej blott därför att min håg drog mig åt det hållet utan även därför att en person välvilligt erbjudit mig att av honom få låna allt vad jag behövde under min Uppsalatid, dock under förutsättning att jag valde prästens kall.

I skollivet hade jag aldrig funnit behag. Den frie studentens liv däremot tyckte jag om. Min bostad fann jag i nyssnämnda gård och blev där medlem av den så kallade Kolonien. Kamraterna här voro alla män med djup känsla för livets allvar men också för dess rikedom och skönhet. Alla ville de låta sig ledas av Guds vilja. Flertalet av dem ämnade bliva präster och nådde som sådana i allmänhet ganska framstående befattningar. För den unge nykomlingen fick detta kamratskap en djupgående betydelse,11

En annan källa med livgivande vatten fann jag i den s. k. Lördagsföreningen, som varje lördagsafton samlades i förhyrd lokal för gemensam uppbyggelse. I denna krets, vars antal ständigt växlade, möttes studenter från alla fakulteter. Härigenom vidgades synkretsen. Syftet för deltagarna var dock ej alls kritisk behandling av den

kristna tron utan direkt uppbyggelse. Vid varje termins början utsågos några s. k. anagnoster, som hade att ansvara för det uppbyggliga innehållet vid mötena. Dessa avslutades med bön under knäböjning och till sist sång. Ovanpå allt drack man en kopp te och bekantade sig med nykomna.

Föreningen flyttade en och annan gång till ny lokal. En dylik flyttning minns jag. Två buro då vår lilla orgel. Av stolarna tog var och en sin, varefter den långa raden ställde kosan till Järnbrogatan 24. Vid anblicken av det långa tåget anmärkte en förbigående student, att detta var den värsta stolgång han någonsin varit med om.

Kristliga föreningen av unga män fanns ej då i Uppsala. Men där fanns en ynglingaförening, som omfattade en liten krets av unga män med religiösa intressen, utan hänsyn till yitre samhällsställning. Då jag år 1877 kom med i denna förening, höll den till i nyssnämnda gård i ett litet rum åt Sysslomansgatan. Lika enkelt som rummet var dess inredning. Vi trivdes i alla fall där mycket väl och höllo samman som de bästa vänner. Denna lilla förening anslöt sig efter några år till den stora världsorganisationen K. F. U. M. samt antog dess stadgar.

Bruket av rusgivande drycker, särskilt punsch, var bland studenterna synnerligen allmänt och föranledde rätt ofta situationer, som föga passade bildad ungdom. En rätt stark reaktion mot detta onda började dock12

under min studenttid förspörjas. Som en verkande kraft mot rusdrycksbruket framträdde Studenternas nykterhetsförbund, till vilket jag genast anslöt mig. Förbundets verksamhet fortgick då efter två linjer, den ena för dem, som fullständigt avsade sig allt bruk av rusdrycker, den andra för dem, som helt avsade sig bruk av alla brända och destillerade drycker men förbehöllo sig ett måttligt bruk av vin och maltdrycker. Studenternas nykterhetsförbund arbetar numera endast efter den absoluta linjen i fråga om alla alkoholhaltiga drycker.

En man, som vid den tiden med hänsyn till nykterhetsarbetet utövade ett stort inflytande på såväl studenter som andra, var grosshandlaren C. O. Berg i Stockholm. Han ägde en mindre vanlig förmåga att i starka färger utmåla allt det elände, som rusdryckerna åstadkomma. Synnerligen folkligt var också hans framställningssätt. Många av hans föredrag hörde jag. Ett med ämnet »Konsten att säga nej» kommer jag särskilt ihåg. C. O. Berg utgav under många år tidningen »Arbetarens vän», som på ett förtjänstfullt sätt kämpade för den svenska arbetarens höjande ej endast genom nykterhet utan också genom ökade kunskaper och större hyfsning. I denna tidning tillerkändes religionen grundläggande betydelse. I Uppsala höll C. O. Berg nästan alltid sina föredrag i Lutherska missionsföreningens bönhus, nu kallat Missionskyrkan.

Efter några år började amerikanskt inflytande sätta sin prägel på svenska nykterhetsrörelsen, som därigenom i mer än ett hänseende radikaliserades. Härvid erinrar jag mig särskilt amerikanaren Eli Jansons verksamhet, som väckte missnöje hos många. Hans gärning i vårt land blev dock ej långvarig.

I Missionskyrkan brukade också kaptenen, seder-13

mera översten E. Melander hålla sina ovanligt lärorika och väckande föredrag över olika samhällsfrågor. Ett enkelt och naturligt levnadssätt rekommenderade han alltid med kraft. Bland föredragshållare erinrar jag mig också prof. W. Rudin, som i Allmänna läroverkets samlingssal höll en serie föreläsningar om den danske filosofen Sören Kierkegaards liv och lärouppfattning. I samma lokal höll Rudin särskilt för studenter ett värdefullt nykterhetsföredrag i anslutning till en forngrekisk författares ord: »Ju bättre det lyckas, desto sämre är det», d. v. s. ingen bör skryta över sin duktighet i dryckeslaget.

Under min Uppsalatid var det intet tvång för teologie studerande att närvara vid de offentliga teologiska föreläsningarna. För egen del hörde jag inga andra än W. Rudins och K. H. G. von Schéeles. Rudins föreläsningar på stora Gustavianum voro alltid starkt besökta och synnerligen lärorika. Hans föreläsningssätt var behagligt och buret av trosvärme. Än i dag har jag kvar flera böcker fyllda med anteckningar från dessa intressanta timmar. För hela min bibliska uppfattning ha de haft en djupt ingripande betydelse.

Rudin sökte också utöva inflytande på studenterna genom att på söndagsaftnarna hålla sitt hem öppet för dem. Han bodde under min Uppsalatid Sysslomansgatan 13 i en synnerligen enkel gård, som längesedan är borta liksom också den tillhörande vackra trädgården. Ofta blev salen i Rudins hein alldeles fylld av studenter, med vilka han förtroligt samtalade om många religiösa frågor. En och annan gång väckte han dock frågor, som syntes

mig vara tämligen främmande för det rent religiösa. Så t. ex. hans spiritistiska funderingar. Han förevisade till ocli med skrivelser och teckningar, utförda av andar, och trodde att dessa hade ett starkt behov att få vittna14

om sin tillvaro. Snart nog, tror jag, upphörde dock Rudin med denna egendomliga korrespondens. Efter några timmars samtal med studenterna bjöds hela skaran på supé. När gästerna voro många, undrade vi hur Rudins goda maka skulle klara av matfrågan. Det gick dock alltid, om än i den största enkelhet. »De åto alla och blevo mätta.»

Professor von Schéeles föreläsningar i filosofiens historia följde jag också med synnerligt intresse. Han läste med klarhet och lugn, så att det var lätt både att höra och göra anteckningar.

För min tentamen i dogmatik läste jag en rätt vidlyftig kurs, som jag tänkte vara färdig med i september. Men så kom en dag professorn i ämnet, Martin Johansson, till 111ig och sade, alt jag måste tentera tör honom redan på vårterminen, därför att han skulle resa bort. Då jag upplyste honom om att jag ännu ej alls var färdig, fick jag till svar: kom i alla fall. Att jag nu började en våldsam pluggläsning, hjälpte ej, ty tiden var för kort. Emellertid gick jag åstad på den av professorn utsatta dagen och fick betyg ined ett litet pius. Varför den för sin stränghet kände professorn handlade så emot mig, liar jag aldrig kunnat utgrunda.

En lärare, som jag under min studietid kom rätt nära ocli mottog djupa intryck av, om än på annat sätt än av Rudin, var professorn i praktisk teologi, domprosten C. A. Torén. Ilans godhet och mildhet voro överväldigande. Inför en sådan person kunde man ej annat än böja sig i djup ödmjukhet. Icke var han någon i det offentliga livet ledande personlighet; med sin stora lärdom briljerade han ej, men ban framträder i alla fall för min hågkomst som stor och föredömlig. När man fick följa honom på hans promenader, kände man sig tacksam att få gå vid hans sida. Ofta hörde jag honom15

predika i domkyrkan. Att den lille spröde mannen skulle kunna göra sig gällande i domkyrkan, var nästan otroligt. Sin predikan började han också stilla och liksom försiktigt. Men snart höjde han rösten och satte småningom in hela sin kraft i predikan. Då genljödo valven av hans stämma, och det kändes som om han med de starka orden, som ofta förstärktes genom synonymer, ville giva ut både kropp och själ åt sina åhörare. Det är svårt att karakterisera Torén som predikant, men då man så hörde honom, kände man att Gud var nära i oändlig kärlek och allsmäktig frälsarevilja. Den unge studenten kände då, att det är något stort att vara en Guds ords förkunnare.

I december 1879 var jag färdig med mina teologiska examina, den teoretiska och den praktiska. Som jag då ej ännu fyllt 23 år, måste jag söka Kungl. Maj:ts nådiga medgivande. Sedan detta erhållits, blev jag tillsammans med två andra i Skara invigd till prästämbetet av den på samma gång innerligt fromme och högt lärde biskopen A. F. Beckman i och för tjänstgöring i Göteborgs stift, där vi hade vår hemortsrätt. Femtiofem år efter vigningen i Skara var jag assistent vid en biskopsvigning i Uppsala domkyrka. Två voro de som då mottogo biskopsämbetet, den ene i Skara, den andre i Härnösand. Skarabiskopen var son till kontraktsprosten Carl Ljunggren, Härnösandsbiskopen var min son. Carl Ljunggren var min ordinationskamrat i Skara.

I volymen »Den eviga ungdomens stad» berättas om hur en del studenter, innan de lämnade Uppsala för att på skilda platser i vårt land börja sitt livsarbete, överenskommo att regelbundet skriva brev, som skulle cirkulera dem emellan. Jag var också med i en liknande brevförening. Vi voro 15, spridda över så gott som hela Sverige. Stor glädje och uppmuntran beredde16

oss de mottagna breven. Sedan de cirkulerat mellan alla medlemmarna, förvarades de lios en av dem. Hela kretsen är nu utdöd med undantag av två, den ene född 1853, den andre 1857. Förra året uppbrändes hela vår brevsamling, då vi kvarlevande ansågo den vara av så personligt och intimt innehåll, att den icke borde överleva oss.

En annan förening med helt annan uppgift än den här ovan omtalade vill jag också berätta om i detta sammanhang.

I början av år 1880 höll fil. kand. Knut Wicksell, en ivrig anhängare av den s. k. nymalthusianismen, i Uppsala

ett föredrag över ämnet »Några ord om sam-hällsolyckornas viktigaste orsak och botemedel». Detta verkade som en brandfackla. W. framställde nämligen den ökade befolkningen i vårt land som en nationell olycka, dragande med sig fattigdom och mycket annat ont. Barnantalet borde därför genom preventiva medel minskas. W. erhöll för sitt uppträdande av universitetets mindre konsistorium en varning. Härigenom blev dock ej mycket vunnet.

Genom tidningsuppsatser och broschyrer fortsattes striden mot Wicksell. Men ej nog därmed. I mars 1880 hölls i Uppsala ett stort möte ined föredrag av professorerna von Schéele och C. Norrby. Efter dessa föredrag kommo de närvarande överens om att grunda Uppsala sedlighetsförening. Schéele blev dess ordförande. Bland styrelsemedlemmarna var landshövding A. Hamilton en. På föreningens förlag utgav han en skrift: »Är överbefolkning i Sverige orsak till fattigdom; och är fattigdomen viktigaste orsaken till dryckenskap och otukt?» Undan för undan utgav föreningen en del småskrifter i samma syfte som den nyssnämnda. Offentliga föredrag höllos också i samma syfte av flera olika talare.17

Fröken Ebba Boström mottog av föreningen uppdrag att söka bereda tryggare och ljusare levnadsförhållanden för ensamstående unga kvinnor i Uppsala. Denna enkla begynnelse utvecklades så, att genom Ebba Boströms starka kärlek och offervilja så småningom växte fram den stora anstalten Samariterhemmet med dess förnämliga sjukhus och utbildning av församlingssystrar och diakonissor m. m. Fröken Boström offrade både sig själv och hela sin stora förmögenhet för detta omfattande arbetes bestånd och tillväxt. »Till att tjäna» läses i sten hugget över en av ingångsportarna till Samariter-hemmet.

Angående själva sedlighetsföreningen må sägas, att dess verksamhet fortgick i all stillhet. Omsider fann man att så mycket nytt och löftesrikt vuxit fram här i Uppsala till stöd och hjälp för icke minst de unga, att en särskild sedlighetsförening ej längre var behövlig. Våren 1893 upplöstes den därför vid ett sammanträde, där landshövding A. Hamilton var med. Jag var föreningens siste ordförande.

Min första tjänstgöring efter prästvigningen i Skara fick jag i ett pastorat i Halland, dit jag sändes som adjunkt åt en gammal prost. Där fick jag stanna i fem år. I oktober 1884 fick jag en skrivelse från domprosten Torén i Uppsala med förfrågan, om jag ville mottaga förordnande att som hans adjunkt tjänstgöra vid domkyrkan. Såväl innehållet i som formuleringen av detta och ett senare brev är utmärkt av en säregen innerlighet. Resultatet av vår korrespondens blev, att jag i början av år 1885 befann mig i Uppsala för att tjänstgöra där. Ombytet var stort och väckte bävan i mitt hjärta.

Under min tjänstgöring inom Uppsala domkyrkoförsamling fortgick prästerskapets arbete på ungefär samma sätt som nu. En arbetsform, som nu ej längre finns, 2 — XIX.18

men på min tid krävde ett betydligt arbete, var husförhören. När på hösten omflyttningarna inom staden voro avslutade, kringsändes från pastorsexpeditionen till varje gårdsägare en kallelselista till de stundande husförhören, med begäran att den genom hans försorg måtte tillställas varje hushåll i hans gård för påteckning av hyresgästerna och sedan vid husförhöret återlämnas. Denna apparat var rätt vidlyftig, men resultatet oftast gott. I stort sett blevo förhören väl besökta. Särskilt när professorsfruarna kommo ined, gestaltade sig förhören ofta Lill goda samtal över olika religiösa spörsmål, ty de förstodo konsten både att svara och fråga. När alla förhören voro slut och uppgifterna för den stundande mantalsskrivningen inkommit, genomgingos dessa på pastorsexpeditionen, och alla bostadsändringar infördes i församlingsböckerna. Som detta betydande arbete fort måste avslutas, sattes alla krafter i gång, och arbetet fortgick både dag och natt. Nattarbetarna hade mat med sig för att så kunna hålla uppe både kraft och mod.

År 1886 gifte jag mig. Innan detta skedde, överlade jag härom med min gode domprost. Han tyckte att företaget var betänkligt, då jag ju hade små inkomster och ingen fast plats. Han ville dock ej avråda. Vi båda unga trodde på Guds omvårdnad och blevo ej besvikna.

Det mig personligen åliggande arbetet underkastades med åren vissa ändringar och tillägg. Detta berodde på ökat intresse för sociala förhållanden inom Uppsala. 1 samma mån staden växte titi, började också behovet av nya organisationer för beredande av hjälp åt vissa församlingsgrupper göra sig gällande. Ett bevis på att man i detta

hänseende verkligen vaknat och åstundade att omsätta tanken i handling var, att domkyrkoadjunkten i Uppsala I. Th. Hellman sändes till England och19

Skottland för att studera fattigvårdsförhållandena där. Man studerade också Ludvig Meijers bok: »Redogörelse för staden Elberfelds fattigvårdssystem», som berättar om en djupt ingripande omorganisation av fattigvården där. Hemkommen började pastor Hellman i handling omsätta tanken, att fattigvården kunde ge hjälp åt de behövande även på annat sätt än genom penninggåvor. Ät alla, som kunde arbeta, skulle man bereda tjänligt arbete mot skälig betalning för det ordentligt utförda arbetet. I detta syfte upprättade ban det s. k. Arbetshemmet med dess många olika arbetsformer. Från ett större kök utdelades också en varm, närande soppa, dels gratis, dels mot billig betalning.

Som Hellmans arbete hastigt växte och började bli honom övermäktigt, sammankallades intresserade inom Uppsala till ett möte i stora Gillesalen för att diskutera fattigvårdsförhållandena i Uppsala. Resultatet blev att några av de närvarande valdes till styrelse i föreningen »De fattigas vänner i Uppsala». Denna styrelse skulle särskilt söka anskaffa nödiga medel för att understödja det redan igångsatta arbetet samt befordra dess utveckling. Särskilt var man angelägen om samarbete med stadens officiella fattigvård. Sådant kom också till stånd, därigenom att fattigvårdsstyrelsen mottog hjälp av de s. k. fattigvårdarna. En fattigvårdare skulle i regel ej taga befattning med mer än högst fem familjer och söka på ett personligt sätt bliva dessa till all möjlig hjälp. Ett härbärge för husvilla upprättades med särskild föreståndare. Härbärgets avlusningsapparat förde ett framgångsrikt krig mot »luffarnas» ohyra. Två arbetsstugor för fattiga barn upprättades på olika håll i staden. Dessa syftade till att lära barnen hålla sig hela och rena. Efter några timmars arbete på stugan fingo de ett mål mat.20

Av den stora styrelse, som utsågs vid mötet på Gillet, finns numera ingen kvar i livet mer än jag. Av hela den omfattande organisationen synes nu med undantag av arbetsstugorna finnas kvar endast byrån för beredande av arbete åt kvinnor med lokal Järnbrogatan 26. Fru Ebba Olivecrona, som under många år varit den ledande kraften i detta kvinnoarbete, framlade vid sin avgång en synnerligen intressant berättelse om det frivilliga fattigvårdsarbetet i Uppsala. Att så mycket av detta arbete ej nu hålles i gång, beror dels på att tidsförhållandena äro helt andra än då, dels ock på att den officiella fattigvården nu arbetar på annat sätt än förr.

Själv var jag ledamot av stadens fattigvårdsstyrelse och hade på min lott Svartbäcksroten, som då ansågs vara den mest krävande av alla rotarna. Ännu en anledning till personligt arbete inom Svartbäcken gavs mig genom Mikaelsfonden. Denna fond utgjordes till en början av de 50,000 kr., som av den unge studenten friherre August Mikael Posse (f. 1857, d. 1887) skänkts till uppförande av en mindre kyrka i Svartbäcken. Redan innan denna kyrka hunnit uppföras, tillsattes kyrkans blivande predikant. Härtill blev jag av fondens förvaltare utsedd. Svartbäcksroten skulle således av mig vårdas icke endast beträffande fattigvården vitan också i religiöst hänseende.

Den 27 nov. 1889 samlades Mikaelsfondens förvaltare, professorerna Rudin och Clason samt docent Nylander, jämte pastorerna Hellman och Bohlin, byggmästare Gauf-fin och några grundläggningsarbetare i härbärget för husvilla, Fabriksgatan 14, till en kort andaktsstund, varefter man begav sig till den tomt, som staden upplåtit till byggnadsplats för kyrkan. Föga inbjudande syntes denna, som var översållad med allehanda skräp, icke21

minst lämningar efter luffares supgillen. Inga luffare syntes dock nu till. Aftonen var stilla och ljuvlig. Fröken A. Posse gjorde det första spadtaget, efterföljd av styrelsemedlemmarna m. fi. Så började Mikaelskyrkans grundläggning. Mikaelidagen den 4 oktober 1891 öppnades den för gudstjänst men blev kyrkligt invigd av ärkebiskop Sundberg först följande års Mikaelidag.

Som det mesta av de först skänkta 50,000 kr. åtgick till byggnad och inredning av kapellet, fullkomnade Posses båda systrar broderns vackra tanke genom att av egna tillgångar för verksamhetens vidmakthållande skänka 40,000 kr. Arbetsfonden ökades ytterligare genom gåvor från annat håll.

Denna kyrkobyggnad, som uppfördes på en plats, som med skäl kan kallas oren, har alltså för sin tillkomst att

tacka en enastående vacker offergärning av tre gudhängivna syskon, som nu alla äro hädangångna. Kapellet är en vacker och värdig minnesvård över dem.

Ett annat kyrkoarbete av stor omfattning och betydelse fick jag också vara med om under min tjänstgöringstid i Uppsala, nämligen domkyrkans restauration. Vid den stora branden i Uppsala den 16 maj 1702, den svåraste av de många som övergått Uppsala, räddades domkyrkan från fullständig förstörelse endast genom professor Olof Rudbecks d. ä. hänsynslöst djärva och osjälviska ingripande. Fattigdomen i vårt land var då mer än vanligt stor, varför det syntes nästan omöjligt att återupprätta kyrkan. I sin nöd vände man sig till konung Karl XII, som då vistades i Polen. Av egna medel skänkte han en betydande summa; dessutom avlät ban till den hemmavarande regeringen en skrivelse med åläggande att för kyrkorestaurationen anskaffa så mycket den kunde. Sedan härigenom en del pengar samlats, satte man frimodigt igång med arbetet. Detta22

fortgick så raskt, att kyrkan åter kunde öppnas för gudstjänst år 1707. I den restaurerade kyrkans fattigdom på prydnader framlyste den nya av Tessin d. y. ritade, av konstnären Precht utförda och av änkedrottning Hedvig Eleonora bekostade predikstolen på ett säreget sätt. År 1731 fick kyrkan också ett av samme Precht utfört storstilat altare. När härtill kommo de av överintendenten Hårleman ritade tornhuvarna, så ansågs allt gjort som kunde göras. Det nödiga underhållet av den sålunda restaurerade kyrkan synes dock ha försummats. Följderna härav blevo snart tydliga. Nog talade man om angelägenheten av att hindra förfallet, men då man saknade pengar, fick kyrkan vara som hon var.

År 1873 syntes en lyckligare tid randas för domkyrkan, ty då framträdde ärkebiskop Sundberg med kraft för att bringa hjälp åt sin kyrka. Av arkitekt Zettervall, som fullbordat Lunds domkyrkas restauration, erhöll han löfte att också svara för restaureringen av Uppsala domkyrka. I slutet av år 1874 inkom han till domkapitlet i Uppsala med ritningar i 13 blad. I januari 1875 överlämnades ritningsförslaget till Kungl. Maj:t med begäran om stadsfästelse. Härmed påbörjades en mångårig strid med Kungl, överintendentsämbetet. Först den 30 januari 1884 erhöll Zettervalls i vissa delar ändrade förslag Kungl. Maj:ts stadsfästelse.

Nu gällde det att anskaffa pengar. Kyrkans egen kassa kunde bidraga med 75,000 kr. Domkyrkoförsamlingen beviljade 200,000 kr. Tvåtusen tiggarlistor utsändes. Den första av dem gick till konungen, som i två poster gav 65,000 kr. Insamlingens resultat blev, att man i början av år 1885 hade en byggnadskassa på över 400,000 kr. Härtill kom senare 500,000 kr., som riksdagen beviljat.

Under ledning av den erfarne arkitekten E. V. Langlet23

började det egentliga arbetet med undersökning av kyrkans grund, varvid man fann, att det enda ställe, där grunden måste kraftigt förstärkas, var under det södra tornet. Jag minns så väl, hur många med intresse betraktade den stora och djupa grop, som grävdes invid det södra tornets yttersida. Arbetet såg farligt ut. I detta dike placerades ej mindre än 42 längre och kortare pelare av dels granit, dels järntuber fyllda med cement så tätt intill muren som möjligt. Sedan de alla inbördes förankrats, fylldes diket med lämpligt material. Att man härigenom fick en tillförlitlig grund kan den dag som är bevisa.

Nu kunde arbetet med själva tornet börjas. Detta lutade betänkligt utåt. Uppifrån och nedåt avhögg man sydsidans mur, tills man fick en lodrät linje. På insidan murade man till efter samma mått som man huggit av på utsidan. Båda tornens murar ökades med 12 meter. En del andra ändringar företogos också med tornen. Även kyrkans yttertak höjdes. På tornmurarna restes höga spiror, som i hög grad skilde sig från de förra huvarna. Såväl kyrktaket som tornspirorna kläddes med ny, kraftig kopparplåt. På takets såväl östra som västra ändar placerades en änglabild. På takets mitt restes den ståtliga takryttaren, påminnande om den som stod där före branden. När korsen på tornspirorna uppsattes, inlades i kulan under det södra korset ett pergament med inskription: »År ett tusen åtta hundra åttio nio efter Kristi födelse restes dessa tornspiror och fortgick kyrkans restaurering--». Sedan nämnes ärkebiskopens, domprostens, byggnadsstyrelseledamöternas, arkitektens och byggmästarens namn. Sist omtalas, att Motala mekaniska verkstad levererat alla järnstommar i kyrkan.

I och för den inre reparationen uppfördes en trävägg24

från golv till tak, vilken avskilde koret och korsarmen från kyrkans västra del. Gudstjänsterna fortgingo som vanligt i denna avdelning. När byggnadsarbetena avslutats i kordelen, flyttades gudstjänsterna dit. Som den gamla predikstolen nedtagits och bortförts från kyrkan, kunde den ej nu här användas. I dess ställe uppförde man en högst enkel predikstol av kyrkans bänkdörrar, uppburen av en trästolpe och försedd med en enkel trappa. Församlingen trivdes bra i denna kyrka, som dock befanns för liten. Hantverksföreningens hus, som innehöll en rätt stor sal, hade redan tidigare förhyrts till predikolokal. Denna lokal blev mycket omtyckt. När omsider byggmästaren sade sig behöva hela kyrkan, uppläts välvilligt universitetets aula för högmässogudstjänsterna, som där höllos till dess kyrkan blev färdig.

När det stora arbetet nalkades sin fullbordan och blicken utan hinder av en mängd ställningar kunde överskåda hela kyrkorummet, fann man detta vara helt förnyat. En stor rikedom av färger, figurer och bilder såg man nu på de förut helt vita ytorna. Arkitekten Agi Lindegren, som svarade för dekorationsarbetet, hade under omfattande studier i utlandet där samlat många för Uppsala kyrka lämpliga motiv. Dessa hade han mästerligt omformat på de vita ytorna. Gamla, under kalkputsen gömda motiv hade också framknackats och använts. Till och med några svenska kungabilder hade kommit med. Vid ett tillfälle, när ärkebiskop Sundberg besökte kyrkan, såg jag honom peka upp emot Gustav Vasas bild och hörde honom säga, att den gubben bar sig så illa åt mot svenska kyrkan, att han egentligen ej borde få sitta däruppe.

De gamla grova, murade pelarna i kyrkans västra del voro nu omskapade till likhet med pelarna i koret. Fönsterna i bela kyrkan voro förnyade; korfönsterna25

försedda med sköna målningar. Dessa voro skänkta av kungen, ärkebiskopen och flera andra. Det gamla ståtliga altaret var dock borta; dess barockstil ansågs omöjlig i den nu i oblandad gotisk stil omskapade kyrkan. Predikstolen skulle egentligen också tagits bort, men fick vara kvar, då man ej kunde skaffa någon ny, likvärdig med den gamla. Innan denna fastgjordes vid den pelare, där den fick sin plats, hade man uppsatt tillfälliga talarestolar på olika ställen i kyrkan och från dem provtalat. Vid ett sådant tillfälle hade kyrkan fyllts av skolbarn, så att talet skulle få sin rätta resonans.

När domkyrkan år 1893 under stora högtidligheter åter invigdes, var jag ej längre i Uppsala utan i Göteborg, dit jag flyttat för att vara predikant i därvarande S:t Johannes kyrka. Därifrån flyttade jag som kyrkoherde till Kille församling i Gävleborgs län, och där fick jag snart tillfälle att vara med om Mille kyrkas restauration. Målningen och dekoreringen av kyrkan utfördes av artisten A. Berg, som varit Lindegrens främste medarbetare i Uppsala domkyrka.

Det var år 1900 som jag kom till Hille. Är 1934 flyttade jag som pensionerad åter till Uppsala. Här finner jag mig synnerligen väl och gläds åt de många unga som här söka kunskaper och levnadsvishet. Men jag måste betänka, att jag fyllt 81 år och väl rätt snart än en gång måste lämna Uppsala för att flytta till familjegraven i Hille, där min kära maka redan vilar.

Gud vare tack för de många levnadsåren och deras växlande upplevelser. För det vissa och glada evighetshopp han i nåd skänkt mig tackar jag dock mer än för allt annat. Min far och några av hans vänner

Några minnen från 70- och 80-talets Uppsala

av

L. H. Gyllenhaal

EÖR FLERTALET AV DEM, vilka studerat vid Alma

Mäter Upsaliensis, äro minnena från Uppsala begränsade till studenttiden. För mig omfatta de en vida längre tidsrymd, enär jag i Uppsala tillbragte, förutom studenttiden, större delen av min barndom och den första ungdomstiden före studentexamen, varförutom jag efter avslutandet av de akademiska studierna uppehöll mig ännu några år i lärdomsstaden under tjänstgöring som tings-biträde hos en av stadens lantdomare.

Min far, friherre Herman Gyllenhaal, var född 1821. Efter i Uppsala år 184-1 avlagd juris kandidatexamen samt

några års tjänstgöring i domsagor och i Göta hovrätt ägnade han sig åt lantbruk och var under en följd av år ägare av fädernegården Härlingstorp i Västergötland. Han lämnade emellertid denna verksamhet i början av år 1869 och blev då av universitetskanslern förordnad att upprätthålla den lediga räntmästarbefattningen vid Uppsala universitet, till vilken befattning han sedermera av Kungl. Maj:t utnämndes. Hösten 1869 flyttade familjen till Uppsala, där min far sedan blev bofast ända till sin död.27

Vårt första hem i Uppsala fingo vi i överstelöjtnant Bohms gård, Järnbrogatan 14, där min far förhyrde våningen en trappa upp och ett par vindsrum. Det var en stor och rymlig bostad och det behövdes väl, ty familjen var stor, mina föräldrar och sex barn. Av dessa voro två, Adolf och John, födda i min niors första äktenskap med kaptenen N. I). af Sandeberg. De övriga barnen vcro tre döttrar, Sofia, Hedvig och Maria, samt såsom yngst i syskonringen författaren till dessa minnen.

Då min far blev utnämnd till räntmästare, var han 48 år, alltså i sina bästa år. På grund av sitt utpräglade ordningssinne och kloka omdöme samt sin tidigare mångsidiga, praktiska verksamhet var han helt visst väl skickad att fullgöra de ansvarsfulla göromål som tillhörde tjänsten. Särskilt torde hans mångåriga erfarenhet i lantbruk ha kommit honom väl till pass vid behandlingen av de ofta återkommande ärenden, som rörde akademiens många jordegendomar. Att han också på ett utmärkt sält fullgjorde de med hans tjänst förenade göromålen, därom erhöll han under årens lopp vid flera tillfällen vackra bevis.

Jag har svårt att tänka mig en ämbetsman med starkare pliktkänsla än den min far hade. Enligt den för akademiens tjänstemän gällande arbetsordningen skulle räntmästaren allenast fyra dagar i veckan kl. 11—12 vara tillstädes i akademiens räntekammare, men min far var vanligen varje dag tidigt på f. m. och sedan flera timmar på sitt ämbetsrum. Vid den tid då han tillträdde befattningen var räntekammaren liksom lokalerna för akademikontoret, kansliet, drätselnämnden och konsistorium inrymda i gamla konsistoriehuset vid S:t Erikstorg med ingång från domkyrkoplanen nära norra tornet.28

Under år 1873 avled min mor efter långvarig sjukdom. Det var för min far och för oss syskon en stor sorg. Under de närmast efter min mors död följande åren hade min far en »hushållsmamsell», som skötte hushållsgöromålen i vårt hem, men redan år 1877 vid ännu icke fyllda 18 år övertog min äldsta syster Sofia dessa göromål och blev på samma gång värdinna i vårt hem. Det var ju mycket, som då lades på hennes unga axlar, men hon fyllde den ansvarsfulla uppgift, som blev henne anförtrodd, på ett alldeles beundransvärt sätt, stilla och anspråkslöst, till glädje för far och syskon.

Vårt hem, på vilket min fars fina och älskvärda personlighet satte sin prägel, var ett i sanning gott hem. Vår familj hade gammaldags, enkla levnadsvanor och ideella intressen. Alltifrån ungdomen älskare av god litteratur, ägnade min far ofta sina lediga stunder åt läsning av goda böcker. Förutom av historisk — särskilt]K?rsonhistorisk — litteratur var han särskilt intresserad av de engelska romanförfattarna Dickens, Thackeray, Buhver och Walter Scott, vilkas arbeten han hade i stort antal, en del både på svenska och engelska. På grund av sina gamla förbindelser med Danmark —-min mor var danskfödd — läste han också myckel dansk litteratur. På 1880-talet hade han den vanan att cm aftnarna, sedan han i sitt arbetsrum avslutat sitt skrivarbete, gå in i förmaket och läsa högt för mina systrar, vilka ärvt hans litterära intressen. Min far. som var mycket musikalisk och älskare av god musik, hade den glädjen, att även mina tre systrar voro myckel musikaliska. Sofia och Hedvig spelade bra piano, ofta fyrhändigt, och Maria hade en vacker sångröst. Hon fick under ett par år undervisning i sång av professorskan Rabenius. Det var sålunda naturligt, att det gjordes mycket musik i vårt hem. Geijers, Lindblads och31

Josephsons sånger, vilka för min far uppväckte så många kära ungdomsminnen, hörde till den stående repertoaren, men min syster sjöng också ofta sånger av Kjerulf, Grieg, Schumann och Schubert m. fi.

Med sina musikaliska och litterära intressen voro mina systrar dock icke några verklighetsfrämmande damer.

Friherre Herman Gyllenhaal och hans döttrar. Interiör från hemmet S:t I.arsgntan 9.

tvärtom. Min äldsta syster Sofia biträdde under många år en av stadens domhavande med renskrivning, min

syster Hedvig ägnade sig tidigt åt kontorsarbete, varmed hon fortfor över 30 år, och Maria verkade under några år som lärarinna i flickskolor i Uppsala, till dess hon av sjuklighet måste upphöra med denna verksamhet.

Min far var sedan gammalt mycket gästfri. I vårt hem umgicks icke blott hans egna närmaste vänner, utan också en hel del ungdom. Många voro de studenter,30

vilka han alltifrån det han bosatte sig i Uppsala mottog i vårt hem. Den ena generationen avlöste den andra. Alla mottogos med stor vänlighet, och min far hade en sällsynt förmåga att samtala med dessa ungdomar och sätta sig in i deras studier och förhoppningar.

Under början av 1880-talet var min far liksom hela vår familj mycket intresserad av byggandet av det nya universitetshuset. Såsom ledamot av byggnadskommittén var min far i tillfälle att noga följa arbetets fortskridande, och han talade ofta med oss därom. I sin almanacka gjorde han kortfattade anteckningar om byggnadsarbetet, så att man av dem kan få en föreställning om hur det skred framåt. Den 14 oktober 1882 firades taklagsgille, i april 1883 avstängdes Rundels-gränden öster om Järnbrogatan och började rivningen av den vid sidan av gränden befintliga gamla stenmuren ävensom de sista stallgårdshusen, allt i och för utförande av planering och terrassbyggnadsarbeten i sammanhang" med det nya huset. I juni samma år började rivningen av det provisoriska ridhuset, och i juni 1885 var det nya huset så färdigt, att räntekammarens och kontorets alla handlingar kunde överflyttas till de nya lokalerna. Den 15 juni sammanträdde drätselnämnden för första gången i det nya huset, och den 3 september samma år hölls del första större konsistorium i dess nya sessionsrum.

Fastän det nya universitetshuset började tagas i bruk redan på sommaren 1885, blev det icke invigt förrän i maj 1887. Invigningen blev emellertid, såsom alla akademiska högtidligheter i Uppsala, firad med pomp och ståt och för deltagarna ett minne för livet. Såsom gäster hade vi hos oss räntmästaren Uggla från Lund och den danske studenten cand. phil. Levysohn, en av representanterna för Köpenhamns universitet.

Den 17 maj försiggick invigningsfesten i universitets-31

linsets aula med senare festmiddag på Gillet. På kvällen kl. 9—11 voro alla lokaler i universitetshuset upplysta och öppna för allmänheten till beskådande. Dagen därpå var det studentkonsert, senare fest i Botaniska trädgården och på kvällen bal i universitetshusets aula, där golv var utlagt från orkesterplatsen över bänkplatserna. Det var en av de mest lysande fester jag varit med om. Följande dag var det för de främmande studenterna utfärd till Skokloster.

Alltifrån den tid, då min far bosatte sig i Uppsala, hade han den förmånen att se sig omgiven av en krets av goda vänner. Flertalet av dessa tillhörde naturligt nog universitetet ocli voro var och en på sitt område framstående personer, av vilkas umgänge min far hade mycket nöje. Att här framställa bilderna av alla dem, till vilka min far under den tid dessa minnen omfatta — alltså under 70- och 80-talet — stod i nära vänskapsförhållande, är uteslutet. Endast ett fåtal av de närmaste vännerna kommer här nedan att omtalas.

Icke mindre än tre av dessa vänner hade tillhört min fars närmaste vänkrets under studenttiden i Uppsala, nämligen landshövdingen greve Adolf Hamilton, director musices, professor Jacob Axel Josephson och juris professor Theodor Rabenius.

Med greve Adolf Hamilton hade min far rätt mycket samarbete som ledamot av styrelsen för Ultuna lantbruksinstitut och som skattmästare i Uppsala läns hushållningssällskap, inom vilka institutioner greve Hamilton var ordförande. Han var icke sällan i vårt hem, på besök eller på någon bjudning, och när jag blev äldre, såg jag honom även i andra familjer. Han var en ståtlig och prydlig man med ädla, aristokratiska drag. På hans lätta och elastiska gång märkte man den gamlejägaren och friluftsmannen. Han hade ett älskvärt och förbindligt sätt mot envar och var alltid särdeles vänlig mot oss syskon.

Ofta gingo min fars vägar till professor Jacob Axel Josephsons hem i director musices-bostaden i den gamla Linnéträdgården vid Svartbäcksgatan, och det hände icke så sällan, att han gick och hälsade på där under den tidiga morgonpromenaden och även deltog i familjens frukost. Och hur ofta kom icke J. och hälsade på hos oss! Särskilt minns jag att han ofta kom hem till oss på söndagseftermiddagen, efter det han spelat orgel i domkyrkan.

Bjudningarna hos J:s skänkte min far stort nöje, ty då gjordes det i regel god musik i kapellsalen av framstående förmågor, icke blott av Uppsalabor, utan också ibland av resande musici. J:s årligen återkommande konserter hade i min far en intresserad åhörare. Han hörde för övrigt icke blott själva konserterna utan också generalrepetitionerna. På Josephsons förslag blev min far 1874 invald i sångsällskapet O. D., varpå han satte stort värde. Han deltog också gärna i sällskapets samkväm, och dess konserter försummade han sällan.

Josephson blev icke gammal. Han avled i lunginflammation år 1880 vid nyss fyllda 62 år. För min far betydde hans bortgång en stor förlust. Allt sedan ungdomstiden var min far fäst vid honom genom en varm och uppriktig vänskap. Det var icke blott Josephsons fina och ädla personlighet, utan också hans musik, som hade gjort att min far tidigt slutit sig till honom. Dödsfallet väckte allmän sorg i Uppsala, och jordfästningen i domkyrkan ägde rum under stort deltagande. Ett flertal verser utdelades i olika korporationers namn. De vackraste voro nog de av professor F. Holmgren författade, i vilka det så sant sades:33

»Ej med svärdet stred han, ej med orden, men med tonernas milda makt.»

Den tredje av min fars vänner från hans studenttid Theodor Rabenius var en rikt begåvad man. Han ägde en grundlig humanistisk bildning och var särdeles musikalisk. Inom sin vetenskap var han mycket framstående och utgav ett digert verk i tre delar om Sveriges förvaltningsrätt, vilket på den tiden var av stor betydelse. Hans föreläsningar, vilka jag pliktskyldigast under en termin åhörde, voro klara och lättfattliga och framfördes med en behaglig stämma. Som tentator vår ban grundlig och noggrann, men på samma gång mycket human. Det kan jag av egen erfarenhet intyga.

En av min fars äldsta Uppsalavänner var professor Hennan Ludvig Rydin. Under en lång följd av år gjorde han nära nog dagligen min far sällskap på hans morgonpromenader i Flusterpromenaden till Kap. Min far, som sedan sin ungdom hade tidiga morgonvanor, steg upp senast kl. 6 och gick ut och promenerade, vanligen kl. halv 8, under den mörka årstiden kanske något senare. Ofta hände det, att han kunde gå ända till Kap och ett gott stycke tillbaka, innan han mötte Rydin, men då vände han och gick promenaden ånyo. Den avslutades vanligen med ett besök på akademiska läse-sällskapet, som hade sin lokal en trappa upp i Vetenskapssocietetens hus vid S:t Erikstorg. Där ägnades en stund åt tidningsläsning, tills det blev lagom tid att gå hem till frukosten kl. 9.

Professor Rydin har tecknats av ett flertal person-historiker, varför jag kan fatta mig kort. För mig kvarstår han i minnet som en mycket begåvad, kanske något originell person, en angenäm sällskapsmänniska med mycken humor och ett rikt förråd av roliga historier. Av juristerna, vilka förberedde sig på att avlägga 3 — XIX.34

hovrättsexamen, var han mycket fruktad, enär man icke fick tentera i hans ämnen — statsrätt, folkrätt, kyrkorätt och krigsrätt — utan nödsakades att »taga» dessa ämnen i examen, vilket för mången kunde vara vanskligt nog och ofta förorsakade stort manfall bland examinandi. Den erfarenhet jag fick av honom vid min hovrättsexamen var uteslutande av det angenäma slaget. Han var visserligen mycket grundlig — han höll på med min kamrat och mig minst två timmar — men ban ledde förhöret på ett mycket humant och angenämt sätt.

Till kretsen av min fars närmaste vänner hörde också professorn i medicin Per Hedenius. Han var en fint bildad man och hade särskilt stort intresse för målning och arkitektur, etc intresse, som han delade med min far. Han var till sitt sätt gammaldags artig och förbindlig, hade mycket sinne för humor och berättade ofta lustiga historier, vilket han gjorde utomordentligt väl, så att poängen kom till sin rätt.

Professor Hedenius och hans fru, den älskvärda och hjärtegoda professorskan Sally Hedenius, född Win-bom, förde ett gästfritt hus, och jag hade ofta glädjen att få deltaga i deras ungdomsbjudningar. Mina systrar voro nämligen nära vänner med flickorna Hedenius. Vid dessa bjudningar var det vanligen dans, men ibland gjordes lekar, antingen s. k. snillelekar, då man skrev »frågor och svar», eller ock sådana som »byta grannar» och »posten går», i vilka även de äldre någon gång deltogo.

Såsom tillhörande Västgöta nation deltog jag alltid någon gång i terminen i de mottagningar, som familjen Hedenius ett par gånger i månaden hade för medlemmar av denna nation, vars inspektor H. var. Om dessa mottagningar, vilka även besöktes av studenter till-35

hörande andra nationer, har professor H:s dotter fröken Elin Hedenius i detta arbetes föregångare »Den eviga ungdomens stad» skrivit en sympatisk skildring. Här må endast framhållas den stora gästfrihet och det vänliga intresse, som av värdfolket visades alla de många mer eller mindre obekanta studenter, som besökte familjen. För mången student var kanske familjen Hedenius den enda familj i Uppsala, som öppnade sin dörr för honom.

Vid landskapen med Västgöta nation brukade professor Hedenius såsom inspektor vara närvarande och höll då ett tal till nationen. Framfört i vacker form med hans vackra stämma gjorde hans tal alltid ett djupt intryck på hans åhörare.

Som prov på H:s förmåga som talare — man kan gott kalla den vältalighet — anför jag här slutet av hans vackra tal, då på hösten 1881 en ny fana överlämnades till nationen i nationssalen:1

»Och nu till sist, mina unga vänner, sluten med ädelt sinne, kraft i viljan och Gud i hågen eder krets omkring den nya fanan med det gamla märket! Lyften stadigt upp den kända lejonskölden och hållen hans sinnebilder alltid kära, icke blott i ungdomens korta vår, då hoppet målar eder framtids dagar; nej, hållen även under mannaåldern och i verklighetens hårda ikola kring dem en ljusets andliga riddarvakt, så att, när krafterna en gång brytas av åren och I själva, såsom de gulnade löven därute, sopens bort av höstens storm, det yngre släkte, över vilket nationens fana då i vinden breder ut den kära fosterbygdens färger, i sanning må till eder kunna ropa: Haven tack för den goda vakten! >

I detta lilla galleri av min fars närmaste vänner

1 Talet linnes tryckt i boken »Minnen från Västergötland», utgiven av Västgöta nation år 1900.36

bör icke saknas professorn i teologi Carl Alfred Cornelius. Denne hade anseende för stor lärdom. Han hade bland annat utgivit en kyrkohistoria, som användes vid kristendomsundervisningen i »Storskolan» i Uppsala. Med sin konservativa läggning var han strängt högkyrk-lig. Någon har om honom fällt det yttrandet, att han var »en sann israelit, i vilken det icke fanns något svek». Det omdömet är nog ganska betecknande. Säkert är att han var en stor hedersman. Till sitt yttre var han vördnadsbjudande, lång och ståtlig. Han hade ett mycket vänligt sätt att vara, vilket förskaffade honom många vänner. Som inspektor för Östgöta nation visade ban ocli hans älskvärda fru, född von Engeström, nationens medlemmar stor välvilja och hade under terminerna mottagning för dem varje onsdagsafton, en gästfrihet, varav nationsmedlemmarna flitigt och med tacksamhet begagnade sig. Det var icke att undra på att han och hans fru inom nationen voro högt uppburna. Min far hade i sin tjänst åtskilligt med C. att göra. Denne var under ett år universitetets rektor, och under en lång följd av år hade min far med honom ett angenämt samarbete i universitetets drätselnämnd. Mina systrar blevo redan i början av 1870-talet nära vänner med flickorna Cornelius, vilket föranledde ett ganska livligt umgänge mellan vår familj och familjen Cornelius. Professor C. blev i december 1884 utnämnd till biskop i Linköping, och familjen flyttade något år därefter dit. Det blev för oss ett stort tomrum efter den.

Under år 1877 fick min fars närmaste umgänge en angenäm tillökning därigenom att hans gamle vän överstelöjtnanten John Arsenius flyttade till staden. Arsenius blev nämligen då förordnad till akademistall-mästare. I stället för det gamla akademiska ridhuset uppe på stallgården, vars plats skulle tagas i anspråk37

för det nya universitetshuset, uppfördes 1878 ett provisoriskt ridhus på den obebyggda tomten i hörnet av Rundelsgränden och Järnbrogatan. Från våra fönster i Böhmens gård sågo vi med intresse ryttarna rida den branta vägen mellan stallet och nya ridhuset. Arsenius, som var en ovanligt vacker karl med rikt vågigt grått hår samt gråa mustascher och små polisonger, hade vid sidan av sitt yrke som kavalleriofficer sysslat med målning och var en framstående hästmålare. Han fortsatte med målningen, sedan han lämnat militärtjänsten och bosatt sig i Uppsala, och vid skilda tillfällen förärade han min far vackra tavlor, vilka ini äro i min ägo.

Alltsedan ungdomen mycket intresserad av skön konst, hade min far under sin långa vistelse i utlandet förskaffat sig en god bildning på konstens olika områden. Såväl i Paris, där han ett par månader bodde tillsammans med målaren Höckert, som ock i Rom, där han någon tid delade bostad med Gunnar Wennerberg, hade han varit mycket tillsammans med konstnärer. Umgänget med Arsenius beredde honom mycken glädje och trevnad. A.

kom ofta och hälsade på hemma, och min far besökte honom minst en gång i veckan, på söndagen mellan 1 och 2. Då var det några andra äldre herrar, som också gjorde honom besök, så att det blev liksom en liten söndagsklubb. Till den hörde överste Lagerhjelm, överstelöjtnanterna Lagerheim och von Hall m. fi.

Arsenius var även litterärt begåvad. Därom vittna de av honom författade, mycket intressanta minnesanteckningar, vilka utkommo efter hans död. Till min far skrev han ofta verser på bemärkelsedagar och vid andra tillfällen, och min far, som också var litet poet, skrev också i bland verser till A.38

Den 24 mars 1891 fyllde min far 70 år och blev då föremål för mycken hyllning. Bland de lyckönskningar, på vilka han satte största värdet, voro de som ägnades honom av professorskan Helena Nyblom i nedanstående brev, vilket på ett så fint och känsligt sätt framhåller den hjärtats godhet, som i så hög grad utmärkte min far:1

»Gode Hr Baron!

Det är ej bra att komme för sent och jag tyckte ej om att jag först efteråt fick veta att det hade varit Baronens födelsedag och det till och med den 70!

Är De verkligen så gammel? Det synes mig icke så länge sedan att jag förste gang såg Dem hos Hamiltons, då De ännu var en ung Månd. Men jag tror att gode menniskor just aldrig bli gamle! De synes mig alltid den samme, og fastän vi endast sällan mötes, känner jag alltid samma intryck af något så välgörande och ljust när jag träffer Dem.

Kommer De ihåg, hvad Agnes Hamilton en gang sagde om Dem: »Han är nästen så god som en Kvinna». Jag vet att jag nämnde det för Dem och att De uppfattade det som en stor Ros, hvad det också var ämnet att uttrycke.

Jo äldre man blir, des mer synes jag att man föler att den enda verklige makt i lifvet är godheten, den enda, der verker lefvendegjörende, och jeg känner alltid noget av denne makt i Deres närhet.

Tack for allt hvad De har varit för min man och for al Venlighed och Älskvärdthed De har vist os Begge!

Gud give at det kommende och de kommende år må bringe Dem allt möjligt godt, frid och glädje!

Med et Par små blommér följer de venligste Hilsner fra den, der tycker sig ha rätt att skrive sig

Deres vän Helena Nyblom.

Upsala 26/3 91.»

1 Professorskan Nyblom var danskfödd, vilket förklarar de många danismer, som förekomma i brevet. Minnet av en solskensmänniska

av

Esther Kolthoff

NÄR MAN, BLIVEN gammal och ensam, i minnet söker sig tillhaka till upplevelser, som man haft tillsammans med avlidna anhöriga eller vänner, kommer man ju in i en för alla andra stängd tillvaro. Den svunna tiden, ungdomen och medelåldern, ligger den gamla så nära, att minnena rusa in över henne. Detta gör, att man grips av en osäkerhetskänsla, som varnar och håller tillbaka. Man vet, att man saknar kontakt med sin omgivning.

För mig och oss alla var far den glade gode vännen. Av en ytterst okomplicerad natur, totalt utan alla choser och så absolut sig själv, att all slags förställning var honom lika omöjlig som att spela teater, förefaller ban mig såsom idealet av en sann människa, orädd och rakryggad. Men när jag skriver detta, har jag en känsla av att tala i ett tomt rum.

Min tvillingsyster Ruth och jag voro de enda av syskonkretsen, som hade lyckan att under hela fars och mors liv få stanna i hemmet, och de minnen vi äga av våra föräldrar äro för oss strålande ljusa. Båda voro solskensmänniskor. Far var sällsynt glad. Alltid40

med skämtet på läpparna och tjuvpojksglimten i ögonen. Till ytterlighet hänsynsfull, ömhjärtad och förstående

gent emot både människor och djur lyste han upp hela hemmet med sin närvaro.

1 hemmet växte upp fem barn. På senare år, då de två äldsta och den yngste kommit ut i världen och föräldrarna bara hade oss båda hemma, fick far för vana att benämna alla barnen »flickorna», pojkarna inberäknade, och jag såg många gånger en förvånad min i ansiktet på våra tillfälliga gäster vid detta egendomliga sätt att tilltala två unga män och tre flickor, när hela barnskaran var församlad.

Far saknade absolut förmåga att förstå, att något djur kunde vara besvärligt eller förefalla obehagligt. I den damm, som av honom anlades i vårt hem Granbacken, brukade en snok gärna hålla till. Mor var stor djurvän, men hade en obetvinglig fasa för ormar. På grund härav omnämndes aldrig detta husdjur i hennes närvaro utan omdöptes av far till den långa grodan. Allt emellanåt kunde han komma och säga till Ruth och mig: »Nu, flickor, har vi den långa grodan i dammen». Det gällde då för oss att skynda ut och infånga snoken, och sedan bars den, vanligen instoppad i en strumpa, upp i skogen. Men efter kort tid, ofta dagen därpå, kilade den åter gladeligt omkring i dammen, visande sina gula kindfläckar. En dag hade mor oturen att möta snoken på gårdsplanen. Hon kom inrusande med hjärtat i halsgropen. Far tog henne då ömt i famn och sade tröstande: »Stackars lilla mamma, som skulle möta en så hemsk drake på sin promenad.» En sådan tanke som att i onödan döda ett »oskyldigt» djur skulle aldrig fallit honom in.

I vår barnkammare odlade han mjölmaskar, med vilka han matade sina tama fåglar, och jag minns ännu41

med en rysning, hur dessa i mitt tycke mindre sympatiska vita kräldjur kunde komma nerdimpande i våra sängar om kvällarna. Som barn hyste jag fasa för tvestjärtar. En sommar på Öland översvämmades hela vårt hus av dessa insekter, och jag var på gränsen till hysteri för deras skull. Far tog mig då i handen och tillsade mig lugnt att se noga på en tvestjärt, som han höll fast mellan fingrarna. Han visade mig vingarna och den lustiga klon, som djuret ilsket satte upp i vädret, och sedan deras bo med de små ungarna, och så småningom lyckades han arbeta bort min rädsla för dem.

Vid fars och mors flyttning från Källeviken i Bohuslän voro Ruth och jag fyra år gamla, varför jag endast har mycket vaga minnen därifrån. Första hemmet i Uppsala var i det gamla s. k. domtrapphuset, där jag tror att båda mina föräldrar hjärtligt vantrivdes. Vana som de voro vid livet ute i naturen och stora blomsterälskare, kände de sig rotlösa bland all gråstenen, ocli jag glömmer aldrig min mors förtjusning, när hon och far lyckats hyra det lilla huset på Sysslomansgatan med dess stora trädgård och då fria läge så gott som ute på landet utanför Uppsala. Där uppväxte snart omkring oss en idyllisk blomsterträdgård, där sprungo bland blommorna tama rävar, lekfulla och snälla, tillsammans med våra många hundar, där traskade stora sköldpaddor, och tama råttor, duvor, kråkor, ugglor och falkar m. fi. utgjorde våra ständiga lekkamrater.

Är 1904 kunde far äntligen förverkliga en länge närd älsklingstanke. Han byggde sig en stuga på landet utanför Uppsala. Den uppfördes i en karg stenbacke, beväxt med aspar och granar. Här på Granbacken nedlades ett otroligt arbete för att åstadkoma den trädgård, som mor och far gått och drömt om under alla år i Uppsala.42

Jag kan ännu se framför mig gamla mor med förklädet fullt av jord och stenar, där hon byggde mossbänkar och anlade stenpartier, tills hennes gamla rvgg var omöjlig att räta ut av trötthet.

Trädgården blev underbart vacker. Blommor samlades från alla Sveriges landskap, orkidéer från Öland och Gotland, vilda nejlik- och sedumarter, olika norrlandsväxter m. fi. Men far ville också se en om än aldrig så liten vattenspegel i sin trädgård. Han ville ha en damm. Detta skulle dock, tyvärr, kosta pengar, och fars kassa var aldrig stor. Just den vår detta kom på tal hade gamla mor upptäckt, att fars mycket lappade skjortor voro totalt på upphällningen, och framhållit nödvändigheten av ett nvtt förråd av dessa oumbärliga plagg. Far höll då på med ett arbete, som skulle inbringa honom en liten extra inkomst, och lovade att denna skulle få användas för inköp av tyg till nya skjortor. Emellertid blev frestelsen att anlägga en damm far övermäktig. Dammen byggdes, dyra röda näckrosor inköptes och planterades. Men några skjoilor hördes ej av.

Så kom hösten, ocli far skulle resa till Jämtland och jaga. Mor skulle packa, men det var för bedrövligt illa ställt med skjortorna. Far kom in efter att ha varit ute och beundrat sin kära damm. Mor satte upp ett bekymrat ansikte.

»Kära Gustaf, hur skall det gå med skjortorna, de är ju bara lapp vid lapp.» Utan att svara bjöd far mor armen med orden: »Kom, så går vi ut i trädgården.» Ja, mor följde snällt med, leddes fram till dammen, där far stannade, pekade ner i det klara vattnet, där näckrosorna summo omkring, och sade: »Där, lilla mamma, ligger mina skjortor.»

Bunt omkring stugan i Börje lågo våra jaktmarker. Far gladde sig otroligt vid tanken på att kunna jaga43

varje ledig dag. En av hans första omsorger efter utflyttningen till Granbacken var därför att bygga en större hundgård och skaffa sig flera hundar. Inne i stugan, där en stor hall med öppen spis utgjorde familjens samlingsplats och dit efter varje jakt alla hundarna släpptes in för att få värma sig framför den stora flammande stockvedsbrasan, kunde det många gånger vara rätt svårt att klara sig fram mellan hundtassarna. Sådana kvällar var far på sitt mest strålande humör, men aldrig kunde det hända honom, om till exempel någon malör med ett bomskott eller dylikt inträffat under jakten, att komma med ett elakt eller grovt skämt. Han var till ytterlighet känslig för allt sådant, och många gånger under senare år, sedan jag kommit ut i livet och tillsammans med andra människor, har jag slagits av tanken på den hänsynsfullhet, ja, artighet, som av våra föräldrar iakttogs gentemot oss barn och som i vårt hem var en naturlig sak. Allt skvaller, allt förtal och allt fördömande av andra var bannlyst i vår familj. Far brukade alltid säga, att det är en skyldighet att tro, att varje människa är en ängel, tills man blir överbevisad om motsatsen. Jag tror, att far aldrig blev överbevisad om motsatsen, men jag tror också, att lian med all sin tolerans var en mycket god människokännare.

Det är möjligt, att min far var ett original, jag har ofta hört honom kallas så. Om det att vara ett original är liktydigt med att vara fullt sig själv, då är jag gärna med på saken. Tankspridd var han i högsta grad hela sitt liv igenom, det var lios honom intet ålderdomstecken. På grund av denna sin egenskap kunde han många gånger försätta sin omgivning i ganska kinkiga situationer. Jag erinrar mig en gång, då far och jag sutto och arbetade tillsammans på Zoologiska museet i Uppsala. Vi hade jagat dagen förut och voro mitt uppe i en dis-44

kussion om denna jakt, då det knackar på dörren och en främmande herre stiger in. Han går fram till far och hälsar med ett: »Goddag, Kolthoff, hur står det till?» Far svarar: »Jo, tack, hur mår du själv?» Så utspin-ner sig ett samtal, och härvid vänder sig far gång på gång vädjande till mig. Till slut säger den främmande: »Hör du, Kolthoff, skulle du inte vilja föreställa mig för din dotter?» »Jo», svarar far, som naturligtvis hela tiden stått och funderat över den främmandes namn, snurrar runt mot mig, glömmer i samma ögonblick bort gästens närvaro och utbrister otåligt: »Men kan Esther säga mig, vad f—n det är för en prisse?» Det kunde jag inte, men jag kunde omedelbart efteråt konstatera, att »prissen» totalt saknade sinne för humor.

Jag kan inte sluta denna lilla uppsats om min far utan att tala om hans hundar. Fars hundar voro hans bästa vänner. När han varje morgon före sin inresa till Uppsala i sällskap med Ruth och mig åt sin tidiga frukost vid 6-tiden, skulle också varje hund ha sin smörgås. Hundarna placerade sig då tätt hopträngda med tass vid tass på tröskeln in till matsalen, avvaktande det ögonblick, då far skulle lägga hop servetten. Så gjordes smörgåsarna i ordning, och hundarna ropades in i tur och ordning, tassade fram, fick var och en sin smörgås och en klapp på huvudet, räckte artigt vacker tass med smörgåsen i mun och tågade så ut i hallen igen. Far slog aldrig sina hundar, talade endast lågt och lugnt med dem, och ändå måste jag säga, att jag aldrig någon annanstans sett så lydiga och väluppfostrade hundar som fars.

När far insjuknat i sin sista sjukdom, lunginflammation, och ett par dagar innan han dog, had han Ruth och mig, att vi skulle ta med oss stövarna ut på en liten jakt. Det var så vackert väder, och far tyckte synd45

om hundarna, som stått länge i hundgården utan att få sin vanliga motion. Vi voro inte precis hågade för jakt, men vi ville ej neka far denna glädje utan gingo upp på den närliggande skogen, där hundarna fingo upp en hare, som sköts efter någon timmes drev. När vi sedan med alla hundarna omkring oss återvände upp mot (iranbacken, överraskades vi av att se vår dödssjuke far stå uppe i sängkammarfönstret och med strålande ögon betrakta sina kära hundar. »Jag hörde dem driva», sade far, »och jag hörde, att ni sköt haren.»

Sista dagen far levde frågade ban mig i ett av sina få rediga ögonblick efter sin älsklingshund, en pointer vid

namn Duncker. Jag lockade in denne till honom. Hunden ställde sig vid sängen, och far försökte klappa honom, men orkade ej lyfta handen. Jag tog då hans hand och lade den på Dunckers huvud. Far viskade flämtande: »Husbonds gamle Dunckendal» —fars smeknamn på hunden. När jag efter att ha följt Duncker ut återvände till sängen, var gamle husbond redan långt borta och jagade i yrseln orre med vännen Duncker. Jag hörde honom viska: »Det var en grann dubblé, det skötte vi bra, Dunckendal.» Så somnade han in stilla och omärkligt. Gustaf Kolthoff

Forskaren, medarbetaren och vännen

av

L. A. Jägerskiöld ❖

rp ILL UPPSALA kom jag hösten 1887. Bland dem jag då helst önskade lära känna var Gustaf Kolthoff. Han hade som nygift ung man bott på Källeviken i Dragsmark ej långt från Lysekil. Kring honom hade uppstått en mängd legender, som jag ofta hört berättas under de somrar jag vistats där som gosse. Det rörde sig mest om hans skicklighet som skytt och jägare och om det lilla biologiska museum han inrättat åt sig på Källeviken. Ett av de första, om ej rent av det första i Sverige. Jag vet det dock ej säkert, ty han hade ordnat ett i Kalmar också, enligt vad han själv berättat för mig, och det var kanske tidigare.

Kolthoff bodde i Källeviken med maka och barn till år 1878. Han livnärde sig som privat konservator. Visthus och skafferi fylldes lätt nog med jaktens, fiskets och trädgårdens hjälp, och livet därute i skärgården var överhuvud mycket billigt.

Dåvarande docenten Tycho Tullberg, som låg och forskade vid Kristineberg, fick sälar och tumlare av Kolthoff och förstod snart hans värde. När konservatorstjänsten vid Uppsala universitets zoologiska institu-47

lion blev ledig, övertalade Tullberg sin nye vän att söka den och förmådde Wilhelm Lilljeborg att laga så, att Kolthoff fick platsen. Den nye konservatorn utverkade åt sig ett löfte att få så mycken tid till jakt han ville. Löftet hölls och utnyttjades rikligen, men institutionen förlorade ej därpå. Det blev många vackra nummer, som Kolthoffs bössa och hans förbindelser inom jägar-kretsarna skaffade museet.

När jag lärde känna Gustaf Kolthoff, hade han ännu ej fyllt 42 år. Hans mycket mörka hår visade intet spår av grått. Ögonen voro livliga, gången spänstig, man skulle nästan kunna säga dansande. Gestalten var medellång och smärt men på samma gång kraftig. Han var en vacker karl, ännu ungdomlig och med ett synnerligen aristokratiskt utseende. Men typen var ej nordiskt svensk utan närmast slavisk. Släkten lär, enligt vad dess medlemmar själva uppge, kommit till oss österifrån, varpå ju även namnet tyder.

Det berättas, att när Kolthoff sommaren 1872 åtföljde en ung skånsk greve på en resa till Färöarna och Island, togs han överallt för greven, medan hans vän och följeslagare ansågs vara konservatorn. Nåja, greven var ej blott stor jägare och naturvän, utan dessutom kunnig ornitolog. Han kunde även, när så behövdes, göra goda fågelskinn. Dessutom var denne greve sällsynt rättfram, anspråkslös och förståndig, så han tog säkerligen ej det lilla misstaget illa upp.

Kolthoffs läggning var ej systematikerns. Överhuvud taget låg system, av vad slag det vara månde, ej för hans kynne. Han var naturentusiasten och konstnären. Hans konstverk voro de monterade fåglarna. 1 hållning och utseende gjorde de ett livslevande intryck. En gång bland många sökte dåvarande översten för Upplänningarna, Wilhelm Stjernstedt, Kolthoff i hans48

konservatorslya på nedre botten i nordvästra delen av Gustavianum. Kolthoff hade där bland mycket annat dels en levande berguv, dels en nyss färdigställd uppstoppad. På skämt frågade han sin jaktkamrat och vän, vilken av de båda uvarna som såg mest naturlig ut. Stjernstedt granskade dem noga. Så lyfte han handen i riktning mot den monterade för att peka på den bäste. Men då blinkade den andre! De båda vännerna brusto i skratt, och konservatorn kände en fullt berättigad stolthet.

Med sin konstnärsblick förenade Kolthoff en utomordentligt utvecklad iakttagelseförmåga för det som

intresserade honom. Det gällde framför allt djurens liv ute i naturen. Det var detta han ville återge. Därmed hoppades han kunna meddela sina landsmän något av sitt eget stora intresse. Målet skulle nås genom goda biologiska museer.

Vintern 1887—88 hade Gustavianum gjorts i ordning för Zoologiska institutionens behov. Olof Rudbecks förra Theatrum anatomicum i kupolen, som kröner den vackra byggnaden, hade blivit ledigt. Förut hade där hysts de Marklinska samlingarna och väl även en del annat. Nu hade allt detta fördelats på de institutioner, där föremålen passade bäst. Kunde ej där uppe inredas ett biologiskt museum efter Kolthoffs sinne? Jo, det var prefekten professor Tycho Tullberg gärna med om. Men det fordrades pengar, som universitetet ej kunde bestå. Visserligen hade Bruno Liljefors av vänskap för Kolthoff och av intresse för saken lovat måla de vidlyftiga bakgrunderna gratis. Men duk och färger kostade mynt. Alla träd, buskar och mycket annat måste köpas kontant. Glasväggar skulle byggas kring åskådarrummet o. s. v. Var skulle medel till allt detta tas?

Naturvetenskapliga studentsällskapets zoologiska sek-49

tion visste råd. Det ställdes till med en stor auktion. Alla och envar kommo vi med gåvor, som sedan för dyra pengar skulle köpas av oss själva — och av våra gäster. Kolthoff hade hl. a. gjort en underhår hybrid mellan paradisfågel och nötskrika. »Fadren från Nya Guinea, modern från Skuttunge i Uppland» stod det på etiketten. Den hamnade hos Einar Lönnberg och gav anledning till åtskilligt skämt med mer eller mindre okunniga eller lättrogna ungdomar. Bland dem var en lundensare W., som något år senare flyttat sina studier till Uppsala. Han undrade hur en så stor dyrbarhet kunde få stå öppet i ett studentrum. Lönnberg svarade, att den var så noggrant beskriven både till det yttre och det inre, att en eventuell förlust ej gjorde så mycket. De närvarande lyckades visst ordna anletsdragen.

Det blev en strålande fest uppe i Läkarsällskapets stora sal i det av sedermera biskop von Schéele byggda vackra huset vid Odinslund. Gemenligen kallades det Kroppen (= själens bostad) eller också Själaro.

Docenten, sedermera professorn A. N. Lundström var auktionsförrättare. Hans sprudlande kvickhet bragte säkerligen många bud att stiga högt. Oskäligt högt tyckte nog en och annan fattig vetenskapsidkare dagen efter.

Sektionen hade skrivit ett nummer av sitt rätt tvångs-fritt utkommande organ Piggsvinet, »alltid piggt, stundom svinaktigt». Nå, vad sistnämnda egenskap beträffar höll den sig blygsamt långt i bakgrunden. Ifrågavarande tidningsnummers ledare behandlade tull- och försvarsfrågorna, som då stodo på dagordningen. Som vanligt under 1800-talets sista årtionden. I den förra höll redaktionen styvt på Tullberg. I den senare ansågs, att man ej skulle knussla med Lilljeborgs underhåll. Dii minores bland de närvarande blevo ej heller allt för illa åtgångna. — Tidningen lever visst än.

4 — XIX.50

Som en ung nykomling — det var den första akademiska fest jag var med om — hade jag sökt mig längst ned vid det långa bordets ända. Där fick jag till granne en ung medicine kandidat. Han var slätrakad och med ett mycket intelligent men litet knipslugt utseende. Han hette August Bondesson. Det blev ett oförglömligt nach-spiel. Bondesson hade violinen med, och han sparade ej på visornas mångfald. Jag minns nu blott »Den bondedrängen, som speglade klavér, som spelade hand-klavér» och »Min dotter, Juliaa».

Jag var den tiden en snäll familjegosse, som bodde hos mor och för vilken nattsol förekom endast vid arbetsbordet. Men klockan visade nog fyra, innan jag kom iväg som en av de första! Wilhelm Lilljeborg möjligen undantagen. Det var sen vår i Uppsala 1888. Stora snödrivor lågo kvar på ömse sidor om ingången. När jag gick, sutto botanisterna Kalle Starbäck i den ena och Anders Yngve Grevillius — Fanders Yxen kallad — i den andra. De sjöngo duetter för full hals! Och de sjöngo bra även under dessa säregna förhållanden. När de svalkat sig, gingo de nog in igen.

Det påstås att stämningen stigit ändå högre längre fram på morgonsidan. Så högt till och med, att Israel Ilwassers porträtt fått en liten reva i misshugg. Dessbättre satt den så, att universitetets ritlärare kunde böta den och dölja ingreppet genom att måla dit en nordstjärna, som tidigare ej funnits på konterfejet.

Avsikten med festen vanns. Det lilla vackra museet i kupolen kom till, och det var en sevärdhet, så länge Gustavianum var zoologernas hem i Uppsala.

Senare kom Kolthoff att utföra ytterligare fyra liknande museer. Det stora, allbekanta på Djurgårdsslätten i Stockholm, ett i Åbo, ett i Södertälje och slutligen ett till i Uppsala. Det sistnämnda erbjöds universitetet som51

gåva av den mecenat, som bekostat det. Men han fick avböjande svar, och nu äges det visst av Uppsala stad. Mitt minne säger mig, att det i Gustavianum i all sin anspråkslöshet dock kanske stod högst. Det var skissen till det stora i Stockholm. Ibland erbjuder en konstnärs utkast större intresse och mer frisk skönhet än det fullbordade konstverket.

Nutida dioramor söka att visa liksom stycken utskurna ur naturen. De böra ej överlastas med mera än man under lyckliga förhållanden kan få se på en gång. Att sammanföra hela Skandinaviens djurvärld i samma, låt vara väldiga rundbild verkar ej natur. Det kan man lätt se på Djurgården. Men detaljerna i Stockholmsmuseet äro underbart välgjorda, och sällsyntheterna bland de utställda föremålen äro många. Kolthoff har där på det mest oegennyttiga sätt offrat arbete och dyrbart material för att nå fullständighet, så långt den kan nås. Intet var för dyrbart, när han ansåg att det var önskvärt. Hans egen förtjänst fick sitta emellan.

I Äbo och i det nuvarande Uppsalamuseet har Kolthoff övergått till att ge smärre perspektiv. Utan tvivel ett lyckligt grepp. Men båda lida av att undervegetationen ej är nog rik. Han nöjde sig alltid med torkade eller färska växter. De senare måste naturligtvis ofta bytas. Numera vill man ha det utsöktaste fleuristarbete, som finnes att få. — Kolthoff var i alla fall den store banbrytaren, och i Bruno Liljefors hade han en oupphinnelig medarbetare och i sin son Kjell en utmärkt hjälp.

När Biologiska museet i Stockholm kom till, erhöll Kolthoff ett års tjänstledighet och skulle själv bekosta vikarie. Det var visst under hela året 1893. Då studerade Johan Ludvig Johansson (död som lektor i Göteborg 1928) i Uppsala. Han gifte sig redan som ung fil. kand. och fick snart flera barn. Samtidigt låg Lars Gabriel52

Andersson (sedan rektor i Lidingö) och läste på licentiaten. Kolthoff önskade den senare till vikarie och hade vidtalat honom. Men Kolthoff förväxlade lätt namn och förhållanden, när det gällde människor. Hans föredragning av ärendet för professor Tullberg fick därför ungefär följande form: »Jag tycker vi ska ta Lars Gabriel. Han har så många barn, och han behöver därför extra inkomster.» Tullberg svarade något häpen: »Jaså, har han så många barn? Jag som trodde att han var ogift!» Under stor munterhet klarades saken upp. Lars Gabriel blev tillförordnad och skötte sig till allas belåtenhet. Men under många år fick ban lida oförtjänt smälek för sina många barn. Bl. a. då Sörmlänningarnas inspektor Olof Hammarsten vid det nya nationshusets invigning sade: »Vi veta alla, att Lars Gabriel har så många barn. Men det mest lyckade av dem är dock Sörmlänningarnas nya hus» eller något i den vägen. Lars Gabriel hade varit en av de mest drivande krafterna för detta bygge.

Ären gingo. Jag blev mer och mer intagen av Kolt-hoffs vänsälla, vinnande väsen. Hans ekonomiska förhållanden voro långt ifrån lysande. Men han såg gärna vänner i sitt hem i all enkelhet, och ingenstädes trivdes vi bättre. Han bodde Sysslomansgatan 26 i det hus, som 1903 köptes av Tullberg och då inreddes utomordentligt vackert och hemtrevligt. På Kolthoffs tid var det rätt enkelt och kanske även något förfallet. Men ban satte sin personliga prägel på bostaden, liksom på allt annat ban hade att göra med.

1 ett hörn av den stora salen var en väldig, starkt krokvuxen pilstam stadigt fästad så, att dess övre ända sköt långt ut i rummet. Överst låg en vacker lokatta. Hennes make sträckte sig lekande upp mot sin maka.53

Skinnen till denna vackra grupp hade kommit från professorn friherre J. A. Palmén i Helsingfors. Jag tror att det var en vängåva, ty Palmén satte mycket värde på Kolthoff.

Längs en stor del av golvpanelen var en parterr ordnad med levande blomväxter, bl. a. pelargonier och be-gonior, om jag minns rätt. Men de stodo ej i krukor utan i jord, som låg direkt på golvet på något mer eller mindre lämpligt underlag. Jorden täcktes sedan med lavar och annat. Det hela var både vackert och säreget. Hyresvärden sade tydligen intet, kanske visste han ej hur det hela var hopkommet. Och när Tullberg flyttade in, genomgick

huset en grundlig översyn.

En väldig fågelbur fanns där också i salen. I den bodde en tam taltrast, som Kolthoff ofta lockade att sjunga. — Pointern Lörd höll ibland till, där man minst väntade honom.

Inne i Gustafs eget rum hängde en del fina gamla bössor, som tillhört hans fader. Några praktfulla renhorn prydde väggen. Ett av dem var från en av Värmlands sista vildrenar. Det var en gåva av den berömde hovjägmästaren Herman Adolf Falk till Kolthoffs fader. Kjell Kolthoff har senare skänkt det till Naturhistoriska museet i Göteborg.

Fru Kolthoff var en mästarinna i att tillreda vilt och särskilt fågel. Hon hade ju lång erfarenhet. Mer utsökta i smaken eller med bättre såser har jag aldrig ätit sådana rätter. Frågade man vad som serverades, kunde svaret bli rätt överraskande. Ett par gånger minns jag, att vi fingo tranor. Någon av oss sade då: »Det är bra att folk inte vet hur goda de är, ty då fick de inte vara i fred». En annan gång framhöll Kolthoff på tal om fågelstek, att unga kråkor, rätt lagade, voro bättre än änder och beckasiner. »Men det vet folk ty vän-inte.»54

Till en större fest i hans faders hem hade sönerna inte kunnat nedlägga tillräckligt av de senare läckerheterna. De fällde då en mängd kråkor. Dessa serverades på ett särskilt fat. När gästerna försågo sig andra gången, styrde de mot kråkorna, så länge där funnos några kvar, lämnande de andra! Personligen menar jag att det ligger sanning i Kolthoffs åsikt.

Fru Charlotta Kolthoff var född Lind af Hageby, och hon var svägerska med en bror till Gustaf Kolthoff. Hon var över 10 år äldre än sin make. Om del var därför, som hennes föräldrar ställde sig avvisande, när de märkte de ungas böjelse för varandra, eller om det var osäkerheten i Gustaf Kolthoffs framtidsutsikter som inverkade, det vet ingen nu levande. Emellertid voro Gustaf och fröken Lind af Hageby hemligt förlovade och skrevo till varandra. En gång råkade fästmön förväxla kuverten till moderns och fästmannens brev. Då kunde ju förbindelsen ej längre hemlighållas!

Äktenskapet blev sällsynt lyckligt, och fem ungdomar växte upp i deras hem.

Under bela den tid de voro bosatta i Bohuslän hjälpte fru Kolthoff sin man med en mängd prepareringsarbeten. Det gällde ju ibland jämförelsevis stora sändningar till olika museer även utomlands. — Hon överlevde sin man i mer än två år.

Jag kan se framför 111ig de båda åldrande makarna vid ingången titi deras hem Granbacken en augustiafton 1905. Gustaf hade lagt sin arm över sin hustrus axlar, och båda vinkade de farväl, när jag cyklade bort. En vacker bild ur ett ovanligt väl samstämt äktenskap.

Gustav Kolthoff hade som ung elev 1867 åtföljt sin lärare i yrket, den tyskfödde Friedrich Wilhelm Meves, då konservator vid Riksmuseet i Stockholm. De reste55

bland annat till Öland. Dit återkom Kolthoff sedan så ofta han kunde. Ottenby längst i söder på ön erbjuder ett synnerligen rikt fågelliv, särskilt är fågelsträcket där ovanligt starkt, det största i vårt land. Här iakttog Kolthoff detta sträck år efter år. För att få ett så noggrant resultat som möjligt byggde han sig ett gömställe, varifrån flyttfåglarna bestämdes till arten, räknades och antecknades. Dessa iakttagelser, vid vilka sonen Kjell hjälpte till, pågingo så gott som dagligen från midsommar till slutet av oktober 1891. De offentliggjordes 1896 i en professor Wilhelm Lilljeborg på hans 80-årsdag tillägnad festskrift under titeln »Zur Herbstwanderung der nordischen Sumpvögel». Man kan nog säga, att detta till omfånget ej särskilt stora arbete med sin tabell bildar epok i flyttfågelforskningen, så vitt den rör småvadarna. Kolthoff visar upp att de gamla fåglarna resa långt före ungarna. Honorna av några arter, t. ex. storspovens, draga söderut redan före midsommar, hanarna flytta senare, ungarna i augusti. Detta förhållande var förut okänt, men det ingår nu i ornitologernas medvetande som fastslaget.

Under de senaste åren, då intresset för flyttfågel-forskningen befunnit sig i starkt stigande, har den som skriver dessa rader mer än en gång från utländska vetenskapsmän anmodats att söka skaffa dem exemplar av den

Kolthoffska skriften. Den är på väg att bli klassisk. Jag skulle vilja säga, att det är Kolthoffs viktigaste rent vetenskapliga insats rörande en bestämt avgränsad fråga. Detta arbete är, som titeln anger, utgivet på tyska. Så vitt jag minns, är det den enda av hans talrika skrifter, som ej är på svenska.

Delvis sammanhängde Kolthoffs obenägenhet för främmande språk med hans bristande skolgång. Som barn var han mycket klen. Läkarna trodde ej, att han56

skulle nå mogen ålder. Plåga honom inte med läxor och slikt, utan låt honom sitta i trädgården, lapa sol och leka med sina blommor och se på sina älskade fåglar och insekter, han blir ändå aldrig vuxen. Så löd deras råd. Det han förlorade genom denna uppväxt i frihet lick han ju rikligen igen i skärpt iakttagelseförmåga. Att ej tala om kärleken till allt levande i naturen, just de egenskaper som gjorde Gustaf Kolthoff till den underbare man han var. Ocli så blev han härdig och frisk.

Kolthoffs skriftställeri började med en del ströupp-satser om olika fågelbastarder och liknande. Så kom den betydande avhandlingen om fågelsträcket på Öland. Men då var redan hans ocli mitt samarbete med »Nordens Fåglar» påbörjat och rätt långt framskridet.

En vårdag 1894 sökte Kolthoff mig. Han hade då nyss fått Biologiska museet i Stockholm färdigt. Han talade 0111, att Beijers förlag ville ge ut en ny upplaga av C. J. Sundevalls »Svenska Foglarne». Detta arbete hade den store fågelkännaren ej själv kunnat avsluta. Efter hans död hade .1. G. H. Kinberg fortsatt i betydligt utvidgad form. Sedan hade adjunkten vid Östermalms läroverk d:r C. Ii. Sundström planlagt en ny upplaga ocli även ordnat med en del kompletterande färgbilder. Men också Sundström dog ifrån verket. Nu erbjöds Kolthoff att utge det. Tullberg hade rått honom att söka få mig till medarbetare. Jag tvekade rätt länge, ty visserligen var jag mycket intresserad av fåglar och kunde ju en del om dem. Mina arbeten med inälvsmas-kar hade ofta fört mig på jaktstigen. Men jag kände mig osäker. Aldrig hade jag heller skrivit annat än vetenskapliga specialarbeten och en del tidningsbrev och liknande. Ramen för texten var mycket trång. Detta med-57

förde fordringar på ett starkt hopträngt skrivsätt, om allt väsentligt skulle med. Att skriva kort är, som bekant, svårare än att breda ut sig. Hur skulle samarbetet ordnas o. s. v., o. s. v.?

Efter ett gemensamt besök hos bokförläggare Beijer i Stockholm gick jag med. När jag nu ser tillbaka på vad detta beslut haft i följe, ångrar jag det ej. Men under några år gick arbetet i mitt hem under den förtroliga benämningen »olycksfåglarna».

Gustaf Kolthoffs starka sida var hans stora kännedom 0111 fåglarnas levnadssätt. Han fick alltså på sin lott att skildra deras biologi. Härigenom skulle hans enastående erfarenhet på detta område göras tillgänglig för forskningen. Gustaf Kolthoff hade visserligen tidigare gjort en del anteckningar, men dessa voro ej systematiskt förda, ej heller fullständiga. Han litade på sitt minne, som var synnerligen gott, åtminstone när det gällde fågel. Enda sättet att rädda den dyrbara skatt av erfarenhet och kunskap, som han bar i sitt huvud, var att bereda honom tillfälle att lägga fram den art för art i ett verk sådant som Nordens Fåglar.

På min del föll bl. a. verkets planläggning. Tidigare svenska fågelfaunor hade endast eller i varje fall huvudsakligen behandlat vårt eget land. Nu togs ej blott hela Skandinavien med utan även Finland, Danmark, Island, Spetsbergen och en del andra öar i Ishavet samt dessutom Grönlands europeiska arter.

Jag fick vidare det geografiska på min lott och det därmed sammanhängande besvärliga litteraturstudiet. Den rätt vidlyftiga inledningen var av mig. Beskrivningarna av fåglarnas dräkter svarade vi däremot gemensamt för, liksom för övervakandet av tavlornas målning och tryckning.

I)å vårt arbete bör jade hade Kolthoff visserligen, som58

ovan sagts, redan offentliggjort en del i tryck, men han hade ännu ej funnit sin egen stil. Han gjorde därför utkast till fåglarnas levnadssätt, jag omarbetade dem, men var ytterst noga med att inga av hans iakttagelser skulle »putsas bort». Jag sökte även bevara hans skrivsätt i största möjliga utsträckning. Jag har ännu i behåll prov på Kolthoffs utkast med de ändringar, som han sedan godkänt. Så gingo vi igenom det slutliga manuskriptet

gemensamt. Tack vare min medarbetares lugna vänlighet och ej minst hans humor blev det aldrig några slitningar att tala om oss emellan.

Däremot måste jag ibland rätt hänsynslöst infordra Kolthoffs utkast snabbare än han egentligen önskade. Han hade hela tiden sin tjänst att sköta — och sina jakter. Det blev därför endast eftermiddagarna och nätterna han kunde använda till författandet. Jag vet genom gemensamma vänner, att han ofta tyckte arbetsbördan blev tung, men för mig klagade han aldrig. Att jag så träget drev på, berodde dels på förlaget, som höll efter mig, dels hade jag samtidigt undervisning vid universitetet och dessutom vetenskapliga arbeten och skriverier i gång. Jag behövde ju meritera mig inom mina andra fackområden. Arbetet med Nordens Fåglar fick utföras om nätterna och under de tidiga morgontimmarna. Det tryckte mig som en mara, jag måste få slut på det. Det blev dock fullt färdigt först 1899.

Beijers bestämde en för den tiden stor upplaga, 3,000 exemplar om jag minns rätt, vilket då ansågs mycket. En god vän, som ej var fackman, sade till mig: »Den boken kommer man att få billigt antikvariskt om några år.» Men det gick inte så. Det ursprungliga priset var 37 kronor för obundet ex. Kort innan den andra upplagan började utkomma betalades ända till 100 kr. och mer för ett exemplar av den gamla — om ett sådant hän-59

delsevis stod att få! Häromdagen såg jag det utbjudet i en dansk antikvariatskatalog för 50 kr.

När Beijers efter många påstötningar från allmänbeten beslöto sig för en andra utgåva, ville jag försöka få nya tavlor. Olof Gylling i Malmö hade några år förut visat mig en del färgbilder, som han gjort. När underhandlingarna med honom slutförts så långt jag kunde konuna, stämde Kolthoff, Gylling och jag möte hos Beijers i Stockholm. Dessutom var där d:r Gustaf Swenander, som själv är ej blott fågelkännare, utan även framstående fågelmålare. Slutligen kom även professorn, friherre J. A. Palmén från Helsingfors universitet med dit upp. Denne utmärkte ornitolog var då i Stockholm för korrekturläsning av det stora atlas-verket över Finland. Det blev nästan en liten enskild kongress med flertalet av Nordens bästa fackmän. Kolthoff njöt ej minst av den förnämliga samling bilder, som Gylling förevisade. Det var roligt att se hur enstämmiga omdömena i regel voro. En eller annan av oss, ej minst Kolthoff, hade en viss konturbild av den ena eller andra arten inpräglad i sin hjärna och studsade, om Gylling valt en ovanlig ställning, som gav något nytt. Men enighet nåddes. Kolthoff var då över 60 år, men gällde det fåglar var han till sinnet som en yngling.

Med den andra upplagan av detta verk hade Kolthoff rätt liten befattning. Han läste ett korrektur och delgav därvid vad han ville tillägga eller ändra. På sitt älskvärda sätt erkände han, även skriftligen, att hans andel nu var ringa. Det tog sig även uttryck däri, att den senare upplagan gick under författarnamnen L. A. Jägerskiöld—Gustaf Kolthoff. Den första hade burit namnen Kolthoff och Jägerskiöld. Naturligtvis skedde ändringen enligt gemensamt beslut. Efter Gustaf Kolt-hoffs död den 25 oktober 1913, då arbetet fortskridit60

t. o. 111. finkarna, d. v. s. 1/e av det hela, läste hans son Kjell ett korrektur och lämnade de uppgifter han önskade få in i verket.

Att arbetsfördelningen oss emellan här behandlats så utförligt beror på att ofta, även i tryck, av personer, som ej kunde känna förhållandena inom redaktionen, uttalats omdömen, som ej äro riktiga. Vare sig de gått till den ena eller andra överdriften, har jag känt ett behov att öppet framlägga sanna förhållandet. Detta verks senare historia i övrigt hör ej hit. Kanske får jag tillfälle att i annat sammanhang skriva därom.

Under arbetet med Nordens fåglar kommo Gustaf Kolthoff och jag varandra mycket nära. Han lärde mig mycket och var också vänlig nog att säga, att det även varit honom till nytta.

En gång skuro vi ihop om en småsak. Det visade sig att en del etiketter i Zoologiska institutionens utsökta fågelsamlingar voro otillfredsställande. Jag vill minnas att det var en ung krickhane, som angavs som hona. Ett misstag, som antagligen gjorts redan av Kolthoffs företrädare. Jag var trött den dagen och vräkte ur mig något om nödvändigheten att obducera fåglarna för att nå bergsäker könsbestämning. Kolthoff svalde det ganska beska pillret stillatigande. Så gingo vi hemåt tillsammans under tystnad. Framför oss på gatan gick en vacker ung flicka i sin nya tunna vårdräkt. Då fick jag Kolthoffs svar: »Hör du Jäger, behöver du nödvändigt obducera den där

tösabiten för att se att det är en flicka och inte en pojke?» Vi brusto båda ut i ett försonande löje. Samförståndet var återställt, och jag gömde läxan i tacksamt minne. Men jag håller dock fortfarande på att en fågel, som skall iordningställas för en samling, bör obduceras. Det lär en så mycket om dess tidigare liv.61

Under arbetet med Nordens Fåglar blev Kolthoff mer ocli mer intresserad av skriftställeri. Han började finna sin egen stil. Det skulle föra för långt att här redogöra för hans många verk: naturskildringar, resebeskrivningar, jaktböcker ocli minnen av olika slag. Man talar ju om natursångare, han var en författare, som byggde ej på skolning utan på sin medfödda språkbegåvning. När han var som bäst, nådde han mycket högt. Men ibland kunde ju hans stil slå slint. Hans språkkänsla och konstnärliga läggning kunde ej hjälpa honom över alla stötestenar och falluckor i formlära och syntax.

Under Kolthoffs Uppsalatid genomgick den zoologiska forskningen en kraftig utveckling, och nya riktlinjer upp-drogos. Tyngdpunkten kom att ligga inom den jämförande anatomien. Nya metoder infördes av Tycho Tullberg och Hj. Théel. Mikrotomtekniken var nyligen utbildad i Tyskland. Professor Tullbergs föreläsningar satte oss unga in i en mängd lägre djurgrupper, särskilt då bland maskarna. Man bäddade in kräken i paraffin och skar dem i serier, vilkas enskilda snitt ej voro tjockare än 5 tusendels mm. Sedan granskades djurens inre byggnad med hjälp av starka mikroskop, och organens form och byggnad kunde rekonstrueras. Systematiken och biologien kommo, i varje fall för en tid, att skjutas åt sidan. Denna nya riktning var fågelkännaren Kolthoff främmande. »Här stöpa de in matkar i talgljus, och sedan skära de dem i småbitar med en hyvelmaskin, och så kalla de detta för vetenskap — när man liar så mycket kvar att lära om fåglarna», brukade han säga med en viss förtrytelse, som ej var endast spelad.

När Gustaf Kolthoff fyllde 50 år, gåvo hans vänner ett gästabud till hans ära. Bruno Liljefors hade ritat62

ett slags adress med roliga, utmärkt utförda teckningar, skildrande tilldragelser i festföremålets liv: underbara gåsjakter med sagolikt stort byte och annat liknande. Det var ju ett verkligt konstverk, som alla ville få del av. Stentryckaren Lars Leonard Ljunggren hörde till vänkretsen. Det var ban som ritade och retuscherade tavlorna till första upplagan av Nordens Fåglar. Han kallades därför »Kråk-Lars». Han återgav Liljeforstavlan med något slags litografiskt förfarande. Men hans färger ha inte varit hållfasta. Åtminstone mitt exemplar är ohjälpligt förbleknat. — Även det av Lars Gabriel skrivna vackra kvädet till Kolthoff är nu oläsligt. Det talade om den väg han brutit endast med egna sega krafter.

Kolthoff var en jägare och skytt av Guds nåde, och hans synskärpa mer än normal. Han kunde åtminstone i yngre år skjuta rätt emot solen.

Det gick en del legender om Kolthoffs skicklighet med bössan, förresten fullt bestyrkta av åsyna vittnen. Skansen hade skänkt ett par björnar till Zoologiska institutionen i Uppsala. De skulle användas till olika anatomiska preparat. Men först skulle de skjutas. Buren kördes ut till Polacksbacken, där Kolthoff väntade med en dubbelstudsare. Vaktmästare Eklund öppnade buren, försiktigt uppkrupen på dess tak. Nallarna kommo ut och satte fart. Den ene föll skjuten genom hjärnan, den andra träffad i hjärtat. Professor Tullberg hade bett att så skulle ske för erhållande av ett oskadat preparat av vart och ett av dessa organ. Men det skall en mästerskytt till för att utföra en sådan dubblé! Därtill i en skara åskådares närvaro.

En annan gång var det en ko, som slitit sig och ställt till en massa obehag. Hon stod ursinnig i porten till Erlangens bryggeri, vill jag minnas att det var. Man63

bad Kolthoff att skjuta djuret. Han väntade tills kon sänkte hornen och satte så kulan mitt i pannan. Även det var ett mästerskott, ty hon stod hela tiden och slängde med huvudet.

Vi voro ej så ofta tillsammans på jaktstigen, Kolthoff och jag. Under mina Uppsalaår togo skidorna och kanoten nästan all den tid jag kunde använda till förströelse. Först här nere i Göteborg har jakten blivit min huvudsakliga vila. Men jag var tillräckligt ofta ute med Gustaf för att uppskatta honom som jägare. Han njöt själv intensivt, och han var den behagligaste, mest hänsynsfulle och glade kamrat man kunde önska. Ofta förmådde han ej dölja sitt stora vetande. Den som ville fick lära fritt. Men aldrig sökte han på något sätt framhäva, att han i fältet var

den oförliknelige mästaren. Alltid var han villig att erkänna andras förtjänster.

Hans käraste jaktkamrater voro hans egna barn. Tvillingdöttrarna Ruth och Esther följde honom ofta. I böckerna »Med far i skogen» samt »På bar mark och spårsnö» ha de skildrat minnen från dessa strövtåg.

Kolthoff blev medlem av Konungens jaktklubb. Där umgicks han med de höga herrarna utan att lägga band på sin utpräglade personlighet. Kungen var »en förbannat hygglig karl», sade ban, som förstod att vara god kamrat både på jakt och i festligt lag. Det gick lika bra, när Gustaf umgicks med allmogen. T. o. m. den gamla goda tidens tjuvskyttar kunde han se med en förstående glimt i ögat.

Kolthoff hade i regel utmärkta jakthundar. Och naturligtvis mycket bekymmer med dem. Isynnerhet när stö varna ej kommit med hem!

Han gjorde plikttroget sin tjänst på institutionen. Men levde fullt, det gjorde han endast ute i markerna.

På Zoologiska sektionen höll Kolthoff då och då64

föredrag, såvitt jag minns alltid utan anteckningar. Han kunde det han skulle tala om. Oftast hade han en ganska söndertuggad cigarr i munnen. Ibland spelade hans humor, som då han påstod sig börja se flugor på gamla dar, när han redogjorde för något i insektsväg. Alltid var ban underhållande, aldrig torr.

Gustaf Kolthoff var en utpräglad personlighet, ett älskvärt original, alltid full av humor, som ibland var omedveten men ej mindre roande för det. Kring en sådan man brukar gärna bildas en krets av mer eller mindre bestyrkta slagord och historier. Jag vill anföra ett par, som kunna betecknas som »förbannat instruktiva», ett uttryck som Kolthoff mycket ofta och med förkärlek använde.

En afton sutto några vänner i det gästfria hemmet ute på Luthagen och drogo en spader. Någon kom att nämna en sedan riksbekant vetenskapsman, naturskyd-dare och politiker, som med rätta var mycket avhållen av alla. Då sade Kolthoff: »X, förbannat hygglig karl

---stor fähund förresten». Den första delen kom

av sig själv ur hans göda, vänsälla hjärta. Men så erinrade han sig, att han samma dag fått betala en summa för att inlösa något papper åt vederbörande, och då slapp tillägget ur honom. Sällskapet brast i skratt, och omdömet blev för en tid framåt ett bevingat ord om personer, som jämte goda egenskaper även kunde visa mindre tilltalande sidor. Strängt taget gäller ju detta även om de bästa.

En annan historia har jag blivit uppmanad att här omtala. Den gjorde i tiden sin rundgång i vida kretsar och gör visst så än. Här måste den framläggas i dubbel gestalt. Först vad jag verkligen vet sant och hänt vara och sedan i den klassiska form den slutligen fick.65

Jag skulle resa till Finland över sommaren 1895. Som jag stod i trappan på Gustavianum för att ge mig iväg, kom Kolthoff och had om ett ficklån på ett par hundra kronor. Sådant hände ofta nog mellan oss.

Gustaf Kolthoff.

Ibland var han, ibland var jag låntagare. »Ja visst får du det, men 15 juli skall du betala pengarna till vaktmästare E., som skall klara min kommunalskatt.» När jag koin tillbaka i september, redovisade E. sitt uppdrag ordentligt som vanligt.

Emellertid hade Pehr Hugo Strömman, död som lektor 5 — XIX.66

i Borås och en av de bästa historiefabrikörer jag känt, fått nys om transaktionen. Hur mycket som verkligen är sant av hans version vet ingen. Det visste väl knappast ens Strömman i tiden. Men den kom ut och väckte allmän glädje, även hos den godmodige Kolthoff.

Kolthoff: »Hör du Strömman, jag förstår inte, men jag har så mycket pengar i plånboken. Tycker du inte alt vi ska gå ut och äta en sexa. Vi tar Lars Gabriel med, ban som har så många barn.» Ja, det var Strömman alltid med om. — Telefonsignal: »Är det Gästis? Det är konservator Kolthoff. Jag skulle ha en sexa för tre.» — »Hur dyr?»

— »Så dyr som möjligt.» — Detta får stå för berättarens räkning, ty Kolthoff var i sina vanor nästan spartanskt måttlig.

Dagen efter, när Strömman kom upp på Gustavianum, sade Kolthoff: »Kan du tänka dig, det var Jägers kommunalutskylder vi söp upp igår! Vaktmästare E. har just björnat mig. Du kan väl inte vigga mig 200?» Nej, det kunde S. inte. »Ja, men en tia kan du väl ge 111ig, så att jag kan fara till L. i Södertälje och klara upp det här.» Nej, det kunde inte iS. »Nå men ge mig till ett frimärke, så skriver jag till L.» Nej, S. var lika urpank som Kolthoff för tillfället. -— Efter en stunds funderande kom Kolthoffs slutsats: »Jag tycker att var och en skall betala sina kommunalutskylder själv. Tycker inte du det också?»

Strömmans otaliga historier hade i regel en liten kärna av sanning. I detta fall var det nog ej annat än ficklånet ifråga och så den tankspriddhet och glömska av denna världens mångahanda, som ofta utmärkte Kolthoff. Vaktmästaren hade påmint om min fordran, och det kom som en mindre behaglig överraskning.

Gustaf Kolthoff blev en mycket berest man i nordliga nejder. Han brukade gärna berätta om vad han67

upplevat. Det blev ofta till verkliga högtidsstunder för åhörarna.

Utom den ovan nämnda färden till Färöarna och Island följde han med Nordenskiöld till Grönland 1883. Under den resan grundlades hans livslånga vänskap med A. G. Nathorst. Medan Nordenskiöld gjorde sin berömda vandring inåt inlandsisen, leddes expeditionen av Nathorst. Ängaren »Sofia», som förde denna, blev instängd i en fjord. Det första försöket att gå ut hade misslyckats. Kaptenen menade att ban ville göra ett försök till. Misslyckades även detta, återstod endast att övervintra ombord. Staben stod i spänning uppe på bryggan. Carl Forsstrand, blek av oro, yttrade då: »Ja, om vi måste övervintra, är jag med er så länge jag kan få rena skjortor, men sen — en kula för pannan.» Nathorst såg på de andras bestörta miner att något förefallit. Kolthoff lyckades så småningom klargöra yttrandet för sin redan då döve vän. »I så fall kan du vara viss om, att vi ska ställa till med ett sjuhejdundran-de gravöl», förklarade Nathorst genast. Allmänt löje, och stämningen var räddad. Utbrytningen gick som bekant bra.

Tillsammans med sedermera konsul Robert Biinsow reste Kolthoff sommaren 1887 till Finmarken. En varm tillgivenhet förenade sedan de båda männen så länge Kolthoff levde. Denna hade till följd att Bünsow sammanfördes med Uppsalazoologerna. Särskilt nära kom han Adolf Appellöf. Jag tror ej att jag gör mig skyldig till någon indiskretion eller någon överdrift, om jag säger, att Uppsala universitets zoologiska station nära Fiskebäckskil och tidskriften Zoologiska Bidrag ekonomiskt äro frukter av denna vänskap.

Med Nathorst var Kolthoff uppe i Ishavet 1898, glad och belåten med resultaten.68

Kolthoff ledde själv en arktisk expedition till Spetsbergen och östra Grönland 1900. Hans medhjälpare, bl. a. Theodor Odhner och Hj. Östergren, ha förtalt om den goda stämning han trots det ofta påfrestande arbetet lyckades hålla vid makt. Den Kolthoffska expeditionen bekostades helt och hållet och på ett mycket frikostigt sätt av konsul Gustaf Emil Broms — den kände Gälli-vare-stormannen. Förmedlat av Kolthoff uppstod ett nära vänskapsband mellan Broms och Hjalmar Tliéel, som då svarade för Kristinebergs zoologiska havsstation. Denna för den zoologiska forskningen hos oss så oerhört viktiga anstalt erhöll av makarna Broms mer än rikliga gåvor. Kolthoff var gärna och på det mest oegennyttiga sätt mellanhand, när det gällde att söka hjälpa vår fattiga naturvetenskap.

Som redan antytts var Kolthoff en utsökt god berättare. Jag kan inte neka mig nöjet att återge ett par av hans bästa bitar. Jag minns dem ännu efter över 40 år ordagrant, och jag hör hans tonfall och hans västgötamål, när jag skriver ned dem.

Under sin vistelse vid Källeviken brukade Kolthoff anlita fiskaren Helge på Gåsö vid skytte och insamlingsfärder bland skären. Helge var en både skicklig och djärv, ibland rent av väl oförvägen seglare. Men han älskade också starka drycker mer än lämpligt. Jag har själv sett honom rätt överlastad i frisk kultje kryssa ut från Lysekil mot Gåsö. Den gången gick det utan äventyr. Men det sades allmänt, att Helge kapsejsade minst en gång om året och fick rida valvet. Därför hade han aldrig annan ballast än några grova träkubbar. Med stenballast skulle ju båten

sjunka.

Kort före jul hade Kolthoff begivit sig in till Uddevalla för en del uppköp till helgen. Med den tidens förbindelser föll det sig enklast att segla dit och därifrån71

i Helges båt. Alla stadsärenden voro uträttade, och de båda männen kryssade hemåt. Helge hade emellertid ställt sin nyfyllda dunk med brännvin på totten framför sig. Och var gång han gick över stag, tog han sig en tår på tand. Vinden friskade, och Kolthoff fick onda aningar. Han liade ingen lust att rida valvet! Hur

I »Antarctics)> gunrum den 5 sepl. 1898. (Foto av A. Hamberg.)

Vänstra raden framifrån: A. (Tusse) Ohlin, O. Kjellström, Ernst Levin, Axel Hamberg", H. Hesselman. Högra raden framifrån: Gustaf Kolthoff, A. G. Nathorst, E. Nilsson, Gunnar Andersson, J. Gunnar Andersson.

skulle det dessutom gå med alla inköpen? Han tog upp något föremål och kastade det överbord vid nästa vändning genom vind, och samtidigt smusslade han undan brännvinsdunken. Så sade han till Helge: »Det var visst något som gick överbord, när vi vände». — »Dun-ken!» sade Helge med eftertryck, och så yttrade han inte ett ord utan kryssade med hårt sammanbitna tänder vidare i den ökande vinden. Säkerligen motsåg han en70

dyster jul utan ett spår av starkt. När de kommo till Källeviken, var det sent. Helge fick ligga kvar över natten och förplägades på bästa vis. Nästa morgon, när han skulle segla hem till Gåsö, följde Kolthoff honom till bryggan, letade fram den saknade dunken och sade: »Helge ska' väl inte glömma den här, den blir bra till julen.» — »Det hade jag inte trott honom om, Kolthoff», kom svaret, åtföljt av ett illmarigt leende över Helges bela skäggtoviga anlete.

Helge var själv rätt slug. Han visste var hummern hade sin gång, och ban kunde sätta sina skäddegarn så, att inte bara fisk utan även hummer fastnade i dem. D. v. s. den tid, då man ej lagligen fick fiska hummer. En landshövding från ett annat län låg och badade i Lysekil. Han yttrade till Kolthoff, att det nog skulle smaka med litet hummer, men att sådan inte stod att få den årstiden. »Om greven far ut till Helge på Gåsö och hälsar från mig, så kan nog detta ordnas.» Sedan kom Helge in till landshövdingen ifråga ett par gånger i veckan med det önskade i en korg. För säkerhets skull låg ett lager ägg överst.

En dag mötte Helge dåvarande fiskeriintendenten Gerhard von Yhlen. Denne hade ett gott öga till tjuvfiskare. I stället för att söka smita gick Helge rätt på sin fiende och sade: »Ska han inte köpa ägg?» — »Dra åt

---» blev det önskade svaret, som ögonblickligen

åtlyddes.

Emellertid dunstade rykten ut om landshövdingens hummerkalas, von Yhlen beslöt att själv genom besök hos Helge få honom fast och om möjligt statuera ett exempel. Fiskeriintendenten skulle naturligtvis köpa av den goda fisk, som var sumpad utanför Helges brygga, och han ville välja själv. Där låg en hel rad sumpar. Helge rodde ut och satte kurs på den yttersta. »Nej du»,71

sade von Yhlen, när de passerade den innersta, »jag vill se i den.» Helge gjorde allehanda svårigheter: »Där finns bara skräp.» O. s. v. Men von Yhlen var envis. I denna innersta sump fanns dock ingen hummer. Så satte Helge åter kurs på den yttersta, och ett liknande underhandlande började igen, när de voro vid den näst innersta. Samma besvikelse för von Yhlen. Till sist tröttnade han och gav tappt utan att ha tittat i den yttersta sumpen, som ju Helge varit så angelägen att föra honom till. Men just i den förvarade Helge sina humrar!

Vi yngre zoologer lärde oss naturligtvis mycket av Kolthoff, inte minst jag, hans medarbetare. Men hans direkte lärjunge var framför alla sedermera regementsläkaren Herman Nyqvist. Han blev läromästarens like som fältornitolog och i viss mån även som preparater. Om hans kunskaper, skicklighet och samlarnit vittnar det på olika fågeldräkter så rika museum han skänkt till Jönköpings stad och som finns i parken vid Dunkehallar.

Även den store fysiologen Magnus Gustaf Blix, sedermera rector magnificus i Lund, räknade sig som Kolthoffs lärjunge i jakt och fågelkännedom. Det har han själv sagt mig.

När de fem barnen växte upp och utgifterna naturligt nog ökades, sökte Kolthoff att bättra på sin ekonomi genom en naturaliehandel. Ty lönen var usel. Från början hade han ej rätt till sådant. En dag sköt han en lappuggla utanför Uppsala. Universitetet behövde ej denna sällsynthet. Den var redan tillräckligt företrädd i dess samlingar. Lilljeborg medgav då, att Kolthoff fick försälja dyrgripen för egen räkning. Han hade ju skjutit den »utom tjänsten». Detta blev begynnelsen till hans naturaliehandel och konserveringsaffär, som ännu finnes under hans namn, fastän driven av andra.72

Efter min flyttning till Göteborg 1904 träffades vi ej så ofta som förr. Men som inbjuden gäst hade jag glädjen övervara Linnéjubileet 1907. Jag minns då Kolthoff bland de förnämliga promovendi honoris causa. Han stod där i den just ordnade processionen, vacker och glad, med sin vasaorden och den betydligt sällsyntare silvermedalj, som är Svenska Jägarförbundets högsta utmärkelse. Alldeles i närheten var Selma Lagerlöf och ej långt därifrån vännen Evald Lidén. Alla tre hade i hög grad förtjänat sina utmärkelser.

Kolthoff köpte sig en gårdbit i Börje någon mil utanför Uppsala och byggde där ett eget hem. Han kallade det Granbacken och flyttade dit sommaren 1904. Huset uppfördes med dubbla brädväggar och fyllning av sågspån och kolstybb emellan, en då ny metod. Den var han med om, ty den var billig. Men han klagade över att »hans fruntimmer» skulle lia så mycket garderober och andra bekvämligheter, som egentligen syntes honom alldeles onödiga. »Tycker inte du det också?» När hans vänner höllo med damerna, gav han sig. Men kring stugan fick han det som han ville. En damm för fåglarna att dricka ur och odlade blommor, men ej ordnade i rabatter utan fläckvis utplanterade i skogsbacken, där han tyckte att de gjorde sig bäst. Det hela blev ett förtjusande jägarhem mitt i markerna. Han har själv skildrat det i någon av sina böcker.

När Kolthoff blev pensionsmässig i december 1912, gåvo hans vänner en fest för honom på Gillet. Det blev en talrik samling, många hade kommit från andra håll. Hj. Östergren och jag t. ex. från västkusten. Kolthoffs gode vän Appellöf såg till, att där ej vilade några ledsamheter. Han fick hjälp även av andra. Det gamla gardet hedrade en av de sina och gladdes med honom. Vemodet fick ej sticka fram. Allt skulle vara fröjd.73

Några dagar i slutet av oktober 1913 var jag ensam på vårt dåvarande sommarställe Sandviken mitt emot (iåsö. Det gällde vila och framförallt rapphönsjakt. Den 26:e hade jag med min trogne Lörd strövat över stora delar av Skaftölandet. Där hade Kolthoff i tiden jaktmarker. Hur det kom sig, tankarna gingo gång på gång till min gamle vän och medarbetare. Nu skulle han ha varit med! I)et hade blivit en högtid. Jag slutade dagen med två lyckade dubbléer och gick glad, trött och nöjd till dåvarande fiskeriintendenten d:r K. A. Andersson, som bodde i Fiskebäckskil, för att äta en sen middag i hans familj. När jag kom (lit möttes jag av sorgebudet: Kolthoff dog igår.

Vid södra muren av Börje tempel sover Gustaf Kolthoff den sista, lugna sömnen ej långt från sitt kära Granbacken. Så länge Sverige hyser naturvänner och jägare

av det rätta slaget, kommer hans minne att hedrat leva.

—*- Mitt Uppsalahem

av

Louise Adelswärd,

f. Douglas

NÄR MIN FAR våren 1893 utnämndes till landshövding i Uppsala län, hälsades nyheten därom ingalunda med någon glädje av hans familj. Vi hain voro djupt hedrövade över att behöva lämna landet, där vi alltid bott, och vårt älskade Östergötland. Ingen av oss tänkte då på vad denna utnämning betydde för vår far i fråga om ökade verksamhetsområden ocli stora nya intressen. Som det gamla slottet i Uppsala skulle undergå en stor och genomgående reparation — någon sådan hade ej blivit verkställd sedan greve Adolf Ludvig Hamilton såsom landshövding inflyttat där 1862 — dröjde det ända till hösten 1894, innan den fruktade förflyttningen ägde rum och bela familjen samlades i Uppsala. Föräldrarna hade under den tid restaureringen av slottet pågick haft sin

hostad i en våning vid Kungsgatan.

När jag och de yngre syskonen — de äldre bröderna hade redan tidigare på hösten börjat skolan i Uppsala — en kulen och grå liösteftermiddag närmade oss vårt blivande hem. var det med otrolig spänning vi genom den fallande skymningen och höstdiset spejade eftei slottet på dess kulle, som vår far sagt oss alt man redan75

på långt håll skulle kunna se resa sig över staden. Att det var så stort och att det var rött, förvånade oss lika mycket, och vår spänning stegrades under färden genom staden och uppför den långa backen, som aldrig tycktes vilja taga slut. När vi kommo in i de varma, upplysta rummen och så småningom igenkände möbler och tavlor och allt det som vi med sorg, ja, jag kan nästan säga med grämelse, sett inpackas ocli avsändas från vårt hem Gerstorp i Östergötland, kände vi oss snart som hemma. Lång tid liade ej förflutit, förrän slottet i Uppsala för oss alla blev ett älskat och minnesrikt hem, fast den tid vi kommo att tillbringa där blev så kort.

Den våning, som mina föräldrar i likhet med föregående landshövdingar bebodde, utgjordes av den del av slottets undervåning, som ligger närmast norra tornet, samt den lilla låga entresolerade våningen däröver. Allt det som då utgjorde landshövdingens bostad är nu omändrat till landskansli och bostaden flyttad två trappor upp, där på vår tid funnos endast kala, putsade väggar ocli grova bjälklag i golv och tak och där vår tvätt brukade hängas till tork. Våningen på nedre botten var ovanligt hemtrevlig och vacker med sina stora, välproportionerade rum, sin vida utsikt ocli sin utgång från salen till den lilla inhägnade trädgården, där det växte ymnigt med tidiga vårblommor.

Salongen ocli salen gingo genom husets bela bredd och hade fönster både åt staden och åt borggården. I salongen hängde prins Gustafs porträtt, ett knästycke, som på den tiden utgjorde det enda i möbel- eller tavel-väg som tillhörde staten. 1 salen hade prins Gustaf pä den von Kræmerska tiden brukat sjunga. Del ena hörnet — så berättades det för oss — kallades för »Prinsens hörna», ty där hade han alltid brukat stå när han sjöng. Nu ljuder där väl antagligen ingen annan musik76

än den som skrivmaskinerna åstadkomma, ocli det ät rätt vemodigt att tänka, att de vackra rummen, som gömde på så många minnen, nu äro förvandlade till stela och opersonliga ämbetsrum.

I övervåningen, dit en liten vindeltrappa ledde från min mors kabinett, lågo sov- och gästrum, och fastän de alla voro små och låga, utmärktes de av stor trevnad. Min mor hade ordnat allt i möjligaste mån likt vårt hem på landet. Jag älskade mitt lilla rum med dess djupa fönsternisch, från vilken man såg hela staden under sig och långt ut över Uppsalaslätten.

Sedan vi upptäckt vårt nya hem, gällde det att också bli bekanta med staden själv, ocli för oss lantbarn, som aldrig förr hade bott i en stad, var allting nytt ocli främmande. Första söndagen vandrade hela familjen till domkyrkan, där landshövdingen hade sin bänk ocli där vi sedan så gott som varje söndag sutto. Domkyrkan var då alldeles nyss återinvigd efter restaureringen och beundrades mycket, men jag minns att jag inte kunde finna alla de brokiga målningarna på väggar och i valv så vackra som det då ansågs. Jag tänkte alltid på de släta grå väggarna i Linköpings domkyrka, som jag i min enfald fann långt vackrare.

Det dröjde ej länge, förrän vi började känna oss ganska hemmastadda, ocli därtill bidrog i hög grad all den vänlighet och värme, varmed vi överallt blevo mottagna. Ocli ändå kände jag mig mycket blyg och olycklig, när jag någon gång — det hände inte ofta, ty jag ansågs inte »fullvuxen» ännu ocli läste fortfarande hela dagarna för min lärarinna — fick följa med föräldrarna på något av de nöjen, till vilka jag tillsammans med dem ofta blev inbjuden, men vartill det för min räkning i regel svarades obönhörligt nej. Första gången var på en Alliance franchise på Norrlands nation, där det77

spelades en liten pièce och därpå dansades. Men just när jag, oändligt försagd och ändå lycklig, dansat ut med en av de få unga studenter som jag då kände, vinkade min mor till mig, och jag fick avbryta dansen och följa henne. Hon ansåg det olämpligt att en skolflicka dansade på en offentlig lokal.

Greve Ludviy Douglas, f. 1849, d. 1916, landshövding i Uppsala län 1893—05.

En annan gång blevo vi av föreningen Philochoros högtidligt inbjudna att närvara vid en »lekstuga», även den på

Norrlands nation. Det var en förtjusande afton. Ingen av oss hade hört talas om återupptagandet av dessa gamla danser, och vi voro hänförda över hur78

vackert det var, hur glatt och otvunget allt gick till och vilken naturlig ton som rådde mellan unga och gamla. Det var professor Frithiof Holmgren och hans intagande maka, fru Ann Margret, som voro de ledande inom Philochoros, och det var ofta fru Holmgren som ensam skötte musiken, vilket hon gjorde på ett oöverträffat sätt. Som professor Holmgren var inspektor för Östgöta nation, kände vi oss genast liksom hemma med dem. Jag skulle få trofasta vänner både i familjen Holmgren och inom Philochoros, där jag senare skulle få uppleva kanske de roligaste av alla roliga Uppsalakvällar. Men därom anade jag intet, när jag den oförglömliga aftonen satt som en mycket blyg och beundrande åskådare i lilla salen i Norrlands då alldeles nybyggda nation och för första gången såg Daldansen, Skrälåten, Vingåkersdansen och alla de andra nu så välkända danserna utföras med medryckande fart och taktfasthet.

När jag tänker tillbaka på den korta tid vi fingo bo i Uppsala, förvånar det mig att vi under det enda året hunno få så många vänner. Men det berodde väl på att alla människor togo emot oss — både stora och små

— med en sådan överväldigande älskvärdhet. Detta enda år rymde också så mycket av verkligt Uppsalaliv

— från den stora högtidliga 300-årsfesten till minne av Gustaf Adolfs födelse i december och till den strålande majdag, när vårfesten och karnevalen drogo fram under Botaniska trädgårdens nylövade träd.

Inom ramen av denna uppsats skulle jag även vilja nämna några av de personligheter, som vi under denna tid fingo stifta bekantskap med, och några av de hem. som så gästfritt öppnade sig för oss. Men det kan tyvärr endast bli små obetydliga minnesbilder, ty jag var då så ung och intrycken voro många och ha under de mer än 40 åren sedan dess hunnit blekna.79

Om ärkebiskop Sundberg och hans skarpa tunga hade man hört så många historier, att man nog bävade en smula, då man första gången fick komma in och niga för honom. Men vilka strålande blåa ögon hade han

Grevinnan A/ina Douglas, f. Ehrensvärd, maka lill landshövding Douglas, med barnen Louise, Robert, Archibald, Madeleine, Carl oeh Ellen. (Foto 1X94.)

inte och hur skälmaktigt kunde de inte le! Jag har bara minnet av en ovanligt vacker och ståtlig gammal herre med ett litet spydigt leende, men sådan kan jag se honom för mig när jag vill.

Claes Annerstedt, den lärde och mångkunnige över-80

bibliotekarien, har jag ett livligt minne av, därför att han på en av föräldrarnas middagar så vänligt och naturligt frågade mig om mina älsklingsböcker och talade ingående och intresserat om några av dem jag nämnt. Särskilt minns jag att ban som sina egna nämnde »Nybyggarna i Canada» och »Fältskärns berättelser», vilket jag fann mycket underligt av en så lärd gammal herre, men som det ganska nära sammanföll med min egen smak, gjorde det mig också rätt stolt.

Hos domprosten Toréns på Trädgårdsgatan blevo vi genast mottagna som gamla vänner. Domprostinnan var född von Friesendorff och var från Skedevi i Östergötland. Kanske var det därför som hon med sådan tillgivenhet omslöt särskilt min mor. Men även domprosten — den lille mannen med den stora brinnande anden, om vilken det berättades att han som barn besökt den gamle skalden Leopold, att han konfirmerats av Franzén, haft Atterbom till vän och ideal, blivit prästvigd av Wallin och promoverats av Geijer — omfattade oss alla med varmt intresse. Jag bevarar med djup tack samhet den dikt, som den vördade 89-åringen sände mig på min bröllopsdag. Dess författare har för mig blivit som den sista länken i en lång kedja av svenska kulturpersonligheter, som jag genom honom liksom kommit i kontakt med.

Det Nyblomska hemmet har så ofta skildrats och av skickligare pennor än min, men jag måste dock här ge uttryck åt min tacksamhet över att ha fått del av den skönhet, den glada trevnad och den fina kultur, som utstrålade från paret Carl Rupert och Helena Nyblom och som gjorde allt vad de rörde vid så levande och så oförglömligt.

När julen närmade sig — denna den första jul, som vi skulle fira långt från släkt ocli barndomsvänner —81

kände vi oss rätt ensamma där uppe på slottet, och åtminstone vi barn tänkte då med saknad på alla de glada julkalasen därhemma och funno det dystert, att vi skulle sitta bela julen utan att få vara med om något sådant. Ty inte ville väl någon ha en så stor och talrik familj, som man kände så litet, just under julen, då man mest brukar umgås med sin närmaste släkt! Men då kom en dag en vänlig inbjudan till oss från revisionssekreterare von Bahrs att deltaga i deras julbjudning. Vi blevo alla inbjudna, både stora och små. Det var första gången vi gästade det gammaldags fina, sällsynt gästfria hemmet vid Bävernsgränd, men det blev inte den sista. Hela vårt jullov fick en annan prägel efter den glada festen, där allt gick till på traditionsmättat sätt och där vi både igenkände våra lekar och danser hemifrån och fingo lära många nya. Vi blevo sedan bjudna på ännu många liknande roliga julkalas — hos överste Stiern-stedts, löjtnant av Forselles och många andra. Men bäst minns jag dock jullekarna i den stora vackra salen i det gamla förnäma huset, där prinsarna bott under sin studenttid, och den förtjusande och älskvärda familjen, som först tänkt på oss i vår ensamhet.

Den vintern hade det talats mycket i Uppsala om en ung okänd författare, som kallade sig Mark Stern. Mycket snart sades det — och med allt större bestämdhet — att författaren var Marika Stjernstedt, dotter till översten, baron Stiernstedt. Med vilken undran och beundran såg jag ej på den vackra flickan, som vi ofta mötte i slottsbacken, och hur lycklig kände jag mig ej, då hon på en av de första soiréer, som mina föräldrar gåvo, talade med mig och då ögonblickligen och för alltid vann mitt hjärta. Hon föreföll mig då så ouppnåelig i sin skönhet, sin världserfarenhet och sin intelligens, att jag ej ens kunde drömma om att få henne till vän. o — XIX.82

På skridskobanan vid Islandsbron möttes vi den vintern, en massa unga, och åkte hand i hand, som det då brukades, runt, runt, någon gång även med musik, vilket föreföll oss nästan sagolikt roligt. För första gången i mitt liv såg jag den vintern skidor och skidåkare. Man tyckte det var mycket käckt och duktigt, när studenter, iklädda vanliga långbyxor och möjligen skrudade i pälsmössor och tjocka halsdukar, vågade sig utför backarna runt slottet och vid Eklundshof. Därute åkte vi också kälkbacke på vanliga stora städs budskälkar, och därefter samlades man någon gång i någon familj till lekar och ibland även till dans.

Men dessa fröjder togo slut, när våren, det året ovanligt tidig och varm, gjorde sitt intåg och plötsligen förvandlade Uppsala. Då spelade vi tennis på en synnerligen enkel tennisplan någonstans nedanför Sturevalven — jag har vid senare Uppsalabesök förgäves letat efter den —, då företogos utflykter till Linnés Hammarby och Flottsund, och då sjöngs våren in, en underbart vacker valborgsmässoafton, sedan Christinaklockan — tv så kallades den då — slutat ringa. När vi i den ljumma aprilkvällen från Vasatornets fönster sågo de många eldarna tändas ute på slätten och tåget av fanor och vita mössor ringla sig uppför backen, hade Uppsala för alltid besegrat oss alla. Och när min far några veckor senare blev kallad att bekläda utrikesministerposten, framkallade nyheten därom en långt större bedrövelse än meddelandet om flyttningen till Uppsala gjort. Det var med uppriktig sorg och stor saknad som vi på hösten samma år lämnade det kära, oförglömliga och lyckliga hemmet på Uppsala slott. Uppsalapojkar på 1890-talet

av

Frithiof Holmgren

ATT POJKAR I ALLA TIDER varit sig lika är nog en sanning med modifikation. Både tids- och rums-miljön torde alltid ha spelat en stor roll för olikheten i deras intressen och ideal. Detta faktum skulle således kunna motivera en kort skiss av Uppsalapojkar på 1890-talet sådana de framträda i minnet hos en av dem.

Universitetsstaden hade mycket av intresse att bjuda en pojke på den tiden. Botaniska trädgården var bland annat ett eldorado för den som hade lyckan att tillhöra det kotteri, där pojkarna Fries, söner till botanikprofessorn Thore s:r, voro centrum. Tacksammare plats för dåtidens kurragömma och »rymmare och fasttagare» fick man leta efter, liksom intresset för och kärleken till naturen där tidigt väcktes. Den stränge »deriktörn», Pettersson, örtagårdsmästaren, som hans officiella titel var, torde kanske ej alltid ha gillat detta intresse i den mån det betydde en pojkaktig skadegörelse på buskar och träd och brandskattning av vindruvor, fikon och tomater. De

sistnämnda voro förresten ännu ej upptäckta ur kulinarisk synpunkt men voro desto mera användbara som projektiler liksom hästkastanjerna.84

På den tiden hölls i katedralskolan obligatorisk gudstjänst varje söndag, och efter den samlades ganska regelbundet nämnda kotteri i »botaniskan», där blivande män i staten såsom justitieråd, landshövdingar och professorer med många flera hade tillfälle alt mäta sina krafter i olika lekar. Allmän idrott i mera modern bemärkelse förekom knappast. Först inemot sekelskiftet började idrottsföreningen Kamraterna (IFK) låta höra av sig.

Den nu saligen avsomnade yttre klasskillnaden levde ännu kvar bland pojkarna på 90-talet men endast i den mån den uppehölls av föräldrarna, som gärna a priori accepterade en gosse »av god familj» som lämplig lekkamrat för sina telningar, under det att söner även av oförvitliga föräldrar, som icke tillhörde de i dåtida mening bokligt bildade, sågos med mera reservation. Pojkarnas instinkter i detta avseende voro dock ganska rättvisande, och sådana borna gentlemän som t. ex. Sam Larsson, nu generaldirektör och förutvarande statsråd, samt Oscar Sillen, handelsprofessorn, bägge utgångna från enkla men utomordentligt goda hem, upptogos bland »professorspojkarnas» lekkamrater utan minsta tvekan. Med samma rätt höllos s. k. busar, även från de bästa familjer, för längre eller kortare tid utanför kretsen. I mitt hem rådde inga klassfördomar, och jag minns min far från min tidigaste barndom tala om folkskolan som bottenskola för alla barn och den nytta för samhällsfreden och förståelsen mellan »klasserna» som en sådan skulle medföra. Det var nästan hädiska ord på den tiden.

Samskoleidén hade ej heller trängt igenom, och man begabbades rätt flitigt när man som jag sattes i »jänt-skola», den Lindska flickskolan vid Klostergatan, som85

med fast hand styrdes av Augusta Tranberg. »Tant» Tranberg hade emaljöga, vilket väsentligt försvårade allt fuffens, då det ju var rätt svårt att bedöma vilket område av klassen som stod under bevakning i ett givet ögonblick. Innanför skolgården fanns en paradisisk trädgård, som vi skolbarn fingo betrakta endast genom en hög gallergrind. Där lekte en liten prinsessa, nu härskarinna på residenset i ett av Smålandslänen . . .

Pojkminnen bli gärna mer eller mindre förknippade med skolan. Så ock här. »Jäntskolan» undervisade till min lycka pojkar endast i småskolan, varför prövningen till storskolan, Katedralskolan, en vacker dag stod för dörren. Där lärde mig erfarenheten för första gången, att allting är relativt här i världen. Jag var van att i den lilla flickskolan som primus bland pojkarna klara allting lekande lätt, men här fann jag en skånsktalande pojke, som till min obeskrivliga förvåning klarade både räkne-talen och annat fortare och bättre än jag. Det blev mig redan första terminen klart, att han med sin framåtanda skulle distansera mig för all framtid, och nu sitter han också som president i en av våra hovrätter. Den gången dömde jag rätt. Jag hoppas att han gör det nu.

Det störtade många nya intryck över »vällingarna», då de inträdde i skolans första klass med ny skolmössa, som förresten, om allt gick väl, varje år skulle bytas ut mot en ny, ty i Uppsala hade man och har väl ännu en speciell mössa för varje klass upp till femte. Invig-ningsstut gavs i gymnastiksalen, dock i mycket lindrig form, såvitt jag kan minnas. Det är besynnerligt att nykomlingar i skolor av alla slag alltid måste mottagas med visserligen mestadels skämtsamt men dock gissel. Jag har aldrig förstått vitsen därmed, då det alltid ger luft ål översitteri. Dessa »skändningar», om än ej i86

handgriplig form, ha numera även upptagits vid våra högskolor, vilket jag beklagar, särskilt som de ej bottna i någon tradition.1

Så fick man lära känna rektor på avstånd och lärare något närmare, men icke mycket, samt skolpojkarna ända upp till farbröderna i »sjunde övre». Det känns underligt att nu tänka över vilken psykologisk skarpblick småpysarna utvecklade vid bedömandet av karaktären hos äldre skolkamrater och i någon mån hos lärarna. Det har slagit mig senare i livet, att den psykologiska blicken vanligen skärpes i riktning uppåt och förslöas nedåt. Det borde ju nästan vara tvärtom. Det låg väl i tidsandan, men det är otvivelaktigt att begåvningar utgångna från enklare hem åtminstone de första åren hade svårare att göra sig gällande än de som fostrades av s. k. bildade föräldrar. Men klyftan jämnade ut sig ganska mycket med åren, det måste erkännas, även om förtjänsten väl till

större delen låg på lärjungens sida. Tidigare tycks man redan i ettan i någon mån ha sorterat dessa bägge kategorier på a- och b-avdelningarna, men det år jag kom in fördelades de ganska jämnt på bägge.

Lärarna kommo i allmänhet till klassrummen iklädda spatserkäpp, som även användes på pojkarna, ehuru mycket olika hos olika lärare. Käppen kunde i den ene lärarens hand ha en förunderligt upplivande inverkan på bela klassen; i den andres hand verkade den närmast förslöande. Det personliga umgänget mellan lärare och pojkar var i allmänhet mycket ringa. Jag minns väl hur jag kastade avundsamma blickar på den klass som

1 Samma metod lär, enligt vad mail berättat mig, praktiseras vid våra psykiatriska sjukhus för att stärka patientens förmåga till självbehärskning, så metoden kan tydligen, åtminstone under sakkunnig ledning, ha ett visst fog för sig.87

leddes av extraläraren, sedermera lektor Enar Sahlin. Han lekte med pojkarna på rasterna! Hur tacksamma äro ej småpojkar, om lärarna taga sig an dem.

Den ytterst originelle gamle gymnastikläraren, kapten Littorin, »Littan» kallad, tog också hand om pojkarna på sitt kärva sätt, ehuru det tyvärr knappast skulle godkännas av vår tids allmänna mening åtminstone i Sverige. När tvenne pojkar råkat i slagsmål, bildades ögonblickligen ring kring de stridande; under »Littans» ledning, om han var närvarande, annars automatiskt under de äldres ledning. Ordet »slagsmål» utropat på skolgården hade ungefär samma verkan som brandkårens signaler. Alla rusade till och voro intresserade åskådare. Skedde enviget på en rast, var det klockan som skilde de stridande åt. I gymnastiksalen var det Littan. När han fann övertaget alltför påtagligt på ena sidan eller bägge parterna allt för illa åtgångna, skilde han de stridande åt och frågade: A' ni nöjda? Om endera kände sig besegrad eller bägge fått nog, fingo de skiljas med handslag. I annat fall röko de ihop igen. Gymnastiklektionerna inknappades med några minuter, men striden skulle i första hand avgöras och en regelrätt fred avslutas. Littans aga var frikostig, utdelades enligt en bestämd ritual och mycket sällan i vredesmod. Stämningen i gymnastiksalen var ständigt glad för att icke säga hög. Varje sommar uttog Littan någon fattig pojke som gast på sin kutter. Det var praktiskt taget allt som då gjordes för pojkarnas ferier, möjligen någon fotvandring. Jo, ferieläsningen som påbjöds från högsta ort och bedrevs några år, ett avskyvärt tilltag som snart skulle ånyo avskaffas. Den innebar att ett ganska omfattande arbete i olika ämnen skulle av pojkarna på egen hand utföras under sommaren, vare sig de voro flyttade till högre klass eller ej.88

På tal 0111 lärarna är även en annan av den gamla skolan, adjunkten Malm, värd att ihågkommas. På den tiden skedde den frivilliga uppdelningen på latin- och reallinjen redan i fjärde klassen, d. v. s. efter normalt sex års skolgång. Varför har ej detta bibehållits? Är det »likriktningen» som spökat? Just i denna ålder är pojken särskilt känslig för att bli behandlad som mun, samtidigt som hans receptivitet når sitt maximum. Malm blev vår klasslärare i latinfyran med 44 pojkar, varav 8 professorssöner. Det var då inte riktigt »fint» att vara realare. De voro färre och åtminstone ur betygssynpunkt genomsnittligt sämre. Emellertid betydde inträdet i fyran en ny epok. De flesta lärare med Malm i spetsen började behandla pojkarna som män. Jag vill exemplifiera detta med följande lilla anekdot.

Min plats i klassrummet var ganska avlägsen från katedern, varför konversationen med grannarna kunde bli rätt livlig. En dag säger adjunkten Malm plötsligt: »Hör nu H—n! När H—n skall tala med J—n (min granne), så ska inte H—n hålla handen för munnen. Nej, gör som Brunnberg (nu i Skolöverstyrelsen, sic!). Han sitter och pratar och pratar hela dagen rätt ut i luften och det ser ingen människa.» Många av mina dåvarande kamrater minnas nog ännu den händelsen, som utan tvivel hade betydligt större verkan än om käppen fått dansa aldrig så mycket. Vid ett annat tillfälle kunde någon, vars tankar voro fjärran, plötsligt få översätta till latin: »Att sova för mycket skadar kroppen». Ett sådant sätt att taga pojkar i den åldern tror jag var utvecklande.

Ofta rådde dock skräckstämning i klassen, särskilt då Malm skulle gå igenom de tyska temaböckerna. Än värre var det för de stackars realisterna, som bodde vägg i vägg och som hade Malm i svenska. Vi kunde89

höra hans rytande, och vi förstodo alltför väl att han med sin klassiska bildning ej trivdes med eller förstod sig på dem som med berått mod ämnade gå ut i livet utan att ens ha läst latin. Hans undervisning torde dock för många

ha varit av stor och grundläggande betydelse för senare språkstudier. Jag är förresten nog naiv att tro pojken just i denna ålder vara bäst lämpad för språkstudier. På 90-talet tycks man också mer eller mindre medvetet ha tagit hänsyn därtill, ty då slutade man att skriva tyska i sista klassen före gymnasium, och jag tror ej att en dåtida student redde sig sämre än en nutida med tyskan, snarare bättre.

I läroverket florerade föreningslivet redan från första klass. Jag erinrar mig idrottsföreningen Gripen av synnerligen kort varaktighet samt »Skaldeföreningen», den senare ytterst hemlig och bestående av tre medlemmar, varav en var nuvarande advokaten Allan Almkvist och en invaldes mest för sin vackra handstil. Vi stördes avsevärt vid våra sammanträden hos Almkvist av hans broder, vildbasaren Sune, numera »bandydoktorn», liksom vi även sedermera svårligen begabbades när hemligheten kom ut. Våra litterära alster torde aldrig komma att återfinnas i något bibliotek.

Bland övriga sköna konster, som fri- eller ofrivilligt bedrevos vid skolan, märktes teckning för »exercitie-mästaren» Holmgren och musik för den på ytan stränge men hjärtegode Clemens Leberecht Siegbahn. För den förre var författaren en källa till bedrövelse. Han ansåg det vara »en skam att heta H—n när man ritar så illa». En om ock klen tröst fanns ju i att vi ej voro släkt. Siegbahn däremot var idel välvilja, bl. a. resulterande i tillåtelse att sitta på läktaren i bönsalen som försångare, ett privilegium som ej kunde skattas nog högt och som gav lugna stunder för läxläsning m. m. Som organist90

fungerade den för vår musikkultur nu så värdefulle operasångare Nils Svanfeldt. Ehuru själv föga tekniskt kunnig undervisade Siegbahn utan ersättning i fiolspel-ning, och i skolorkestern återfann man bl. a. den blivande presidenten och tvenne andra som skulle bli av stor betydelse för Stockholms konserthus, den ene Littans älskvärde son som donator, den andre Sigfrid Elin dess förste ledare. Något som nu kan förefalla egendomligt var att sånglektionerna i småklasserna voro obligatoriska för alla, även »blindpiporna», de absolut omusikaliska, vilka tvingades att sitta och skriva noter, under det att de andra sjöngo. Det vore synd att säga att ens de mest exemplariska blindpipor visade någon större ambition i denna verksamhet.

Gymnastiken var föremål för pojkarnas synnerliga intresse både i »stora klubben» (för gymnasister) och i lilla klubben. Den tidens gymnastikdräkter voro anmärkningsvärda. Till de äldre hörde förutom en vid skjorta med sjömanskrage och blå kantband ett skärp med två långa fladdrande blå band. Den originelle Littans betygsättning i gymnastik var förresten ganska egen i småklasserna. På höstterminen sattes nämligen betygen efter klättring på lodräta stänger, och då använde alla pojkar högskaftade kängor med snörhakar som grepo in i stängerna så flisorna rök. På vårterminen däremot gällde betygen grenhopp på eller över häst i tre exemplar av olika storlek. Då aktade man sig noga för att komma i kängor. I stället kommo gymnastikskorna på, vilka då icke alltid voro försedda med gummisulor. Att klara »stora hästen med alla fyra mum-rikarna» belönades i mellanklasserna vanligen med applåder, och det var ett stort ögonblick i ens liv, när det hände första gången. Man hade då stort A som i en liten ask.91

Om somrarna avfolkades staden av dem, vilkas föräldrar hade råd att flytta till landet. För de andra blev badhuset en tacksam tillflyktsort. Denna badinrättning med Uppsala simsällskap hade gamla anor, bl. a. från professor Svanbergs tid. Här visade idrotten för första gången sin klassutjämnande betydelse. Där såg man bl. a. bröderna Olof och Hjalmar Wijk, millionärsöner från Göteborg, bland skräddare- och skomakareynglingar göra sina magisterprov. En höst promoverades av min fader till kandidater, jämte förutnämnde Sam Larsson och min ringa person, hela Sveriges nuvarande simpappa, stadionchefen Bergvall, som naturligtvis låg etta med brodern, skådespelaren vid Dramaten, som god tvåa. Pretentionerna på vattnets klarhet i Fyrisån voro sannerligen ej stora. Jag minns att efter fullgjort prov i sträcksimning min hals och haka fått en »vattenlinje» av smuts som särskilt fick avtvättas.

Jag tror knappast att alla professorssöner fingo följa sina fäder i deras arbete lika intimt som det var mig förunnat att göra. Min far tog mig med till Fysiolo-gicum, och där fick man se förunderliga ting. Nära en meter långa mjältbrandsbaciller på ljusbilder och blodkroppar stora som kägelklot dansande fram på den vita duken hörde till undren där. Liksom min far stor djurvän, lugnades jag snart av ingående förklaring om bedövningen av de grodor

som släppte till sitt blodomlopp för dessa bokstavligen levande bilder för att sedan avlivas. Jag fann snart att det måste vara lika illa att använda djur som näringsmedel som att med dem nära den vetenskapliga forskningen. Något djurplågeri kom aldrig inför mina ögon, och jag rörde mig dock fritt inom bela institutionen. Antivivisektionens ramaskrin tyckas också numera hava tystnat, trots att rikliga penningmedel stå dess vapendragare till förfogande,92

men de voro nog då till åtskilligt förfång för vetenskapen.

Ett annat litet »professorspojk»-minne kan möjligen vara av intresse. Min far tog mig en afton med till Fysicum, där professor Thalén och laborator öhrwall togo emot oss. Det gällde att upprepa de experiment som professor Röntgen nvss företagit med de nya X-strålarna. Man valde min späda hand som första föremål, och efter en tid, som föreföll mitt barnasinne oändlig, var den första röntgenplåten i Uppsala tagen. Jag skulle väl också gissa att jag därmed var den förste svensk som sett skelettet av sin egen hand på detta sätt avbildad. Nu är man ju härdad mot litet av varje i bild-väg från bion, men då minns jag att de av mina kamrater, som verkligen trodde på min rövarhistoria om denna fotografering, blevo ganska bleka om nosen.

Jag har redan nämnt att samskoleidén ännu låg i sin linda. Umgänget mellan pojkar och flickor var därför också mera högtidligt än som nu är fallet. Någon egentlig samvaro förekom väl också endast på skridskobanorna och på dansbjudningar i hemmen, som då, förmodligen av utrymmesskäl, voro vanligare än nu. Skridskobanor funnos nedanför Islandsbron och mitt för »Magdeburg» (elementarskolan för flickor), den senare mest frekventerad förstås. Där togo de små kavaljererna djupt rodnande sina första steg på den då till namnet men ej till gagnet okända flirtens bana. Man »bjöd upp» den sköna, och hållande varandra med korsfattade händer framför sig åkte man ett eller annat varv runt banan under djup tystnad eller ivrig konversation allt efter talangerna i facket. Man kunde även dansa en frangaise med många turer på skridsko, eller också förekom någon enklare lek såsom tafatt (i Uppsala kallad tagare), »kappas om hålet», »två slå den tredje»m. fl. Figuråkning bedrevs mera allmänt än nu, och man var mycket intresserad när någon »skridskokung» eller »skridskodrottning» kom ned och visade sina talanger. Vildare lekar med uteslutande pojkar förekommo även, och i dem kunde man få känna på eget skinn vad blivande bandymästare som bröderna Almkvist och

Uppsalaungdom på 1890-talet.

Stående från vänster: prof. Oskar Sillén, Handelshögskolan, Stockholm, civilingenjör Curt Schenström, Buenos Aires, apotekare Ossian Uhr, Hammerdal, framlidne rektor Ragnar Widman, Stockholm, rektor Sten Uhr, Uppsala. Sittande från vänster i främre raden: föreståndarinnan för Fackskolan för huslig ekonomi i Uppsala fröken Anna Schenström, professorskan Eva Nyström, f. Schenström, fru Ingrid Uhr, f. Lundquist, författaren. I övre raden: »Laksens» dotter sjuksköterskan Ingrid Akselsson, Uppsala, fru Ninni Stael von Holstein, f. Widman, I.idingö, fru Ellen Wahlberg, f. Schenström, Uppsala, forstmästare Lars Tersmeden, Bergsjö.

Foto från det Tersmedenska hemmet på Värmdö.

Hilding Kjellman, nu Halmstadshövding, hade för speciella idrottsliga anlag.

Tidens politiska fejder gingo ej pojkarna alldeles spårlöst förbi. Med bävan och undran såg man »fritänkarna» (förmodligen socialdemokraterna) marschera ut94

med blodröda fanor till sina möten i skogen, och politiska händelser kommenterades understundom, då pojkarnas åsikter, som naturligt var, gemenligen voro ekon av föräldrarnas. På den tiden funnos två slags telefoner, »riks» och »allmänna», den senare driven av ett privatbolag och sedermera inköpt av staten. Den förra användes företrädesvis av de konservativa, den senare av de »röda» (frisinnade). Vi pojkar kunde därför blott ringa till dem av våra vänner, vars föräldrar hade samma politiska åsikter som våra egna. Den »röda» sidan var på den tiden i minoritet, men jag kan ej påminna mig, att jag eller någon annan pojke trakasserades eller förföljdes för föräldrarnas politiska åsikters skull. Det tycks ha blivit förbehållet en senare tids barn, de oorganiserades, att lida förföljelse för fädernas åsikter eller gärningar.

Pojkarnas inställning till sociala frågor var lika diffus som de flesta äldres den tiden. Om vi utgå från den

regelbundet återkommande notisen i ortstidningen så lydande: »Tio (varierande kanske mellan fem och tjugo) fyllerister stodo på listan och fingo böta vardera 2 kronor», så förstår man att reaktionsförmågan i nykterhetsfrågan var ganska avtrubbad. Uppsala hade den tiden c:a 20,000 invånare. Tänkom oss idag någon slags motsvarande notis i Stockholmstidningarna med 150 fyllerister. Vi skulle då ej reagera som vi nu göra, då vi möta en sådan kanske en gång om året.

Kvinnor och barn drogo sig för att gå ut ensamma om kvällarna, ty man kunde möta »fulla busar». De som då levde på livets skuggsida syntes på ett helt annat sätt än nu. De kommo raglande och skrålande, hotfulla eller kärvänliga allt efter ölsinnet. Detta skedde icke trots utan snarare i kraft av gällande spritförordningar, tv vid utminutering måste minst en liter spirituösa in-95

köpas. Nåja, underligare spritförordningar ha vi nog senare nödgats uppleva. Vi pojkar avnjöto glupskt vad Söndagsnisse och sedermera i synnerhet Strix genom Albert Engströms oförlikneliga konst kunde erbjuda av försonande humor på detla område, och man kunde i regel sista Strix på sina fem fingrar. Vi kände nog till flere av dem som »stodo på listan» och deras ölsinne. Några skojade man med, andra fruktades.

»Busbernte» var en av dem som i ruset ofta fick en het men högst omotiverad lust att se Erie Stjernstedts hjärteblod, denne ädle yngling, som då var lika charmerande och älskvärd som nu på Röda Korsets generalsekretariat. Man betraktade »Famnstaken», den olycklige slaktaren, som suttit inne för broderdråp, med samma skräck-blandade intresse som man skulle ha betraktat en krokodil eller en tiger. Det var väl utslag av samma mentalitet, när man med samma slags »tjusskräck» vandrade längs hospitalets höga och för blicken ogenomträngliga plank och hörde underliga ljud . . . Vår tids pojkar slippa i allmänhet se busar på gatan, liksom de äro oförhindrade att promenera i sinnessjukhusens parker, vars luftiga stängsel nu lämna fritt för envar att se in.

Överhuvud taget får man väl säga att intresset för det myckna hemlighetsfulla, som hos pojkarna fanns på den tid som här avhandlats och som upptog så mycket av deras tid och tankar, nu ersatts av helt andra intressen. Bio och radio ha fvllt många luckor som fantasien förr nödtorftigt fick täppa till, liksom realismen nu intager ett betydligt större rum i pojkhjärtat än humanism och idealism. Om detta är av ondo eller godo får väl framtiden utvisa.
Några minnen av Carl Fredrik Lundin

av

Cl. Törner

"lf IN FÖRSTA BEKANTSKAP med d:r Carl Fredrik ,jl Lundin härleder sig från hörjan av oktober 1892. Troligen var det den första tisdagen i nämnda månad.

En studentkamrat mötte mig vid båten från Stockholm, när jag som nybliven student för första gången kom till Uppsala. Redan på hemvägen kommo vi att litta på K. F. U. Mrs lokal Sysslomansgatan 3. Från den stunden var jag medlem i föreningen.

Några dagar senare fann jag i min brevlåda K. F. U. Mrs Förbundstidning jämte ett kort från drr Gari Fredrik Lundin, som inbjöd mig till sitt hem en angiven dag. Det väckte min stora förvåning, att en fil. drr gjorde sig besvär med att personligen uppsöka en »nybakad», okänd student samt visa honom en sådan stor vänlighet. Nog av: jag tackade och kom — med undran och glädje. Aldrig kunde jag ana, att denna afton skulle bli början till en vänskap för livet och att jag under de närmaste 18 åren skulle vara nära nog som barn i hans hem. Under de åren fick jag se, hur en verklig kristen lever, tänker och arbetar, och jag fick se ett kristet hemliv.97

Som redan antytts, vill jag gärna hålla före, att min första afton i det Lundinska hemmet var på en tisdag. Ty alla tisdagskvällar under terminerna hade Carl Fredrik och hans fru Maria Lundin »mottagningar» i sitt hem. Till Börjegatan 9, där de bodde, voro på den dagen kl. 7 e. m. alla som ville men i synnerhet studenter välkomna. Detta blev snart känt och gärna brukat.

I allt vad Carl Fredrik gjorde var det plan och mening. Det gällde också tisdagsaftnarna. Han utarbetade och

förberedde noggrant aftonens program samt inledde något aktuellt ämne med ett kort anförande eller gav uppslag genom ett samtal. Han ville alltid ha något aktuellt och gjorde ofta tillägget: »just nu», t. ex. kyrkans ställning just nu, den kristliga studentrörelsen just nu o. s. v. Därigenom var intresset genast väckt. Ty vilken ung student lever icke med och har sin bestämda mening om vad som nu sker. Det var honom särskilt angeläget att få alla med i samtalet och icke minst de yngsta. Och man kunde lägga märke till hur han ut-lyssnade deras tankar, förde dem vidare och även hos de mest omogna gärna såg något värt att gömma. Detta gjorde, att var och en som hade något på hjärtat vågade lägga fram sin syn på frågorna.

De religiösa vårtecknen inom kyrkan och i synnerhet inom student- och ungdomsrörelsen kom hans blick att stråla. Det blev därför en särskild lyftning över tisdagsaftnarna, när församlingsrörelsen, student- och korstågsrörelsen började och blomstrade. Jag tycker mig se honom, där han satt i sin gungstol framför skrivbordet och strålande lyssnade till de hänförda unga, då de berättade om sina erfarenheter och vanor.

Efter kvällsmaten brukade Carl Fredrik slå sig ned vid pianot. Hans rika musikaliska begåvning tog sig där så fina uttryck både vid ledningen av den unisona 7 — XIX.08

sången och när han ackompanjerade sin doktorinna, som alltid med sin sång, sitt ljusa, blida väsen samt sin praktiska begåvning gav lika vackra som värdefulla bidrag till samvaron.

I):r Carl Fredrik Lundin var en följd av år ordförande i K. F. U. M. Rätt ofta fick denna förening besök av kända män som d:r John Mott, C. Skovgaard-Petersen, prof. Lyder Brun m. fi. Icke sällan blev det då någon samling i L:s hem efter de offentliga föredragen. Vi som hörde till de s. k. »lundinska barnen» —• omkring ett 10-tal, som där intogo våra middagsmåltider — voro alltid med, men även andra, ofta till så stort antal, som möjligen kunde placeras in i doktorns arbetsrum. Detta rum var det egentliga samlingsrum hemmet hade. Man var glad att få vara med, även om man måste sitta på golvet. Tar jag inte fel, så var det mest yngre studentskor, som dem till heders togo de platserna.

Vid mottagningarna rådde en frisk och otvungen stämning. Carl Fredrik själv hade en viss torr humor, och studenterna lågo honom helt naturligt ic.ke efter i skämt och fyndiga repliker. Stundom kunde värdens liv och åskådning bli föremål för »kritisk granskning», ibland med studenthumorns förlösande ord. Så t. ex. kom vid ett tillfälle samtalet in på ämnet: ordningssinne. Carl Fredrik ställde kravet högt. En lite äldre student och synnerligen god vän i familjen anmärkte därvid: »Det är inte alltid så lätt att vara ordentlig i allt; härom dagen såg jag att inte ens Carl Fredrik är riktigt ordentlig.» Hur då? »Jo, i hans ena bordslåda är en del smårum för häftstift och nubb o. a. I avdelningen för nubb var en hemsk oordning. Spikhuvudena lågo inte åt samma håll utan huller om buller.» Jubel!

Ett av de »Lundinska barnen» ger en livfull skildring av en mottagning:99

I)et var en tisdagsafton hos Lundins. Man hade hunnit sluta med Kristins1 rätt dryga del av vad som gavs tör kvällen, och atmosfären började bli ljum i hemmets rymliga mottagningsrum, där gäster sutto på bestämda ställen.

Främst gungar värden i sin skrivbordsstol så nöjd och blid som en septembersol och tummar på den breda papperskniven. Han ser sig om med synbart välbehag på hela detta stora glada lag, där väntan står på allas pannor skriven.

Där prata några flickor i ett hörn,

och vid det runda bordet närmast dörr'n

där sitta vid sin sömnad några tanter.

En prästman platsen närmast värden tar,

i lilla soffan elt förlovat par

och se'n studenter runt kring alla kanter.

Utom till de ovan skildrade tisdagsaftnarna inbjödos studenter också till det Lundinska hemmet vissa högtidsdagar. Dessa hade sin traditionella firning olika för olika dagar. Första söndagen i advent skulle råda en stämningsfull stillhet vid den tända transparangen, adventsljusen och den flammande hrasan. Men en sådan söndag hände det, att en del ungdomar glömde sig och började snattra och småskratta. Att de överskridit linjen för det passande blev dem snart klart. Gungstolen fick en ökad, ovanlig takt, och ett par faderliga ord kommo dem att skämmas över sin »glömska». Och nästa dag hade de alla behov av att få en enskild stund med sin käre farbror. Väl blev allt avskrivet, men de hade fått en god lärdom, som väl ingen av dem glömt ännu. — Andra dagar som 1 maj m. fi. hörde det till, att ungdomsglädjen skulle stå högt i tak. Allt hade sina bestämda tider, var väl placerat och genomfördes noga enligt schemat.

1 Trotjänarinnan.100

När man först lärde känna Carl Fredrik Lundin, kunde man nog tycka, att han var en smula torr och allt för precis. Om någon t. ex. sökte honom på hans arbetstid, då han var sysselsatt med författarskap eller meditation, hände det att man möttes med ett: »iDet går ej nu, ty jag är inne i en tankegång.» För studenten, som ofta alltför lätt låter sig lockas från sina »tankar», tycktes det där lite ofattbart. Därtill kom, att Carl Fredrik hade en utpräglat kritisk läggning, som ibland dämpade ned det ungdomliga övermodet. Allt ville han först noga pröva och kritiskt granska. Men det förstod inte alltid nykomlingen.

Men hade man den förmånen att se honom ofta och verkligen lära känna honom, stannade man snart i djup beundran och tacksamhet över att ha fått möta en sådan helgjuten, kristen personlighet. Han var en pliktmänniska, som gick sin väg rakt fram oberoende av klander eller erkännade. Någon smidig eftergivenhet fanns icke hos honom. Avgörande var icke, om han tyckte om eller icke tyckte om ett arbete i församlingen eller i föreningen. Frågan gällde, om det var hans plikt eller icke att deltaga däri. Så var det t. ex. med den yttre missionen. Han sade sig själv ha svårt att få något riktigt intresse för denna vår kyrkas gärning. Men så snart det stod honom klart, att det var hans plikt såsom kristen att efterkomma Jesu befallning att göra alla folk till hans lärjungar, så fanns ingen tvekan längre.

Jag vet icke om L. i likhet med sin frände Waldemar Rudin hade en bok, där han på särskilda veckodagar antecknade: »förbön för N. N.», men jag har anledning att tro detta. Ty jag hörde honom en gång säga: »Nu kan jag icke för närvarande åtaga mig att bedja för någon mer, ty jag tror mig icke orka med fler, än jag redan har.» Aldrig gav Carl Fredrik ett förhastat löfte.101

Han ville först tänka sig för, om han hade krafter och förutsättningar att infria det. En far och en mor bland hans vänner bådo honom, att han skulle bli fadder till deras förstfödda barn. Han svarade: »Jag måste först några dagar fundera på om jag orkar med det som fad-derskapet ålägger mig». Han blev fadder åt den lilla, följde henne med intresse hela livet, och det var ett av

Interiör från det Lundinska hemmet, liörjegatan 9. (Foto 1902.)

Från vänster: framlidne pastor O. Hingius, Enköping, byråchef Ferdinand Schager, Stockholm, lektor Gustaf Göthe, Uppsala, prosten Claes Törner, Vadstena, prosten Erland Björck, Kalmar, prosten Joh. Björck, Frösön, doktorinnan Maria Lundin och d:r C. F. Lundin, Uppsala.

hans sista ord på dödsbädden: »Välsignelse över lilla Inga».

Utom sitt skolarbete som lärare vid Fjellstedtska skolan bedrev d:r Lundin ett vidlyftigt författarskap. Här må endast nämnas hans stora arbete: Kyrkohistoria för hemmet. I en del år skrev han varje månad i Församlingsbladet en artikel om vad som tilldragit sig under102

föregående månad. Sakkunnigt och rakt på sak skildrade han både ljusa och mörka tidens tecken. Därvid var han både salt och ljus och stack icke under stol med sin mening. Inför de artiklarna jublade och tackade säkerligen flertalet av hans läsare. En del andra åter blevo så misslynta, att de för dessas skull vägrade att vidare läsa Församlingsbladet. För Carl Fredrik syntes det emellertid ogörligt att ändra sin åskådning, som var mycket vidsynt. Hans samvete förbjöd honom detta. Han slutade därför med dessa översikter; till verklig sorg och saknad

för otroligt många.

Carl Fredrik Lundins hälsa hade aldrig varit stark. Redan vid något över 54 års ålder nådde han den 5 januari 1913 slutet av sitt verksamma och betydelsefulla liv. In i det sista kunde man lägga märke till samma lugna, kristna målmedvetenhet, som präglat hans personlighet under hans krafts dagar. Så yttrade han bl. a. en av de sista dagarna: »Ni få inte bedja Gud, att jag skall få leva här. Det vore en verklig försakelse att ej få gå härifrån, när man är så nära. Blir det döden, ängslar det mig icke.» Och under märkbar andnöd sade han en av sina sista timmar här: »Jag har egentligen inga kval; det kunde vara mycket värre. Jag har det riktigt skönt. Knäpp mina händer, så att jag får bedja! Bed för mig, ty jag orkar inte själv!» — Sådana uttalanden leda tanken till apostelns ord: »Att leva, det är för mig Kristus, och att dö, det är för mig en vinning.»

Så var d:r Carl Fredrik Lundins livsgärning avslutad. Han kallades till högre tjänst. Till välsignelse lever hans gärning för kyrka, hem och fosterland; i tacksamhet bevara vi minnet av hans rika, helgade personlighet. En östgöte på kungajubileum

Ett 1'yrtioårsminne

av

Gustaf Malmberg

T\ ET LÅG EN ALLDELES särskild stämning över de \J dagar, då studentkåren som sådan man ur liuse med standar och nationsfanor bröt upp från Uppsala för att ge sig ut på någon samfälld färd. Det hände ju ej så ofta. Från min studenttid kommer jag ej ihåg någon dylik mobilisering från mer än två tillfällen, det ena var Viktor Rydbergs jordfästning i S:ta Clara kyrka hösten 1895, då Waldemar Rudin talade så, att vi unga, som spontant samlats kring den bortgångne skaldens bår, kände att han, liksom vi, i denne såg en den ädlaste målsman för sanningssökande, frihet ocli humanitet.

Det andra tillfället var vid kung Oscars tjugofemårs-jubileum som regent i september 1897. Det är några episoder i samband med detta senare jag här nedan vill söka ge, sedda ur en östgötes synvinkel. Det var nämligen så att vi östgötar i Uppsala voro personæ gratæ hos vår kung, förutvarande hertig av Östergötland ocli nationens förste hedersledamot. Härpå ägde vi många belägg. När vårt nya nationshus byggdes, understöddes nationen frikostigt av sin förste hedersledamot. Han var också närvarande och höll högtidstalet vid husets invig-104

ning. Han yttrade då bl. a. några ord i en sak, som då ocli då varit aktuell i Uppsala: nationsföreningarnas undanskjutande för kåren och fackföreningarna. Kung Oscar uttalade den övertygelsen, att »den striden för länge sedan slutat; faran för landskapsföreningarnas yttre bestånd är mer än någonsin försvunnen».

A^i hoppas med honom att den organiskt framsprungna yttring av svenskt liv, som nationssammanslutningarna i Uppsala äro, alltfort skall få bestå — ej som en motsättning mot fack och kår, utan som enheter av en fulltonigare och djupare art, där hembygden, den gemensamma traditionen och sambandet med de gångna studentgenerationerna äro betydelsefulla krafter.

Kung Oscar glömde f. ö. aldrig sin samhörighet med östgötarna i Uppsala. Frithiof Holmgren, nittiotalets avhållne inspektor, nämnde en gång, att när han i spetsen för en deputation av landsmän varit uppe på slottet och till kungen överlämnat en s. k. nationstavla (porträtt av nationens medlemmar), »som han nog tog emot, sir du, men som nog ej får hänge på den fineste platsen i slottet», ropades han tillbaka, när audiensen var slut, och kungen yttrade: »Hör du, ni ha inte tackat, för att ni fick ha kvar tungad flagga på nationshuset — ni voro helt enkelt det enda undantaget, som på min hemställan gjordes!» — Som jag vill minnas, förde Östgöta nationshus till 1906 en tvåtungad flagga med ett krönt O i mitten.

För att nu icke uppräkna flera belägg för oss som mest gynnad nation.

Alltså var det givet, att Östgöta nation vid tjugofemårsjubileet skulle uppvakta genom en särskild deputation. Vår vördade vän och inspektor Frithiof Holmgren hade avgått med döden i augusti s. å., varför vi anfördes av proinspektor, den likaledes gode östgöten pro-105

fessor Olof Hammarsten. Kungen tog synnerligen nådigt emot vår ungdomliga hyllning och höll omedelbart ett formfulländat svarstal, vari han livligt berörde sina östgötaförbindelser och uttryckte sin glädje över vår uppvaktning. Bakom en gardin i galleriet, där akten försiggick, stod en känd sörmlänning från Uppsala, som — numera journalist — fått till uppgift att stenografera talen.

Vi östgötar voro emellertid blott en förpatrull till den stora uppmarschen, som ägde rum två dagar senare, den 22 sept., då studentkårerna från Uppsala, Lund, Stockholms högskola, Karolinska institutet och Göteborgs högskola möttes för gemensam uppvaktning.

Vad uppsaliensarna beträffar, hade de med extratåg lämnat Uppsala kl. 8.05 f. m. och inträffade i Stockholm 10.30. Det gick inte så fort då som nu! Den gemensamma mötesplatsen var Norra latinläroverkets gård. Med kårernas standar och fanor i teten ordnade sig tåget, övermarskalk var den för ett par år sedan bortgångne Ivar Hallberg, göteborgare, en utomordentlig organisatör av gammal god uppsalaskola. Först ett led marskalkar i sina blågula axelband, därefter alla sångarna, flera hundra man starka, under lundensaren Fader Bergs anförande och så studenterna, arm i arm, sex man i ledet.

Standaren och fanorna höjdes och »Sångarfanan åter höjes» ekade mellan husraderna. Vägen gick Vasagatan, Strömgatan, Norrbro, förbi Logården, uppför Slottsbacken och in på borggården alltjämt under tonerna av »Sångarfanan».

Sedan vi ordnat oss i en vid halvkrets med standar, fanor och kuratorer främst, brusade »Ur svenska hjärtans djup» väldeliga fram från den månghundrahövdade unisona kören med återskall från slottets murar.106

Vår talman, Uppsala studentkårs ordförande, Olof Molin, numera kyrkoherde i Stockholms Maria, trädde fram och höll ett kraftigt hyllningstal, vari han bl. a. yttrade, att »ljusets riddarvakt» har en dyrbar rätt att bringa sina hjärtans fria hyllning för kärnord, toner och arbete på de fält, där den andliga odlingens skördar mogna. »Gud bevare konungen och drottningen!» Konungen, som med drottningen vid sin sida mottagit hyllningen från ett fönster i slottet, trädde nu ned på borggården och vände sig till oss i ett tal, som på oss alla gjorde ett djupt intryck och som i sina grunddrag ännu bevaras i minnet efter över fyrtio år.

Han yttrade bl. a., att denna hyllning för drottningen och honom från den svenska studerande ungdomens representanter varit dyrbar för deras hjärtan: »Ljusets riddarvakt kring fosterlandets fanor», eder tillhör fosterlandets framtid, på eder ankommer i hög grad, hur denna framtid skall gestalta sig. Stort är därför edert ansvar och ädel den heder ett uppfyllande av ansvaret medför. Därefter kom en utomordentlig passus i hans tal, då han halvt vändande sig mot den ett par steg bakom stående kronprinsen yttrade ungefär dessa ord: »När jag icke mer står i svenskarnas krets, när mitt ord icke längre kan ljuda för svenska öron, kommen då ihåg, att efter mig finnes den som skall föra min talan — liksom jag hoppas, liksom jag beder eder att kring honom sluta eder krets och sluta eder sköldborg med samma kärlek, samma trohet, varmed I slutit och sluten eder omkring mig. Tack! Denna stund skall för mig förbliva en minnets solstråle över min levnads afton!»

Den konungsligt vackra gestalten, den bärande stämman och hjärteklangen i orden gåvo åt stunden en djup och gripande stämning, en stämning, som helt säkert ännu dröjer kvar hos oss, som då voro med i den ung-107

domliga skaran och nu i alltmera glesnande leder sluta vår krets kring honom, till vilken kung Oscar i faderlig och landsfaderlig känsla visade oss hän.

Lunds studentkårs ordförande utbragte ett nytt leve, varefter sångarna under Ivar Hedenblads ledning uppstämde »Stå stark, du ljusets riddarvakt» och så skedde avtåget under »Sjung om studentens».

För mig var emellertid dagens högtidsfirande ej härmed avslutat. Till Östgöta nations förste kurator hade en tid förut från H. M. Konungens Förste Hofmarskalk ingått ett bjudningskort till bal å Stockholms slott samma dag. Hemma i matlaget i Uppsala hade evenemanget ingående dryftats och undran framkommit, om jag möjligen kunde inräknas bland dem som å bjudningskortet avsågos med orden »För därtill berättigade hvit plumet och hvita benkläder». Jag nöjde mig emellertid med min vita mössa — för säkerhets skull med bjudningskortet instoppat under kullen. Den gyllene lyran, märke för deltagarne i den stora sångarfesten, som samtidigt pågick,

på mitt frackuppslag fick motsvara »ordensbandet utanpå».

Alltså sökte jag mig genom ett vimmel av ekipage — det var före bilarnas tid — och gäster upp genom västra valvet till festvåningen. Gästernas antal lär ha räknats i fvrsiffrigt tal. Min broder löjtnanten, som var mera van än jag vid dylika ting, lotsade mig lyckligt in i ett galleri, fyllt till trängsel med mångdubbla led utefter långväggarna. »Här ska du stå, så ser du bra!»

Och så kom festtåget med kungen i spetsen och alla furstligheter efter honom. Prinsessan Ingeborg i något blått på sin första hovbal på Stockholms slott som ny-förmäld. Kraschaner, ordensband och kedjor, väldiga paradsläp, som med omutlig grandezza buros upp av eftertågande kammarpager i vita silkesstrumpor. »Se108

det var en verklig kungabal» skulle H. ('.. Andersen ha sagt. De täta leden utefter festtågets väg sögos ned i nigande och bugande som vassen i Fyris, när »Gamla Upsalas» propeller sög och drev båten uppåt ån.

Mitt sällskap medan dansen pågick var Prins Chiras av Siam adjutant, med vilken jag dock fåfängt försökte inleda konversation på något av de levande eller döda språk en svensk polyglottstudent läppjat på. Byffén förstod han bättre. En hemlandston förnam jag dock däruppe i det främmande vimlet, då jag spejade ut över dansens böljegång i Vita havet. Det var Mark Stern, »Sven Vingedals» och »Elises» celebra, av oss Uppsalastudenter synnerligen beundrade författarinna, som lyckliggjorde någon ung husarlöjtnant med en vals.

Emellertid blev det supé. Enligt kortet skulle den av mig intagas i Rikssalen. Jag hittade naturligtvis inte dit utan kom in bland herrar med minst överstes rang och fick till granne vid bordet en ung, synnerligen vital och vänlig man med nordstjärneorden i briljanter blixtrande på fracken. Det var Sven Hedin, som på våren hemkommit från sin långa Asien-färd 1893—97. Ett sällskap som man inte glömmer.

Emellertid gick festen mot sitt slut. Min studentmössa, som jag troget hållit i handen hela tiden, hade jag vid supéns början lagt ifrån mig i en kakelugnsnisch. Men när jag skulle gå fanns ej den nischen längre, varför jag med en vit halsduk virad som en turban kring huvudet gick från slottet Lejonbacken utför, icke utan farhåga att bli tagen som siames. På Norrbro mötte jag emellertid min gamle vän och medspelare i Uppsalaspex Gunnar Klintberg, den förra året hädangångne framstående förste regissören. Vi hade spelat Konjander och fru Wahlström i Hittebarnet på chateau Barowiak till förmån för gotlänningarnas byggnadsfond. Han räddade109

mig och följde mig till mitt »hotell», om man nu får kalla det så. Det bestod nämligen endast av ett rum, en sängkammare med, som jag vill minnas, sjuhundrafemtio sängar. Det var den gamla cirkusbyggnaden vid Karlavägen, som nu är borta, förstörd genom eldsvåda fölen del år sedan. Deltagarna i sångarmötet voro inkvarterade här. Förut hade det vanliga inkvarteringsstället i Stockholm vid dylika tillfällen varit den s. k. Sivertska kasernen på Söder, vilken var betydligt mindre luftig. Min vän och landsman Gideon och jag hade valt oss, som vi trodde, en fridfull plats i vårt hotell mitt i en sektor på tvåhundrafemtio sängar. Vi blevo emellertid bedragna i vårt hopp, ty på natten anlände Lunds stundentsång-förening och lägrade sig omkring oss, och våra vänner skåningarna bevarade även snarkande idiomet, varför vi förflyttade oss till en mera uppsvensk miljö.

Det var en innehållsrik tid dessa septemberdagar 1897. Kungajubileet utlöste många goda krafter, som villigt trädde fram för att deltaga i dess celebrerande. Uppvaktningarna och festligheterna voro endast ett yttre hölje för djupa och varma känslor för konung och land, som bl. a. så vackert togo sig uttryck i den stora nationalinsamlingen, som resulterade i Konung Oscar II:s jubileumsfond på 2,200,000 kr. Den anslogs av konungen till tuberkulosens bekämpande och har tagit gestalt i våra jubileumsfondssanatorier och deras välsignelserika verksamhet.

Bland de ideella krafter, som sattes i rörelse, intogs en framstående plats av den första allmänna svenska sångarfesten för manskör 22—23 september, den största som dittills ägt rum i vårt land med över 1,500 deltagare. Vi sjöngo i en på Fredrikshovstomten för sommarens utställning särskilt uppförd musikhall inför stora, svn-110

nerligen välvilligt inställda åhörareskaror. Sångarfesten avslutades med ett fackeltåg längs Strandvägen och upp till slottet med sångarhyllning för konungen-sångaren.

Hela Stockholm var för övrigt präglat av en verklig festivitas, som utstrålade från den stora allmänna Konst-och industriutställningen med dess rika och skiftande innehåll på odlingens och konstens områden. Jag kan ej påminna mig, att jag sett Stockholm blomma vackrare — om ej möjligen under olympiska spelen 1912.

Allaredan utställningens utomordentliga läge på Lejonslätten ocli bort utmed Djurgårdsbrunnsviken gav ett mäktigt skönhetsvärde, förstärkt av alla dessa djärvt och ståtligt resta byggnader och hallar och av ett organiskt användande av platsens möjligheter. Det genialt uppförda Gamla Stockholm var en skapelse av äkta romantik och är alltjämt för oss som voro med ett synnerligen kärt minne. Där vimlade under student- och sångardagarna av vitmössor, liksom i den lysande konstutställningens salar, där många av oss fingo sina första djupgående intryck av levande konst, svensk, nordisk och internationell. Jag minns ännu vår undran först och sedan beundran inför Richard Berghs Riddaren och jungfrun, som då utställdes för första gången.

För oss studenter fingo festligheterna en ståtlig avslutning genom det möte i Uppsala, till vilket studentkåren där inbjudit Sveriges högskolors studenter. De s. k. studentmötena, det senaste 1875, hade genom patentskandinavismens bankrutt råkat i misskredit. Man förbisåg betydelsen av den troskyldiga uppriktighet som dock dikterat dem.

Denna jubileumstid, då vi, som vi nu bättre förstå, inbjödos att glädjas över ett av de åtminstone i det yttre lyckligaste skedena i vårt lands kulturliv — de djupa samhällsproblemen hade ännu icke vaknat riktigt — er-111

bjöd ett osökt tillfälle att under en enklare form taga upp studentmötestanken, och så möttes Lund, Stockholm, Göteborg och Uppsala. Uppsala var som sagt värd, och Uppsala kan sådant — både i sak och stil. Stadens fäder hade ävenledes slutit upp vid sidan av studentkåren och öppnat sina hem för gäster, därjämte praktiserades kinesning i stor utsträckning. Första dagen var det stor fest i Botaniska trädgården, festskrift, tal, illumination av Törner. Det var i samband med denna som dåvarande legationspastorn Nathan Söderblom såg skuggan av en medverkande arbetare på Botanicums vägg, till vilken bild han följande dag under utfärden till Sko anknöt ett av sina mest berömda tal.

Senare på kvällen var det fester på Studentkårens lokal och Norrlands nation. Nils Flensburg från Lund hade skaldat, Kalle von Knorring, den populäre finske sångledaren, bars i gullstol oc.h tal höllos i långa banor. Jag minns i detta sammanhang bl. a. den i studentkretsar liksom sedan i allt vidare kretsar uppburne »Julle» (Knut) Kjellberg, göteborgarnas förre kurator. Han låg nu vid Karolinska institutet, var i Uppsala som gäst och var inkvarterad på slottet hos landshövding Per Bråkenhielm. Han sprang upp i talarestolen och höll på sitt originella manér ett av långa haranger, nyskapade ord och hårresande vitsar och vändningar hopfogat tal, vari han uttryckte sitt synnerliga välbehag med det hela och särskilt sin glädje över det inkvarteringsställe som blivit honom beskärt. »Jag tackade också landshövdingen vid middagen i dag och sa', att jag måste konstatera, att bland alla de havandeskap jag känner till konungens befallningshavandeskap är det angenämaste. Landshövdingen tog mig i famn — och vi blevo Per och Knut.» —

Dagen därpå var utfärd båtledes anordnad till Skokloster och dess utomordentlige rustmästare. Vimplar112

och flaggor smällde i den hårda vinden. Ekoln gick vit och på däcken lyste det av vitmössor. Samtal, sång och harmlös glädje. Nittiotalets studenter, väl det sista ledet, som förunnades vara studenter av den gamla hävdvunna typen, hade endast sporadiskt vaknat till medvetenhet om de ofrånkomliga livsproblem, som i mycket satt sin prägel på senare generationers akademiska ungdom, och vi voro i stort sett utanför den hetsiga konkurrens, som nu jäktar allt för många. Vi voro studenter blott och bart. Vi läste, men inte bara fack och inte i kapp. Vi voro ju också ganska vissa om att efter några år eller flera vid universitetet få gå in på de platser i samhället, som stodo och väntade på oss. Det låg en svaghet — för oss då ganska omedvetet — i detta, men det ligger dock något i att på ett förståndigt sätt ha fått vara lat vid Uppsala Kungl. Universitet. Fackmän behövas och äro bra, men livet behöver också — mån-n i s k o r, och härvidlag utgöra studentlivets kamratskap och öppenheten för allsidiga intressen betydelsefulla faktorer. För övrigt fanns i nittiotalets studentliv säkerligen en oanfrätt ansvarskänsla, som varmt svarade upp vid verkliga appeller. Vilket jag hoppas generationens insatser sedan i livet i någon mån bära vittne om.

En dylik väckande appell blixtrade också fram denna blåa septemberdag vid Skokloster. Och den glömmes nog ej av någon utav oss, som då voro med. Den kom från Nathan Söderblom. Med den omedelbarhetens styrka och charm, som voro honom egna, sprang han upp och ställde sig mot slottets port, stormen slet i hans l jusa hår, lindlöven virvlade omkring honom. Från den mörkklädda samlade gestalten trängde en mäktig sonor stämma ut över den böljande studenthopen, som snart stillnade av och med stigande stämning lyssnade till de inspirerade orden, givna med den glänsande talekonst,113

som vi förut kände från hans tid som studentkårens ordförande. Talaren utgick från den förut omnämnda skuggbilden av arbetaren, som fantastiskt skrämmande och stor rörde sig över Botanicums 1 jusbestrålade vägg — en den bjärtaste kontrast mot sorglösheten och glammet från festens sorlande skaror, och slutade ungefär sålunda: »Sågen 1 honom — arbetaren — han är en av de våra, men vi känna honom icke — icke nog. Vi måste vinna enhet med honom i inbördes kännedom om varandra i kärlek och broderlig samsträvan. Leve det svenska arbetet!» Så bevarar jag kontentan av hans flammande appell. Den kom ur ett härligt och varmt hjärta och den gick till hjärtan.

Med intrycket av detta minne levande i min hågkomst vill jag så sluta mina ord av erinring om dessa klara septemberdagars strålande festvecka.

s — XIX. Adolf Noreen

Ur en lärjunges synvinkel

av

Gideon Danell

ADOLF GOTTHARD NOREEN tillhör Uppsalas stora namn, och inte endast Uppsalas. Heidenstam ironiserar i sin klassiska skrift »Om svenskarnes lynne» över att en svensk man aldrig blir stor, förrän han fått utländsk hallstämpel därpå. Även mätt med sådana mått är Adolf Noreen en stor svensk man. Det är inte endast hans vetenskapliga verk och hans alltjämt runt i världen lästa läroböcker och handböcker, som låtit hans namn gå vida utanför vårt lands gränser. Många äro de bland hans lärjungar, som kunna vittna om hur namnet Adolf Noreen varit ett »Sesam, öppna dig» lite varstädes på kontinenten, genast öppnat portar och studiemöjligheter, som eljest varit obönhörligt stängda för farande ämnessvenner. En personlig hälsning från Noreen i Uppsala var som ett trollmedel inom den humanistiska lärdomens republik och är det väl än, där den kan medföras från land till land. Det var människan bakom namnet, bakom verket, som kom portarna att slås upp.

Och främst är och förblir han dock vår egen. Om någon forskningsgren skulle predestinera till en viss115

nationell begränsning, så vore det väl för övrigt den. som främst var hans, det egna språkets utforskning.

Äntligen hade vid mitten av 1800-talet det egna språket befunnits värdigt sin representant vid våra universitet. Gustaf II Adolf, ett par århundraden före sin tid, hade velat upprätta en professur i Uppsala för svenska språket, men det hade gått i stöpet, då den utsedde, rector scholæ i Örebro Jacobus Rudbeckius, ej synes ha varit hågad att lämna sin fädernestad och sin pedagogiska verksamhet där.1 Och saken fick ligga till sig, tills skandinavismen vid mitten av 1800-talet skapade professurerna i »nordiska språk». Adolf Noreen, en av de första innehavarna av Uppsala-professuren, var utan tvekan den förste nordiska-språk-professorn, som kring sin lärostol samlade de stora lärjungeskaror, som denna forskning kan synas i och av sig själv vara värd i ett nordiskt land. Vad var det som drog de unga lärdomsadepterna till honom? Hurudan var mannen?

Frågan är lättare att framställa än besvara, även om man själv kan räkna sig till de många trogna, som gärna dröjde sig kvar i det nordiska studiet i Uppsala vid Noreens kateder och seminariebord.

Han var värmlänning, kunde man kanske svara. Tillhörande en gammal värmländsk kultursläkt, nära befryndad med Lagerlöf-arna och andra, hade han onekligen i sin läggning detta, som vi blivit vana att anse som specifikt värmländskt, det genialt livliga ocli omedelbart intagande, det glittrande, mångskiftande och även hjärtevarma väsendet, detta på en gång tegnérska och geijerska, som vi vilja upptäcka hos en »sann» värmlänning. Visst var

han en värmlänning i den me-

1 J. Nordström, Då Mäster Jacob i Örebro ej ville bli professor i Upsala, i Meddelande n:r IV från Samfundet Örebro stads- och länsbiblioteks vänner.116

ningen! Skaror av lärjungar och vänner behålla för livet i minne, hur denne professor inte var någon »pio fessor», utan en enkel, god och naturlig människa, som på ett underbart slösande sätt kom varje ny lärjunge, hur grön och blyg som helst, varje ny mänska som i det ena eller andra avseendet behövde hans hjälp, personligen till mötes, så som man då för tiden knappt trodde det vara möjligt i den akademiska världen. Den som skriver detta har t. o. m. i ett par fall varit med om att draga på sig fracken både när det gällde anmälan till tentamen — överstökad på någon minut — och sedan själva tentamen, de två enda tillfällen praktiskt taget, då en ung student utan speciella relationer personligen sammanträffade med en professor av äldre typ. Även om Noreen alls inte var den ende i sin professorsgeneration om att lätta upp umgängesformerna, så återstår dock frågan, om han ej var den egentligen drivande kraften vid detta högst nödiga befrielsearbete.

Denna fullständiga avsaknad av gammaldags tung-roddhet i sammanlevnaden var väl också en viktig förutsättning för Noreens av alla beundrade lärarförmåga, kanske också för hans vittomfattande, på så många nya uppslag rika rent vetenskapliga verksamhet. Här endast ett ord om läraren från en lärjunge bland de många. Också i föreläsningskatedern, varifrån de omsorgsfullt förberedda föreläsningarna alltid framfördes på ett livfullt personligt sätt, i ett talat, ej läst språk, hade man den levande människan framför sig; och år efter år behöll han också trägna åhörare, som ofta tävlade i att göra »fina» anteckningar efter Noreens föreläsningar. (Verner Enbloms och Odal Ottelins anságos på min tid komma närmast idealet.)

Men ännu mera omedelbart lärde man känna sin lärare som personlighet vid de akademiska seminarie-117

övningar, som han var bland de första att införa i Uppsala och som han på ett mästerligt sätt ledde, år efter år, årtionde efter årtionde.

Redan i proseminariet, där de bliyande kandidaterna

Adolf Noreen i sitt arbetsrum. hade att göra sina lärospån, fick man ju komma den store »profeten» inpå livet, där ban satt på ordförandeplatsen vid mitten av det stora seminariebordets långsida, omgiven av sina docenter och seminariets bibliotekarie, Islands-fararen Rolf Mahmud Arpi. Föredragen och diskussionerna här, det var ju något annat än118

att bara göra anteckningar efter föreläsningar eller sitta på sin studentkula och läsa bok efter bok. Här kom man ju rent av in i den arbetande Vetenskapen med mycket stort V! Och kunde man göra en liten iakttagelse om något mer eller mindre intressant faktum i nutida svenskt språk, helst naturligtvis det talade, »levande och verkliga» språket, dialekt eller riksspråk — vem vet, man kunde kanske få en uppmuntrande nick av profeten, och så var man ju ingenting mindre än medarbetare själv i det stora verket, Vetenskapen. Den uppmuntrans pedagogik, som Adolf Noreen här, säkerligen fullt medvetet, tillämpade, vann långt ifrån alltid gillande hos t. ex. hans egna längre hunna lärjungar. Från den nyvunna lärdomens ståndpunkt kunde det fällas rätt förkrossande domar över »ytligheten» i prosemina-riets arbetssätt. Men om man besinnar, att det stora flertalet modersmålslärare vid våra läroverk alltjämt måste nöja sig med den lägre universitetsexamen, kan man nog ej överskatta betydelsen av att åtminstone intresset för det egna språket väckes under universitetsstudierna. Intresset kunde ju komma att skapa respekt för modersmålet, om man nu ej vågar ta till det stora ordet kärlek. Intresset var det Noreen ville frammana. Han visste säkert också, vilka vägar han skulle gå för att hos sina lärjungar — »utan stora låter och starka ord» — få fram något av det patos för svenska språket, som alltjämt brann hos honom själv. Jag föreställer mig, att utan Adolf Noreens proseminarieövningar, som en så stor procent av våra läroverks nu verkande modersmålslärare i sin ungdom upplevat, skulle intresset för själva språket i detta nu sitta ännu mycket trängre än vad det faktiskt gör, med det skönlitterära intresset så seglande för förlig vind som för närvarande är fallet. Noreen visste, som sagt, vad han gjorde.119

När man från proseminariet, efter väl absolverad kandidatexamen (senare ämbetsexamen), fick flytta ii|)|) i den

högre klassen, det verkliga seminariet, var det emellertid en i viss mån ny Adolf Noreen man fick som lärare. Skaran hade krympt samman från de (50, 70 proseminarister, som man vissa år kunde räkna till och som fingo sitta i dubbla eller tredubbla rader utefter seminariebordet. Men ett antal på bortåt 20 licen-tiander var ingen ovanlighet under den tid, som här är i fråga, slutet av 90-talet och det nya seklets första år.

Att det var en nv karaktär på församlingen och förhandlingarna, var emellertid inte svårt att märka. Försökte någon av de små koryféerna från proseminariet, kanske i förlitande på en redan i gymnasistföreningen lyckligen uppövad »formell talang», här tillämpa pro-seminariets mera lätta diskussionsmetoder, tog det en hastig ändalykt. Inga avrättningsprocedurer för all del (ytterst undantagsvis i varje fall), men en nästan generad tystnad rörande omogna idéer och ett hastigt övergående till allvaret och till saken kom vederbörande att besinna sig på, i vilken församling ban nu vunnit inträde.

Och vilken samling av män var det inte som satt där! Vid sin sida hade professorn nu inte endast docenterna i ämnet. Där satt kollegan i facket, den grundlärde men tystlåtne, strängt saklige, i sitt svåra lidande mot livets slut heroiske F. A. Tamm. Sedan modersmålet (år 1881) fått en egen representant vid sidan av den nordiska professuren, visserligen bara »extra ordinarie», med en årslön av 4,500 mot den ordinaries hela 6,000 på den tiden, uppehölls denna professur av Tamm vid ifrågavarande tid.

Där sutto även andra redan då europeiskt berömda filologer eller lingvister, som det då helst hette, företrädare för systervetenskaperna, ty till det nordiska120

seminariet under Noreen samlades man. Det var så gotl som ett extra »språkvetenskapligt sällskap», fastän med ett för hela läsåret genomfört program och återkommande med sina sammanträden varannan måndag kl. (5—8 e. m., i Verkligheten sällan avslutade förrän mellan halv 9 och 9. De andra måndagarna var det pro-seminarium.

Där såg man alltså bland mer eller mindre regelbundna gäster på seminariet professorn i det då ännu odelade ämnet germanska språk Axel Erdmann, Noreens trägne medarbetare vid det då omorganiserade arbetet med folkmålen — Erdmanns båda efterträdare i tyska, resp. engelska Hjalmar Psilander och Erik Björkman, liksom de nuvarande professorerna i engelska i Lund och Stockholm Eilert Ekwall och Arvid Gabrielsson, voro då samtliga medlemmar av seminariet. Elis Wadstein, senare professor i tyska i Göteborg, hörde såsom docent i nordiska språk ocli tidvis även »t. f. e. o.» professor i Uppsala, till stamtruppen hos Noreen. Där sågs någon gång slavisten och fonetiken! .1. A. Lundell, Noreens gamle vän och kumpan och stundom trätobroder i de många gemensamma intressena, Fackskolans och Samskolans grundande, nystavning och Ni-re-form, universitetets sommarkurser m. m., ännu i dag levande kvar som en ståtlig veteran från en stor tid i Uppsala-filologiens historia, som bl. a. kan peka på en sådan punkt i sin massiva meritförteckning som 60 år, säger och skriver sextio år, såsom huvudredaktör och i verkligheten ende redaktör för den av honom grundlagda Landsmålstidskriften — det var om honom den skämtaren Ernst Meyer till den oförgätliga Gille-festen på Noreens 50-årsdag 1904 flätade in i hyllningsdikten till festföremålet verserna om att han, »fast endast extra ordinarie, sig intresserar liksom du tör litet utav121

var je» och att han var »slav, men inte under sitt yrke». Där förekommo sanskritisten och indologen »K. F.», Karl Ferdinand Johansson, greken Otto Lagercrantz, latinaren Per Persson, arkeologen Oscar Almgren, sla-visten Töre Torbjörnsson; och rätt ofta vår förste pro-

Xordiska seminariet i ilen gamla lokalen på universitetshuset före överflyttningen 1S98 till f. cl. poliklinikhuset, S.t I.arsgalan 2.

Stående fp. vänster: dialektforskaren fil. lie. Torsten Ericsson (†), lektor Josef Reinius (y>, seminariets bibliotekarie fil. lic. Rolf Arpi (†), professor Rengt Hesselman, lektor Gottfrid Kallstenius, läroverksadjunkt Natte Flygare (†). Sittande runt bordet från vänstra sidan räknat: l-ektor Gideon Danell, lektor Odal Ottelin, kanslirådet Emanuel Sandberg (†), läroverksadjunkt John Engstrand, professor Otto von Friesen, professor Evald Lidén, fil. d:r Ruben G:son Rerg, professor Fredrik Tamm (†), professor Adolf Noreen, professor Elis Wadstein, rektor Richard Stetlen, professor Karl Bernhard Wiklund (†), lektor Elias Grip, docent Sven Lampa, professor

Eilert Ekwall, läroverksadjunkt Erik Kruusc, läroverksadjunkt Axel Carlson (†).

fessor i finsk-ugrisk språkforskning K. B. Wiklund, lapparnas trogne och strapatserande vän och deras språks överlägsne utforskare, i vars känsliga ansikte man kunde avläsa, i vad mån debatten motsvarade hans stränga krav på vetenskaplig stringens och vederhäf-122

tighet; och ännu oftare, under flera år regelbundet, docenten i jämförande språk Evald Lidén — för att nu nämna några av de märkligaste namnen bland outsiders. Den sistnämnde betraktades för övrigt på sin lid som direkt tillhörande oss. Liksom i lärdom var Lidén Noreens jämlike i lärargenialitet, vare sig det nu gällde privata lektioner i fornsvenska i dubletten på Stockholms nations nedre botten eller instruktion av västgötadialekternas utforskare eller en kurs på universitetet i något så imponerande som indoeuropeisk ljudlära med praktisk tillämpning på etymologiska uppgifter. Hans lärjungar glömma aldrig denne biträdande lärare i nordiska språk i ämnets vidaste omfattning. Att han ännu lever som en vördad, alltjämt verksam de lärda mödors patriark i Göteborg, det är en källa till ständig glädje — på samma gång man ej kan underlåta att förundra sig över att, genom »ödets besynnerliga fläkt» eller av andra grunder, intet av våra statsuniversitet kom att i fortsättningen draga fördel av hans enastående kapacitet inom det så krävande »jämförande» ämnet.

En särskild kategori gäster utgjordes av de många främlingar från grannländerna och ännu längre bort ifrån, som kortare eller längre tid vistades i Uppsala för att följa Noreens undervisning, alltför många för att här uppräknas. Skulle några nämnas, tänker man särskilt på dansken Marius Kristensen samt finländarna Hugo Pipping, O. F. Hultman och Rolf Nordenstreng, alla helt införlivade i kretsen. Den sistnämnde förblev som bekant uppsaliensare fortsättningsvis. — Noreen kunde, säger en av nekrologerna, räkna utländska vetenskapsmän bland sina lärjungar, kanske till större antal än någon annan svensk universitetsman sedan Linnés tid.

Bland de många egentliga seminariedeltagarna under123

den här berörda tiden minns man också en bel rad personer, som sedermera kommit att göra sig mest bemärkta inom andra områden än den germanska språkforskningen eller modersmålsundervisningen: vår nuvarande justitieminister rättshistorikern K. G. Westman, vid den tiden lika uppmärksammad i Historiska föreningen och Nordiska seminariet som mäktig i Östgöta nation, ännu alltjämt vid sidan av sina riksvårdande uppgifter bevarande sin ungdoms intresse för svensk folklivsforskning, varom också hans praesidium i Gustaf Adolfs-Akademien utåt — och ännu mer inom akademien själv — bär vittne; hans namne men ej frände K. B. Westman, den bekante teologen, missions- och kyrkomannen, var åtminstone med 0111 proseminariet; förutvarande justitieministern, numera justitierådet Gärde var aktiv Noreen-seminarist, likaså historieprofessorerna Sven Tunberg, Erland Hjärne och Nils Ahnlund, många andra att förtiga. Det ansågs icke utan skäl »förståndigt att börja med nordiska språk».

Men de flesta voro dock de, som gåvo sig fångna åt ämnet i fråga för livet, när de väl kommit in i den trollcirkel som hette Noreens seminarium. Ur denna krets rekryterades alltså en högst betydande, man kan tryggt säga den mest betydande delen av dem, som i detta nu såsom akademiska lärare svara för den nordiska språkvetenskapen här i landet: Otto von Friesen, tidigt professor vid Läfflers avsked, och Bengt Hesselman, i sinom tid efter en gästroll i Göteborg kallad till Noreens egen efterträdare, dessa två, som nu i många år vid varandras sida med den äran fullföljt de bästa Noreenska traditionerna i ledningen av nordiska-språkstudiet i Uppsala; vidare de båda Göteborgs-professorerna Nathan Beckman och Hjalmar Lindroth samt Landsmålsarkivets, respektive Nusvensk Ordboks skapare, professorerna124

Herman Geijer och Olof Östergren i Uppsala. Något tidigare än sekelskiftet tillhörde den nyligen bortgångne Lundaprofessorn Elof Hellquist seminariet, han som bl. a. kan göra anspråk på tacksamhet i de vidaste kretsar för sin oumbärliga etymologiska ordbok; och något senare än sekelskiftet professorerna Elias Wessén, Jöran Sahlgren, Nathan Lindqvist och Erik Noreen, lärofaderns egen son, nu i Lund. Till denna senare generation hör även tysk-professorn i Stockholm Erik Wellander, mer än de fleste verksam för vårt modersmåls rykt och riktighet vid sidan av sin nordiska-språk-kollega i Stockholm Wessén. En annan i Stockholms kulturkretsar framträdande gammal Noreen-lärjunge är den kände stilistik-forskaren Ruben G:son Berg.

Från början voro förbindelserna mellan Carolina rediviva och Nordiska seminariet livliga och hjärtliga. Ej så få av bibliotekets tjänstemän sågos också titt och tätt på sammanträdena. Av den senare tidens chefer på Carolina äro Aksel Andersson och den nuvarande, Anders Grape, nordister.

De flesta bland dem, som stannade kvar inom ämnet, blevo naturligtvis med tiden modersmålslärare vid våra läroverk eller seminarier. Skulle några bland dessa här nämnas, tänker man särskilt på sådana livsverk, ännu ej i något fall avslutade, inom modersmålsundervisningen vid våra högre skolor som de, vilka betecknas med följande namn: Richard Steffen, Odal Ottelin, Gottfrid Kallstenius, Hilding Celander, Hjalmar Alving, Olof Gjerdman — samtliga namnen också ägande sin klang

inom den nordiska språkvetenskapen själv.

*

En uppräkning av namn sådana som de här nämnda — och listan kunde lätt förlängas — gör det begrip-125

ligt, att, såsom ock redan antytts, det just inte var någon lätt sak att klyva näbb i den församlingen. Ett föredrag, som man fått sig på halsen, tog månader, kanske terminen och ett stycke av nästa, och nog darrade man litet i knävecken, när man skulle däran och hela hirden omkring hövdingen själv satt med ögonen på skaft. Noreen införde för övrigt det sättet, att det utskrivna föredraget fick på förhand cirkulera bland medlemmarna — det var inte alltid så lätt att organisera före skrivmaskinens egentliga tid, men det bidrog naturligtvis kraftigt till diskussionens vederhäftighet. Diskussionerna kring det sammanhängande ämne, som utfyllde tiden mellan de egentliga föredragens behandling, gällde det också att vara beredd på. Det fanns terminer, då själva seminariearbetet jämte åhörandet av de olika föreläsningarna i ämnet ej lämnade mycken tid övrig för den egentliga kursläsningen enligt något (eller ett par tre stycken) av de 18 alternativ till licentiatkurs, som Noreen hade överraskat med i den nya studiehandboken. Det gällde ju att inte prata bredvid munnen på seminariet. Sågos de väldige däruppe betänksamt skaka sina huvud, kunde det lägga sig tungt på sinnet för tider framåt. En liten framgång var ju å andra sidan — en mycket stor framgång och uppmuntran till nva studiemödor.

Det måste också sägas, att så som seminariearbetet planlades av Noreen, gav det en god orientering inom olika områden av hans vittomfattande ämne. Edda-diktning och isländska skalder, runologi och fornsvenskt, äldre nysvenskt och även nyare svenskt litteraturspråk, nysvensk grammatik, ortnamn och personnamn, etymologi samt det då på allvar uppblomstrande rika dialektstudiet, allt rymdes på schemat för nordiska seminariet under några års lopp, åtminstone om man tillägger föreläsningsserierna i ämnet under samma tid.126

Det var i själva verket ofattligt, hur Noreens intresse oeh beläsenhet, minne och slagfärdighet räckte till för allt. i t

Ilans sätt att leda förhandlingarna var, som antytt, ett annat än i proseminariet. Här var det sannerligen rena rama allvaret med Vetenskapen med det stora V. Den undervisning och träning i vetenskaplig metodik, som här gavs av ordföranden själv och i diskussionerna, var verkligen en lärdom för livet. Det gällde att tränga till botten av frågorna, så gott det var möjligt, och att se upp med felkällorna. Att man skulle vara ordentligt insatt i och kunna med den verkligt filologiska akribin citera den aktuella litteraturen i ämnet, det var självklart. Men inte räckte det att citera auktoriteter och dölja sig bakom dem. »Nå, men er egen mening?» kunde det frågas från ordförandestolen. Minst av allt dugde det att stanna vid vad lärofadern själv hade sagt i den eller den artikeln för så och så många år sedan. »Vetenskapen går ju framåt», och Ibsens ord om en normalt bygged Sandhed kunde citeras! Vi uppfostrades sannerligen inte till att jurare in verba magistri.

Det säger sig självt, att denna Noreens ängslan för att göra sina egna åsikter bindande för sina lärjungar endast födde mera respekt för läraren just såsom forskare. Studenter vore icke studenter, om de ej vore kritiskt inställda mot sina professorers lärda meningar, men här hade vi en professor, som genom att inför oss öppet betona relativiteten i de sanningar, vartill ban själv med ärlig strävan nått fram, slog undan stöden för vår kriti-cism. Detta hindrade ju ej, att lärjungarna med åren, i större eller mindre utsträckning, nådde fram till just den självständighet gentemot lärofadern, vartill denne såsom ärlig forskare velat uppfordra och uppfostra.

Man har talat om Noreens 'skola'», säger efterträdaren127

Bengt Hesselman i sin nekrolog i Arkiv för nordisk filologi, »men man glömmer kanske att Noreens stora lärjungakrets dock ingalunda kännetecknas av det som vanligen anses utmärka en skola: enhetligheten och likformigheten. Den synes tvärtom förete en rik omväxling av studieintressen och metoder. Men är det så, skönjes också däri lärarens inflytande.»

Detta både idealiska och, om man så vill, naturliga förhållande mellan lärare och något mognare lärjungar, som jag här försökt antyda, tedde sig för oss Noreen-lärjungar vid tiden i fråga såsom något alldeles nytt och enastående, tydligen mycket på grund av vår lärares rent personliga egenskaper, hans mänskliga öppenhet och generositet. Den saken var det väl ock, som skapade denna stämning av respektfylld vänskap, som, trots enstaka brouillerier, vilka här liksom i alla personliga relationer kunde förekomma, hand oss vid honom för livet.

Onekligen var det dock en annan Adolf Noreen än den glade glittrande värmlänningen, som satt ordförande i seminariet, även om skämtet ej var helt bannlyst i den lärda församlingen. Och onekligen tog det också tid att ge sig hän åt en sådan undervisning som den som här bjöds. Hade man blivit intresserad av dialektarbetet och det blevo väl de flesta — så voro somrarna upptagna av fältarbete, och en god del av terminerna gick åt till förberedelse och till efterdiskussion med docenter och kamrater. Inte räknade heller vi den tidens studenter snålt eller ens något så när förnuftigt, hur det i framtiden skulle »löna sig». Man kanske i stället gick och drömde om att få vara med på allvar och ägna sig åt modersmålets vidare utforskande på det ena eller andra sättet. För övrigt visste vi ju den gången, att när studietiden var slut, så hade dock alltid samhället128

något arbete att erbjuda, även om kakan skulle tillsvidare inskränka sig till en extralärarelön på 1800.

*

Omöjligt är det att tala om Noreens seminarium utan att också nämna »postseminariet». När sammanträdet var slut vid V2 9-tiden, tågade skaran i väg till Gästis. Även om en och annan av oss studenter av näraliggande ekonomiska skäl först smet i väg till det ordinarie matstället för att undvika supékostnaden — före 10 voro vi dock alla samlade vid ett glas punsch i ett av smårummen intill Gästis-kaféet. Röken låg tät inne i det lilla rummet, sorlet var kraftigt, och lrån stora kaféet hördes genom glasdörrarna musiken och sorlet därute. Men i det där lilla Gästis-rummet »löstes» nog i alla fall åtskilligt av »världsgåtan». Samtalets vågor gingo höga. Det var inte bara fortsättning på diskussionen vid sammanträdet. Intet mänskligt var främmande. Nittiotalets skalder voro ju högst aktuella, och 80-talet med sina problem under debatt hade alltjämt sina starka efterverkningar i Uppsala. Ibsen var ju ännu en levande aktualitet för den tidens människor. Jag minns hur vid ett postseminarium någon uttryckte sin undran, om Ibsen kunde vara så mycket att läsa, och hur Noreen då hoppade upp med ett av sina små kattlika språng ur den nedsuttna Gästis-soffan och förklarade, att Ibsen läste han för sin del »som bibeln, mer än bibeln». Lärofadern var ju också vida känd som radikal-liberal kulturentusiast och utpräglad demokrat inte bara i ord men i handling. Några av pamparna i övrigt tillhörde Ver-dandis ledande män. Det var icke alltid så lätt att finna sig till rätta för dem, som kommo från konservativa landsortskretsar, men den öppna och allvarliga diskussionen blev säkert för mången till en verklig befrielse129

och personlig utveckling. Jag har också ett starkt intryck av att den tolerans och respekt för andras uppfattning, som stod på tidens program, i denna krets förverkligades mitt under de stundom rätt livliga meningsutbytena.

För övrigt fanns så mycket, utom »ämnet» självt, som band oss samman. Kafémusiken, som ibland skulle avlyssnas för öppna dörrar, gav uppslag till musikaliska resonnemang; Noreen var ju bl. a. också universitetets inspector musices. Och först och sist fanns det så mycket av verkligt studentikost lynne med inpass av lysande humor. Vi gamla Noreen-seminarister undra nog i all stillhet, om någonsin en akademisk krets haft så hjärtligt roligt tillsammans som vi hade. Det existerar ju också glädjande nog några bestående litterära minnen av den postseminarieglädjen i och genom de berömda numren av »Jofraskinna, thet är Swinpelsen», där ett stundom rätt respektlöst skämt drevs med och tåldes av alla och envar i kretsen, upp till själve præses. Här måste också erinras om de många aftnar, som vi äldre lärjungar fingo tillbringa i familjen Noreens så trivsamma hem, där hans maka,

i särskilt på den tiden sällsynt hög grad delande hans intressen, tog emot oss som gärna sedda vänner och där vi fingo se vår lärofader tout intime, innanför den där porten, där vi brukade skiljas från honom varje postseminarienatt.

Så svetsades vi samman till ett brödraskap, som kunde känna samhörigheten även utöver den dag, då man måste vända ryggen åt »denna så kära ort», då hjärtat, liksom för Glunten en gång i tiden, ville rämna.

Ett vänligt öde förde författaren till dessa rader tillbaka till Uppsala efter en tioårig odyssé till andra orter.

Så fick jag hl. a. också vara med om de högtidsstunder, då Adolf Noreen sista gången ledde seminariet och då lian höll sin avskedsföreläsning. Denna senare hand lade om slutraderna i Stjernhjelms Hercules, där skalden efter Predikarens förebild i Gamla testamentet skildrar ålderdomen, hur »stenarna ej mera mala ...» Det var minst sagt gripande att höra den åldrande men alltjämt, trots en, som vi visste, lurande och gnagande ohälsa ungdomligt spänstige läraren på sitt gamla livliga och sakliga sätt läsa och kommentera just den texten.

Ar och sjukdom övermannade också honom. Det ständiga, plikttrogna och så mångsidiga arbetet krävde sin tribut. »Det är tvärtom med mig mot vad det står om Sven Dufva», fick han anledning säga. »Ett dåligt hjärta har jag, men huvet det är gott.» Huvudet arbetade också till slutet. Sista gången jag mötte honom, det var utanför Lundequistska bokhandeln, såg han så belåten och skinande ut på gamla viset, men allt tydde på att det hade gått hastigt utför med krafterna. Han liade just slutat första-korrekturet på sin nya och sam manfattande avhandling om Ynglingatal, den äldsta litterära källan här i Norden till de gamla Uppsalakungarnas historia. »Och Erik har lovat att läsa ett andra-korrektur, 0111 jag inte kan.»

Det var icke heller långt efteråt, som vi stodo samlade, åtskilliga av det gamla gardet tillsammans med nya Uppsala-generationer, kring graven på den minnesrika kyrkogården — det var en junidag 1925. Med vemod skildes vi sedan åt. Han som hade samlat oss var borta.

Men minnet lever — och förpliktar. Filosofie kandidaten

Studieminnen av

Torsten Fogelqvist

UOMMAREN EFTER MIN STUDENTEXAMEN väd-^Jrade jag ut skolluften i Tivedsskogarna och mottog där ett bekymrat faderligt brev, i vilket jag tillråddes att ägna mina närmast förestående universitetsstudier åt klassiska språk. Av de båda skäl, som anfördes, var nog det ena — att de utgjorde grundvalen för all humanistisk bildning — för min fars vidkommande mer en konventions- än en hjärtesak. Viktigare tedde sig i hans ögon, att de öppnade en dubbel möjlighet — att antingen fortsätta de humanistiska studierna eller också att begagna dem som en förskola till teologiska studier och bibelexegetik. Det skulle aldrig fallit min far in att öva minsta våld på mitt fria val av studie- och levnadsbana. Trots sin stränga konservatism skilde han sig i det fallet fördelaktigt från åtskilliga anhängare av den patri-arkaliska absolutismen. Hade man hunnit så långt, att man förklarats mogen, fick man enligt hans mening också ta sitt öde med risk och ansvar i egen hand. Han dekreterade därför inte, utan hemställde. Men för att ge ökat eftertryck åt denna hemställan erinrade ban mig, hur det gick med Rehabeam, Israels konung, som132

hellre lyssnade till unga och oerfarna mäns råd än till sin faders salomoniska visdom. Jag tänker ännu med rörelse på detta brev och dess sedelärande exempel. Det andades en prästs sista hopp, att hans ende son, om ock på frestande omvägar genom farliga regioner, omsider i hans fotspår skulle komma att hamna in unam sanctam ecclesiam. Denna förhoppning var så mycket naturligare, som jag själv tidigare hade gått med prästerliga framtidstankar. Mitt första opus på prosa var en predikan om det förlorade fåret och min första poetiska utgjutelse en afton- och dödspsalm. Vid 11 års ålder kunde jag Linköpings stiftsmatrikel bättre än regula de tri och tysk formlära. Och som ung gymnasist utmålade jag i en skolkria mitt blivande hem som en lantlig prästgårdsidyll, bakom vars tornstapel och vita gårdsknutar ett gott öga nog kunde skymta både domkyrka och

biskopsgård. På vägen till dessa hägrande positioner hade emellertid den unge gymnasisten mött Viktor Rydberg och Henrik Ibsen, och dessa möten blevo i olika avseenden ödesdigra. Biskop Beckmans stridsskrift mot »Bibelns lära om Kristus» var ett alltför svagt motgift mot det unga fri-tänkeri, som värmts av bekantskapen med Den siste athenaren och Vapensmeden. Detta fritänkeri hade ju då likaväl som nu bort kunna rymmas inom en någorlunda vid kaftan. Men de domar, som i min ungdoms högortodoxa och pietistiska kretsar avkunnades redan på Rydbergs döda mull och sedan gåvo genljud under de närmast följande åren, blevo för mig negativt verkande faktorer vid valet av studiebana. En kyrka, vars tjänare, ofta de mest nitiska, fromma och renhjärtade, intogo en så fientlig ställning till en av vårt lands största idealister, vilken själv sökte förena humanistisk och kristen livssyn, kunde jag inte utan borttrollade samvets-133

skrupler tjäna. Den extrema förbudsmoral, som i samma kretsar tillämpades mot ungdomens naturliga nöjeslystnad, bidrog också att befästa beslutet. Och när min fars sommarbrev nådde mig, var det oåterkalleligen för sent.

Detta hade ju icke behövt hindra min akademiska umgängelse med de klassiska språken. Jag hade under min gymnasietid vid Norrköpings läroverk framstående klassiker som lärare — Hugo Bergstedt, Johan Bergman och last hut not least den i skolan fruktade, men i klassen avgudade rektor Edvard Vilhelm Engholm, vilkens odysseiska seglatser man formligen gick och längtade efter. Två av mina bästa vänner och studentkamrater hade jag dessutom fått till sällskap på klassisk mark. Men mina personliga intressen voro alltifrån de första tonåren fast förankrade i Sveriges sköna litteratur. Bedan i nederskolan nötte jag bänkarna i Norrköpings arbetarförening, där den prydlige Frans von Schéele med ciselerad vältalighet och filosofiskt djup i minspelet utlade Geijers och Tegnérs, Bydbergs och Wikners verk och den mindre vältalige och prydlige, men med yllehalsduk och respektingivande sakkunskap utrustade docenten Karl Ljungstedt skildrade Kellgrens kamp mot dumheten och nyromantikernas anstorm mot Pindens troner. Sporrad av claris majorum exemplis fyllde jag också det vittra gymnasieförbundets tidning med poesi av eget fabrikat i ädel tävlan med min ungdomsvän stadsbibliotekarien i Norrköping d:r Hjalmar Lundgren, i vars litterära och frisinta familjekrets även den moderna litteraturen funnit en fristad. Den var så gott som obefintlig i mitt föräldrahem. Min far hade på sin rätt torftiga litterära bokhylla tre odödliga följeslagare — Shakespeare, Cervantes och Holberg. Och jag undrar, hur många tiotal gånger han läst Macbeth, Don Quijote134

och Den politiske Kandestøber. Men för övrigt hyste lian från sin av folklig och kristlig utilism bestämda utgångspunkt en viss ringaktning och misstro mot skönlitteraturen, enkannerligen den moderna. Hans orakel var i det stycket C. D. af Wirsén. Som fritt vetenskapligt studieobjekt ansåg han den som en farlig vegetation med giftiga blommor och trolldom i roten. Med en viss ängslan emotsåg han därför mina litteraturhistoriska studier.

Det var alltså endast en djupt rotad egen böjelse, som bestämde mig för att studera litteraturhistoria. Visserligen ryktades det från Uppsala, att unga poesiälskare, vilka liksom jag i Oscar Levertin sågo dagens nya litterära orakel, inte hade mycket att hämta ocli vänta i professor Schücks hårda och poesikritiska skola, och det vållade ju en viss tveksamhet. Men man kunde alltid försöka. Det var mitt eget råd. Om några yngre rådgivare eljest skulle ha viskat dåliga råd i Rehabeams öra, så skulle det väl ha varit filosofie kandidaten, numera rektor Gideon Danell, min förståndige äldre vän, som under gemensamma fotvandringar i det fornstora Östergötland ställt denna vår gemensamma fädernebygd i den nordiska sagans och de nordiska språkens belysning, samtidigt som han i varma toner prisat de nordiska studierna vid Uppsala universitet och ungdomens språklige förförare Adolf Noreen.

Då tärningen äntligen var kastad ocli jag en klar höstdag för 40 år sedan med faderligt bekymrade välsignelser i tankarna och 150 kronor i plånboken överskred mitt första Rubicon, Fyrisån, hade jag emellertid till skillnad från Cæsar inga riktigt klara begrepp om målet och marschriktningen. Möjligen kunde man bakom den övergivna predikstolen skymta något som liknade konturerna av en kateder, osagt vilken. Men135

säkert var det inte. Jag visste inte ens, var jag skulle äta eller bo. Det fick jag ordna själv. Och det var någonting betecknande för en del fäder till vår generation, något som inga strider och inga meningsskiljaktigheter kommit

oss att glömma. Själva stränga, höllo de oss strängt, när vi stodo »under fostrarns vård». Men när

de släppte ut oss i världen, så gjorde de det med tilltro till Guds försyn och utan misstro till vår egen goda vilja trots alla meningsskillnader. Vi fingo ta vår sak i egen hand på eget ansvar för bära och brista. Vi — jag talar om dem som tillhörde min kategori — hade inga som togo emot oss och förde oss till rätt duvslag eller utfodringsbås. Och vi hade inte heller några kvinnliga eller manliga detektiver i ryggen, öppet eller hemligt anställda för att bevaka våra rörelser i den fria

Förf. som nybukad student.136

terrängen. Min bostadsfråga ordnades på en halvtimme, när jag i fröken Rosalie Perssons cigarrbutik mitt emot Gästis köpte min första Uppsalacigarr, pris 8 öre. Genom hennes benägna förmedling fick jag ett rum i hovmästare Bolinders envåningshus på S:t Johannesgatan för 10 kronor i månaden med vedbrand. Dagen därpå satt jag för 40 kronor i månaden vid grevinnan Creutz' matlagsbord på Trädgårdsgatan, där omedelbart en livlig diskussion om kristendomen och utvecklingsläran utspann sig mellan en västgötateolog och en medicine studerande av Göteborgs nation. Och så var jag installerad i den vetenskapliga världen.

De humanistiska studierna vid Uppsala universitet hade vid min inskrivning i studentmatrikeln en högkonjunktur, som lättast kan karaktäriseras med de tre namnen Harald Hjärne, Adolf Noreen ocli Henrik Schück. Med två av dem kom jag såsom lärjunge i personlig kontakt, med den tredje hade jag endast den flyktiga beröring, som ligger i ordet tangera. Adolf Noreen var min förste universitetslärare, och den bekantskap med vetenskapen han förmedlade på sitt pro-seminarium och sina föreläsningar i nusvensk form- ocli betydelselära var både förbryllande ocli revolutionerande. Gamla sanningar stodo på huvudet som käglorna vid ett hårt kägelspel, vare sig det gällde språkriktighet eller ortografi. Var han vid riktigt gott och krigiskt humör under morgonföreläsningarna, kunde det hända, att han slog »bataljon». Och i hans proseminarium råkade inan direkt in i samfundet »Fritt ur hjärtat». Allt skulle prövas. Det fanns väl inte en förflugen hypotes eller grön idé, som inte skulle skärskådas, innan den förkastades. Jag kan inte tänka på Noreen utan att samtidigt tänka på en ekorre. Inte nog med det att hans livliga bruna ögon spelade som en ekorres. Han hade137

i andligt avseende samma vighet och rörelseförmåga som en ekorre. Hans vetenskapliga pedagogik utmärkte sig för vigör och vitalitet. Hans föreläsningar sprakade. Understundom var den vitsiga kvickheten större än spiritualiteten. Begreppsutredningen kunde ibland få en bismak av skolastik och jongleri. Men det var liv i spelet. Och ett lärde denne store språkmagister, att språket inte är ett färdigt instrument, utan något som växer, inte en kodifierad ord- och formskatt, fastställd och fixerad av lärda män, utan »folkets levande andedräkt». Och denna allmänna insikt kommer att överleva alla enskilda språkteorier.

Noreen var som bekant radikal nystavare, och jag minns ännu den häpnad, som hans nystavade tillkännagivanden på Uppsala universitets anslagstavla väckte hos den unge studenten. Efter ett par månader var man själv angripen av denna nystavningsepidemi, som t. o. ni. tog sig uttryck i studentkatalogen, där den borgerliga familjen Carlsson fick se sin lärdomstörstiga avkomma uppträda under det revolutionära namnet Kalsån. Min konservative far hade säkert att genomgå svåra prövningar i självbehärskning, då han läste mina brev. Han vände sig också med sina bekymmer till en god vän, som samtidigt var känd som duktig praktisk språkman, folkskoleinspektören Ivar Adolf Lyttkens. Men de råd han utbad sig för sin förvillade son resulterade i att farbror Lyttkens skickade mig med vänlig hälsning och tillägnan sin stavningsbroschyr »Bort med stumma tecken». Och jag kan ju inte neka, att jag njöt av denna beställda kallskopa, som gav mig vatten på min egen kvarn.

Jag hade från början knappast avsett att studera nordiska språk som huvudämne. Den mänskliga värme, med vilken Noreen omfattade sina lärjungar, förnimbar138

redan vid första handskakningen, och den uppmuntran han gav även den yngste och mest försagde smittade. Redan efter en termin var jag »invecklad» med Noreen och reste hem till jul med glasögon på näsan och kappsäcken full av svensk lexikografi för att skriva en uppsats med den högvetenskapligt klingande titeln »Om deverbativa substantiva actionis och agentis i den nutida svenskan», d. v. s. i enkla ordalag om substantiv på -are

och -ande samt liknande. För övrigt glömmer jag aldrig detta första stillsamma läsår, då man ännu inte kommit med i viften, utan vid ljuset av en matt fotogenlampa och ljudet av en knittrande furubrasa sög musten ur den isländska ättesagan och Snorres konungasagor och lät Percy Lucks tupp då och då värpa åt sig ett paket Albertkex och en butelj sur Niersteiner. Efter tre års studier vågade man äntligen sitt tärningskast, ty i en så vidlyftig kurs som laudaturskursen i nordiska språk var det alltid lotteri på någon punkt. Och med bävande hjärta och huvudet fullt av runor och ljudlagar, Eddasånger, fornsvenska lagtexter och gotisk silverbibelsprosa stegade man in i professorsgården vid Nedre Slottsgatan. Det blev en hård, men solig dust på 5 (säger fem) timmar. Men den slutade med det Noreenska handslaget och ryggdunket.

I Harald Hjärnes lejonkula vid österplan gjorde jag även en kort visit. Jag hade egentligen endast tänkt studera historia som bakgrund till litteratur och filosofi. Men Hjärnes personlighet överskuggade så mycket av mitt första Uppsala, att jag tog mig en funderare även på den politiska historien. Jag ville åtmistone orientera mig i terrängen. Visiten ifråga blev mycket kort. Professorn hade visserligen ordinarie mottagning, men samtidigt mycket bråttom. Det veckade sig kring hans mäktiga ögonbryn, och han sköt på mig en blick ur sitt ena139

öga, det vilda och rullande. Interlokutionen inskränkte sig till en enda fråga och ett enda råd, båda lika avkylande. Ägde kandidaten möjligen kännedom om den franske historikern Seignobos och hade han möjligen läst hans »Histoire politique de l'Europe contemporaine»? Med blygsel måste jag bekänna min absoluta okunnighet. Jag var ju nykomling och kände nätt och jämt namnen Thiers och Michelet. Det råd jag fick stod inte i något som helst sammanhang med just denna lucka i min historiska bildning, utan gick rätt och slätt ut på en orientering i paleografi i och för tolkning av medeltidens historiska urkunder, en sysselsättning som inte direkt ingick i mina lärdomsplaner. Det stannade också vid den första visiten, men för allmänbildningens skull anmälde jag mig som åhörare av Hjärnes föreläsningar i 19:de århundradets historia. Så vitt minnet inte sviker mig, kommo vi på denna historiska seglats aldrig ut ur det 18:de århundradet. Enligt min mening var Hjärnes rykte som föreläsare åtskilligt överdrivet, hans lärargenialitet låg också på annat håll. Hans framställning föreföll ofta diffus, hackig och krämtande. Han kunde briljera med blixtrande infall och formuleringar, men de voro frukten av en mycket intermittent urladdning. Särskilt njöt han av att få chockera med sin historiska realism på gränsen till världsironisk cynism. En och annan gång blev det en stor paradföreläsning med imponerande arkitektur, men ofta rafsade den store profeten i sina tydligen något oordnade koncept och strödde sedan omkring sig ett anteckningsmoln av fakta och idéassociationer, som skymde den enhetliga sikt, som tvivelsutan fanns bakom. Däremot imponerades jag i hög grad av den politiske vilden Harald Hjärne utan riksdagsmandat. Med mandatet följde, att Pegasus gick under oket. Jag förgäter inte hans anfö-140

rande på Norrlands nation med anledning av Sundsvallskonflikten rörande sågverksarbetarnas politiska föreningsrätt våren 1899. Det principiella försvar för denna rätt han då avgav blev bestämmande för min egen syn i dessa frågor. Vid samma tillfälle avsade han sig inspektoratet för Norrlands nation för att inte skada nationen i penningstarka mecenaters ögon. Och detta manliga uppträdande bidrog att öka effekten. Hösten samma år fick Hjärne vid andrakammarvalet för Uppsala stad bita i gräset, och hans konservative kollega Boethius lyckades överlägset hålla sin ställning som riksdagsman. Mer än 200 röster skilde de stridande åt (jag minns ännu siffrorna 578 och 355). Skillnaden hade tidigare belöpt sig till blott ett hundratal. Själv stod jag med studentmössa i handen i dörren till rådhusets sal och följde med stigande olust och missmod röstsam-inanräkningen. Hjärnes dåvarande program »Försvar och reformer» blev mitt första och förblir väl också mitt sista. Min egen utveckling som student gick i en radikalare verdandistisk riktning, från vars positioner Hjärnes reformer tedde sig som nödtvungna palliativ. Till min insats som studentpolitiker vet jag, att Hjärne — med en viss rätt beträffande själva fraseologien — hyste en avgjord missaktning. I sina studentkretsar lär han ha döpt mig till »fågelhurran». Och efter en nordisk fest på Gillesalen år 1904, då jag som kårordförande parenterade avlidna nordiska märkesmän, bl. a. S. A. Hedlund i Handelstidningen, kom han gemytligt fram till mig ocli yttrade, att »kandidatens minnesteckning inte lämnade någonting övrigt att önska i fråga om frikostighet med blommor, men väl i fråga om historisk källforskning». Jag fick alltså ett klent betyg i historia för Harald Hjärne, fast vi aldrig möttes i någon examen på fakultetsrummet. Det var ju141

inte heller den politiska historien, som närmast intresserade mig, utan kultur- och litteraturhistorien. Och min förste historiske handledare blev Henrik Schück.

Vid min ankomst till Uppsala universitet hade Schück ganska nyligen förflyttats dit från Lund, föregången av ett frejdat rykte som forskare och ett något mörkare rykte som examinator och vetenskaplig fordringsägare. Det påstods, att han redan åstadkommit flykt och förödelse bland estetikens livgardister. Under den tid, då hans företrädare, den älskvärde och urbane Carl Rupert Nyblom, beklädde professuren i estetik med litteratur- och konsthistoria, hade »este ter na» haft söte-brödsdagar, tidtals skaldat och tidtals bedrivit angenäma studier. De hade också hals över huvud skyndat att licentiera eller disputera för att undgå den nya ordningens hotande skärseld. Tv Schück fäste intet avseende vid lyrisk begåvning och litterär smak, utan såg till de historiska kunskaperna i sitt ämne, och ban hyste dessutom ett djupt rotat förakt för estetisk spekulation. Det var därför inte utan bävan, som en f. d. gymnasistpoet anmälde sig Lill deltagande i hans encyklopediska förhörskurs i svensk litteraturhistoria. För den som föreställt sig, att man som fri student åtminstone skulle få sova ut om rnornarna, blev redan tidpunkten för dessa förhör (8—10 f. m. torsdagar, fredagar och lördagar) en påkostande prövning. Och för den som ännu inte lärt sig tilltro till undermedvetandets andliga matsmältning i sömnen, gällde det att stiga upp hart när i hanegället för att komma riktigt smord och späckad till förhören. Jag har själv alltid varit ottefågel, men 6 timmars arbetsdag före frukost har jag sällan varit med om. Jag glömmer inte dessa vinter- och vårmorgnar under min andra studietermin, då väckarklockan skrällde kl. 1h 4 och man tände eld i fotogenköket för att börja142

dagens vedermöda vid en kopp varm vattenchoklad med veteskorpor hemifrån som tilltugg. Mellan 4 och 8 låg man med näsan i boken, Schück-Warburgs stora svenska litteraturhistoria med lämpligt tillbehör som Eufemiavisorna, Birgittas uppenbarelser, Olavus Petri krönika och traktater, Vivallius och Stiernhielm. När domkyrkans bönklocka ringt åtta, begav man sig så i väg genom Bäfvernsgränd till det stora förhöret i lärosalen n:r IV, och den dubbeltimme, som sedan följde, blev både spännande och lång. Det började med upprop, och den som skolkat eller försovit sig ett par, tre gånger, betraktades som obefintlig. Även med de befintliga gjordes processen ofta nog ganska kort. Hade man dabbat sig ett par, tre gånger, kunde man lika gärna stanna hemma.

En mörk februarimorgon anno 1899 satt jag första gången i skaran av delinkventer med hopp och fruktan för vad som hända skulle. Allt som våren framskred, tunnades skaran ut. Och när den upplöstes efter tre månaders sträng värnpliktstjänstgöring, hade mången stupat för några plumpar i professorns anteckningsbok och pepparkornsglimtarna bakom hans glasögon. Ofta tänker jag med saknad tillbaka på denna lönande vedermöda. Henrik Schiick var aldrig, vad hans antagonister förebrådde honom vara, en petig detaljfrossare. Själv kunde han alla detaljer, men av andra begärde han endast vissa fasta kunskaper. Och under frågorna och svaren öppnade han ett stort historiskt perspektiv inte blott över svensk litteratur, utan även över allmän svensk kultur- och lärdomshistoria. Det var ju också vad man kunde vänta av en man, som redan i 40-årsåldern hade bakom sig den vetenskapliga bragden att ha försett den svenska litteraturen med en forntid, en medeltid och en renässans.143

Även historierna om Schücks hjärtlöshet äro till stor del endast myter, som kunna skrivas på en viss svensk både folklig och akademisk motvilja mot spiritualitet, allra helst i förbund med sarkasm. Schiick hade visserligen som de flesta en antipatisfär, och den sträckte sig från den andlige dandyn till den andlige torparen. Men han hyste som universitetslärare och sedan som rektor en humanists på samma gång älskvärda och ironiska överseende med allehanda både studentikosa och allmänmänskliga svagheter, utom med snobberiet och lättjan. Man skulle kanske också kunna tillägga den pretentiösa virrigheten. Det räcker för att bli impopulär i vissa kretsar.

På Schücks proseminarium i litteraturhistoria fick jag till uppgift att skriftligt behandla »Den litterära beröringen mellan Väster- och Österlandet under medel-, tiden». För en 20-årig student, som var föga bevandrad i medeltidens litteratur, allra minst den orientaliska, var ju detta en förkrossande uppgift, och jag sjönk ihop under dess börda, .lag visste ungefär lika mycket om den orientaliska medeltidslitteraturen som om min mormors mors kärlekssaga. Men vetenskap består ju inte bara i att upptäcka, utan också i att stjäla med förstånd och friskt mod, och en nyligen bortgången fransk litteraturhistoriker, Joseph Bédier, öppnade en guldgruva för omfattande

stölder. Det omstuvade tjuvgodset presenterades sedan under kritik av en utsedd opponent. Han hette Olof Rosén, studerande av Stockholms nation, sedermera känd under signaturen Glaukon för sin polemik mot Ellen Keys sätt att förkunna kärleken. Jag minns, att vi kommo ihop oss om aposteln Paulus' äktenskaps- och kvinnouppfattning, mot vilken jag en passant riktat en bitter kritik. Om min opponent ännu vidhåller sin opposition, vet jag inte, men att jag efter144

mer än trettio år står fast vid min tes om Pauli ödesdigra inflytande på västerländsk moral, hur mycket som annars förändrats i sätt att se och tänka, det vet jag alldeles bestämt. I det speciella fallet nödgas jag t. o. m. erkänna, att jag delar Alfred Rosenbergs kritiska inställning. Och det vill mer än mycket till.

Ehuru jag vid början av min akademiska bana hade lika litet tanke på filosofiska som på teologiska studier, vaknade mycket snart mitt intresse för filosofiska spörsmål. Det var ett rent privatintresse. Det hade intet samband med någon Uppsalafilosofi, det ledde snarare sina rötter till Lund och skulle säkert av Uppsalafilosoferna med en viss nedlåtenhet ha betraktats som en skönlitterär böjelse. Primus motor var nog Hans Larsson. Hans skrift om Intuition läste jag redan som gymnasist. Den har för mig kvar sitt gamla värde trots den Bergsonska intuitionsfilosofien, och hans essäistiska Kleinkunst syntes mig innehålla mer av filosofisk levnadskonst än all systematisk praktisk filosofi. De heta religionsdiskussioner, som under min universitetstid fördes både privatim och offentligt, gåvo ökad näring åt intresset. Min s. k. kulturradikalism — en av de mest intetsägande etiketter som präglats — hade visserligen fört mig förbi de positiva uppenbarelse- och bekännelsereligionerna, men för den kolarmaterialism, som skulle bilda motvikt mot »kolartron», hyste jag en instinktiv motvilja. Min läsning var synnerligen blandad och osvstematisk. Jag studerade Schopenhauer och Nietzsche, Kierkegaard och Höffding, Epiktet och Marcus Aurelius och räknade även Guyau och Amiel till filosoferna, men den populärfilosofi, som representerades av Biichner, Hæckel, Max Nordau m. fi., lämnade mig fullständigt oberörd, och för dem, som kunde uppge nume-rären på de världsgåtor, som med tiden skulle knäckas,145

kände jag endast ironisk respekt. Emellertid fann jag tämligen snart den historiska grunden under mina filosofiska intressen alltför svag och bestämde mig så för att inlänka de båda filosofierna i min kandidatexamen, den teoretiska som överbetygsämne, den praktiska som fyllnadsämne.

Karl Reinhold Geijer med »Kurre» som nom de guerre gjorde sig bättre som farbror på en studentbal än som philosophus ex cathedra. Han hade som mer eller mindre rättrogen Boströmian slagit ut Pontus Wikner vid tävlan om professuren i teoretisk filosofi, men denna seger blev honom snarare ett crux än en lager. Han hörde knappast till dem, som stimulera eller stilla vetgirighetens rovlystnad och andens törst. Och hans ryckiga och knyckiga föreläsningar verkade mer randanmärkningar än levande ocli organiska framställningar. Hans filosofiska renommé livnärde sig huvudsakligen på upptäckten av en felande länk i Lotzes bevisföring angående sensationernas lokalisering i rummet, den berömda »luckan». Och för en överspänd och förmäten ung student, som av filosofien begärde en utsikt över livets högsta frågor, var ju detta icke nog. Men Kurre Geijer var en välvillig och god människa. Och hur många filosofer äro det? Min beröring med honom, som egentligen inskränkte sig till en tentamen för överbetyg i teoretisk filosofi, skulle ha kvarlämnat ett oblandat angenämt intryck, om däri icke fastnat en liten sam-vetstagg av småbedrägeri och bluff. Jag hade i samband med ett förhörskollegium för docenten von Schéele ganska grundligt inhämtat filosofiens historia t. o. m. Kant. Tentamen skulle röra sig om perioden efter Kant. Som min nådatid förkortats genom värnpliktstjänstgöring, gällde det att oskadliggöra tidsförlusten genom korvstoppning och privatlektioner. Min lärare var »filo-10 — A7.Y.146

solen Hedvall», sedermera docent. Han var en skicklig strateg, som noga kände examinators käpphästar och svagheter. Och tor oss gällde det att hoppa över en av efterkantianerna. Men vilken? Hedvall föreslog Schopen-hauer. Men han intresserade mig mer än de andra, och av och om honom hade jag läst åtskilligt bredvid, som i förening med goda instruktioner kunde ge mig en liten extra möjlighet att briljera. »Ja, då måste det gå ut över Herbart», sa' Hedvall, »men det har sina risker och du får ta dem själv.» Jag tog dem, men med en nästan explosiv påföljd. Tentamensdagen var inne, och vid frukostkaffet mediterade jag nervöst över Fichtes »jag», som

satte sig självt, Schellings intellektuella åskådning och Hegels spiralformiga utvecklings- och historiefilosofi. Jag mottogs vänligt av professorn i hans bostad och placerades i en stol, som var betydligt djupare än mina kunskaper. Själv figurerade han över golvet med dröjande steg, som liksom prövade tiljornas svikt, och hastiga helomvändningar på klacken. Förhöret började med några allmänna frågor om riktningen av 1800-talets filosofi, vilka nöjaktigt besvarades. Men sedan skulle vi specialisera oss. Som en blixt från klar himmel slog på mig ned den bedövande frågan: »Skulle kandidaten kunna redogöra för Herbarts kritik av Fichtes jagfilosofi?» Visst skulle jag ha velat, bara jag kunnat. Den olycksalige Herbart! Överhängande livsfara skapar emellertid ibland intuitiv rådighet. Jag slängde i en fattig fart ut ett bete i det vansinniga hoppet om napp, fast kroken var så synlig, som den kunde vara. Jag konstaterade, att det för mig var en mycket svår fråga, eftersom jag aldrig riktigt fått någon klar uppfattning om saken, men om professorn ville begagna tillfället att ge mig några synpunkter, så skulle det kanske reda upp sig. Han nappade. Djupt och grundligt. Under fem147

minuter, av farten multiplicerade med sig själva, gick nu den snälle »Kurre» av och an i sin studerkammare, viftande med vänstra armen, strykande och fastkläm-mande pince-nezen med högra handen, och föreläste om jagets missuppfattade och klart fattade relationer, medan hans ende åhörare ömsom beundrade denna ekvilibristik och ömsom önskade, att uret skulle påskynda tidens flykt. »Har nu kandidaten begripit detta?» Frågan kom lika abrupt och oförberett som svaret. — »Ja, det hoppas jag.» — »Ja, då är allt bra med betyget. Och i examen möter kandidaten docenten von Schéele. Själv är jag ute på censorsresa.» Han räckte mig sin hand och följde mig ut i förstun. Det gick runt i mitt huvud, och jag måste ju bekänna, att jag sluppit undan med blotta förskräckelsen.

Min examen, som genom denna tentamen och föregående kurser kunde anses i alla avseenden betryggad, höll emellertid på att få en dramatisk utgång. Exami-nator och examinand hade tidigare stött ihop i föreningen »Studenter och arbetare», där den förre vid en diskussion om den allmänna rösträtten genom vältalighet och ironi alldeles förkrossat den senare, som hade större förmåga att känna tillbörlig vrede än att tolka den i väl-riktade ord. Jag har aldrig varit diskussionstalare och debattör, men den gången tappade jag alldeles koncepterna och avbröt mitt hopplösa diskussionsinlägg med en lika stammande som impertinent förklaring, att vältalighet var ett och saklighet ett annat. Vid detta tillfälle fick jag ett born i sidan till von Schéele, som jag ansåg missbruka språkets makt över tanken. Att han skulle ha haft något horn i sidan till min lätt avfärdade obetydlighet, har jag ingen anledning att antaga. Emellertid lät han mig, efter ett synnerligen artigt och belevat mottagande på universitetet, för andra gången känna148

denna obetydlighet. Han började med att förhöra mig på Immanuel Kants biografi. Och jag som knappast visste, att Kant hade någon. Att han levde och dog som lärd ungkarl och professor i Königsberg, det visste jag, men ingenting om lians borgerliga umgängeskrets, hans bordssamtal, lians regelbundna levnadsvanor och den stackars småsupige och småsnattande betjänten Lampe, för vilkens skull malicen påstod, att han uppfunnit ett av sina praktiska odödlighetsbevis. Det var nu inte heller detta, som docenten von Schéele utfrågade. Han ville veta, om Kant varit utanför Königsberg och var det ställe låg, där han tjänstgjorde som informator. Han fick stuinhet till svar. Han fortsatte och frågade, vad den familj hette, åt vilken Kant gjorde informators-tjänst. Jag invände då med stillsamt bevarad fattning, att jag trott detta tillhöra filosofiens adiafora och att min tid endast räckt till för att söka begripa något litet av Kants filosofi. Examinator förklarade, att man inte kunde slå upp en mur mellan liv och tänkande, utan måste se dem i varandras belysning. Och det hade han ju rätt i, änskönt exemplet föreföll höra till de minst uttrycksfulla. Så blev det då fråga om Kantianismen. Förhöret i detta stycke inleddes med frågan: »I huru många punkter skiljer sig Kant från Fichte? Jag trodde knappast mina öron. Jag hade varken räknat dem på fingrarna eller på något annat sätt. Jag behövde heller inte svara. Examinator svarade själv, och hans svar lydde: »Tolv.» Var han fick den siffran ifrån, vet jag inte, men den förekom väl förmodligen i något hektografiskt kollegium, som jag borde ha studerat. Men då reste jag mig upp och föreslog, att examen skulle avbrytas. Examinator hajade till, men både av klokhet och människovänlighet avrådde han på det allra bestämdaste. Stormen bedarrade, och jag lugnade mina upprörda käns-149

lor. Vi upphörde att avhandla filosofernas borgerliga livsföring och de numerära skiljaktigheterna dem emellan

samt enades slutligen däri, at! Kants kategoriska imperativ och Fichtes viljefilosofi tillhörde humanismens oförytterliga grundkapital, även om de kanske borde räknas till den praktiska filosofien.

Ingenting beklagar jag så mycket som den korta tid jag tillmätte åt detta ämne. Ett par vårmånader mellan första och andra avdelningen i filosofie kandidatexamen förslogo ju inte långt. Men under denna korta tid — det var våren 1902 — upplevde jag en sak och deltog i en annan, som båda bestyrkte detta beklagande. Professor Harald Höffding vid Köpenhamns universitet höll några gästföreläsningar i Uppsala angående filosofiens kunskapskritiska grundproblem. Den exakta formuleringen har jag glömt, men aldrig hans stilla, av försynthet och fin humor präglade sätt att lossa de spekulativa dogmernas bojor och öppna det filosofiska perspektivet, inte heller den kultiverade, nästan farbroderligt gemytliga danska humanism, som hans rynkiga och slätrakade, vackert fula ansikte återspeglade. Någon stor och originell tänkare var Höffding kanske inte, men han var en trogen förvaltare av Kants kunskapskritik, och hans arvsskötsel snarare ökade än minskade arvets storhet. Georg Brandes kallade spydigt hans etik »en etik för liberala valmansföreningen». Mot hans religionsfilosofi har också en skarp kritik riktats, särskilt mot hans definition av religionen som »tro på värdets bestånd», vilken ansetts alltför allmän och mager. Men slutkapitlet i denna religionsfilosofi med dess öppna och fria horisont hör till det oförglömliga. På oss dilettanter, som inte hade några aktier i de vises sten eller tillhörde någon uppsaliensisk filosofskola, gjorde Höff-dings föreläsningar och personliga uppträdande ett sym-150

patiskt och uppmuntrande intryck. Han ställde ut en frågelåda efter varje föreläsning och tog upp frågorna vid nästa. Där lade jag inte ner någon lapp. Men efter en kollation för hedersgästen fick jag några minuter i enrum med honom, varvid han med en gammal onkels välvilja och vänlighet avlyssnade en ung mans filosofiska bekymmer. Bland annat vidrördes odödlighetsbegreppet och odödlighetstron. Och jag fick av honom samma typiska svar, som ban en gång gav sin vän Johannes Fibiger: »Der vil det vise sig.» Uppsala skulle nog ha behövt en Höffding. Det var det intryck han efterlämnade, kanske inte bland filosoferna, men bland kandidatämnena.

Det dåvarande Uppsala hade emellertid ett namn i vardande. Den lärde Axel Hägerström, vilkens filosofiska skarpsinne och terminologiska yrkesspråk erbjödo en ordinär studentikos tankeförmåga oöverstigliga svårigheter, var som propedeutisk pedagog ett mönster i klar och logisk framställning. Jag vet mig sällan eller aldrig ha mottagit så instruktiva lektioner som hans lektioner i den praktiska filosofiens historia. Det var klart och genomskinligt vatten på många famnars djup. Och jag beklagar än i dag, att den kurs han gav mig och andra medlektionanter endast sträckte sig över några korta veckor och gällde ett slätstruket betyg i filosofie kandidatexamen. På grund av sin dåtida personliga skygghet och tillbakadragenhet — han blev sedan en avhållen inspektor för Östgöta nation — kom han ej heller i någon direkt personlig kontakt med lärjungar av denna flyktiga kategori. Han visade sig knappt, förutom vid mottagandet och avskedet. Vi sutto kring hans matsalshord, ett halvt dussin nödtvunget vetgiriga, som på kortast möjliga tid skulle inhämta den praktiska filosofiens historiska grunder. S jälv satt han som orakel i ett inre rum. Då och då passerade en töksky från hans tobaks-151

pipa utmed dörröppningen, och vi hörde hans röst inifrån, men utan varje spår av personlig uppenbarelse.

En enda gång ägde ett avsteg rum från denna regel. Vi hade förhör på den platonska filosofien. Våra namn nämndes och frågor riktades från det osynliga oraklet. Rökmolnen kommo och gingo som vanligt. Plötsligt ställdes en fråga till en teologie studerande, som sedermera hamnade som själasörjare i Skara stift. Han ombads av den osynlige alt i korta ordalag känneteckna Platons etiska ståndpunkt. Den blivande kyrkoherden vände upp och ned på sina ljusblå ögonhinnor och pressade sedan fram sin på självständigt omdöme grundade mening: »Praktisk materialism». Då hände det. Den osynlige reste sig med en försynt knarrning i stolen, ställde sig tyst i dörröppningen och tog en försynt ocli diskret överblick över denna församling, som anförtrott sig i hans vård och berett honom denna överraskning Snabbt som han kom, drog han sig undan. Han hade sett och fått nog.

Min examinator i praktisk filosofi var professor Erik Olof Burman, en originell Uppsalafigur, som med stoisk ironi betraktade världens gång och människornas ävlan, av somliga ansedd som ett infruset geni, av andra känd för sin skarpa tunga. Man såg honom då och då på enslig hemvandring utefter Östra Ågatan med en pipa i munnen och under den varmare årstiden en skärmmössa på huvudet. Mycket väsen gjorde han inte av sig, inen

åtskilliga bons mots cirkulerade efter honom. I examen uppträdde han ömsom som den »elake herrn» och ömsom som välvillig farbror. En bekant till mig hade han avfärdat med följande betyg: »Frukten mognar sent i år, och det är nog också på samma sätt med kandidatens filosofiska vetande. Men vi låter väl trädet stå ett år ännu.» Min egen prövningsstund började hotfullt, men avlopp lyckligt. Det var en blommande och solig dagi slutet av maj. Hela den vackra vårnatten, ja, hela månaden förut hade jag suttit uppe och hört med fångens och stugsittarens avund serenadsång och vårstim av levnadsglada gluntar och magistrar, känt ljumma vindars smekning genom öppet fönster och vacklat i min föresats att hålla ut allt intill ändan. För att emellertid stålsätta denna föresats hade jag stimulerat livsandarna med kokain, och när solen gick upp, satt jag artificiellt bibehållen vid mitt arbetsbord och sökte samla trådarna i Spinozas etik och Fichtes viljelära. Men det blev katastrof. För första och enda gången i mitt liv svimmade jag. Min rumsgranne fann mig vid åttatiden på morgonen, sovande på golvet, ett skröpligt exempel på tillämpad praktisk filosofi. Klockan nio skulle examen begynna, och jag betraktade med hänsyn till den obevekligt utsatta tiden slaget som förlorat. Min »andra avdelning» skulle ramla och jag själv nödgas börja om på nvtt. Men grannen och vännen störtade utan betänkande och tidsutdräkt till gubben Burman och förklarade, hur det var fatt. Den gamle skeptikern, som kanske varit föremål för åtskilliga simulantia, lät nåd gå före rätten och utsatte på eget bevåg förhöret till samma timme nästa dag. Jag gjorde under tiden intet försök att ordna mina kunskaper, de fingo koagulera. Men av en nådig försyn ordnades kaos till kosmos. Och när jag följande dag mötte min domare, var jag på en gång lugn och beredd för galgen. Lyckligtvis kände jag av hörsägner till Burmans examensvanor, till vilka bl. a. hörde att först genom bisarra frågor undersöka delinqventens möjligheter att tappa balansen. På utgången av detta prov berodde sedan fortsättningen. Den första uppgift, som förelades mig, var att definiera, vad som menades med ett personligt förhållande enligt Boström. Jag föredrog den begärda definitionen med samma oreflekterade exakthet, med vilken man i tidi-153

gare år exekverat bibelspråket »om hedningarna, som icke hava lagen». Examinator smålog med en viss sarkastisk förnöjelse och övergick till exemplifikationen. »Om det står tre busar kring kandelabern på rådhus-torget och skrålar, är det ett personligt förhållande?» »Förmodligen inte», svarade jag lugnt, »men man kan ju aldrig vara säker.» Gubben gav mig ett litet knivskarpt ögonblänk, tog sig om pipskägget med tummen och pekfingret och avlossade omedelbart nästa salva. »Om kandidaten är ute och går med en flicka efter klockan 10 på kvällen, är det ett personligt förhållande?» Jag fortsatte att spela oberörd och svarade bara, att »det beror alldeles på». Först fick man ta reda på syftet med promenaden och sedan . . . Längre hann jag inte, utan avbröts plötsligt av den satisfierade gamle skämtaren, som ansåg, att vi nu kunde »lämna flickan åt hennes öde och i stället syssla något litet med stoikernas vishetsideal». Det blev det intressantaste förhör jag kanske varit med om, och jag glömde nästan bort, att det var ett kunskapsförhör och inte en diskussion. Denna diskussion slutade med att vi enades om att vulgäruppfattningen av epikureismen var falsk och att Stoa och Epikuros från diametralt motsatta utgångspunkter möttes i samma praktiska resultat.

Denna med vissa dramatiska inslag försedda filosofie kandidatexamen blev det enda synliga och dokumenterade resultatet av min umgängelse med vetenskapen och de akademiska fäderna. Visserligen var det min ursprungliga mening att lugnt fortsätta marschen i trapporna till Universitas Regia Upsaliensis med en litteraturhistorisk lagerkrans som ögonsikte. Att åstadkomma någonting i stil med de »svenska gestalter», som Oscar Levertin förevigat, utgjorde målet för min hemliga, långt och djärvt sträckta ärelystnad. Jag kunde t. o. m. i fantasien skymta konturerna till en porträttstudie över154

Erik Johan Stagnelius, som alltsedan skolåren livligt sysselsatt min poetiska och psykologiska inbillning. Men de exklusivt tillämpade historiska undersökningsmetoderna vid det litteraturhisoriska seminariet verkade avkylande, även om jag insåg deras berättigande som en reaktion mot den lösa esteticismen. Jag kunde varken då fatta och har ej heller sedan kunnat inse oförenligheten av historiska synpunkter och estetisk värdering. Jag vände därför i själva portgången, sedan jag förelagts att försöksvis behandla ett ämne ur den nordiska gudasagan. Från Henrik Schück skildes jag emellertid med mycken personlig tacksamhet och sympati och med uppriktig beundran för hans humanistiska insats i svensk lärdoms- och vitterhetshistoria.

Under den tid av håglöshet och tvekan, som följde på denna undanflykt, tillbragte jag ett par terminer i Otto von

Friesens nordiska seminarium, där jag t. o. m. tjänstgjorde som sekreterare, men föll sedan offer för studentpolitiken och de allmänna intressena och hade nära nog slutat som överliggare. Det är ett särskilt kapitel ur min uppsaliensiska historia, som måste sparas till eventuella andra memoarer. Men så mycket måste jag bekänna, att utan detta s. k. offer och överliggeri hade min studenttid aldrig blivit på samma gång det glada och friska liv i nuet och den skola för livet, som den blev. Jag räknar mina sex »överliggarterminer» vid universitetet som en lika stor tillgång för utbildning, växt, mognad och framtida verksamhet som de 10 studieterminerna. Det är kanske illa sagt av en gammal man, som borde råda ungdomen till obeskuren studieflit och skygglappar mot alla frestelser. Men här står jag och kan inte annat. En student från sekelskiftet

Världsåskådningsdrömmar och naturvetenskapliga studier

av

Nils von Hofsten

SEKLET VAR UNGT, mycket ungt — ja, det fanns de som hårdnackat höllo fast vid att det ännu var olött och skulle göra sitt inträde först efter några månader, ett år efter den kalla nyårsnatt, då vi stodo vid fönsterna och hörde kyrkklockorna högtidligt förkunna det nya århundradets officiella födelse. Det var förresten en viktig stridsfråga detta, för mången viktigare än både rösträttsfrågan och unionsstriden. Jag hade själv i en indignerad och tyvärr otryckbar insändare förfäktat minoritetens åsikt, sannolikt både av logiska skäl och i en levande övertygelse att en minoritet måste ha rätt. Ja, det var en idyllisk tid, åtminstone för den som bara såg ytan och lyssnade till rösterna på torgen. I grunden var den nog inte så olik den nuvarande som man föreställer sig och alls inte lättare att leva i för dem som då voro unga.

Det är alltså år 1900, närmare bestämt den första veckan i september. Uppsala har just börjat skaka av sig den långa sommarsömnen, men Fyris rinner ännu trögt, och dess vatten, som utsänder en svag doft av multnande vegetabilier och avloppsvatten, speglar höga vita156

sommarmoln. Drottninggatan ligger nästan öde i morgonsolen; friden stores bara någon gång av en bondkärra, som förirrat sig hit på sin väg till köpmansstaden i Kungsängen eller Svartbäcken. Men vid tretiden börjar gatan vitna. Det är nästan som nu men ändå inte som nu, tv mössorna äro raka och styva, även deras bärare se litet korrekta och stela ut, och det syns inga studentskor, förresten just inga andra flickor heller.

Jag försöker upptäcka en ung försagd student med barnsligt och obetydligt utseende, som kom till Uppsala för några dagar sedan och nu går där bland de andra. Jag vet inte om jag kan känna igen honom, ännu mindre om han skulle kännas vid mig som sitt alter ego, om han kunde se 38 år framåt i tiden. Ty fastän en människas personliga egenart, det sätt på vilket hon upplever verkligheten, icke förändras efter de första ungdomsåren, förändras dock personlighetens innehåll så starkt, att identiteten kan synas tveksam. > Je ne veux pas changer», säger Bourget, »et le pius affreux . . c'est qu'en vivant, et malgré soi, ön change».

Trots allt har jag ändå en visserligen fragmentarisk men i vissa avseenden rätt klar föreställning om vad den försagde studenten tänkte och kände ocli vad han mötte i sekelskiftets Uppsala. Låt oss först göra en helt flyktig jämförelse mellan den yttre miljön då och nu!

Det säges ofta att staden Uppsalas fysionomi har förändrats radikalt och snabbt, särskilt under de senaste åren. Det är knappast sant, eller det gäller bara utanverk och oväsentligheter och perifera stadsdelar. De centrala partierna (delvis centrala mera i andlig än i geografisk mening) ha genom den stela och nu något anfrätta domkyrkan, universitetshuset, som bör nämnas, fastän åttiotalsarkitekturen inte gör oss enbart glada. Gustavianum, Carolina, Geijersgården, Odinslund, Skyt-157

teanum, domtrapphuset, akademikvarnen oeh mycket, mycket annat en karaktär, som inte allvarligt påverkas av att det växer upp några moderna bostadshus vid t. ex. Östra Ågatan.

Nej, staden är, trots vad som rivits och vad som byggts, på det hela taget mera lik sig än mången tror, som hänger upp sig på någon detalj. Vad som framför allt har förändrats och utvecklats är universitetet och allt som

sammanhänger därmed. Uppalas invånarantal har sedan sekelskiftet vuxit från c:a 22,800 till 35,200; ökningen är ungefär 54 fe. Det är inte alls någon dålig utveckling utan snarare en väl stark tillväxt, eftersom den betyder en stark relativ minskning av lantbefolkningen. Studentantalet har under samma tid stigit från 1,421 till 3,450, vilket innebär en ökning med ungefär 143 c/c. Med andra ord: stadens borgare äro något mer än en halv gång så många, studenterna äro nästan två och en halv gånger så många nu som år 1900. Universitetets inre och organisatoriska utveckling skall icke här beröras; nva professurer ha ju tillkommit — visserligen mycket få i förhållande till utvecklingen i övrigt —, stora institutioner ha byggts o. s. v. Universitetet var icke alls efterblivet i förhållande till utlandet utan hävdade väl sin plats som en av Europas förnämsta bildningsanstalter, men den yttre ramen var trång, och universitetet var i jämförelse med det nuvarande ett litet universitet med en rätt stark prägel av avskilt provinsuniversitet.

*

Men låt oss återvända till den där blyge studenten av årgång 1900 och försöka locka ur honom några av hans intryck från den tidens Uppsala! Jag skall endast beröra studierna, och en ytterligare begränsning är given genom dessas naturvetenskapliga inriktning. Dessutom158

tänker jag icke ens göra något försök till en mera allmängiltig skildring, som skulle kräva ett mångdubbelt utrymme, utan skall blott ge några starkt personliga intryck. Jag föreställer mig dock att det i den utveckling jag nu skall antyda finnes en del, som är typiskt för min generation och något tidigare och kanske även något senare generationer.

Jag tänker här först och främst på de psykologiska faktorer som gjorde många av oss till naturforskare. För att förstå dem är det nödvändigt att gå tillbaka till åren före studentexamen. När jag nu försöker att för mig själv klargöra sammanhanget, ser jag i mitt eget fall tre huvudorsaker till att jag valde den naturvetenskapliga studiebanan.

En av dessa orsaker var ett tidigt intresse för naturen, ett intresse av det slag som Gustav Sundbärg med en stark men väl i stort sett befogad generalisering funnit vara ett framträdande drag i det svenska folklynnet; han ansåg ju att vi mer än många andra folk ha håg och fallenhet för naturforskning. Detta intresse är i allmänhet förenat med en svårdefinierbar förmåga att uppleva naturen och med en naturkänsla, som kan utlösas i lyrik, i form och färg, i naturmystik och hos kunskapstörstande människor med sinne för exakthet och logik i naturforskning, särskilt i forskning över den levande naturen. Jag tror att mitt intresse först och mycket tidigt vändes mot djurvärlden; jag minns åtminstone att jag vid åtta års ålder hade en »tam» snäcka (kanske jag som de flesta sade snigel), som jag fört med mig hem från en resa i södern och som enligt mitt förmenande visade tydliga prov på trofasthet och intelligens. Ett par år fore studentexamen trädde botaniken i förgrunden för att så småningom åter avlösas av zoologien.

En annan orsak till att jag blev biolog är den fasci-159

nerande verkan utvecklingsläran på nittiotalet utövade på ett ungt sinne, fyllt av ett lidelsefullt begär att förstå de levande varelsernas värld. Härstamningsteorien hade under åttiotalet även i vårt land fått en fast ställning i vetenskapen men hade ännu ej trängt in i det allmänna medvetandet. I skolundervisningen var den belt beroende av lärarnas initiativ; från Beskowska skolan i Stockholm erinrar jag mig en litet torr men mycket aktningsvärd framställning. Mitt öde jag vill inte säga avgjordes men påskyndades av slumpen. Jag besökte de sista skolåren ofta bokauktioner och kom år 1898 över Wallaces »Darwinismen» och något senare samma år en liten norsk folkskrift »Udviklingslæren». Lektyren gjorde ett överväldigande intryck, kraftigt understött av Wilhelm Leches medryckande föreläsningar på Stockholms Arbetareinstitut.

Utvecklingsläran var dock blott det visserligen kanske kraftigaste tillflödet till en mäktig strömning.

När nittiotalets romantiska esteticism ställes i motsats till åttiotalets naturvetenskapligt inspirerade realism och radikalism, generaliserar man stundom alltför starkt. Brytningen skedde på det rent litterära området och hade naturligtvis viktiga verkningar även utanför detta område, i den mån den nya litteraturen lästes utanför de

exklusivt litterära kretsarna, men dessa verkningar rörde, om jag uppfattar läget rätt, i vidsträckt mån mera konstnärliga värden än logiskt motiverade åskådningar. Nittiotalet var på det hela taget, åtminstone 0111 man undantar rätt begränsade kretsar av fantasiberusade skönhetsdyrkare, i minst lika hög grad som åttiotalet ett naturvetenskapens och framför allt den naturvetenskapliga världsåskådningens årtionde. Den grovt materialistiska utformningen av denna åskådning hade visserligen förlorat160

i betydelse, men själva den naturvetenskapliga världsförklaringen hade snarare vunnit i styrka och var sannolikt allmännare omfattad än tidigare, helt enkelt därför att den hade hunnit spridas i vidare kretsar genom populär litteratur och föreläsningsverksamhet. Jag tänker här särskilt på Verdandis småskrifter, vilkas inflytande i detta hänseende knappast kan överskattas. Med dem kommer jag i viss mån tillbaka till utvecklingsläran, som naturligtvis var en central del av den nya åskådningen och en förutsättning för dess segerrika frammarsch. Verdandiserien inleddes med en darwinistisk stridssignal, Gottfrid Adlerz' skrift »Om människans ursprung»; den utkom år 1888, men dess verkningar, som understöddes av två skrifter av Gustaf Steffen och Bengt Lidforss år 1890, tillhöra övervägande nittiotalet. Under detta årtionde utkommo två verdandiskrifter, som hade en särskilt stor betydelse för den naturvetenskapliga världsförklaringens utbredning och befästande, Helmholtz' »Om naturkrafternas växelverkan» (1895) och Karl af Geijerstams »Om naturvetenskapernas betydelse för världsåskådningen» (1897). Jag fann i båda storhet och klarhet, i den sistnämnda även en tröst i den pessimism den mekaniska determinismen lätt väcker, åtminstone efter en religiös ungdomskris (jag hade just efter en tids barnsligt men rätt intensivt grubbel vägrat att undergå konfirmation). Jag nämner emellertid icke dessa skrifter på grund av vad de en tid betydde för mig utan endast som bevis för mitt påstående att den naturvetenskapliga världsförklaringen icke alls hade gått tillbaka under nittiotalet utan tvärtom fått en ökad betydelse eller i varje fall en allmännare spridning. Att det här icke enbart var fråga om naturvetenskapsmännen själva och populärvetenskapens proselyter, framgår av att Oscar Levertin ined sin brinnande andes hela lidelse161

tillägnade sig den moderna naturvetenskapens världsbild.

*

Man tycker kanske att jag alldeles har tappat bort tråden eller åtminstone talat för mycket om förhållanden, som varken tillhöra den miljö eller den tid jag skulle skildra. Det är ett misstag. Om jag skall lyckas ge en antydan om det som har föresvävat mig, är denna inledning nödvändig och mycket väsentlig. Det viktigaste i en skildring av århundradets första år är, om jag vågar uttrycka mig litet paradoxalt, — nittiotalet. Vi äro ju produkter av arv och miljö, och miljön inverkar alldeles övervägande före tjugoårsåldern. Vad en student upplever under studietiden och det sätt, på vilket han upplever det, är väsentligen bestämt före studentexamen. Skolan betyder mycket, hemmet ofta mera, slumpen kanske stundom mest, t. ex. genom att sätta en bok i hans hand.

Men vi återvända till Uppsala vid tiden närmast efter sekelskiftet. När jag fortfarande talar om min egen utveckling, är det liksom förut därför att jag betraktar den som till en viss grad typisk, inte för alla men för några. Den ene skall kanske känna igen ett drag. den andre ett annat.

Jag kom alltså till Uppsala med föresats att studera naturvetenskap. Inte särskilt ett par tre huvudämnen utan naturvetenskap i allmänhet — kemi, fysik, botanik, zoologi o. s. v. (geologi hörde man på den tiden knappast omtalas i skolan och visste just ingenting om). Jag tappade snart bort fysiken, som jag tror nästan utan att märka det, och kemien fick bli endast ett hjälpmedel.

De vittfamnande planerna voro i all sin barnslighet rätt naturliga för en fullkomligt oerfaren student med en 11 — XIX.162

brinnande kunskapstörst. Jag resonerade nog varken klart eller konsekvent, men jag tänkte knappast bli forskare inom något bestämt ämne, utan studiernas egentliga mål var att vinna en Livsåskådning. Jag skriver ordet med stor bokstav; därmed är i grunden allt sagt. Jag gör det med det litet tveksamma leende som vi bestå vår ungdoms illusioner, när vi någon gång få syn på dem under årens gråa dammlager. Ack, vid 18 år kan man ju inte veta att en livsåskådning, som ger en förklaring av tillvaron — och det är det man menar —, är något som bara de

inskränkta och andligt högfärdiga vinna. Det är lyckligt att man inte vet det, ty den som icke under några år med bela sin själs glöd, i trots och glädje och förtvivlan, har kämpat för detta mål, har gått miste om något av det som ger livet ett innehåll och är knappast värd att existera.

Den sökta världsåskådningen var en naturvetenskaplig världsåskådning; det behöver knappast nämnas efter vad som förut sagts. Att den, i den mån den redan hade några konturer, var politiskt och socialt radikal, är också helt naturligt. I darwinismen och bela den naturvetenskapliga åskådningen fanns mycket, som tenderade att alstra en radikal syn på samhällsfrågorna. Och än mera: denna åskådning innebar vetenskapligt och framför allt genom sina konsekvenser för den allmänna livsuppfattningen en radikal brytning med hävdvunna föreställningar; den oppositionella inställningen utsträcktes nästan av sig själv till det politiska området. Man kan väl också oberoende av politiska doktriner säga att det i det dåtida samhället fanns förhållanden, som gjorde det naturligt att ideellt anlagd ungdom ställde sig på framstegs vännernas sida i striden för politiska och sociala reformer, särskilt när jordmånen var beredd genom naturvetenskapliga studier och läsning av litteratur163

mod social tendens. Läsning spelade naturligtvis en stor roll i detta avseende, och om jag dömer efter mig själv, betydde skönlitteraturen nästan mera än politiska propagandaskrifter. Heidenstams »Sånger i kyrktornet», vitt spridda och lästa genom en av »Svenska folkets öreskrifter» (tryckt 1897), verkade ined nästan oemotståndlig kraft. Även ekon från äldre tiders frihetsstrider väckte gensvar i ungdomliga sinnen. I mina öron ringa ännu ofta några strofer av Heine, som alltjämt — ett bevis både för ordens suggestiva intensitet och för ungdomsintryckens och ungdomsidealens makt att motstå årens stormar och åldrandets kyla — bevara en egendomlig tjuskraft och tyckas mig innehålla en sanning höjd över dagens strider; jag skulle rent av kunna sätta dem som motto över det kapitel i ungdomens bok om tro och' tvivel, hänförelse och misströstan som nu vidrörts: »Ein neues Lied, ein besseres Lied, o Freunde, will ich euch dichten. Wir wollen bier auf Erden schön das Himmel-reich errichten ... Es wächst hienieden Brot genug fiir alle Menschenkinder, auch Rosen lind Myrten, Schönheit lind Lust, und Zuckererbsen nicht minder.»

Vad läste vi överhuvud, vi som voro aderton, nitton och tjugo år vid sekelskiftet? Jag menar närmast blott dem som genom anlag och tidigare inflytelser hade liknande intressen och tänkte och kände ungefär detsamma som jag, och jag kan naturligtvis svara blott för mig själv. Jag läste rätt mycket utom populärvetenskap och i sinom tid, efter ankomsten till Uppsala, vetenskapliga läroböcker; bland annat läste jag en avsevärd del av den nyutkommande svenska skönlitteraturen, särskilt det som berömdes av Oscar Levertin, vars stora inflytande kan betonas även i detta sammanhang. Det mesta gav rätt ytliga intryck. En uppräkning av vad som satte djupare spår har kanske ett visst tidshistoriskt164

intresse för jämförelse med andras erfarenheter. Från tiden närmast före och kort efter studentexamen, ungefär tiden 1898—1901, kan jag nämna Strindberg, Tolstoy, Dostojevskij, Ibsen, Kielland, Goethe (särskilt Faust, även Gedichte), Shakspere, Levertins, Heidenstams och Tor Hedbergs dikter, Anatole France, Hjalmar Söderberg och — Kants Kritik der reinen Vernunft. Motsatserna voro onekligen stora, men jag kan försäkra att de naturvetenskapliga författarna, Anatole France och Kant trivdes utmärkt tillsammans.

Men de stora, flammande eldarna, som bländade, värmde och befriade, voro Heine ocli Fröding, den ene den maliciösa och självsvåldiga ironiens och de sentimentalt bittra antitesernas men också ungdomssmärtans och de berusande ordmelodiernas sångare, den andre den nordiska sommarens och det svenska gemytets men än mera den själsliga spänningens ocli de personliga konflikternas diktare, som ur den hopplösa kampen mellan hälsa och sjukdom skapade oförlikneliga skönhetsvärden. En adertonåring kunde naturligtvis på sin höjd dunkelt ana detta samband mellan människans öde och verkets storhet, men ingenting grep så djupt och varaktigt som Frödings diktning.

Återigen har jag kommit långt bort från de naturvetenskapliga universitetsstudierna, men det har även denna gång skett med full avsikt. En student skall med levande intresse och målmedveten energi ägna sig åt sina fackstudier, men endast den som söker släcka sin törst även i andra källor är en liber studiosus i anda och sanning. I en skildring som denna är det som ligger utanför examensstudierna egentligen viktigast, ty det är

spontanare, mindre bundet av fastställda normer, därför också i grunden mera tidstypiskt.

Det finns till och med ännu en sak som måste till-165

läggas för att bilden skall bli fullständig och psykologiskt sann. Efter allt som redan sagts förstår jag att jag inte kan undgå att bekänna något, som jag tidigare knappast har tillstått för mig själv. Det var inte bara så att jag slog mig på naturvetenskap framför allt för att få den som det föreföll — och säkert icke helt med orätt, trots all vetenskaps begränsning — självklart nödvändiga grunden till en världsåskådning. Innerst inne, nära gränsen till de undermedvetna önskningarnas och dagdrömmarnas värld men ofta ett stycke ovanför denna gräns, fanns tanken att de naturvetenskapliga studierna blott vore en etapp på en väg mot något annat. Mot vad? Det fanns ingen risk för att någon skulle ställa en sådan fråga, och den skulle nog inte ha kunnat få något klart svar. Det som skymtade var ett litterärt skapande. Denna önskan var naturligtvis en frukt av litteraturläsning, som väckt den föreställningen att litterär verksamhet var det högsta i livet och gav större möjligheter än något annat både till självhävdelse och till att uträtta något gott genom att påverka andra; i viss mån inverkade väl också ett verkligt behov att gestalta och att kläda intryck och stämningar i ord. Allt detta är naturligtvis inte alls märkvärdigt. Sådana drömmar äro utan tvivel rätt vanliga hos ynglingar, som ha ett behov av att sublimera driftlivets och den psykiska livshungerns påfrestningar och äga en icke alltför ensidigt inriktad begåvning. De äro ingenting att överlägset le åt utan något av det viktigaste och värdefullaste i en ung människas utveckling. Kombinationen med naturvetenskap förefaller kanske mera överraskande men var i verkligheten naturlig och nödvändig; alla trådar möttes i sökandet efter en livsåskådning på naturvetenskaplig grund.

Naturvetenskapen blev i alla fall mera än blott en etapp, och inom dess sfär blev zoologien det domineran-166

de intresset. Det skedde icke efter någon strid, inte ens efter ett beslut att uppge de andra planerna; sin natur av önskedrömmar likmätigt sjönko de blott litet närmare medvetenhetströskeln, knappast belt under den. Den beräknande strebernaturen styr med sammanbitna tänder och kallt hjärta mot sin ärelystnads mål. Andra, icke mindre svaga för människors bifall, driva med vågorna. Men strömmen, ödets och de dolda sammanhangens ström, för oss i en bestämd riktning och mot ett mål, som vi knappast ha anat — eller kanske mot flera mål, ty en viss splittring är nog det ofrånkomliga priset. Eller för att uttrycka det enklare: Man börjar en verksamhet, t. ex. ett studium, det ena ger det andra, och utan att man vet ordet av står man där med arbete upp över öronen och kan inte komma loss igen, även om man skulle vilja det.

Början var belt enkelt studier för filosofie kandidatexamen. Den utmärkta undervisning som bjöds vid Uppsala universitet blev av avgörande betydelse för fortsättningen.

Professor i zoologi år 1900 var Tycho Tullberg. Lärostolen i jämförande anatomi, som hörde till de extra ordinarie professurerna, innehades av Axel W i r é n. Den sistnämnde meddelade den grundläggande undervisningen. Hans övningskurs i jämförande anatomi utmärktes av koncentration och en sällsynt klarhet; deltagarna tvingades till noggrannhet, och åtminstone de som hade personliga förutsättningar för naturvetenskapliga studier lärde sig att iakttaga och stimulerades till självverksamhet. För den som kom direkt från skolbänken och kände djuren huvudsakligen från böcker öppnades en ny värld genom denna undervisning och detta till en viss grad självständiga arbete.167

Personligen var professor Wirén icke en omedelbart vinnande natur utan hade ett rätt strävt sätt och ett humör, som denna tid ofta föreföll tungt och litet syrligt. Hos de unga studenterna satte han sig i en respekt, som nog var större än han själv visste eller egentligen skulle ha önskat; vi uppskattade livligt hans utomordentligt skickliga undervisning men voro en smula rädda för honom. Det tog år att komma honom litet närmare, men när man hade gjort det, upptäckte man nya sidor i hans väsen. Han blev för övrigt mycket tillgängligare under en senare period av sitt liv, sedan han fått en friare ställning, som lät hans stora administrativa förmåga komma till sin rätt genom skapandet av den nya zoologiska institutionen och arbete i allmänna universitetsangelägenheter; ban trivdes då utmärkt bland sina lärjungar och vann deras visserligen alltid mycket respektfulla tillgivenhet. De extra ordinarie professurerna voro en olämplig organisationsform, som psykologiskt hade olyckliga verkningar på självständiga naturer och icke var fördelaktig för det kollegiala samarbetet. Förhållandet mellan den ordinarie professorn i

zoologi och professor Wirén var tämligen reserverat, och härvidlag inverkade utan tvivel den sistnämndes halvt underordnade ställning. Ett intimare samarbete skulle dock troligen aldrig ha varit möjligt, även om de båda professorerna varit fullt likställda, ty de voro personligen alltför olika, och Wirén förenade med alla sina framstående och även personligen gedigna egenskaper ett litet kantigt sätt att förfäkta sina meningar, som ännu långt senare, då han var en inflytelserik ledamot av sektion och konsistorium, stötte många av hans kolleger.

Även professor Tycho Tullbergs undervisning, som uteslutande hade formen av föreläsningar, omfatta-168

de jämförande anatomi; lian höll en mångårig föreläsningsserie över »valda delar av de vertebrerade djurens anatomi». Undervisningen i zoologi var onekligen ensidig, men det var nog riktigt sådana som förhållandena voro denna tid, och det var nyttigt med hänsyn till att ryggradsdjuren behandlades relativt knapphändigt under kursen i jämförande anatomi. Professor Tullbergs föreläsningar voro mycket grundliga. Han framlade fakta rätt detaljerat och på ett icke precis medryckande sätt; han småpratade gemytligt och trevligt, ofta vänd mot svarta tavlan, på vilken han hastigt och med en fenomenal skicklighet, alltid med vänster hand, trollade fram utsökta illustrationer till det som genomgicks. Det var tydligt att det här inte var fråga om en vanlig, för ändamålet förvärvad förfarenhet i vetenskaplig teckning utan om djupare liggande anlag. Tullberg hade i själva verket en betydande konstnärlig begåvning och var nog, trots en mycket borgerlig och alltigenom solid läggning, i vissa avseenden en konstnärsnatur; i sin ungdom var han för övrigt en tid teckningslärare vid Allmänna läroverket i Uppsala, och åtminstone på sin ålderdom ägnade han mycken tid åt träskulptur. I hans föreläsningar voro bilderna icke huvudsaken men något mycket väsentligt; åhörarna fingo använda en stor del av föreläsningstiden till att efter bästa förmåga rita av dem.

Det ackompagnerande talet hade ingenting bestickande, ingenting som obetvingligt höll uppmärksamheten fången, utan kunde ofta, när framställningen långsamt arbetade sig fram mot ett tydligen avlägset mål, verka monotont och svagt sömngivande. Uppriktigt sagt tyckte man ibland att föreläsningarna voro en liten smula tråkiga. De voro dock — och det förstod man rätt snart — förnämliga prov på en akademisk169

undervisning av utpräglat vetenskaplig karaktär. Vad som bjöds i varje avdelning av föreläsningsserien var ingenting mindre än en vetenskaplig undersökning: problemets uppläggning, det tålmodiga samlandet av fakta genom litteraturstudier och iakttagelser, den kritiska tolkningen av dessa fakta, diskussionen av tveksamma frågor med opartiskt avvägande av olika möjligheter, till sist de slutsatser som synas tillåtna på grundval av kända fakta och kanske allra sist en utsikt över uppgifter för framtida forskningar och över nja problem. Dessa föreläsningar gåvo en inblick i det vetenskapliga forskningsarbetets natur och i teoretisk vetenskaplig metodik, som för många av åhörarna blevo en lärdom för livet. Mycket hämtades naturligtvis ur litteraturen, men ofta gjorde Tullberg kompletterande undersökningar och stödde sig på anatomiska preparat, som han framställt med en utomordentligt elegant dissektionstek-nik. Både om honom och senare om Wirén gäller att de, om de i en eller annan form hade publicerat innehållet i sina föreläsningar, numera skulle vara allmänt kända och citerade i handbokslitteraturen i stället för att vara bekanta huvudsakligen genom ett fåtal arbeten på vissa specialområden. Ingenting kan bättre vederlägga den generella förkastelsedomen över katederföreläsningar än professor Tycho Tullbergs föreläsningar. Med vår tids rationaliserade undervisning och i och för sig berättigade krav på tidsbesparande koncentration skulle de svårligen ha kunnat förenas. De krävde mycken tid även av åhörarna; man fick för att få verklig behållning sitta i föreläsningssalen på Gustavianum (förrummet till den nuvarande föreläsningssalen) fyra timmar i veckan från september till maj under minst två läsår. Det var i stället mycket, som man fick studera fullständigt på egen hand, och på andra områden fick170

man just inte lära sig någonting alls vare sig genom undervisning eller genom självstudier. Det var räddningen; annars skulle examensstudierna ha tagit mycket längre tid än nu.

När jag nu har talat så utförligt om Tycho Tullbergs undervisning, bör jag tillägga att lian var allmänt skattad både vid universitetet, där han, själv Linnéättling, var känd även som Linnéforskare, och av sina elever. Han ingav mycken vördnad och kunde vara mycket bestämd eller ibland till och med litet bister i sina åsikter och tycken, men man kände alltid den välvilja som strålade ut från honom. Han fick ofta heta »Tycho», när man

talade om honom, men det var inte av sidovördnad utan ett tecken på en hemlig, outtalad förtrolighet. Till och med när man med skräckfyllt hjärta och darrande knän trätt in i det allra heligaste, lians rum innanför föreläsningssalen, för att tentera — och vilken tentamen, bela zoologien på en gång för en professor, som inte kände tentanden genom några laborationsövningar! — till och med då tyckte man i grunden att »Tycho», där han satt i sin gungstol och allvarlig men ändå småmysande bolmade på en lång cigarr, lika mycket verkade snäll gammal farbror som lärd professor och sträng tentator.

Ett år fyllt av studier för Axel Wirén och Tycho Tullberg var i sanning innehållsrikt. Ingen kunde undgå att mottaga intryck, som blevo bestående under hela livet. Redan efter detta första år var mitt öde utan tvivel beseglat, fastän jag kanske blott delvis förstod det.

Det är naturligt att jag här har talat relativt utförligt om studierna i zoologi. I övrigt kan jag fatta mig kortare, men botaniken och geologien böra dock ej förbigås. Jag överskrider här den gräns jag förut i all-171

mänhet satt; dessa ämnen studerade jag först åren 1901 —1902 och 1902—1903.

Botanikstudierna kändes delvis rätt betungande på grund av mängden av minneskunskap. Oscar Juel, som snart blev professor, ledde en av de elementära kurserna men var nog bättre ägnad att undervisa på ett mera framskridet stadium och handleda vetenskapliga undersökningar. Han hade en skarp intelligens och var en alltigenom förfinad personlighet, som helt gick upp i vetenskaplig forskning och i musik. Han hade ett nästan asiatiskt utseende, som gjorde ett starkt intryck: ett gulblekt ansikte, blåsvart hår, hängande mustascher, en tung, oändligt melankolisk blick. Jag tror att man hade en obestämd känsla, som man, om man hade läst Obstfelder, skulle ha uttryckt genom att säga att han hade »kommet paa en feil Klode». Det är nog litet överdrivet, ty ban var en framgångsrik vetenskapsman, men hans svårmodiga leende tydde på att han stundom kunde lia denna känsla själv.

Mycket i botaniken var stimulerande, och dit hörde professor F. R. K j e 11 m a n s, Vegafararens, undervisning. Hans föreläsningar över svenska träd och buskar och deras arkitektonik samt över växternas övervintring minns jag som högst intresseväckande. Hans vippfattning var originell, självständig och övertygande, hans framställning livlig och saftig. Från den lille fyrkantige mannens röda ansikte, blossande av iver att meddela och klargöra, utstrålade något av den eld som ger forskaren mod att tro på sin uppgift och offra sig för sin gärning.

Forskningens heliga eld brann också med klar låga hos Rutger Sernander, vid denna tid en ung docent, nu sedan flera år emeritus, böjd men ännu med en okuvlig vitalitet och så lik sig som en människa kan vara efter mer än trettiofem arbetsfyllda år och några172

tusen i vetenskapliga symposier genomvakade nätter. Sernander hade en sällsynt förmåga att entusiasmera och vann många lärjungar, som ägnade sig åt hans vetenskapliga livsintressen, torvmossundersökningar och växtbiologi. Hans kurs över Sveriges kvartära flora var så mycket betydelsefullare för en blivande zoolog, som ingen undervisning på motsvarande område lämnades i zoologien; för min del fick jag ett livslångt intresse för organismernas utbredning och invandring till vårt land.

Studierna i geologi hade beröringspunkter med zoologien både genom kvartärgeologien och genom paleontologien och den historiska geologien. De sistnämnda grenarna hade en skicklig och nitisk företrädare i dåvarande docenten Carl Wima n, allas »Calle Wiman», alltid full av uppfriskande och tankeväckande synpunkter. Genom grundlig zoologisk utbildning och en utpräglad förkärlek för biologiska problemställningar representerade han en modern riktning inom paleontologien. Han förberedde i tysthet sitt med glödande intresse och en envis energi, som förskaffade honom både beundrare ocli motståndare, genomförda livsverk, skapandet i vårt land av en paleozoologisk forskning på fast biologisk grund.

Professor i geologi var A. G. Högbo m, ännu i dag, vid mer än åttio års ålcler, både kroppsligt och andligt en av Uppsalas mest högresta gestalter. Mångsidig i begåvning, intressen och kunskaper, hade han en beundransvärd förmåga att levandegöra ett stoff; till och med kristallografi och annat, som på det elementära stadiet i och för sig knappast kan vara så fängslande för en ung biolog, fick mening och intresse. Fri rymd och vida vyer gjorde hans

föreläsningar över allmänna geologiska problem till en intellektuell njutning; till hans föreläsningar över Nordeuropas geologi — som höllos några173

år senare men må nämnas här — lyssnade man som

till berättelsen om ett spännande äventyr.

*

Den unge studenten, som en septemberdag år 1900 gick ensam på Drottninggatan i Uppsala med huvudet fullt av omogna drömmar och hjärtat värkande av ungdomens oro och åtrå, var ganska tillbakadragen ocli tyst och invigde ingen i sina världsåskådningsfunderingar och hemliga förhoppningar. Han hörde inte till dem som under nattliga samtal i romantiska studentkupor dryfta de stora livsfrågorna och lösa tidens problem. Men ban fick snart kamrater och så småningom goda vänner. En student lär ej blott genom undervisning och självstudier utan också genom samvaro med kamrater, och denna samvaro har den största betydelse för hans utveckling. Det skulle emellertid föra för långt att gå in härpå, och det skulle också vara svårt att göra det utan att överskrida den tidsgräns jag i övrigt har satt. Jag skall därför inte ens antydningsvis beröra föreningslivets eller det övriga kamratlivets betydelse för naturvetenskapliga studerande under seklets första år, och jag nämner icke ens några namn på kamrater och vänner ur dessa och andra kretsar.

Men medan jag nyss ägnade några av universitetets lärare från denna tid en anspråkslös hyllning, stego många gestalter upp för min inre blick. Flera av dessa studiekamrater och vänner ha gått in i skuggornas värld, några — vilket bittert problem för den som börjat studera i hopp om att finna en livsåskådning! — efter att ha givit blott ofullgångna löften, en eller annan efter en lysande insats i vårt andliga liv. De övriga ha nästan alla skingrats för många vindar. Den som går kvar i sin gamla universitetsstad känner sig ibland som en relikt från en förgången tid. Uppsala, melankolien och abstraktionen

av

Sigfrid Siwertz

HUR OFTA RÅKAR JAG INTE MÄN vid min ålder, för vilka minnena från alma mäter stå i en förklarad dager. De kommo från landsorten, från tysta småstäder, och för dem betydde Uppsala äntlig frihet från skolan och familjebandens tvång. Här mötte dem den brusande upptakten till livsäventyret, här öppnade sig de fria studiernas ändlösa vidd, och här knöts livslånga vänskapsband under det ungdomliga kamratlivets muntra glam och gräl i matlag och nationer. Jag lyssnar med ett stickande vemod till de trogna kumpanernas varma utgjutelser. Ständigt återkommer också i de tidigare banden av dessa Uppsalaminnen uttrycket »den eviga ungdomens stad». För mig klingar det på ett sätt skärande ironiskt. Jag var aldrig ung i Uppsala. Jag kan inte stämma in i den hymnartade minneskören. Men kanske är det skönt att även någon gång höra en skorrande ton.

Jag inskrevs 1901 i Stockholms nation. Över fyra år låg jag vid universitetet men bragte det icke längre än till en tämligen slät kandidatexamen med litteraturhistoria, romanska språk och teoretisk filosofi som175

huvudämnen. Egendomligt håglös hankade jag mig fram inom studieplanens marginaler och mottog inga livsavgörande impulser från universitetets stora och berömda humanister. Naturligtvis är detta mitt eget fel, men jag kan inte förneka saken, om jag vill hålla mig till sanningen. Jag gick i Uppsala omkring med en ohjälplig främlingskänsla. Icke ens på Stockholms nation kände jag mig någonsin riktigt hemma. »Vi jurister är ändå kavalleriet bland de civila», hette det där. Ett stolt och betecknande utrop. Juristerna dominerade i Stockholms nation, flotta, världsvana, överlägsna. Redan vid min första s. k. halvportion på Gillet fick jag känna på denna överlägsenhet. Där var en ung herre som nedlät sig att samspråka med gröngölingen. Tusan vet hur han bar sig åt, men efter tio minuter hade vi kommit i dispyt om — Grönland. Han påstod att dess sydspets låg på praktiskt taget samma höjd som Uppsala.

— Grönland! Med snö och is! Samma höjd som Uppsala! Absolut omöjligt!

Ja, så mente jag då. Ett år senare skulle jag funnit det högst troligt att Uppsala låg på samma höjd som Grönland.

—- Gott, sade min vän juristen i stilla ton, vi slår vad om en halva punsch, Cederlunds söt.

Jag vågade inte annat än slå till. Och förlorade — naturligtvis.

Det var så att min bordsgranne tyckte mycket om punsch, Cederlunds söt. Som god psykolog begagnade ban sig med stor skicklighet av nykomlingarnas speciella svaghet att veta allt bättre än andra. Han satt och slog i nationens konversationslexikon och samlade fakta, helst sensationella sådana. När han så fann ett lämpligt offer lirkade ban med stor list samtalet över till någon av de inhämtade sällsamma sanningarna, startade en dispyt,176

höll vad och vann sin punschhalva. Ja, där ser man vad ett konversationslexikon kan vara bra till.

Jag anser att ban verkligen spelade en viss roll som uppfostrare. Dessa vad blevo en lämplig näsbränna för mången ung Erasmus Montanus.

Min vän juristen tyckte även mycket om hummer, och vid sina restaurangbesök lagade han på följande sätt att ban fick halvannan portion. När han ätit upp de bästa bitarna på den första hummern, kallade han på hovmästarn och förklarade i viskande ton att hummern var rutten. Var det då så att hovmästaren satte sig på tvären, höjde han småningom rösten och gjorde de kringsittande alltmer intresserade. Det fallerade nästan aldrig, att han fick sig en ny hummer. Detta trick hade dock en sak emot sig, det gick bara en gång på varje ställe. Men han förklarade att det var utmärkt på resor. Samma man sades vara en särdeles framstående kortspelare, icke alldeles obenägen att vid tillfälle liksom abbé Coig-nard i Drottning Gåsfot något litet korrigera slumpens orättvisor. Det var inte utan att han imponerade på mig med sina praktiska färdigheter. Hos honom kunde verkligen en bel del praktisk levnadsvisdom inhämtas. Jag tvivlar inte på att ban blev en knivig advokat.

Minnet av min första så kallade nationsfylla är av många skäl ganska suddigt. Man måste ju visa sig stark i dryckjom inför de äldres nonchalanta överlägsenhet. Du-skålarna blevo legio. Så många nya bröder gjorde ensitta-ren förvirrad och tung i huvudet. Jag kände snart att jag behövde ett så kallat »skvättbord» även i själen, där mycket hotade att rinna över. Ja, det bela slutade i stor förvirring och med en egendomlig alpklättring i Carolinabacken, som plötsligt blivit oerhört brant.

Men innan det gick så långt erinrar jag mig en kurre vid namn Svisse, som i gryningstimman ute på nationensgård, där vi sökt svalka, höll en lekfull parentation över »Rädisa sedd mot blek vårhimmel». Jag var då ännu icke bortskämd med den speciella Uppsala jargongen. 1 mitt kritiklösa tillstånd fick jag av talet ett mycket livligt intryck, som faktiskt bevarades även genom följande dags outsägliga kopparslagare.

Förf. som nybakad student.

Svisse var inte bara en talare av rang och en illuster medlem av »Fuktklubben» utan också en av nationens stora skådespelare. Den lättlevande mannen, som verkligen hade spexets ande sprittande inom sig, blixtrade till och försvann från min horisont. Jag mindes honom genom åren med mycket nöje, men utan något särdeles hopp att det gått honom väl i livskampen. Döm om min förvåning, då jag mer än trettio år senare satt i nämnden vid en litterär pristävlan, var med om att t i 11— 12 — XIX.döma en viss Hugo Svensson första priset för en solid lärarroman och så, bjuden på middag med pristagarna, återfann mina recentiorsdagars gamle Svisse, nu välbeställd adjunkt i den staden Skara.

Den nyss omtalade nationsfesten och annat av samma art tilldrog sig i en halvt overklig yttervärld. Egentligen levde jag blott, när jag satt i min lya och skrev vers. Ja, jag skrev och skrev i ett vagt hopp att någon gång i framtiden få ge ut en diktsamling. Nu hände det sig att i den goda staden utkom en tidskrift »Med pensel och penna». Jag var själv vid ett tillfälle med och drog tryckpressen i en skum lokal någonstans i Luthagen. Tidningen upplevde faktiskt flera nummer samt döptes av studenthumorn till »Punsch och Pettersson». Redaktören hette nämligen då för tiden Pettersson, fast han sedermera betydligt ändrat stavningen av namnet, och honoraren, när sådana förekommo, utbetalades i form av punschhalvor på Rullan. Behöver jag säga att tidskriften inte ens av sina egna medarbetare togs på blodigare allvar. Den ävlades icke att föra någon sorts idékamp utan nöjde sig med ett gemytligt artisteri. Jag minns den av samma skäl som en flicka minns sin första bal — jag hade mina första dikter där.

1902 var ett svårt år i Norrland, och Stockholms nation beslöt att spela ihop pengar åt de nödlidande. Man inövade ett stycke vid namn »Elfte budet». Detta påbjuder att man ej må förneka sin hustru. Ogifta som vi voro hade vi ingen erfarenhet av de frestelser i den vägen som kunna inställa sig. Vilket icke hindrade att föreställningen på Baroviaks gamla lada blev en stor succé. Undertecknad hade skrivit en prolog, som jag då fann ganska lyckad. Numera kan jag av många skäl icke läsa den utan att håren resa sig på mitt huvud. Där stod bland annat:179

Vårt skämt blir I ill bröd.

Ert nöje blir bröd.

Tyvärr visade det sig att man druckit så mycket punsch under repetitionerna, att det just inte blev något kvar åt de nödlidande i Norrland. Stort rabalder på nationen, där jag vill minnas att Martin Lamm höll något sorts strafftal över de törstiga syndarna. Personligen kan jag dock på den punkten svära mig fri. Jag tålde inte mycket punsch.

Vid närmare eftertanke förstår jag, att jag inte kan ha varit mycket roligare än ett ostron att umgås med under denna skygga, dova, oförlösta tid. Och ändå växte det så småningom ut en intressant vänkrets, som för mig blev en av Uppsalas bästa gåvor. Det var här jag lärde känna Sigurd Agrell, Sven Lidman, Harald Brising (den 1918 avlidne konsthistorikern), John Landqvist, Otto Järte, Yngve Larsson m. fi. Det sällsammaste blomstret i denna örtagård var naturligtvis Sigurd Agrell, värmlänning, poet och småningom professor i slaviska språk. Bland universitetsoriginal var han facile princeps. Ja, han vann med rätta stor berömmelse både i Uppsala och i Lund. Men vad mera är, han slog sedermera igenom även bland studenterna i Paris, han erkändes faktiskt av hela Boule' Miche'. Under några månaders vistelse i Seinemetropolen hann han bland annat grunda en så kallad soppistorden, vars uppgift var att äta ostsoppa mellan två och tre på natten i en liten krog vid Rue de la Gaieté. Ännu vid mitt besök ett par år efteråt tycktes denna soppistorden särdeles livaktig.

Men det var om Uppsalatiden vi skulle prata. Första gången jag såg Sigurd var på Dombron och i stark vårblåst. Ack, det lilla lustiga fågelliknande ansiktet, den gängliga figuren, de långa, svarta, flaxande rockskörten och den höga hatten, som på grund av sin pudelaktiga180

lurvighet kallades Garo! Caro blåste plötsligt av. Med ett förskräckt utrop kastade sig Sigurd efter och räddade med fara för livet sin gamle vän, just som han skulle rulla ned i den svällda Fyris. Det blev mig förunnat att delvis avlyssna det förmaningstal han höll för den lättsinnige Caro, innan han åter satte honom på sitt oklippta huvud . . .

.lag kan inte erinra mig att Sigurd skrev någon sonett om sin storm. Annars var ju hans sonettdiktning av nästan encyklopedisk natur. Sonetter ocli Sigurd! Det mest regelrätta, behärskade, schematiska versslaget och så denna vilda framtoning! Den som haft det hisnande nöjet att se Sigurd under hans stora stunder vid ett akademiskt symposion fattar icke, att han kunde välja några andra diktformer än de dionysiska. Han är ett exempel på den egendomliga kontrastens och kompensationens lag, som ofta råder mellan mannen och verket. Men att samme man till på köpet var en framstående filolog, en envis och framgångsrik snokare efter slaviska ordrötter, det framstår för mig som en fullkomlig gåta. Då förstår jag bättre, att Sigurdobald — under sina perioder av germanskt intresse älskade han att kalla sig så — i sin levnads afton ställde till oreda i den äldre runraden och genom ett förfarande likt det, som i poker (vid flush) kallas att gå »round the corner», kom till de mest överraskande resultat beträffande runornas talmystik.

Sigurd, som stundom visade en för en bohem ovanlig förtänksamhet, skrev redan i Uppsala ned de ord lian ville ha ristade på sin gravsten.

Här vilar inunder Per Sigurd Agrell. Han drack sin burgunder Med dunder Och skräll.181

Han var alldeles för blygsam. Det var inte bara dunder och skräll. Det var glimtar av en vild humor, det var en tankens fria lek, full av de mest oväntade snilleblixtar. Man känner en djup tacksamhet mot människor som

skänkt en många goda skratt. Det finns tusen anekdoter om Sigurd Agrell, och de otroligaste äro de sannaste. Han var en mytbildande personlighet. Med honom bortgick den siste bland de stora akademiska originalen. Frid över hans minne!

Sven Lidman gjorde sig tidigt känd i Uppsala och det på följande vis. Han skulle ta någon förberedande juridisk examen av så enkel beskaffenhet, att jag glömt dess namn. Därvid fick ban sig förelagt att skriva en uppsats om danaarv. Hurudan uppsatsen var vet jag inte. Sven Lidman — vars styrka redan då snarare var minne och patos än kritisk sans — inledde emellertid sin uppsats efter en del tuggande på pennan med mottot: Timeo danaos et dona ferentes. Han blev inte godkänd. Jag tror inte han tog någon examen i Uppsala. Han levde vid denna tid blott för dikten, ocli hans diktvärld var de stora klassiska skuggornas. Ingen kunde som han ta munnen vällustigt full med hexameter. Vilken egendomlig bana låg inte framför denne man, som startade med poesier om en berömd grekisk hetär.

Ack, dessa dagars ändlösa litterära promenader! Man citerade för varandra Hugo von Hoffmansthals Ballade des äusseren Lebens, Rainer Maria Rilkes Buch der Bilder och framför allt de franska symbolisterna, Mallarmé, Maeterlinck, Rodenbacli, Camille Mauclair, Arthur Rimbaud med hans Rateau ivre. Sven Lidman hade en viss förkärlek för greve Robert de Montesquiou-Fezensac på grund av det finfina namnet, som han med stort välbehag rullade på tungan. Vi voro icke heller okänsliga för det lätt parodiska. Jag minns ännu en182

karg höstdag utanför matstället Fläskoset, då vi gemensamt gladde oss åt Jules Laforges »Complainte du Roi de Thulé»:

11 etait un roi de Thulé, immaculé, qui, loin des jupes et des choses pleurait sur la métempsychose des lys en roses.

El quel palais!

Det bekymrade oss inte alls att Renan kallat symbo-listerna för barn som sög på tummen.

Jag gick denna tid omkring med en svart spännhalsduk två varv om halsen, redingot, svart sammetsväst med röda noppor och smala randiga byxor. Utanpå bar jag ett brunmelerat mellanting mellan ulster och regnkappa med löst påhängd krage och breda snedfickor. Sven Lidman påstod, att jag såg ut som en ung något förkommen cirkusdirektör. Han älskade att precisera och stannade slutligen för att jag fått ärva en ambulerande cirkus och inte riktigt visste vad jag skulle göra med den. Jag hämnades genom att söka föreställa mig honom framför trupp. Han var nämligen också reservofficer men samtidigt i en grad, som han kanske inte själv riktigt fattade, blottad på militärisk pli och uppslamning. Jag njöt elakt vid tanken på bassarnas förvåning och befälets viskningar och leenden.

Diktcitaten var nog den enda egentliga lyx man bestod sig med de där dagarna. Jag hade ingen hobby och drev inte ens någon sport. Det var till hälften armod, till hälften ett slags intellektuell askes, som hörde samman med stadens atmosfär. Kanske doldes däri också en portion avvisande högmod.

För Uppsalas och studentlivets festliga traditioner med tal och fanborgar, uppvaktningar ocli serenader ocli183

vårbaler och nationsskändningar och allt det där hade jag naturligtvis ett djupt förakt. Jag kan inte erinra mig att någonsin ha frusit så in i själens märg som vid min första valborgsmässoafton i Uppsala, och aldrig har jag heller känt mig så ensam och dum och förtvivlad. Offentliga tillställningar och all glädje och gripenhet, som skall inträffa på bestämt datum och klockslag, gör mig egendomligt förstämd. Jag skulle aldrig som Karlfeldt kunna hämta någon inspiration från almanackan.

När vi sen tågade ned på Gästis för att börja den stora vårsupningen, lämnade jag nationskamraterna och slog mig i slang med en liten löjlig fransk globetrotter, som slumpen kastat av här i Uppsala. Ja, jag satt med honom uppe på hyllan, rådbråkade min beskedliga skol-franska och blickade från min av internationella vindar omsusade position ned på de instängda och småstads-aktiga Uppsalatraditionerna.

Ja, jag måste som sagt ha varit bra odräglig på den tiden — min enda ursäkt är att jag var odräglig även för mig

själv. En kritisk ande och en ganska svårartad Besserwisser. Men ändå så osäker innerst inne. Ja, en stackars osäker Besserwisser, om jag så får säga, en Besserwisser dämpad av melankoli och bitter ensamhetskänsla, främlingskänsla.

Det är egendomligt hur melankolien stänger för, skärmar av. Jag gick över fyra år i Uppsala och lärde mig ändå aldrig riktigt gatnamnen. Det var väl också ett slags omedveten protest.

Nu efteråt förstår jag att det ävenledes fanns ett visst samband mellan melankolien och — abstraktionsbegäret. Detta betydde flykt från och kanske även hämnd på den verklighet, som man icke kunde trivas med och bemästra. Därför blev min egentliga upplevelse vid universitetet nog ändå Kant och den tyska transcenden-184

talismen. Jag tydde mig i ett slags förtvivlan till filosofien — utan att alls ha någon verklig begåvning åt det hållet.

Något år efter sedan jag lämnat Uppsala var jag en bister januaridag uppe och tittade på min gamla studentlya. Ack, det lilla pränget med sitt snedskurna tak, sin spruckna kakelugn, sin utdragssoffa, sitt skrangliga skrivbord och sin gamla trasmatta! Och utanför övre Slottsgatan som en liten insnöad tvärgränd till Vintergatan! Hu, vad det var kallt när man kom med natttåget från Stockholm och hade glömt att skriva om eldning till städerskan, fil. städet, som hon kallades! Och vad det var mycket frost i raggen på bondkampen, som varje morgon stod med mjölksurran framför hörnmagasinet! Och den tunna rökstrimman från skorstenen mitt emot steg rakt upp mot en isgrön himmel utan botten. Småstadsatmosfär och ändå ändlöshet. Något arktiskt, något som i sitt armod vände sig bort från livet. Och därtill den där egendomliga känslan att allt liksom var infekterat med abstraktion, var underminerat av ett slags overklighet. Mässingslampan på bordet och de beskedliga kåkarna på andra sidan gatan stodo liksom och skämdes över att bara tillhöra fenomenvärlden. Vi stackare existerar knappast, tycktes de säga. Vi vet ingenting om tinget i sig.

Här spökade. Här huserade ett spöke av underlig art — den transcendentala estetiken.

I filosofiskt avseende var Uppsala under mina studieår ett litet tyskt annex. Man kan nog inte säga att universitetsfilosofien vid Fyris då för tiden spelade någon roll som kulturell maktfaktor. Humanismen stod med sitt ansikte vänt åt annat håll. Inget ont om professorn i teoretisk filosofi, Kurre Geijer, men det vore orätt att påstå, att ban förmådde samla andarna kring vetenska-185

pernas vetenskap. Nej, filosofien levde sitt tysta, envetna liv vid sidan av världen och utvecklingen, något som kanske inte bara är av ondo och som i alla händelser gynnade uppkomsten av verkliga original. Det berättas om en av de värsta transcendentalisterna, hurusom han till den grad fördjupat sig i det rena jagets logiska ur-handlingar, att ban tidvis alldeles glömde bort sin existens i sinnevärlden. Han överraskades i sådant tillstånd av att en dag finna universitetet tomt och föreläsningssalarna stängda. Småningom lyckades han genom en del förströdda frågor utröna, att detta berodde på att det var julafton. Julafton! Gripen av ett konfyst behov att icke alldeles tappa kontakten med den borgerliga existensen, beslöt han sig tör att dagen ändå på något sätt skulle firas. Till den ändan inköpte han i närmaste cigarrbod ett exemplar av skämttidningen Söndagsnisse, som han med fullständigt åsidosättande av sina kompendier satte sig att i ett sträck och icke utan en del skrattande genomläsa.

Denne skrattare i sin ensliga, kulna lya — det isar ännu i märgen när jag tänker på honom.

Den forne transcendentalisten blev senare en radikal relativist. Men den intellektuella askesens ande vilade alltjämt över honom, även i hans berömmelses dagar.

Ett original av helt annan art var den kände jovialiske Uppsalafilosof, som på uppfinningarnas väg sökte sig ut i empirien. Han uppfann bland annat ett slags gångmaskin, Takypoden. Denna bestod i något som liknade två halva velocipedhjul och som spändes på fötterna för att förlänga benen och dymedelst även stegen i och för ernående av större hastighet. Icke att förglömma det vägvinnande avståndet mellan nedkliv och avtramp. Det hela resulterade i ett slags kombination av gång och åkning på hjulsegmenten.188

Jag har aldrig mött någon människa på en Takypod — och om jag gjort det skulle jag blivit rädd.

Den elake kunde kanske säga, att Takypoden var symbolisk för Uppsalafilosofien och dess grepp på livet och rörelsen. Den blev emellertid ett stående skämt, ett slags permanent måltavla för den akademiska kvickhetens pilar. Ibland tyckte jag att den rent av varit värd ett bättre öde. Uppsalaironien är ett kapitel för sig. Den har alla nyanser från den logiska skarprätta-rens mordvärv och ned till den mera jargongartade överlägsenhetens grimaser. Här ligger ett slags lillgammal, kall spydighet i luften. Men jag undrar, 0111 inte övermodet egentligen bottnar i en känsla av underlägsenhet, egendomlig för människor, som ännu icke fått befrielse i handling. Ja, här vimlade faktiskt av intellektuella småstadsdesperados med den enda fattiga glädjen att då och då få ge någon ett tjuvnyp.

Men återvändom vi till våra filosofer. En som jag kom i verklig beröring med var Karl Hedvall, kärv norrlänning och verkligt original också ban, men i all sin knivskärpa av en egendomligt fängslande natur — kanske därför att man redan nu hos honom anade något tragiskt. Han var naturligtvis också en sträng trans-cendentalist med djupt förakt för all slags psykologiserande själskunskap. Det berättas om honom, att han under en ensam Uppsalasommar tagit sig för att umgås med menige man i staden, dock tydligtvis utan att på något vis dagtinga med sitt förakt för empiriens enkla framtoningar. Han tycks emellertid ha omåttligt imponerat just genom sin stränghet och observans, och följande termin lär man ha hört stadens knoddar, hökare och skräddare uttrycka sitt förakt med utrop såsom detta: »Ey fan, det där är ju empiriskt». Också ett filosofiskt inslag i Uppsalas vardagsliv.

Det har sagts om Karl Hedvalls skrifter, doktorsav-187

handlingen om Humes kunskapsteori och boken om Fichtes filosofi i förhållande till Kants kriticism, att de trots allt deras skarpsinne inte gjorde honom full rättvisa. Nej, ban var nog i likhet med Sokrates en den muntliga framställningens man, och jag bevarar från ett par terminers lektioner för honom minnet av en i många avseenden fascinerande personlighet. Ja, Gud vet, om icke Karl Hedvall till slut är mitt allra bästa Uppsalaminne. Jag kan ännu känna Virginiadoften i hans lya och se den knutna gestalten framför mig.

Tålmodigt rullade han för oss upp den transcenden-tala estetikens och den rena apperceptionens hemligheter. Jag är rädd att jag var en beundrande men mycket slät lärjunge. Utan allt verkligt tålamod och skarpsinne njöt jag av filosoferandets känslosida. Kunskapsteoriens halva upplösande av den kompakta verkligheten passade som sagt min melankoli, och det var en egendomlig hämnd på livets ofullgångenhet och osäkerhet att känna hur abstraktionen isade i hårrötterna.

Filosoferandet fortsattes under ändlösa promenader med lektionskamraterna. Ingen himmel har sådana hisnande oändlighetsperspektiv som en blek och kall vårhimmel över Kyrkogårdsalléns ännu nakna trädkronor.

Ja, det var ett hjälplöst fast ivrigt spekulerande. Men när man så nalkades sedeläran, det praktiska förnuftets primat och det kategoriska imperativet, då orkade jag inte längre med, då tog jag min Mats ur skolan. Det var inte den tyska idealismen som skulle frälsa min vilja ur dess band av tvivel, analys och kritiksjuka.

Karl Hedvalls öde blev tragiskt. Han fick pröva pä många svårigheter och nådde aldrig någon säker befattning. Jag kan inte bedöma om hårdheten i Uppsalas andliga klimat blev honom för svår eller om det var ett slags transcendental självförbränning, som till slut bröt ned honom. Från Uppsala flydde ban till mekanisk188

korrekturläsning på Svenska Stadsförbundet i Stockholm. Om hans senare öden vet jag bara att han föreläste i Göteborg men ej lyckades få professur varken där eller i Uppsala och slutligen sökte döden som en befrielse.

Filosoferna, vishetslärarna, äro ofta de jämnvikts-lösaste människorna. Odium filosoficum har grott och frodats som pestskråp vid akademierna. Man måste till slut säga sig att det envetna begreppsspikandet endast i ringa grad verkar lyftande och befriande. Det var något fatalt, något ofruktbart hos den borrande begreppsanalysen i Uppsala. Ett skarpsinne som åt sig självt och hade sin enda glädje i att vädra upp motsägelser.

Transcendentalismen blev ett slags halvarktisk askes, ett slags bistert blängande observans, inför vilken inte bara det yttre livets ting och former utan även själens hela växtvärld av känslor och drömmar vissnade ned till en

eländig väsenslöshet. Det logiskt grundade, outsägliga föraktet för omedelbarhetens framtoningar, för allt det intuitiva och spontana straffade sig med ett slags kuslig övergivenhet. Det var vid denna tid som 0111 hela kulturen vänt Uppsalafilosofien ryggen.

Även hos mig vaknade småningom en stilla misstanke att saken på något sätt var sjuk. Jag insåg att genom dessa rena logiska urhandlingar konstituerades möjligen en professorskompetens, men inte räckte detta visserligen högst intressanta aprioriska puzzle till för att skapa människor. För en poet och novellist fanns här knappast mer att hämta. Ja, så lät jag då ett stadsbud köra min koffert ned till ångaren Fyris I och lämnade sjöledes den eviga ungdomens stad, där jag aldrig varit ung.

Jag minns hur jag satt där på däck och stirrade ut över det vårgrumliga Mälarvattnets svala reflexer. [-Up]]sala!-] {+Up]]- sala!+} Jag hade en underlig känsla av att fara ifrån en plats, där jag aldrig riktigt varit. Det var slutet på något som egentligen aldrig börjat.189

Ungdomen är inte en sak som nödvändigt hör till vissa årtal i ens liv. Den är ofta något som man får kämpa sig till och först sent lyckas vinna. För min del lyckades jag helt plötsligt att bli ung ett par år senare nere i Paris. Kanske var det våren, kanske var det Henri Bergson, kanske var det också något annat. . . Jag fick med en gång det fräcka modet att tro på min egen vilja. Volonté, liberté, spontanéité, sjöng det inom mig. Ja, det var en underbar vår den där våren 1907.

Och den ändrade så småningom också bela min inställning till Uppsala. Jag kom senare på kortare besök och fann en i många avseenden förtjusande idyll, som jag förut icke lagt märke till, icke vågat lägga märke till under de långa studieårens missmod, tvång och tvivelsjuka.

Tillsammans med Mariefreds litteräre borgmästare, Mari Milli, var jag något år före världskriget ute på en cykeltur i mälarlandskapen och angjorde därvid även Uppsala. Mari Milli var och är kanske fortfarande — när han är på sitt goda humör — en verklig anekdotens mästare. Här satt han nu i sommarens gyllene aftonsol utanför Flustret och lät minnena, studenttraditionerna, de gamla goda Uppsalahistorierna flöda från sina läppar. Det kan ändå vara en obeskrivlig trevnad med minnesmänniskor. Jag smuttade på min långgrogg, myste och njöt. Med en skamsen känsla av att jag under dessa fyra timmar fick veta mer om Uppsala än vad jag förmått tillägna mig under min mer än fyraåriga vistelse i staden.

Jag har på senare år rönt den alldeles oförtjänta äran att bli hedersledamot i Stockholms nation. Jag tycker bättre om Uppsala för var gång jag kommer dit. Man blir som sagt yngre med åren. Nu skulle jag inte alls ha något emot ett par terminer i den eviga ungdomens stad. Staby prästgård

av

Anna Söderblom

ÖN DRAUSSEN EINE GANZ EINFACHE Bauern-hiitte, aber drinnen viele Bücher und die französische Kunst.»

Omdömet gällde Staby prästgård och fälldes till en gemensam vän av professor Wilhelm Bousset i Göttingen, som besökte Nathan Söderblom år 1903.

Min makes företrädare såsom professor i »teologiska prenotioner och teologisk encyklopedi» ärkebiskop J. A. Ekman hade i likhet med sin företrädare, den förste innehavaren av denna professur, biskop H. von Schéele, innehaft den, den enda i sitt slag inom den teologiska fakulteten vid Uppsala universitet, med kontant lön utan prebende. Nu hade detta lönerum upptagits av professorn i Gamla testamentets exegetik Erik Stave. Min make blev alltså hänvisad till ett prebende. Helga Trefaldighets prebendeförsamling hade blivit ledig efter professor Waldemar Rudin, som uppnått pensionsåldern. Sakförhållandet utlöste hos oss en känsla av glädje. Preben-det betydde en kyrka, en egen kyrka att predika i och en egen prästgård, Staby prästgård, belägen blott tre kilometer från staden, att bo i. En egen prästgård, visser-191

ligen liten och oansenlig för världen, men för oss, som kommo från Paris och bott i några små burar högt uppe i

ett trångt, centralt kvarter, rymlig och därtill tänjbar. En egen stuga betydde frihet för barnen att röra sig. »Vad är det att ingen sergent de ville kommer här, om vi springer på gräset?» frågade vår äldste gosse förvånad. För honom hade storstadens förbud blivit det normala.

Redan i Paris hade vi plägat samla landsmän och andra skandinaver i vårt hem på måndagskvällarna. Ej underligt att den unge professorn med en viss trygghet bad studenterna, som i enlighet med då ännu gällande sed uppvaktade honom med sång och tal på universitetstrappan efter professorsinstallationen den 24 september 1901, vara välkomna ut till Staby.

Studentkårens uppvaktning för en nyinstallerad professor har upphört. Professor Ulrik Quensel mottog uppvaktning den 12 maj 1902 och professor Karl Petrén något senare. Så vitt jag vet, var han den siste. I)et blev vanligt att en nybliven professor avböjde erbjuden uppvaktning. Och snart bortföll den vackra seden. Kanske kan det vara av intresse att anföra något mer ur detta Nathan Söderbloms tal till studenterna, som ej blivit omtryckt, sedan det vid tillfallet stod refererat i dagspressen. Det lydde:

»Uppsala studenter! För de hjärtliga ord min gode vän, eder ordförande (doc. Odelberg) yttrat betygar jag ödmjukt tack. Som han påminde om hade jag själv för åtta år och tre veckor sedan förtroendet att för eder tala på denna samma plats. Åtta år äro en lång tid i ett människoliv. Och betänker jag, vad mitt inre liv under denna tid skördat av tilldragelser, som vederfarits mig, av dyra kallelseplikter samt av frivilliga studieplikter, som mången gång hämmats av misströstan och yttre svårighet, men som visat sig outrotliga, när jag tänker på192

vad jag under denna tid fått lära, även måhända av en förenklad gradering av livsvärdena och i riktning av att något litet bättre förstå människorna, då måste jag bekänna att jag lärt mer av livet än av akademien . . .

En känsla, som även den måhända omformats i sin mån, men icke förlorat i styrka, är känslan av gemensamhet med de unge i ungdomens stad. Tre gånger ban I under dessa år visat mig hedern att vara eder talman, två gånger i Frankrike, en gång här. Nu är ett tillfälle att tacka därför och att säga ännu ett tack jämväl för de oförgätliga dagar, då en utvald uppsaliensisk sångarskara lät den nordiska sången klinga skönare än någon annan vid den sista stora världsmarknaden vid Seinens strand.

Nu, mina herrar, ha de yttre banden med eder åter-knutits. Vid domkyrkoklockans klang vigdes denna klara septembermorgon mitt återstående liv och alla de krafter Gud ger åt eder tjänst, en uppgift så hög, så skön, att jag icke kan drömma något högre. Jag har hastigt återkallat inbillningskraften till ordningen, när den någon gång i obevakade ögonblick vågat drömma sådana djärva drömmar. Men så långt har jag givit drömmarna rätt, att jag lytt ordet: du blir det väl aldrig men rusta dig, håll dig redo därför. Nu är det väl ändå sant. Edra sånger ha ljudit, och här står jag i eder krets Underbar ljusning faller stundom över våra liv och vi känna starkt, att vi föras dit vi ville eller dit vi icke ville av en hand som är starkare än vår, ledd av ett öga, som ser längre än vårt.

I vår nya inställning inbördes kan jag icke se att det ligger någon så stor förändring. Studenter äro alla medborgarna i vetandets rike. Min erfarenhet säger mig att man känner det mer, ju mer och allvarligare man studerar. Men förtroende behöves ömsesidigt, om vi skola kunna gagna varandra. Vi människor ha med alla svåra fel ofta den förtjänsten att vara bättre än vårt rykte. Låtom oss mötas med förtroende och nalkas varandra utan påtagen mask, utan inrotad, måhända halvt omedveten fördom. Om det ej alltför starkt strede mot denna stunds högtidlighet, skulle jag vilja be er komma ut till193

Staby prästgård på måndagskvällarna, dock helst bara tjugufem à trettio i gången för utrymmets skull. Där och här och alltid skola vi vara oss själva, vissa att vi endast på detta sätt kunna gagna varandra.

Stundom känner man sig frestad — men det är en elak frestelse — att indela människorna i två klasser: människor och målade träbockar, när man ser sådana, som sakna ögon att se, öron att höra, hjärtan att känna och sinnen att längta och lyftas och sträva efter det ej för ögonen är, sinnen att älska och tro. Det märkliga med dem är att de äro målade, färdigmålade, kompletta i dussin eller i större eller mindre partier. Får jag ej göra eder någon större andlig tjänst, så låt mig åtminstone tillropa eder: Glömmen aldrig att den högsta och ädlaste av alla vetenskaper är vetenskapen att leva; glömmen ej att vad I än bliven, kunnen I aldrig bli något förmer än

sannskyldigt levande människor.»

Vägen ut till Staby var väl ej den lättaste. Först var det Börjegatan. Stenläggningen tog slut och landsvägen tog vid. Vägen bar genom Stabylund, där man tog av till vänster genom Staby allé. Den var ännu rätt prydlig. Mitt för vägen uppe i backen ligger ett tvåvånings, gult trähus, »filosofiens högsta ståndpunkt» lär huset hava kallats på den tid det beboddes av filosofen, professor Biberg. Den som trodde att det var där professor Söderblom bodde, misstog sig. Än en krök åt höger. Nu kom man till ett slags ingenmansland, d. v. s. en väg som ingen ansåg sig hava skyldighet att underhålla. Den väg-biten kunde vara vådlig nog att beträda höst och vår, helst om man hade galoscher, som ej sutto riktigt fast. Om då den ena fastnade i lervällingen, fick man på ett rätt riskabelt sätt hoppa och balansera för att komma i den igen. Den sista kröken till vänster förde förbi en vattenpuss och prästgårdsarrendatorns loge, gödselstad, halmstackar och stall. Äntligen var man framme på gården under lindarna framför den lilla röda stugan med 13 — XIX.194

förstugubro och cn dörr, som alltid stod öppen natt och dag.

Stugan ligger såsom många andra gamla gårdar väl skyddad för solen på norra sidan om en uppländsk grå-stensknalle och vettande åt slätten i norr, utsatt för skarpa vindar. »I Stabystugan är det varmt och gott, vi byta inte ut den mot ett slott», rimmade professorn på en julklapp till sin hustru. Det var en vackert smidd eld-

E.rteriör av Stabi/ präslgåril.

gaffel och skyffel. Lyckligtvis var akademiveden och boställsveden ej njuggt tilltagen, om den också ofta var sur. Brasorna pyrde eller sprakade alltid i någon kakelugn vintertid.

Prästgården, strikt byggd efter kyrkolagens föreskrivna mått, innehöll sal med två kamrar jämte kök. Dessutom funnos två gavelrum på ömse sidor om vinden. Den ena kammaren på nedre botten var uppdelad i två. Det blev professorns skrivrum och bokrum. Vindstaket lyftes ett par bjälklag ett stycke på framsidan, så att ett fönster kunde upptagas och vinden kläddes in195

med fyllning och bräder. Det blev en barnkammare. Salen var ett stort rum med tre fönster. Inga gardiner fingo där sättas upp och skymma dagern. Det växte gröna träd utanför. Avlövade hade de sitt fina grenverk att pryda med. Och snö eller rimfrost som extra prydnad om vintern.

Söderbloms arbetsrum i Stabi) prästgård.

Väggarna hade målaremästare Axel Lindgren, som då var en yngling just återkommen från ett studieår i Paris, målat i en varm djupgrön färg. Horribla tapetdörrar till ett väggfast skåp förvandlades till prydliga trädörrar i samma färg med en stor stiliserad lilja på vardera. Det stora vita taket indelades på ett sinnrikt sätt i fält av träribbor av furu. Utefter två av väggarna löpte en fast bänk, ovanför vilken var en smal hvila för konstverk och minnessaker. IJå väggen därovanför196

hängde tavlorna. I salen fanns plats för den nya flygeln och den gamla orgeln, som varit med i Paris. Det fanns också plats för ett långt rött matbord på gröna fötter och stolar i samma färger. De hade varit svarta och vita, när de stodo i Norrala prästgård. Vidare fanns där en ekkista med årtalet 1709 och en gammal soffa av masurbjörk, båda från det Forsellska hemmet. Det fanns till sist en skänk, ett runt bord och stolar av inörk-betsad ek från Paris. Innanför var ett litet rum. Där låg matta på golvet, där hängde de finaste tavlorna, och Milles' Tarantella stod i hörnet.

I bokrummet och skrivrummet med det vackra franska mahognyskrivbordet stodo många böcker, en betydande början till det sedan mycket stora biblioteket.

Professor Boussets omdöme var ganska träffande.

Det kanske kan vara av ett visst intresse att återkalla i minnet några av de människor som gästade Staby prästgård under de tretton år den var Nathan Söderbloms hem. Hemmets medlemmar och den närmaste vänkretsen är det mig ej möjligt att i detta sammanhang söka teckna. Icke heller tänker jag på

studentgenerationerna, som avlöste varandra, ehuru därom kunde skrivas ett och annat. Måndagskvällarna i Staby hava omnämnts i mer än en minnesteckning.

Professor Boussets i familjekretsen mycket ofta citerade ord gåvo mig uppslaget att söka skriva något om några av de icke svenska gäster, som under årens lopp funno vägen till den lilla prästgården ute på slätten.

År 1903 på sensommaren kom för första gången Edvard Lehmann. De två religionshistorikerna, som båda sysslade med Avestareligionen och Zarathustra, hade båda två jämte norrmannen Brede-Kristensen, som blev innehavaren, stått på förslag till den efter C. P. Tiele lediga professuren i religionshistoria i Leyden.197

Lehmann och Söderblom träffades första gången sommaren 1903 i Danmark i samband med studentmötet på Sorö. Det var där Nathan Söderblom höll ett av de föredrag, som nog torde hava satt spår: »Om nutids-bildning och kristen innerlighet». Samma sommar kom som nämnt Lehmann till Uppsala till en nordisk historikerkongress och bodde på Staby. Det blev ett till sina följder betydelsefullt besök. Då grundades en tillitsfull vänskap. Vilket besjälat umgänge! Över de djupa tankarna flögo de kvicka orden som ett solglitter. Bekanta äro de ord, med vilka Lehmann efterskickades, då Nathan Söderblom under en censorsresa var domprosten Pehr Eklunds gäst i Lund. »Pehr och jag lösa världsgåtorna. Kom, medan det ännu finnes några kvar.» Lehmann kom. Man skulle se dem där hemma på Staby gestikulerande vandra utåt vägarna. Se eller rättare höra dem vid flygeln, spelande, gnolande, sjungande »An die ferne Geliebte», tills de nära nog kommo bort i hänryckning över Beethovens tongångar.

»Singen will ich, Lieder singen . . . Denn vor Liederklang entxveichet jeder Raum uiid jede Zeit, und ein liebend Herz erreichet vvas ein liebend Herz geweilit.»

En annan dag kunde de sjunga psalmer timme efter timme, Grundtvig och Wallin, Ivingo och Franzén ocli alla de andra.

Min makes danska härkomst på mödernet var naturligtvis en förnöjelse för Lehmann. »Det er derfra du har den lille Smule Förnuft du har» var ett av hans omtyckta uttryck. Varje papperslapp, som Edvard Lehmann skrivit till Nathan Söderblom, finnes kvar. Det kan vara en liten kvick vers på ett brevkort, brev,198

hälsningar. Breven, som gingo i den andra riktningen, äro strödda för vinden. Edvard Lehmann, »iranikern, irenikern, ironikern», den genialiske melankolikern med det spelande skämtet, skall ihågkommas bland gästerna på Staby.

Såsom hans motsats står för minnet en exotisk gäst, Rastanji Edulji Dastoor Peshotan Sanjana. Han tillhör den folkgrupp, bosatt i Bombay i Indien och däromkring, som ännu bevarar den gamla persiska religionen mazda-ismen eller zoroastrianismen. Vi träffade Edulji Dastoor första gången på den religionshistoriska kongressen i Basel 1901. Från min plats nere i salen kunde jag under föredrag och förhandlingar observera alla de framstående och intressanta männen uppe på estraden. Där såg jag också vår persiske vän i den orientaliska dräkten. Det slog mig att han var den ende i samlingen, som satt absolut stilla. Västerlänningarna hade ej lärt konsten. De talade med grannen, plockade i sina papper, flyttade nervöst på glasögonen, reste sig och satte sig igen, gjorde sina anteckningar, ändrade ställning i stolen o. s. v. Endast österlänningen satt orörlig, samlad, lyssnande. Efter kongressen sträckte han ut sin resa till våra landamären och tillbragte någon vecka i vårt hem. Han var en mycket försynt och förfinad gäst med stark känsla för familjelivets värdighet. Därom buro särskilt hans avskedsord vid frukostbordet vittne, då han önskade välsignelse över hemmet, över min makes gamla moder, som bodde hos oss, och över våra barn. Vi förstodo med en viss förlägenhet, att han i sin religion leddes av mycket noggranna regler för livet, av föreskrifter och reningsbud, som för honom gjorde resan i våra länder mycket besvärlig. Han fick ej förtära kött t. ex. av de heliga djuren, kon och oxen, och ej av de orena djuren. Man kan förstå det intensiva intresse, med199

vilket min make omfattade tillfället till ingående samtal med utövaren av en religion, som han ägnade ett livslångt studium.

Sju innehållsrika och betydelsefulla ungdomsår hade vi tillbragt i Paris. Ej underligt att vi med glädje och

förtrolighet togo emot gäster från Frankrike och fingo åter tala det skönaste av språk. Bland dessa nämner jag André Bellessort, en känd författare och sedermera medlem av Franska Akademien. Han har introducerat Selma Lagerlöf för fransk publik och är bekant för sina reseskildringar exempelvis från Japan. Vintern 1903— 04 tillbragte han i Sverige och utgav därefter en bok om Sverige, som väckte en del uppmärksamhet och harm. Vi svenskar fordra gärna att en utlänning, som skriver om oss, helst en som vi bjudit på middag och varit gästfria mot, skall prisa och berömma oss och sedan sätta punkt. M. Bellessort skrev ned sina egna iakttagelser och gav oss en skildring av hur en fransman ser oss. Äro vi inte tillräckligt väluppfostrade att kunna tåla en smula kritik, även att en kvick fransman någon gång drager på munnen åt oss? Boken innehåller förtjusande sidor med fina och träffande omdömen. Någon gång märker man kanske skuggan av ett pekfinger, tillhörigt en viss ling professor, som kunde franska och själv ägde humorns seende öga. Boken är verkligen rolig och anbefalles till läsning även av dem som ännu icke voro med när seklet var ungt.

Under ett par dagar gästades vårt hem en gång av en förfinad och älsklig fransk ung flicka, M.lle Renée de Montmort, som hade en intressant svensk härkomst. En av vårt universitets donatorer var upptäcktsresanden Jakob Letterstedt. Han var gift med en engelsk dam, som efter Letterstedts död blev omgift med en fransk greve de Jouvencel. Under våra Parisår levde ännu den gamla200

änkecomtessen. Till utseende, dräkt och åthävor var hon som klippt ur ramen till en tavla från ett tids- och ståndstypiskt porträttgalleri 1850—60. På en något bruten franska plägade hon vid våra besök berätta om sin ungdoms färder vid den svenske makens sida. Hon sades vara den första europeiska kvinna, som kommit till vissa trakter av Afrika, och blev där föremål för en slags dyrkan. Stundom förväxlades hon med drottning Victoria, som de infödda hade någon aning om och betraktade som ett högre väsen. Hennes dotter, som med sin fader besökt Sverige och ännu talade något svenska, blev gift i Frankrike med Vicomte de Montmort. De ägde ett slott i Normandie och ett hus i Faubourg St. Germain. Det var deras förtjusande unga dotter, som vi känt från hennes barndom i Paris, starkt religiös och socialt verksam, som besökte oss på Staby. Kanske falla dessa rader under ögonen på någon av de O. D.-ister, som efter en »måndagskväll» med studentmottagning gåvo den unga fransyska svenskättlingen serenad framför ett upplyst gavelfönster i lilla Staby prästgård.

Bland de vänskapsband vi fingo knyta under våra rika Parisår intager skriftställaren Jacques de Cous-sanges, känd för sina politiska och religiösa artiklar i Journal des Débats, ett särskilt rum. Bakom den manliga pseudonymen döljer sig ett kvinnonamn, Barbe Cale-mard du Genestoux. Som gift heter hon M:me de Quiri-elle. Hennes make är en likaledes mycket uppskattad författare Pierre de Quirielle. Av hans hand finnes kvantitativt ej så mycket. Men allt han skrivit utmärker sig för synnerlig skärpa i uppfattning och elegans i stilen. Han kan framför allt den moderna påvekyrkan i Rom. Han kom som ung stipendiat till det franska institutet i Rom, École de Rome, vars främsta namn var Monseigneur Duchesne, och han glömde sig kvar i Rom201

några tiotal år. Vår väninna från ungdomen och sedan »down the years» till den dag i dag, tillhör en monarkistiskt sinnad, gammal familj, très catholique et prati-qimnle, utan att vara det ringaste higott. Hennes far hade som artilleriöverste deltagit i hela kriget 1870—71.

Till gudstjänsten i den svenska kyrkan bortom Montmartre vid Boulevard Ornano kom våren 1894 av intresse för skandinaviskt språk och kultur och även evangelisk teologi en ung, mycket livlig och mycket liten fransk dam, strålande av intelligens. Hon kom sedan ofta både till vår kyrka och till vårt hem. När hon i kyrkan hörde vår svenska liturgi, sade hon betecknande nog: »Ah, vous avez garde le chant chrétien». Det uppstod en säregen, mycket varm vänskap mellan henne och min make. De öppnade för varandra förut främmande världar. Det var genom henne Nathan Söderblom fick en inblick i den levande romersk-katolska fromheten av den franska typen, som i mycket skiljer sig ifrån den maktägande ultramontanismen. Pascal har icke blott alltid hängt på väggen bland hans profeter», närmast intill Kierkegaard, utan är mycket ofta citerad. Och under våra Parisår vallfärdade vi till Port Royal. Det var Barbe Calemard du Genestoux, som översatte min makes thèse, hans doktorsavhandling La vie future selon le mazdéisme, tryckt i Annales du Musée Guimet, på vilken han disputerade och blev doktor vid Sorbonne, »univer-sité de France», den 24 januari 1901. Och det var Barbe de

Quirielle, som översatte det posthuma verket »Den levande Guden», Dieu vivant, som utkom hösten 1937. Den trägna brevväxlingen mellan de två vännerna under sådana brytningstider som dem vi upplevat hör till det allra intressantaste i den stora epistolära kvarlåtenska-pen, som jag under mitt återstående liv knappast hinner ordna. Barbe blev bela hemmets vän. Våra små Paris-202

barn voro trägna gäster hos »tilia Tanten», som hon kallades. Hennes besök ha därför alltid, i Paris, på Staby, i Leipzig och i ärkebiskopsgården, varit en högtid, liksom det varit för oss och våra vuxna barn att få besöka det intressanta hemmet vid Rue Casette i Paris. Även till mitt ensamma ålderdomshem har hon funnit vägen.

På de lantliga vägarna ut till Staby gick en septemberdag 1909 en högrest äldre man i knäbyxor och damasker och andra tecken i klädedräkten på anglikansk biskopsvärdighet. Större motsats mellan två mäns boning på denna jord kan knappast tänkas än mellan den låga lilla prästgården på Upplandsslätten och det biskop-liga palatset i skuggan av Salisbury katedral. Den hög-växte besökaren var John Sarum, den lärde latinisten och Vulgatakännaren biskop Jolin Wordsworth. Han var medlem i den kommission, som ärkebiskopen av Canterbury år 1909 skickade till Sverige för att här i Uppsala med ledande svenska kyrkomän diskutera frågan om närmare förbindelse mellan den anglikanska kyrkan och kyrkan i Sverige. Ordförande var biskopen av Winchester d:r Ryle. Dessa överläggningar, som fördes å Uppsala domkapitel, resulterade i märkliga uttalanden och aktstycken rörande nattvardsgemenskap, intercommunion, mellan de båda kyrkorna. Den anglikanska kyrkans biskopskonferens, den s. k. Lambeth-konferensens beslut därom år 1920 besvarades av den svenska biskopskonferensen år 1922. Förhistorien till denna kyrkohistoriskt betydelsefulla tilldragelse, som belt visst kommer att bliva föremål för undersökningar och avhandlingar i framtiden, saknar icke en del personliga och roande poänger. En kommitté av kyrkomän, tillsatt av Lambethkonferensen (namnet kommer av ärkebiskopens palats i Lambeth i London, där konferensen203

sammanträder), hade redan 1888 och 1897 förgäves gjort försök att närma sig svenska kyrkans män. Under förberedelserna till Lambethkonferensen 1908 gjordes åter en framställning från ärkebiskopen av Canterbury, d:r Randall Davidson, till ärkebiskopen i Uppsala om förhandlingar, denna gång genom Sveriges minister i London greve Herman Wrangel, som skrev till ärkebiskop Ekman. Detta brev hade till första verkan en telefonpåringning till Staby prästgård. Då Nathan Söderblom omedelbart besökte sin företrädare ocli vän, kom ett rätt bekymrat utrop: »Nathan, Nathan, vad ska vi göra ined det här?» I redogörelsen för hela saken i Kyrkohistorisk Årsskrift år 1923, »Dokument till frågan om nattvardsgemenskap med Englands kyrka», står följande sats: »Ärkebiskop Ekman överlämnade saken till en intresserad medlem av teologiska fakulteten och domkapitlet, vilken fortsatte brevväxlingen med svenske ministern i London och satte sig i förbindelse dels med biskop Tottie, dels med dåvarande statsministern Lindman och ecklesiastikministern Hammarskjöld.»

Wordsworth ägnade sina sista år åt studiet av Sveriges kyrka. Han höll föreläsningar över sitt ämne vid Chicago universitet och utgav sedan denna utmärkta sammanfattning. Boken är översatt till svenska av fru Elin Silén. När den kom ut, fanns ännu ingen sammanfattande svensk kyrkohistoria alltsedan Reuterdahl. Mitt under sitt solida ekumeniska arbete dog Wordsworth 1911. Samma år den 21 september, St. Matthei dag, som var den engelsk-svenska kyrkokonferensens begynnelsedag i Uppsala och Wordsworths födelsedag, nedlade Nathan Söderblom i sällskap med Harald Hjärne en minnestavla av silver i Salisbury katedral. Den bär inskriften: Unitatis Christifidelium vindici, Ecclesiæ suecance omico, Fatorum eius enarratori Johanni Sa I is-204

buriensi.1 Ur de tal som växlades vid tillfället ville jag få anföra ett par ord, där redan 1911 den ekumeniska grundtanken finnes uttalad: »Varje kyrka måste vara strängt trogen mot det väsende och ideal, som givits henne av Gud i historien. Men genom att medels allvarligt och mödosamt studium tränga in i varandras hjärta och liv skola de skilda delarna av den ena allmänneliga kyrkan komma varandra närmare.»

En rörande detalj skall nämnas i detta sammanhang. Den som ritade minnestavlan i Salisbury Cathe-dral var en liten begåvad flicka, som bodde nästgårds till Staby i en prydlig och välskött röd stuga, en riktig bilderboksstuga, menade barnen. Hon är lärarinna nu och heter Maria Fogelin, dotter till trädgårdsmästare Fogelin. Han var en tusenkonstnär och vårt faktotum på Staby. Han kunde skära glas och göra tavelramar, sådana som Nathan

Söderblom ville ha dem med förgyllning på en ohyvlad träyta. Han lagade gunghästen och sågade ved. Han hjälpte oss med trädgården och satte julgranen på fötter. Hans andra dotter Elin, också lärarinna, jordfästes av sin forne husbonde och vän den 2 juli 1931. Det blev hans sista jordfästning.

De engelska förbindelserna förde allt flera gäster till vårt hem. Från Staby-tiden nämner jag Canon Newsom i Newcastle, sedermera professor i Cambridge, som varit en av de ledande i de brittisk-svenska teologsamtalen och varit outtröttligt gästfri mot svenska teologer på resa i England.

Ett lustigt intermezzo kan räddas ur glömskan. Den gången han gästade Staby, predikade han också en aftonsång i Trefaldighetskyrkan, tolkad av prebendekyrko-herden. Efteråt frågade min make den ene av kvrk-

1 At hävdaren av de kristnas enhet, svenska kyrkans vän, dess hävdatecknare John of Salisbury,205

värdarna, vad han tyckte om den långväga gästens predikan. »Ja, se det tyckte jag inte alls något om», svarade Gustaf Nilsson mycket avgjort, »men professorn talade ju riktigt bra.»

Nu är också professor Newsom borta, över hans minne står en underlig dager. Han jämte två andra engelsmän, biskopen av Southwark ocli Father Hebert, tillika med professor Nørregaard i Köpenhamn, som alla deltagit i teologmötet på Sparreholm, gästade vårt hem i ärkebiskopsgården den 10 till den 12 juli 1931.

Skulle man kunna säga att Staby prästgård slog ut i blom, sedan Olaus Petri-stiftelsen bildats år 1908? Åren 1906—1908 betecknade en mycket allvarlig sjukdomsperiod i Nathan Söderbloms liv. Det var i ett sjukrum på Akademiska sjukhuset, som den stora donationen lades i hans händer en marsdag 1908 efter tidigare förberedande besök. En underbar tilldragelse är det, då fru Anna Lindblad, född Östberg, kom, ledd av cn för henne egendomlig instinkt eller intuition, som hon plägade osvikligt lyda, och utan reservation eller villkor, utan namn eller bestämmelser överlämnade allt detta till den unge professorn, som ansågs modern och farlig och var för donatrix personligen förut okänd. Sjukdomen hade utom plågorna låtit honom känna, hur arbetskraften sinade bort. Efter sjukdomen 1906 hade ban komponerat musik till Ossian-Nilssons

»Att dö är en konst som var dödlig får lära. Och lärd eller olärd han måste dock dö. De många få vissna, men mejarens ära vinns blott av det högsta och dyraste hö. För bly eller krankhet sist digna vi alla. Det gäller ej var eller huru vi falla. Men falla för det som vår kärlek vet bäst gör döden till seger och kampen till fest.»206

Under den sista raden får man sätta: N. S. fritt efter Ossian-Nilsson.

Det lider intet tvivel om att det perspektiv, som öppnades genom den stora donationen, vilken sedermera blev Olaus Petri-stiftelsen, verkade toniskt på kroppens ocli själens domnade krafter. Sjukdomen recidi-verade under censorsresan norrut samma år, som måste avbrytas i Östersund. Juni månad blev oviss och tung. De flesta av Uppsalas läkare voro bortresta eller skulle resa. Ingen kunde just då taga ansvaret för den sjuke. Då kom en dag, oss på förhand ovetande, vår vän professor Ulrik Quensel ut till Staby och hade med sig professor John Sjöqvist från Stockholm. Denne dekreterade: Res snarast till Karlsbad, res långsamt i etapper och res bekvämt, men res genast. Jag skulle vilja dikta en sång till Karlsbad. Platsen verkade på mig som en votivkyrka. Sjuka människor, som fått lindring, eller deras anhöriga hade i ett stort antal låtit uppsätta minnesstenar med tacksamhetsord till Karlsbad. Vattnet, som stiger sprudlande och hett ur jordens innandömen, den sköna naturen, ansad till de sjukes bekvämlighet, den tjänliga födan, den underbara musiken och vilan —- allt liade en kraftig verkan.

Min make blev tillräckligt återställd för att kunna besöka professor Eucken i Jena, som just fått Nobelpriset, för att inbjuda honom att bliva Olaus Petri-stif-telsens förste föreläsare våren 1909. Under resan besökte han även professor G. A. Deissmann i Berlin och inbjöd honom att komma året därpå. Han reste till Cef-fonds ej långt från Rheims för att besöka den lärde exe-geten abbé Loisv, som ehuru bannlyst ännu bodde kvar i sin prästgård och sin socken. Han for till England och föreläste vid den religionsvetenskapliga kongressen i Oxford, besökte Wordsworth i Salisbury och var för207

första gången, skulle man kunna säga, inträ miiros i England. Brevpackai na locka. Huru mycket skulle det icke vara att skriva om från dessa resor!

Men liär skulle jag nu berätta om den lilla prästgården som reddes och pryddes för en högtidsmål-

Rudolph Enckell, Olaus Pctri-stiftelsens försle föreläsare.

tid för Olaus Petri-föreläsaren och Nobelpristagaren, filosofen professor Rudolph Eucken, hans maka och dotter. Omkring dessa samlades den närmaste vänkretsen och universitetets vederbörande: J. A. Ekmans och Hjärnes, Schücks, Ribbings och Quensels, Olivecronas, domprosten Lundströms och Göranssons. Och John Forsell skulle sjunga och Sven Kjellström spela Kreutzer-208

sonaten. Och efter middagen skulle studenter komma. Den lilla stugan gjorde sitt yttersta att bliva värdig en sådan samling. Man hade inte ett sådant övermått av blommor då som nu. Men nog var det rikligt med narcisser och björklöv överallt, och vänner skickade också blommor. Fotogenlamporna voro för kvällen avlysta. Stearinljus brunno både i våra egna och vännernas ljusstakar. Snillrika och goda ögon strålade mot ljusen, snillrika tal hördes. Och sådana toner! Tänk om det funnits några mottagningsapparater i Stabysalens väggar, som kunnat återgiva de en gång så levande orden. Av de hjärtan, som hade känsliga sådana apparater, hava så många upphört att slå.

Eucken efterföljdes år 1910 av Adolf Deissmann, som då höll sina märkliga Paulusföreläsningar. Vår lilla stuga fick åter göra sitt allra bästa. Från middagen för Deissmann har jag ett särskilt levande minne av Oscar Montelius. Efter Deissmann kom sedan hösten 1910 Wilhelm Herrmann i Marburg, som föreläste om Religion och historia. Djup och inåtvänd, oändligt vemodig och klen till hälsan står denne kristocentriske mystiker för mitt minne.

År 1912 packades det mesta av Stabyhemmet ner och flyttades för ett par korta år till Leipzig. Därpå skedde stora förändringar i familjen och omvälvningar i världen.

I min ägo finnas två målningar av Staby prästgård. På den ena ligger gården i vinterskymning och snö. En blek och kall dager ligger kvar över himlen i väster. I ett fönster lyser det ljus. Det lyser i professorns arbetsrum. På den andra är det sommar och grönska. Den lilla stugan ser solig och vänlig lit. »Den har ett fel», sade min make, när han fick den vackra tavlan av en vän på årsdagen av sin vigning till ärkebiskop, »dörren är stängd. Dörren var aldrig stängd.» En recentiors memoarer

av

Tor Andree ♦

I UPPSALA HADE JAG varit många gånger, redan innan jag fyllt sju år. Tillsammans med sina två minsta — det var jag och min två år yngre syster — delade min mor en ljuvlig önskedröm, en aldrig avslutad sagocykel, som vi tre kallade »Uppsalafärden». Många trögvingade skymningsstunder, när arhetet fick vila, berättade hon på nytt det stora äventyret. Det började med det ögonblick, då det smalspåriga tåget, festligt skramlande, kom in på vår station, där konduktören öppnade alla dörrar utefter vagnsidorna och ropade: Vena! Fem minuter! Det handlade om resans skiftande upplevelser, om framkomsten, när de båda äldsta bröderna togo emot oss i Uppsala, om domkyrkan, slottet, de vita mössorna, sången. I vår oskuld betvivlade vi aldrig ett ögonblick, att bröderna med hänförelse skulle ta emot sina lantliga småsyskon. Vi sågo dem bara på ferierna, iklädda de höga och smala studentmössorna och mycket korta kavajer med bandkantade uppslag, käpp i tumgreppet och käckt uppvridna mustascher. De sjöngo kvartetter och gluntar med skollärarens två pojkar, som voro seminarister, och de representerade för 14 — XIX.210

oss det ouppnådda av manlig och världsmannamässig elegans.

Den fattiga prästfrun fick inte sin dröm uppfylld, inte förrän efter många, inånga år. Hon fick nöja sig med att baka, safta, stoppa, sy och laga och framför allt: spara, spara in i det otroliga och omöjliga, för att klara fyra söners Uppsalavistelse och fem döttrars skolgång. Men för mig har hennes »Uppsalafärd» en vacker och symbolisk betydelse. Den talar 0111 en romantik, som förgyllde försakelsen ocli den frivilliga torftig-heten i många enkla hem, där man nekade sig allt och vände slanten många gånger för att kunna ge ungarna boklig

bildning. Den fick sin glans från den vördnad för akademisk bildning, som var bofast i svenska prästgårdar, ett minne från stora tider, då kyrkan som främst ansvarig förvaltade humanismens arv. I drömmen kunde man låta förhoppningarna stiga nästan hur högt som helst. Uppsala var vägen till heder och framgång, till de obegränsade möjligheternas värld. Det var värt varje offer. De som kommo från stora förhållanden, enkannerligen stockholmaren, för vilken staden vid Fyris snarast ter sig som bondkvarter, håla, förvisningsort, kunna aldrig fatta eller ens ana det skimmer, som i den enkle landsortsstudentens ögon omgav detta Uppsala, som ban längtat efter redan i sin barndoms drömmar.

Så stod jag en dag i början av september 1903 med kinden tryckt mot kupéfönstret, då tåget vid Bergs-brunna gled ut ur den småtrista Upplandsskogen, ut på slätten. Min blick följde Kronåsens skogiga linje för att fånga den första skymten. Det var slottet jag först fick se, och det blev en besvikelse. Måtten voro visserligen storslagna, men ett slott borde ju ha allvarliga gråa murar och detta var skärt, menlöst som på en barnteckning. Domkyrkan slog mera an. Tornens och skeppets211

höjd överträffade alla förväntningar, och det räckte, tv mina estetiska begrepp voro ännu outvecklade. För övrigt minns jag inte mina första intryck av stadens ansikte. Det var väl då som nu. Kajorna virvlade kring domkyrkans spiror, och på salutorget nedanför sken septembersolen på ett trivsamt stilleben av uppländska

Förf. som ngbakad student.

äpplen, plommon, dahlior och ringblommor. På gatorna vandrade studenterna, bland vilka somliga, trots en affekterat vårdslös säkerhet i uppträdandet, redan genom sitt sätt att se på stån avslöjade sig som recentiorer. Om Uppsala var en vacker stad eller icke, visste jag inte. Jag vet det förresten icke ännu i dag. Vårt förhållande har för längesedan passerat det stadium, då man älskar för skönhets skull. För mig blev ju Upp-212

sala inte en episod, det blev livet självt. Det blev vänskapen, glädjen, sången. Det blev romantiken: vintriga färder till Flottsund, violbuketter och sist en Valborgsmässoafton på Slottsbacken . . . Det blev arbetet, det arbete, som, när det var mest mödosamt, också var mest lycka, befrielse, självförglömmelse. Skulle, när en gång det pliktmässiga arbetets hjul stannar på föreskriven dag, det ges mig ännu någon tid att tänka över meningen med detta besynnerliga liv, var skulle jag hellre vilja tillbringa den sena besinningens år än i Uppsala? Och var skulle man till sist sova ljuvligare än där, nära den plats, där vi haft vårt hein under livets lyckligaste år och där, alltid förnyat, alltid lika ungdomsfriskt, det liv brusar fram, som vi en gång levat och älskat med varje fiber av vår varelse.

Vid stationen togs jag om hand av en vän från skoltiden. Han hade och har ett mycket poetiskt namn och var skald, kanske mera till väsen och varelse än till handlaget. Nu hjälpte han mig över de första svårigheterna.

Vilken prick på jorden var icke en recentior! Som abiturient och därtill ordförande i det höglitterära Sällskapet för Vitterhet ocli Hävd och anförare för gymnasiets sångsällskap — manskör! — hade jag nyss i min lilla värld intagit en social position, som jag sent om ens någonsin skulle återvinna. Nu var jag intet, nej, mindre än intet: ett ovärde, ett minusbegrepp. Recentior! Jag kände det själv, led min mindervärdighets alla kval och gjorde kanske saken värre än den verkligen var. Den hygglige, soignerade akademikanslisten kände antagligen icke en bråkdel av det förakt jag tyckte mig liisa i hans ämbetsmin, då ban räckte 111ig mitt student-brev, daterat den 15 september och undertecknat av Olof Hammarsten. När jag tänker efter, behandlade mig213

förste kurator nära nog aktningsfullt, då jag under hans höga insyn skrev in mitt namn i Östgöta nations matrikel. I)en inrättning, som senare tiders studenter praktisera under namnet recentiorsskändning, var då inte uppfunnen eller rättare för länge sedan bortlagd. Kurator, juris kandidaten Olof Hammarskjöld, hälsade oss vid recentiorsgasken som akademiska medborgare med ett högst allvarligt tal, varefter de mindre förståndiga berusade sig med nationens dåliga punsch. Den närmast föregående epokens vilda drvckesseder med tömmande av nationskappen och obligatoriska bottenfockar för varje brorsskål voro dock avlagda. Ty tiden höll på att skifta hamn, och den blivande diktatorn i kontrollstyrelsen höll redan ett vakande öga på nykterhetstillståndet bland östgötarna. Han blev längre fram min trofaste motståndare i nationspolitiken.

I ett träslott vid Odensgatan hyrde jag ett rum för det icke obilliga priset av femtio kronor per termin. Till rummet hörde på något sätt ett åttioårigt städ, som med trött rutin företog sin dagliga, icke allt för ingående inspektion av min lva. En av mina första omsorger blev att hos Wretmans beställa visitkort med den stolta titeln: Fil. stud. östgöte, under mitt namn. Pipa hörde enligt mina begrepp ihop med den akademiska friheten. Jag anskaffade alltså en dylik jämte en trekantig pappersstrut holländsk knaster samt en linnepåse Bonanza, tobakssorter som antagligen numera påträffas blott i monopolets museum. Hatten är ävenledes av gammalt en frihetens symbol. Efter inköp av en rundkullig svart filthatt tedde jag mig nu till det yttre som en äkta liten luthagsteolog, vilket jag ju också i verkligheten var, trots min tillfälliga gästroll inom den filosofiska fakulteten.

I ett förhistoriskt skede av mitt liv, om vilket de äldre syskonen till min förtrytelse brukade berätta, lär214

jag ha tvekat om jag skulle bli bagare eller missionär. Så långt tillbaka jag själv kunde minnas hade jag emellertid alltid varit besluten att bli teolog. Men jag hade också bestämt mig för att först en tid läska min själ på humanismens fria marker, innan jag för alltid gick in i den teologiska fållan.

Som blivande teolog skulle jag naturligtvis läsa semitiska språk. Professor i ämnet var då Herman Napoleon Almkvist — det var hans sista akademiska läsår. Det förefaller mig nu efteråt nästan ofattbart, att en så mångsidig man, framstående språkforskare, kulturpoli-tiskt och litterärt intresserad och verksam, kunde ägna ett så betydande mått av sin intellektuella kraft åt den rent preliminära undervisningen i sitt ämne. Men han var en lärare av Guds nåde och drev sina filarkollegier med en energi, som om kulturens väl och ve hängt på att prästkandidaterna lärde sig de hebreiska verben. Studenterna uppskattade också hans pedagogiska skicklighet. Han var som alla betydande lärare på en gång fruktad och populär och hade också som alla riktiga lärare — men ytterst få professorer — sitt öknamn. Varför han hette Pattach, liksom en av de hebreiska vokalerna, undandrog sig på vår tid det historiska vetandet.

Naturligtvis besökte jag hans hebreiska kollegium, som gavs enskilt fem dagar i veckan inot en avgift av fyrtio kronor i terminen. Punktlig som ett urverk steg professorn på slaget två utan kvart i katedern, sträckte på sin lilla figur och blickade med kisande, närsynta ögon ut över samlingen. Så slog han ned på någon av sina favoriter. Där fanns den elegante stockholmaren Bergholm, som var teolfilare och reservlöjtnant, en sällsynt kombination, som förskaffat honom namnet eccle-sia militans. Befanns kandidaten någon gång tillfälligt-215

vis intellektuellt mindre väl disponerad, skrockade Almkvist belåtet och insinuant: »He-he-herr Bergholm är svag i hjärnan! Var har herr Bergholm varit i natt?» Riktigt i sitt esse blev han dock först, när han träffade en teolog av den tvättäkta sorten, en sådan som förenade fromt sinnelag och det hederligaste uppsåt med ett minimum av fallenhet för difficila språkstudier. Då tog han sitt offer i nypan, blåkörde honom med niediæ waw, gav honom ett par saxhugg med verbal-suffixen, trasslade till hans begrepp med några strö-frågor på nomina, tills den olyckliges hjärnmekanism totalt hoppade ur spår och ban stod där spasmodiskt gapande som en fisk på det torra. Då gjorde Almkvist en paus och skrattade. Ett kort, elakt skratt. Han var en mycket radikal man och gjorde inga försök att dölja sin missaktning för det prästerliga skrået. Det påstods, att han för fromma fjellstedtare gärna satte ut tentamen till klockan elva på söndagsförmiddagen. Gick det knaggligt, kunde han plötsligt bryta av och fråga: »Har ni psalmboken med er? Skynda er då, så ni hinner till kyrkan.» I hans tambur fanns ett anslag: Använd alltid tilltalsordet Ni! Professorn var naturligtvis den ende som bokstavligt följde denna uppmaning.

Säkert är att Almkvist behandlade oss, som även deltogo i hans arabiska kollegium, med uppenbar mannamån. Förmodligen var han övertygad att en humanist under alla förhållanden måste vara mera begåvad och kunskapsrik än en teolog. Liknade ban hos filarna i lärosal V en liten vitskäggig grym trollkarl ur Tusen och en natt, förvandlades han i sexan, där vi under hans ledning inhämtade det ädlaste bland språken, till en värdig och vis österländsk scheik. Endast den didaktiska energin var oföränderligt densamma. Vi voro sex ynglingar, som hösten 1903 började gnugga deklina-21(5

tionen av qatala. Snart var jag den ende överlevande, men kollegiet fortsatte som förut, och jag kan icke minnas att undervisningen någonsin avbröts av något personligt uttalande vid sidan av ämnet. En järnfast pedagogisk

plikttrohet, vars like jag aldrig mött.

Våren 1904 drabbades Almkvist av en svår sorg. En sjuttonårig dotter dog hastigt, jag tror i lunginflammation. Någon dag efteråt stod han åter i katedern och exercerade arabisk grammatik med obruten viljekraft. Men jag kan aldrig glömma hans djupa suckar och icke heller hur han vid begravningen hjälplös sjönk ner på granriset vid den öppna graven. Hela händelsen utlöste i mitt deltagande hjärta en obeskrivlig stämning, som sökte sig luft i en längre dikt. Det var ett av sånggudinnans sista besök i min ensliga studentkammare. Som många gymnasister hade jag skrivit vers rätt flitigt, men genom en fullt naturlig torrläggningsprocess sinade den poetiska ådran under det akademiska studiet. Vilket förmodligen var en vinst för mig själv och säkert ingen förlust för den svenska litteraturen.

Det självvalda studiet, ämnet som hade mitt hjärta och min håg och som egentligen var avsikten med mina fria vandrarår på kunskapens vidder, var i alla fall litteraturhistorien. Då för tiden i ännu högre grad än nu var nybörjaren för att få rätt förstånd på studiehandbokens lakoniska upplysningar hänvisad till den muntliga traditionens kommentarer. Jag hade alltså av expertisen inhämtat bland annat, att professor Schück — i motsats till åtskilliga andra professorer —- fordrade deltagande i seminarieövningar. Jag förstod, att ett akademiskt seminarium måste vara något annat än den inrättning, där de blivande folkskollärarna i min gamla skolstad inhämtade sitt vetande, men mycket mera visste jag inte. Det var alltså med undran och bävan jag styrde217

mina steg till den vackra byggnad, där på sjuttonhundratalet den berömde orientalisten Carl Aurivillius haft sitt hem och som nu var lokal för de humanistiska seminarierna. Vid ett långt bord sutto ett par dussin unga herrar och några studentskor. Helt andra typer än filarna, elegantare, mera stockholmska. Professorn kom in, mönstrade uppsättningen med en vänligt ironisk glimt i ögonvrån och satte sig ned. Under de långdragna förhandlingarna strök han ofta begrundande sitt prydliga svarta skägg.

En yngling, vars namn jag glömt, höll föredrag om Oehlenschläger. Jag visste mycket litet om skaldernas Adam. Men jag hade läst hans tragedi Dina ocli inden skrivit ned i en stolt planerad men snöpligt utförd samling Lesefrüchte följande tänkvärda ord:

Aandskræften maa beherske Fantasien (og tvinge den til Lydighed, hvis ei

blev alle vi begavede forrykte.

Jag liade tyckt att alle vi begavede lät så käckt i Diiias mun och känt mig i samförstånd, tv antagligen räknade jag mig själv till de begåvades brödraskap. Om så var fallet, skulle jag nu grundligt tagas ur den villfarelsen. Jag tyckte föredraget var övermåttan lärt och vederhäftigt och kände mig därför nästan mera stukad än författaren vid det kyliga mottagandet det fick av seminariet. En lång yngling med förnämt svängd profil begärde ordet och framförde med elegans och säkerhet, som accentuerades av ett i mina lantliga öron arrogant stockholmskt uttal, en lång rad anmärkningar. Författaren hade jämfört Helge och Fritiof och menat att Fritiofs saga alltjämt vore levande litteratur, under det Helge numera passade blott i barnkammaren. Opponenten förklarade att var Oehlenschlägers Helge lästes,218

inte vore det i barnkammaren. Med större skäl kunde det påstås att Fritiofs saga alltmer sjunkit ned till barn-eller åtminstone ungdomsläsning. Efter honom yttrade sig en annan ung man, mera stillsamt och försynt men med stor sakkunskap. Om möjligt ännu mer förkrossande var en tredje, en pojke, som icke kunde vara äldre än jag och ändå tycktes veta och behärska allt. De tre debattörerna hette: Martin Lamm, Anton Blanck och Oscar Wieselgren.

Detta var alltså ett seminarium! Här hade man egna meningar ocli förde fram dem utan att i minsta mån känna sig hämmad av professorns fruktade närvaro. Här bedömde man litteratur med föga hänsyn till skolböckernas värderingar och påståenden. Här rörde sig även de yngsta deltagarna bland ting, som jag knappast hört viskas om, som hemma hos sig och på sin mammas gata. Jag kände mig nedslagen i skorna, uträknad, bortburen. Hemma i min kula på Odensgatan 11 satte jag mig ned och betraktade min ställning. Jag måste vara till studier obekväm och gjorde kanske klokast i att snarast återgå till näringarna eller i varje fall rädda mig in bland teolfilarnas hjord,

där jag kände mig något bättre motsvara standardfordringarna.

Mitt stukade självförtroende repade sig ju småningom. Föreläsningarna voro mera uppmuntrande. Med den stigande ovilja att åhöra muntliga föredrag, som hos mig kommit med åren, och åtskillig yrkesmässigt bedriven snabbläsning, förefaller det mig nu nästan otroligt att akademiska föreläsningar en gång kunnat till den grad entusiasmera mig. De gingo för sig i lärosalen IV klockan nio, ett ogemytligt klockslag för den tidens studenter. På främsta bänkarna sutto en rad studentskor: en sydländsk, glittrande och talför, som nu härskar som professorska i ett av stadens mest liisto-219

riska hus; en blond och skönlockig — hon fastnade sedan för en estetisk docent; en med ett adligt namn och högst aristokratisk profil. De hade totalt lagt bort genombrottskvinnornas kantighet och suffragettfasoner, beundrades i stillhet eller förbisågos med kamratlig gemytlighet allt efter vederbörandes inställning och anspråk på skönhet och kvinnligt behag. Koryféerna från seminariet saknades, ty föreläsningarna voro avsedda för nybörjare och utgjorde egentligen ett kompendium i medeltidens litteraturhistoria. Professorn hade troligen läst det åtskilliga gånger förut. Men för mig var alltsammans obesett land, fängslande och fantasieggande. Det började med namn, som jag aldrig hört: Cædmon, Hroswitha, Heliands skald. Deras gestalter skymtade man i ett historiskt gryningsdunkel, som lockade fantasin att fylla de knapphändiga uppgifterna om deras öden. Schiick var en ojämförlig föreläsare, och för mig blev han snart läraren framför andra. Jag slukade hans ord och tillägnade mig oavsiktligt och instinktmässigt hans värderingar, synpunkter och åsikter. Det gick mig som Wallensteins fältväbel:

Wie er räuspert und wie er spuckt

das hab' ich ihm gliicklieh abgeguckt.

Naturligtvis läste jag allt vad jag kunde komma över av hans skrifter. Mina bokhandelsräkningar stego till belopp, som jag icke vågade röja för min givmilde men förståndige fader, och vållade mig mina första ekonomiska bekymmer.

Jag kände mig i alla avseenden solidarisk med min beundrade lärare och försvarade i förekommande fall med frenesi hans personliga och vetenskapliga ära. Ty han hade också fiender. På hans seminarium gick det ibland ganska allvarsamt till. Där anställdes oväntade220

förhör, som satte både kunskaper och omdömesförmåga på ordentliga prov. En viss otålig snabbhet utmärkte Schücks lärartemperament, och den som misslyckades behandlades, om nu sanningen skall fram, kanske med en aning sorglös överlägsenhet. Bland dem som läste litteraturhistoria fanns det givetvis en del unga estetämnen och snillen av den tidigbärande sorten, som hade svårt att finna sig i denna omilda och skolmässiga behandling. De gåvo högljutt luft åt sitt missnöje och klagade över att litteraturhistorien förvandlades från ett skönt och musiskt studium av dikt och litterär konst till torr och tråkig lärdomshistoria.

Efter en tid fick jag ämne för en uppsats. Jag skulle skriva om »Herdedikten under antiken, medeltiden och renässansen». Jag hade nyss i skolan med möda stavat igenom sida efter sida av Mérimées Colomba. Nu måste jag plöja igenom tunga volymer fransk litteratur och fann till min häpnad att det gick. Jag läste Petrarcas ekloger på latin, vilket jag begrep till hälften, och försökte läsa de grekiska bukolikerna på grundspråket, vilket däremot totalt misslyckades. Det bela var ett första flyktförsök på osäkra vingar, lockande och spännande som ett äventyr. Jag önskar, att jag sedan i livet, när det blev min lott att som akademisk lärare läsa och höra hundra och en seminarieuppsatser, oftare kommit ihåg mina egna känslor inför det första akademiska kriaprovet. Mitt mästerverk blev småningom färdigt och upplästes i seminariet. Professorn var ganska nådig och då Anton Blanck olycksbådande anmärkte, att jag alldeles glömt bort de medeltida kyrkliga herdespelen, hade han godheten förklara, att denna försummelse icke vore alltför belastande. En tid efteråt blev jag tillsammans med en väld samling av seminariets medlemmar bjuden till professorns hem. Det var min första vetenskapliga ut-221

märkelse och en lycka, som jag levde på en lång tid framåt.

Småningom har jag förstått, att Schück betytt mera för utvecklingen av min vetenskapliga håg och inriktning än

någon annan akademisk lärare. Personligen har jag särskilt beundrat hans förmåga att förena idéhistorisk vidsyn och översikt med en högst levande och verklighetsnära uppfattning av personer och historiska situationer. Men det som slog an och tände var nog (ill sist personligheten själv, den bekymmerslösa andliga överlägsenheten, snabbheten och frejdigheten i hans intellekt och den äkta vetenskapliga entusiasmen.

Icke av läsning allenast lever studenten. Men jag gjorde det verkligen under mina första akademiska år. Jag hade knappast andra intressen än studierna. Jag läste ibland fjorton timmar om dygnet och kände mig ofta under en sådan arbetsdag glad, så att det sjöng inom mig.

Jag blir visserligen full av ohelig vrede, när jag hör den daltande pedagogiska modernismen påstå, att vår gamla skola icke tog minsta hänsyn till anlag och personlighet, att den var en didaktisk trätuggnings-maskin, som fostrade neuroser och förtroendebrott. Vettiga uppfostrare ha nog i alla tider inom förnuftiga gränser tagit hänsyn till olika lynnen och möjligheter, och om människan har man vetat en bel del, innan dagens psykologiska kvacksalvarvisdom och dess terminologi blev uppfunnen. Att frigörelsen från skolans tvång kan utlösa en arbetsglädje och en andlig effektivitet, som man förut inte drömde om, har jag emellertid själv erfarit. Men antagligen skulle jag aldrig ha fått dessa ojämförliga första Uppsalaår, om jag inte förut fått gå igenom skolans nyttiga, fast obekväma tuktan.

Så levde jag i min ensamma värld. Förströelser och kamratliv lockade mig sällan från arbetet. En gång222

hittade jag i min brevlåda en inbjudan från Kristliga Studentförbundet. Jag infann mig i möteslokalen en trappa upp i Värmlands nations hus och fann en ansenlig hop ungdom samlad. Studentskor, som voro glada och hemtrevliga fast mindre sköna än de litteraturhistoriska gracerna, serverade té och smörgåsar med ansjovis och äggskivor. Professor Stave talade över ämnet »Fri och dock bunden». Hans sjungande dalmål och det karakteristiska breda masansiktet med dragen skarpa som träskulptur fängslade mig starkt, mera än talet, som den gången också tycktes mig ha smak av träskulptur och förmodligen gick över min horisont. Jag kände ingen och ingen tilltalade mig. Men alla de andra tycktes vara bekanta och såta vänner. Förhandlingarna rörde sig mest om den gångna sommarens studentmöten och deras glada och uppbyggliga minnen, i vilka jag inte hade minsta andel. Jag kände mig helt utomstående och utan bröllopskläder och fattade det ödesdigra beslutet att ej göra om besöket. Så gick det tyvärr så, att jag levde i Uppsala som teolog under Studentförbundets stora tid och stannade utanför. Ich war in Rom und habe den Pabst nicht gesehen!

Det dåtida Uppsalas stora händelser upplevde jag, men jag såg dem från recentiorns horisont och visste föga hur de bedömdes av mogna och ledande studenter. Jag hörde Theodor Odhner som studentkårens ordförande fira en Gustav Adolfsdag med ett tal, som gick helt på sidan om det heroiska och nationella och i stället krävde »verklig, oinskränkt religionsfrihet» i Gustav Adolfs land. Det väckte en del uppståndelse. Den åttio-årige professor Norrby frågade i en insändare, om talaren verkligen skulle vilja se guden Jaggernauts vagn rulla fram på Uppsalas gator över krossade adoranter. En tid efteråt uppfördes ett spex på Östgöta nation. Handlingen var delvis förlagd till ett hinduistiskt tempel223

i Uppsala, där åtskilliga nationspampar som asketer och självplågare fingo göra bot för sina synder. Torsten Fogelqvist fanns också bland fakirerna och fick, sig till straff, läsa sina egna dikter och litteraturrecensioner. Spexets höjdpunkt var det ögonblick, då guden Jagger-nauts vagn dundrade in på scenen dragen av Cyklopen, ett original, enögd och trasig, som man ofta såg i gathörnen omgiven av en ring flinande studenter.

Som recentior stod jag naturligtvis helt utanför alla invigda, tongivande och ledande kretsar. Uppsalas stora personligheter såg och bedömde jag som den stora massan endast utifrån. Jag såg domprosten Torén med en nittioårings pergamentsansikte vackla in i domkyrkan vid sin sköterskas arm. Han var ett levande stycke akademisk och litterär succession: konfirmerad av Franzén, promoverad av Geijer och prästvigd av Wallin. Jag har sett honom men icke mer. Som många andra satt jag troget i lärosal VIII, när Harald Hjärne föreläste för prinsen — sedan kronprins Gustaf Adolf — om Allmän historia efter italienska kriget 1859. Han kom vanligen något sent, varm och andfådd och började oföränderligt sitt tal med orden: Ers Kungl. Höghet, mina herrar! ehuru auditoriet till minst hälften bestod av damer, som kommit för att titta på prinsen. Men sedan ban väl hunnit in i

sitt ämne, glömde åtminstone jag totalt både prinsen och hans kvinnliga uppvaktning.

En personlighet började tidigt framför andra spela in i mitt liv. Det var som jag anat vad han skulle betyda för mitt kommande öde. Jag hörde Nathan Söderblom första gången, då han en Allhelgonadag predikade i Trefaldighetskyrkan. »Det sitter någon därhemma och syr. Stygn efter stygn, i trogen avbildning av mönstret framför på bordet. När arbetet blir färdigt, är det mycket vackert och prydligt men alldeles likt mönstret. Det är inte så ett helgon blir till.» Så ungefär började ban.224

Det var första gången jag hörde hans stämma. Ännu efter några och trettio år kan jag höra dess sonora klang och känna den häpnad, spänning och väckelse jag förnam i mitt unga sinne vid detta oväntade och okonventionella sätt att inleda en predikan.

Det fanns i det gamla Uppsala en teolog, styv i att lära ut alla predikokonstens regler, konstgrepp och finesser, men, antagligen på grund av för långt driven yrkesskicklighet, något torr och träaktig, då han själv kom i predikstolen. Söderblom yttrade vid något tillfälle om honom, att han skar till en predikan som en skomakare ett par stövlar. Själv hade ban en annan metod. Han broderade aldrig efter mönster och skar aldrig efter schabloner. I tal och handling, i stil ocli framträdande var han sig själv, en överraskningarnas man, improvisatör och konstnärlig nyskapare. För oss unga var han en fanfar, en ny låga. Så långt motsvarade han i varje fall sin egen, högst personliga helgonbeskrivning: ban följde intet mönster, ingen typ, ingen skola. Han var ingen professor lik andra i den högvördiga fakulteten, ingen teolog av det aktningsvärda slag, varav tretton går på ett dussin. En mäster Olov var han, där han vandrade i sin sidbrättade hatt på den akademiska småstadens gator.

Min första närmare bekantskap med den beundrade akademiske läraren för annars tillbaka till bänkarna i lärosal V, i vilkas spröda målning redan generationer av studenter hade övat pennspetsar och knivar, under det de tankfullt lyssnade till djupa visdomsord. Jag tror inte, att okynnesinskrifternas antal ökades under de tidiga morgontimmar, då Söderblom läste religionshistoria för ett ovanligt talrikt auditorium. På slaget en kvart över åtta sprang han med ett par elastiska steg upp i katedern, morgonfrisk som ett vårväder, och kastade sig med ett lika raskt grepp mitt i silt ämne.225

Hans framställning var i högsta grad åskådlig och livfull. Vid något tillfälle gällde det att förkara de invecklade släktskaps- och äktenskapsförhållandena mellan de australiska, efter djurarter uppkallade totemklaner-na: »De sex unga damerna på första bänken äro emukvinnor, som måste gifta sig med herrarna på tredje bänken, som äro känguruer. Deras avkomlingar finna vi på fjärde bänken, och de äro varken emu eller känguru utan falkar.» De unga emudamerna rodnade ljuvt, och varken känguruer eller falkar glömde någonsin den totemistiska giftermålsregeln. Det var en undervisning av annat slag än den som bestods då professorn i exegetik med benhård stränghet preciserade innehållet i Romarbrevet 4 verserna 7 b till och med 9 a eller då den gamle vänlige dogmatikern läste om själens tillvaro i mellantillståndet mellan döden och den yttersta domen, varom lärda herrar nog haft åtskilligt att säga men platt ingenting vetat.

Jag hoppas innerligt, att ingen nu föreställer sig att Söderbloms undervisning i allmänhet rörde sig om dylika besynnerligheter på religionshistoriens utmärker. Den berörde även i hög grad väsentliga ting och hade ofta allvarliga tonfall. Men jag har aldrig känt någon, som i sin fromhet varit så fri från fromleri, salvelse och allt slags konstlad känslosamhet som Söderblom. Det personliga bekännandet och vittnandet hölls tillbaka med nästan ängslig stränghet. Kom hans eget innersta någon gång till tals, skedde det med manligt allvar och sälta.

Men härmed har jag kommit längre än memoarerna sträcka sig. Det blev nämligen Söderblom, som i sinom tid, efter ett mellanspel ägnat mest åt sången och nationslivet, skulle föra mig ut ur mitt akademiska recen-tiorsstadium. Men det är en annan historia, som icke skall berättas här.

15 — XIX. Mitt Uppsala

av

Ture Nerman ❖

UNDERLIGT VAD TID kan te sej oväsentlig. Jag kan, bara jag blundar, när som helst känna mej i Uppsala 1903—1908. Jag går Västra Ågatan fram utmed Fyris på hemväg till mitt studentrum i Olympens översta våning. Jag vandrar med min vaxduksbok under armen förbi domkyrkan opp till universitetet för att lyssna till professor Schiicks föreläsning om medeltidsfransk lai-diktning eller höra professor Noreen reda ut vokalhar-monien i fornsvenskan. Jag arbetar med grötportionen i Ambrosia III. Jag sitter på Östgöta nation och spelar bräde med Walle Sterner eller Kolingen eller Lill-Cars eller någon annan mindre upptagen representant för »härrar öschötar» från den tiden. Jag kan känna det nästan som då. Allt är så märkvärdigt nära. Helst om jag tar fram det gamla nationsalbumet med kamratporträtterna eller de gamla universitetskatalogerna eller än hellre mina gamla dagböcker — jag skrev dagbok nästan var dag under mina fem år i Uppsala.

Allt är så nära. Och ändå är det i år 35 år sedan jag kom till Uppsala, 30 år sedan jag lämnade det och227

25 år sedan jag i min studentroman Olympen redovisade den allmänna behållningen. Det betyder, att man inte längre är så alldeles ung. Och vid en sådan ålder drar man sej gärna till minnes det gamla, har en naturlig lust att leva om det i tankarna och fästa det på papperet för att bevara det åt en möjligen intresserad eftervärd.

Här måste jag dock bli helt kort. Jag hoppas få återkomma med utförligare arbete och hänvisar f. ö. och t. v. till Olympen och några dikter i ämnet.

Gamla studenter ser i allmänhet tillbaka på sin studenttid som något alldeles enastående i livet, som ett förlorat paradis, som höjdpunkten biologiskt och ideellt. De har fått sina poster i samhället, har stelnat till och grånat i konvenans och synpunkter. De är trista. Livet blev trots yttre välgång inget särdeles, tog egentligen slut med studentårens Uppsala — eller motsvarande tummelplats för kroppens och själens överdåd. Så har jag aldrig känt det. Jag är alltjämt obefordrad, fortsätter studierna varje dag, hoppas inte få någon fast position förrän i jorden. Jag kan därför heller inte se min studenttid som något så märkvärdigt. Det märkvärdiga, det stora bärande i livet kom sedan.

Det jorde väl sitt till, att jag kom för ung och omogen till Uppsala, nyss fyllda 17 år, bara barnet. Tog knappast studierna på allvar. Min far hade tillfälle att låta mej studera utan skuld. Jag behövde därför inte forcera och kunde läsa vad jag ville. Följden blev utflykter åt flera håll: nordiska språk som huvudämne, litteraturhistoria, arkeologi, filosofierna, engelska, statskunskap. I fil. kand.-examen gick nordiska språk och arkeologi bra men tilläggsämnet statskunskap uselt, och jag kan tacka gamle »Boëthens» vänlighet för det AB jag behövde för att kunna sluta min Uppsalavistelse228

med en examen. Jag läste hans ämne en termin, en timme om dagen. Var kär resten av arbetsdagen.

Filosofierna — teoretisk och praktisk hade jag nästan hunnit bli färdig i, då jag ledsnade — jag orkade över Kant, men vid Boström var jag belåten och avbröt helt enkelt det höga umgänget. I litteraturhistoria tappade jag humöret, då jag sprack i en förberedande tentamen för professor Schück på del I av hans svenska litteraturhistoria. Jag tror det var heliga Birgittas själsansträngningar jag gick bet på. Jag var både okunnig och nervös — och inte gick det bättre för att jag till tentamenskamrat hade min landsman Tor Andræ, som kunde kursen perfekt — så blev han också både professor, biskop och en av de 18. Men jag, jag fick gå efter tre obesvarade frågor — och jag gick direkt ut på vårvägarna kring Uppsala den förmiddagen och sjöng vårsånger och föraktade vetenskapen. Jag var 18 år och ansvarslös.

Minnena av lärarkåren vore värda ett eget kapitel. Jag får nöja mej med några stänk. Det är egendomligt att tänka, vilka gamla härrar man kunde möta på gatorna i Uppsala för 35 år sedan. Härrar från 1820-talet. Ja, mitt första Uppsalaår levde ännu domprosten Cail Axel Torén, född 1813! Av de då ännu värkande mins jag med särskild glädje Henrik Schück, Adolf Noreen och Oscar Almgren. Schück beundrade jag som den ypperlige föreläsaren och forskaren ined blick för orientering och perspektiv. Han är en av pioniärerna. Hans litteraturhistoria gav för varje skede först den allmänna sociala och kulturella bakgrunden. Som föreläsare var han också oerhört underhållande, helst han gärna kostade på sej en satir eller ett vanvördigt skämt. Det gav näring åt rebellsinnet. Vördsamt tack! Noreen hade även humor, också rätt vanvördig, och gav näring229

till radikalism. Jag är honom särskilt tacksam för sunda impulser till nystavning och talspråkets naturliga verbformer. Noreens proseminarier var trevliga. Jag mins särskilt en del poänger från ventilationen av min uppsats Vad svenska folket svär vid. Min beundran för Noreen ökades ytterligare när jag en gång i badhuset

Förf. som nybakaci student.

vid Slottskällan såg den lilla skomakarkroppen med en elegant studs från trampolinen kasta sej på huvet i bassängen. Oscar Almgren var och är en av de noblaste lärare, som har funnits, och jag gläds ännu i minnet av arkeologiska utgrävningar under hans ledning: vikingatidsgravar vid Bergsbrunna, stenåldersboplats i Åloppe och inte minst Säter vid Bråviken sommaren 1906, där jag året förut i skogen ovanför familjens sommarnöje hade letat fornfynd och vid första spadtag träffat på en stenåldersboplats! Arkeologien började blomstra i230

de åren! Det jorde kanske sitt till, att nuvarande kronprinsen 1902 hade börjat studera ämnet för Almgren. Och det är ju ett friskt studium med uteliv i naturen och spänning och upptäckarlycka.

Från kamratlivet i mitt Uppsala har jag givit åtskilliga intryck och minnen i romanen Olympen. Det gav både nöje och besvikelse. Jag blev organiserad absolutist 1905, i SSUH, hade alltid varit nykterist i praktiken men deltog ibland platoniskt i nationsfesterna och iakttog den s. k. studentglädjen vid glaset. Något särdeles var den inte. Men man ska se allt. Jag har varit med och burit hem fulla kamrater. Sådant ger också intryck. Själv höll jag i Uppsala ihop med tre studentkamrater från Norrköping: numera professor Sixten Bock, rektor Martin Gustavi och kyrkoherde Fritz Hoppe, idel fina, hyggliga pojkar. Vi bildade en kvartett redan i Norrköping, och vi bröt tidigt vår studentgask på Strömsholmen 1903 och gick i den strålande majnatten ut på en långvandring i stadens promenader i sällskap med vår beundrade lärare i svenska Johan Bergman. I Uppsala höll kvartetten alltjämt ihop, skrev vers, diskuterade något och sjöng lite gemensamt. D. v. s. kvartetten hade bara en röst: Hoppes.

Jag mins också en annan kamratgrupp, av politisk karaktär. För att satirisera det traditionella kungafiran-det bildades — jag tror på mitt initiativ — Föreningen för firandet av av historien bortglömda konungars och drottningars minne. Vi ömmade för Erik Läspe och Halte och den sortens majestäter. Första sammanträdet hölls på Kristian-dagen och liögtidlighöll på vers och prosa minnet av Kristian Tyrann. Medlemmar i vårt särdeles götiskt yverborna samfund var bl. a. Bengt E. Nyström (föreningsnamn Bengt Lagman), Yngve Hugo (Yngve Frej) och min bror Birger (Birger Jarl).231

Men mer än det studentikosa kamratlivet betydde för mej i Uppsala tidens diktning ocli att jag där först kom i beröring med de stora folkrörelserna. På så vis blev Uppsala bara den första inledningen till det väsentliga i livet. Någon direkt matnytta av studierna fick jag ju aldrig. Studierna utan skuld blev som sagt utan platspåföljd. Jag fick bli fri skriftställare.

Det egentliga livsinnehållet gav mej alltså under Uppsalatiden den litterära lektyren och folkrörelserna. Lektyren — det var främst Gustaf Fröding med sina morgondrömmar, sin förfinade solliedendom, sin jupa mänsklighet, Ellen Key med sin varma livstro, Guyau med sin Framtidens irreligion, Karl-Erik Forsslund med sin hemdiktning och sina fria vers och visor, K. G. Ossian-Nilsson med sin rebellyrik. Nietzsche dyrkade jag något halvår. Från individualismen räddades jag av folkrörelserna.

Nykterhetsrörelsen kom som något självklart för den som aldrig i sitt liv hade eller senare har använt spirituösa och saknar varje behov därav. I skolan i Norrköping bildades en avdelning av SSUH. Då var jag snarast satiriskt inställd, därför att jag däri vädrade något frireligiöst asketiskt. Jag var inte hätsk mot religionens brodermoral men så mycket mer emot dess syn på livet som något syndigt. Mitt patos var från första början — tack vare friska, goda, hederliga föräldrar och ett särdeles gott hem utan någon förställning eller onatur — just det naturliga och ärliga, mitt förakt gällde förkonstling av alla slag. Jag vädrade i SSUH i skolan någon asketism, något »läseri». Men i Uppsala fann jag snart, att jag hade tagit fel, att jag i SSUH hade den rätta friska ungdomen, och så gick jag med 1905 och därifrån in i IOGT, som jag alltjämt tillhör.

Till arbetarrörelsen kom jag redan i Uppsala genom232

ryska revolutionen, trötthet på Verdandi-liberalisinen och främst beundran för arbetarpartiets, allra främst dess

ungdomsrörelses, kamp för frihet ocli kultur. Det var ju också folkrörelsernas friska brusande ungdomstid. Jag gick in i Norrköpings Socialdemokratiska Ungdomsklubb en sommarkväll 1906 — f. ö. samma kväll som min skolkamrat Yngve Hugo gick in i klubben. I Uppsala jorde jag just inte annat för min socialism än demonstrerade, en 1 maj gick jag till många goda borgares vrede i spetsen för ungdomsklubben med ett anti-militariststandar och i studentmössa. Nu håller jag mer på arbete än skyltning. Men allt har sin lid, och det tillhör ungdomen att begå överdåd. Leve ungdomen!

En av mina politiska vänner från Uppsala var min bordsgranne på Ambrosia, numera advokaten Hugo Lindberg. Vi var inte partivänner — han var Svärges förste ungsocialistiske student och jag ungdemokrat, så vi gruffade en hel del. Men till sist har vi blivit sams.

Min sorti från Uppsala blev starkt politisk. Omedelbart efter min fil. kand.-examen i december 1908 blev jag fast för ett antimilitaristiskt flygblad: Tolstojs Tänk först — handla sedan! Det hade fällts i Stockholm ocli renderat sin ansvaring Birger Svahn ett belt års tukthus + ett års vanfrejd. Jag innehade hundratals av de små farliga, redan dömda lapparna och spred dem — jag kan bekänna det nu efteråt, då brotten är preskriberade — i massor i böndernas hölass på Distingsmarknaden och på andra håll. En dag fick alla Uppsala studentnationers kuratorer motta var sitt ex. av det förbjudna papperet -—- jag säger inte vem som var avsändaren. Så någon kväll efter min examen promenerade min bror Birger och jag på Drottninggatan. Jag liade ett 70-tal ex. av flygbladet i min ficka ocli lade av rent okynne ett på ett fönsterbleck på Göteborgs nations hus. Så gick brö-233

derna på bio i hörnet emot Stockholms nation. Birger hade varnat mej och sett sej om flera gånger, men så glömde vi det hela — tills på återvägen från bion en detektiv och en annan man mötte och anmodade min bror att följa med till polisen. Den andre mannen, en strejkbrytare, hade sett Birger vända sej om, skyndat fram, tagit flygbladet och gått till polisen och anmält. Jag följde frivilligt med, ville ha rabalder. På vägen kastade jag bunten med de återstående flygbladen i en port — men återsåg dem senare hos polisen — man var väl skuggad! Innan vi anhölls hade vi mött Thorbjörn Engström alias Kolingen, Albert Engströms bror, också östgöte. Han var lite upprymd, trodde polisen ville ta lionom och had oss för all del klara honom. Följde med in och härjade, sedan han upptäckt, att det inte gällde honom, väldeliga inne i polislokalerna, gycklade med bokhyllornas protokollskapslar: »Så fin litteratur! 10 band Selma Lagerlöf! 15 band Strindberg!» o. s. v.

Vi vart inte kvarhållna, fast jag erkände mitt brott, utan fick gå hem till Olympen —- med en detektiv några steg efter. Jag bad honom stiga fram och sällskapa med oss, och vi pratade socialism och han tyckte att hela det där åtalet mot Tänk först — handla sedan! var ganska dumt.

Jag fick först 3 månaders straffarbete, i hovrätten nedsatt till 2. När hovrättsdomen hade fallit, gick jag, följd av Birger, Kolingen och Hugo Lindberg till fängelset i Uppsala försedd med tandborste och dagbok och anmälde mej till inträde. Men de ville inte ha mej. Överklagningstiden var inte ute. Eftersom en röst i hovrätten hade velat fria mej belt och sommaren nu tillstundade, då det inte vore roligt att sitta inne, så överklagade jag och fick i högsta domstolen sänkt till 300 kr. böter. Som min far klarade.234

Det var min sorti från Uppsala. Bland kamraterna i därvarande socialdemokratiska ungdomsrörelse mins jag främst och alltid målaren Ragnar G. Ohlsson, en fattig ung idealist av renaste vatten. Vi gick där i våra stora halsdukar och hattar och fladdrande hår på gatorna och diskuterade storpolitiken och folkbildningsarbetet och mänsklighetens lycka. Vi satt på kanonerna oppe vid Slottet och sjöng Ungdomsmarschen. Han är död nu för länge sedan, den gode kamrat Ragnar, men jag slutar denna min Uppsalaskiss med att i andanom trycka hans hand i minnet av de stunderna. Ännu sveper kring mej ungdomstidens härliga rebelliska fläkt när jag nu — alltjämt lika rebellisk men lugnare i åthävorna — gnolar vår ungdoms eldande marsch:

Där i sol vi gå fram och där vi storma fram i strid, för den ärliges id skall gry en ljusare tid. Vi gå fram som en vår då alla bojor brista loss. vi ha sol, vi ha sång, vi ha segertro med oss! Tre tentamina

av

Adolf Kloo

I.

Naturligtvis var det en galen ordning

jag följde i teol. kand. Visserligen hade jag »varit uppe» i »vetus». Men sen grep jag mig an med dogmatiken och »gick upp» för domprosten Berggren. Ämnet låg kanske för mig, och en hel del hade jag inom-hords från skoltiden, så det gick bra, och jag återvände 1'rån tentamen med ett »cum insigniore». Men nu hade jag hela raden övriga ämnen kvar, och de krävde ju sin tid. Skulle mitt dogmatikbetyg falla under tiden? Det vore ovälkommet. Framemot examen tog jag mitt parti. Med en tysk lunta om nådemedlen under armen vandrade jag upp till domprosten.

»Vore det måhända lämpligt, att jag kompletterade med detta arbete, så att mitt betyg står sig?»

»Nå, kandidaten, det brukar inte vara lyckligt att de sista veckorna före examen ta itu med ett större verk», utlät sig den gamle hedersmannen. »Men vill kandidaten läsa något, så gå igenom min lilla framställning av Olaus Petris grundtankar. Detta sade jag ock bröderna Fredén. De hade samma ärende nyss. Och så kommer ni hit alla tre om fjorton dar.»236

Svaret kom som en stor lättnad. Olaus Petris grundtankar var ett häfte på några tiotal sidor. Dem fick jag i mig i rappet. Konfererade så ett tag med Fredénarna och repeterade med frejdigt mod. Alla tre kunde vi nu grundtankarna »både framlänges och baklänges». Fullt okuggbara träffades vi på utsatt dag, och med stor samt möjligen även synbar segervisshet stegade vi upp till domprosten på Kungsgatan 12.

»Vad är det nu kandidaterna läst i förra tentamen?»

En kort redogörelse och en gillande nick till svar.

Och så begynte förhöret. Frågorna föreföllo främmande och envist speciella. Hängde de verkligen ihop med »Grundtankarna», som vi kunde till punkt och pricka! Vi hjälptes åt med svaren. Och ibland blev det nog »något på håll» till sist. Knivskarpa föllo frågorna, under det tentatorns ögon spelade livligt, vänligt och förväntansfullt. Och det blev allt omöjligare att svara. Fast nog hörde väl frågan på något mystiskt vis samman med vårt pensum — om ock genom en hel rad mellan-slutledningar. Vi sutto ganska förstummade, och trium-fatorsminen hade för länge sedan gått av oss. Betygen skulle nog också ryka all världens väg.

»Ja, nu sluta vi», förklarade domprosten efter en timme. Och vad skulle vi annat göra.

Gustaf Fredén, kamraten med barnasinnet, öppen och rättfram, reser sig.

»Detta var mycket ledsamt, domprosten. Vi trodde så säkert, att vi kunde allt i Grundtankarna. Och nu ha vi inget kunnat. Vi kan inte känna oss nöjda med en så dålig tentamen.»

»Nå, kandidaten», kom det ögonblickligen på domprostens karakteristiska manér; »nå, kandidaten, men jag är nöjd, mycket nöjd.»

Tydligen hade han njutit i fulla drag, under det237

han lekt med kandidaterna som katten med de små mössen.

När vi äntligen befunno oss nere på gatan, måste vi se på varandra, länge och stumt. Sen bröt det fram, våldsamt och förlösande, ett skratt, som kanske inte anstod teologer. Men med betyget var det ingen fara. Det står sig än.

II.

»Novum» hade jag tagit grundligt. Åtskilliga terminers föreläsningar och seminarieövningar och en rätt bra kurs. Jag skulle ha högsta betyget för professor Kolmodin — det var då visst och sant. Hårresande skildringar hade jag hört om hans tentamina. De kunde hållas under en järnvägsresa i södra Sverige eller på en båtfärd i Norrland en sommarljus natt. Och tre timmar minst.

En varm sommardag satt jag nu i professorns kammare i Uppsala-Näs prästgård. Grekisk text lästes. Långa stycken översattes. För innehållet i evangelier och epistlar redogjordes. Professorns frågor kommo korta, vasst

distinkta. Och jag suggererades att svara på samma sätt.

»Men så kvavt det är i dag! Man blir tung i kroppen. Känner inte kandidaten det ock?»

»Jo, visst.»

Men kandidaten satt vid ett öppet fönster och hade det nog åtskilligt bättre än tentatorn. Vi hade nu kommit in på isagogiken. Professorn steg upp från stolen och lade sig raklång på soffan.

»Kandidaten kan redogöra för Johannes Apokalyp-tikern-hypotesen.»

Jag tog itu med utredningen av det vidlyftiga problemet.238

Hur blevo den energiske mannens andetag så lugna och regelbundna där på soffan? Var det min enformiga redogörare-ton, som verkade sövande? Jag fortsatte emellertid — kanske ordrikare nu, än nöden det krävde. Till sist måste jag ju sluta. Det blev skrämmande tyst, och jag sitter ängslig för upplösningen. Onödigt. Professorn rör på sig en smula, sträcker ut handen och frågorna komma, nästan lika bestämda som nyss. Vi äro räddade.

»Men nu kan kandidaten också redogöra för Johannes Apokalyptikern-hypotesen.»

Jag hajar till, men söker låtsas om intet. Så begynner jag min ramsa på nytt. Då minns professorn och kastar sig över på annat ämne.

»Det är riktigt otäckt kvavt», säger han om en stund. »Skulle vi inte ta oss ett bad för att friska upp vår tillvaro? Sjön ha vi härnere. Kandidaten har ju cykel. Jag har också en gammal skrallig en. Vi ger oss iväg.»

En åkerväg ledde ner till sjön. Två eller tre grindar borde öppnas, det såg jag. Artigt och skyndsamt till verket alltså, så att professorn funne vägen klar och ej behövde stiga av. Jag öppnar redan den andra grinden. Professorn är just vid den första. Hade jag ställt denna så löst öppen, eller var det ett av dessa vindkast, som i en tryckande luft förebåda åskvädret? Alltnog, grinden slår igen, träffar professorns »skralldon» och förpassar både cykel och ryttare till diket. Jag ilar tillhaka.

»Bry sig inte om mig, kandidaten, nu är jag ju uppe igen med alla lemmar i behåll. Och velocipeden går det heller ingen nöd på.»

Så badade vi då, och det var verkligen skönt. Efter återkomsten till professorns rum —• ty så länge dröjde det i alla fall — fortsatte förhöret och utan missöden,239

tills gonggongen förkunnade, att middagen stod på bordet

»Nu», tänkte jag, »är tentamen säkert över, så att jag får återvända till min studentkupa med ett bra betyg på fickan.»

Jag betänkte inte, att de tre timmarna ännu icke fyllts med frågor och svar.

»Vi gå väl in och få oss en bit mat då, om kandidaten håller till godo, så få vi fortsätta sedan.»

Inte minns jag, vad vi fick till middag eller hur maten smakade. Men jag kommer ihåg, att när jag slutligen på min cykel nalkades Uppsala, bröt ovädret löst. Regnet bara öste ner, som om himmelens fönster öppnats. Ruskig och genomvåt, men glad åt den kanske ej fullt regelrätta tentamen trädde jag in i min lya.

iii.

Det var ett par dagar före jul. Klockan var 11 på förmiddagen, och jag ringde på dörren till Staby prästgård. i lär residerade professor Söderblom, och han hade lovat mig tentamen på detta klockslag. En tjänsteande öppnar och betraktar med frågande förvåning kandidaten.

»Jag kommer till tentamen, som professorn utsatt till kl. 11 nu.»

»Det måtte vara fel. Professorn har inte nämnt något om sådant besök. Själv gick han in till staden i morse, och jag vet inte, när han kommer åter. Det är nog misstag, kandidaten.»

»Får jag sitta och vänta en stund. Professorn kommer säkert snart, då ban ju lovat mig tentamen.»

Flickan rådgör med någon inne i huset.

»Kandidaten kan ju stiga in då, men ingen här vet något om tentamen.»240

En timme satt jag där, men ingen tentator kom. Det begynte kännas otrevligt. På eftermiddagen måste jag resa hem till Västergötland, där jag skulle predika julottan och mera till. Det skulle ju rakt inte kunna ske med samma frimodighet, om jag hade tentamen ogjord.

Inkommen till staden igen sökte jag telefonledes komma den rörlige professorn på spåren. Uppe på universitetet hade vaktmästaren för ett par timmar sedan sett hans flygande skört i vestibulen, men nu var han spårlöst försvunnen. Jag gav upp och började packa mina don för hemresan.

Se så, nu var det färdigt! Tänk, om jag skulle ringa ut till Staby en gång till! Sagt och gjort. En flåsande stämma svarar. Det är professorns.

»Så förargligt, kandidaten, alt jag skulle gå och glömma av vår tentamen. Det är inköp av julgran ocli julklappar och tusen bestyr, som lagt beslag på tankarna, så att jag förgätit vår överenskommelse. Säg, när måste kandidaten resa?»

»Kl. 5,30 i eftermiddag.»

»Utmärkt, kom då ögonblickligen, så klarar vi tentamen!»

Detta lät jag inte säga mig två gånger. Snart står jag vid Staby prästgårdsdörr igen. Där ligger granen och därinnanför de många paketen. Och en smula svettig möter professorn själv i dörren.

»Förlåt mig, kandidaten! Stig in, så börja vi!»

Han började för resten, innan vi kommit in och jag blivit placerad i soffhörnet. Frågorna kommo raskt. De voro ock lätta att besvara. Så följde en mera omfattande :

»Vilken betydelse hade Sankara i den indiska religionen?»

Söderblom hade visserligen föreläst härom någon241

gång, mon jag hade — skam till sägandes — inte just fördjupat mig i problemet. Emellertid försökte jag en utredning på en kvart eller så. Återigen kastades några frågor hit och dit, så reste sig profesorn.

»Ja, nu är vi färdiga med tentamen i alla fall. Res nu glad hem och tala Guds ord i den gamla västgötabygden. Och en god jul!»

Det vore synd att säga, att jag var glad. Jag hade ju inte fått visa, vad jag egentligen kunde. Ett litet a hade jag nog bespetsat mig på; det bär kunde väl inte inbringa mer än Ba. Men det var just ingen tid att sitta längre heller. Eljest kanske jag bett att få fortsätta. Nu fick det väl gå som det kunde.

Året därpå kom betyget. Det var stort A. Jag trodde det var fel. Uppsökte professorn och sade honom det.

»Nej, nej», protesterade han, »betyget är det inget fel på. Jag gav det med berått mod. För jag hörde ju på den korta stunden, att kandidaten smält och tillägnat sig det lästa.»

Bugningar och tacksägelser. Men dem tog Söderblom ingen notis om. Hans rörliga ingenium var redan upptaget av andra och viktigare ting.

nv

Manfred Björkquist

VARJE GAMMAL STUDENT har sitt Uppsala. Det väsentliga som där skedde kan vara knutet till universitetet eller biblioteket, till nationen eller matlaget, till studentrummet med arbetsbordet och bokhyllan, till de få nära

vännerna. Jag har rika minnen från alla dessa miljöer, men det bästa i Uppsala är för mig knutet till domkyrkan. Den blev med åren ett budskap så svindlande stort, att det fyllt hela mitt liv med spänningen i ett aldrig fullbordat uppdrag.

Vackrast var hon i den mörknande skymningen eller då de smalnande spirorna sträckte sig ända upp i den svartblå natthimlen. Det var som om hela mitt folks längtan bodde i dessa spiror, som om Sveriges själ bodde i denna helgedom. Och då man gick under de ljusa valven var det som en vandring under knäppta händer, under valv av eviga böner. Den synen har hjälpt mig att tro på djupet i mitt folk, då de yttre sinnena mest påmint mig om den ytlighet och larvighet, som ofta får bära falskt vittnesbörd om Sverige. Det finns ett dolt Sverige, en gömd gudslängtan, som i sin tid åter skall243

bryta igenom och skölja bort allt själarnas krafs och lufta ut alla dagens små sensationer.

Men fylligast och klarast talade domkyrkan en högmässa. På predikstolen stod någon av de förkunnare, som i början av seklet nådde fram till svensk akademisk ungdom, och det väldiga rummet var fyllt av en församling, som på nytt börjat tro och hoppas. Ja, hoppet lyste på nytt över den svenska kyrkoförsamlingen. Längtan började få sitt svar. Gud var icke död, hans historia med Sverige var icke avslutad. Gud fyllde åter framtiden med löften.

Nära domkyrkan låg Värmlands nation. Där kände sig icke blott värmlänningen hemma. Där hade Uppsala kristliga studentförbund sitt hem. I K. F. U. M:s lilla förmak mötte jag först studentförbundet på en recen-tiorsafton. Det var professor Danell, som då talade över ämnet: ensam och dock icke ensam — ord, som nådde fram till en ung student, som stod på tröskeln till ett nytt och ovisst skede i livet.

Det lilla förmaket blev snart för litet. Studentförbundet växte och man flyttade till Värmlands nations stora sal.

Jag minns särskilt tre kvällar däruppe.

Den första gången talade docenten Einar Billing. Det var ej ofta man fick höra honom på förbundet, men kamrater bland teologerna visste att berätta om hans märkliga föreläsningar. Det var åter recentiorsafton. »För den uppriktige låter Gud det lyckas.» Det ordet blev från denna afton för mången student hoppets hug-svalande ord under de värsta tvivelsåren. Uppsala skall väl alltid bli en stad, där tvivel och tro kämpa. Det hör244

på visst sätt till dess kallelse. Men stundom växer våndan till fruktansvärda kriser, där den unga människan går övergiven under en svartnad himmel. Tiden närmast efter sekelskiftet var en tid med svåra teoretiska problem. Den nya synen på bibeln liksom den historiska synen på trosläran överhuvud beredde stora svårigheter, innan vinsten fick bärgas. Utvecklingslärans konsekvenser tedde sig mer förödande för moral och religion, och den Hæckelska monismen var mångenstädes i studentvärlden en makt. Man hade en känsla av att sekulariseringen var något av en ödesdiger nödvändighet och att det vore lönlöst att söka »vända strömmen». Naturlagar och natursammanhang, sådana de tolkats av just den tidens vetenskap, tedde sig åtminstone för ungdomen såsom något mycket mer slutgiltigt än för ett släkte, som fått lära sig det relativa sanningsvärdet också i de säkraste naturvetenskapliga dogmerna. Den Hägerströmska filosofien började oroa en och annan.

Men i själva tvivlet fanns i denna tid dock mycket av livets spänning. Det fanns en friskare tro, mitt i all ovisshet, på sanningen själv, var den nu kunde finnas. Det lönade sig att kämpa. Det lönade sig att vara uppriktig. Det fanns stundom en brännande tro mitt i för-nekelsen. Denna bottenkänsla i Uppsalaupplevelsen fick denna minnesrika studentafton sin djupt religiösa och personliga begrundning. Det var ett profetord just till den tidens kämpande kristna studenter.

Ty vem kunde sedan en klar vinterkväll se upp mot himlen utan att söka upp polstjärnan -— den trygga mittpunkten. Och vem kunde se denna stilla stjärna utan att minnas bilden av magnetnålen, symbolen för det hemlighetsfulla sambandet mellan det uppriktiga samvetet och Gud själv — sanningens Gud. Finns upprik-245

tigheten, så finns en riktning given. I själva uppriktigheten hor en dragning åt rätt håll. Gud är sanningens Gud. Intet ärligt sanningssökande kan föra bort från honom, och han behöver heller ingen lögn till sitt försvar. Det var en oändlig befrielse att få stanna inför dessa enkla tankar. Sanningen ligger inom Gud, och sinnet för sanningen

är en sida av det barnasinne, som hör Guds rike till.

* *

*

Jag har kanske aldrig sett Sverige så omflutet av himmelsk klarhet som den andra aftonen. Det var Einar Billing, nu vorden professor, som talade även denna gång —: om kyrkan. Många detaljer ha bleknat, men jag minnes, att talaren tänkte sig någon enkel from människa svara på frågan: vad är kyrkan? Och svara genom att något förvånad över en så besynnerlig fråga peka på den vita sockenkyrkan. Man log en students leende åt enfalden, men leendet drog sig alltmer inåt — ja, man log, men befriad, lycklig, nästan genom tårar, ty hjärtat blev alltmer fullt. Det gudomliga ordet, varigenom allt skapas, fick åter gestalt. Man skymtade dess mäktiga verk. Det fyllde med liv de gamla helgedomarna, böckerna, de heliga tiderna, de heliga symbolerna. Den levande Gudens spår kunde skönjas över allt på andelivets mark i Sverige. Den gudomliga noten var utkastad i folkvärlden, och även kring Sveriges folk hade det skimrande nätverket lagt sig.

Vem kunde efter denna afton se ett svenskt landskap utan att söka efter kyrkspiran, och vem kunde se kyrkspiran utan att på nytt glädjas över att Gud i människors skröpliga tempelbyggande själv höll på att bygga ett tempel — alltmer synligt för trons öga. För246

mig personligen betydde denna afton en bekräftelse på och en ny genomlysning av den kyrkosyn, som vuxit fram under praktiskt ungdomsarbete uppe i min norrländska hembygd.

För mången student blev nu folkkyrkan Guds svar på den uppriktiga människans sökande. Gud är icke en tanke bland tankar, en lag bland lagar, en sanning bland sanningar. Gud är en levande makt, som alltjämt verkar, skapar, strider, värmer, väcker, dömer, tröstar. Han utväljer sina redskap var han vill. Han handlar genom människor, som helt gett sig under hans hand och ledning. Helt fick han handla genom Sonen

— Han som bland alla Gudsord är Ordet.

* *

*

Den levande Guden kräver tjänst. Man lär känna Honom genom att lyssna och lyda.

En höstafton 1908 var det åter studentafton på Värmlands nation. Det var höst därute, men det blev vår i allas sinnen, då vi förnummo Guds kallelse. Livet fick mening, då Sveriges kyrka kallade oss till att bära ut det gamla evangeliet till det unga Sverige. Vi fingo en framtid i vårt eget folk. Ej blott vi själva — även vårt folk skulle in i Guds tjänst. Synen blev nästan smärtsamt stor. Men vi kände den ej blott som en syn utan som ett löfte. Därför bleknade den ej med ungdomsåren. Det blev för hundraden ett korståg, som räckt livet ut. En frikyrklig sparv i korstågsrörelsens tranedans

av

Gust. Mosesson

Nära 30-årig hade jag vid sidan av min predikoverksamhet som privatist tagit studentexamen för att bli — vad? En grupp missionsmän sutto kring hövdingen P. Waldenström uppe på Missionsförbundets expedition en sommardag 1907, och där sade W. till mig: »Nu, då du har tagit studentexamen, skall du komma hit och bli sekreterare för inre missionen.» — »Nej, nu vill jag till Uppsala.» — »Vad skall du i Uppsala och göra? Professorerna läser tyska böcker och föreläser efter dem, och du kan läsa tyska böcker själv.»

I denna samling var det inte lönt att säga något, men sedan P. W. gått in i sitt inre rum och stängt dörren efter sig, gick jag efter dit: »Nu gäller det allvarligt svar på en viktig fråga. Jag har tagit studentexamen inte för min skull utan för vårt arbetes, inte med tanke på vad som nu är utan med tanke på framtiden. Skall jag sluta nu eller gå till Uppsala? Vid 30 års ålder kunde jag vilja ha en uppgift ocli ett hem, men svara ärligt: Vad skall jag göra?» Tvekan var inte lång. Den gamle reste sig, gav mig en puff i axeln, så att jag hade kunnat fara i motsatt vägg, och

sade: »Naturligtvis ska du till Uppsala ...»

-248

Otaliga skildringar om hur det känns att vid 20 års ålder för första gången komma till Uppsala har jag läst med vemod; men med glädje och vemod i förening gjorde en senfödd student en sensommardag sitt inträde i ett Uppsalahem, där han hyrt ett rum. Husfadern i hemmet var min gode vän, predikant August Pettersson. Den 45-årige mannen var märkt av den perniciösa anämien, som hans läkare, professor Karl Petrén, fåfängt sökt häva med arsenikinjektioner. Dag för dag avtogo krafterna, och genom den sjunkande procenten av röda blodkroppar kunde man nästan beräkna tiden för döden.

Man säger, att arsenik klarar hjärnan. I vart fall förblev August Petterssons intellekt lika skarpt in i döden som det varit i livet. Han var en av den svenska frikyrkorörelsens märkligaste män, som debattör kanske den främste. Vid 35 års ålder kom han som predikant till Uppsala missionsförening, och sju år senare stod han som vänsterns kandidat vid valet till andra kammaren. Akademiska lärare och verkstadsarbetare stodo i kö i timtal för att rösta på honom, och trots att motkandidaten var den lysande Harald Hjärne, hade det fordrats blott ett tjog röster till för att P. skulle ha segrat. Inte grämde nederlaget honom så hårt, men att medlemmar av hans egen församling och dess styrelse skulle klistra sina affärsfönster fulla med affischer till motståndarens förmån och ej förstå vad det innebar, att universitetsstaden ville kora en enkel frikyrkopredikant, det smärtade honom. I stadens fullmäktigekår och vid de allmänna diskussionerna hördes hans distinkta stämma under andlös uppmärksamhet. En nykterhetsdebatt vart nästan riksbekant, och det var ej tu tal om att frikyrkomannen bar hem lagern.249

Under sin hälsas dagar hade Pettersson kring sin predikstol samlat ej bara affärsfolk, arbetare och studentstäderskor utan åtskilliga akademiska lärare och ett stort antal studenter. Genom oupphörliga studier hade han ökat sitt vetande. Nathan Söderblom sade i en stund av bitterhet, att han aldrig såg en av Upplands-

Predikant August Pettersson.

slättens präster komma in till en föreläsning, men frikyrkopredikanten Pettersson var där regelbundet.

Under många år hade en teolog legat vid lärosätet, och vid min ankomst dit hade mannen kommit ner i andligt mörker, så att han måste sluta sin predikoverksamhet. Han var mig av vissa skäl kär, och jag ömmade för hans andliga väl. Han hade rätt ofta brukat höra pastor P. predika, och jag tänkte att möjligen ett250

samtal dem emellan skulle bli till nytta. Sedan en tid var P. så sjuk, att lian blott kunde mottaga de sina och mig, som ofta, ofta satt vid hans läger. Studenten rördes djupt av hälsningen att han var välkommen att en gång tala enskilt med P. Båda äro nu döda. ocli bara en antydan 0111 detta besök skall jag tillåta mig. Vi voro tre i rummet. Lika klart och distinkt som förr talade den döende mannen till sin kämpande medbröder och vittnade om vad som förbliver, när allt annat viker. Slutligen bad han honom böja sina knän för att P. skulle få bedja för honom. Själv måste jag lyfta den sjukes svaga hand ocli hjälpa honom att lägga den på den böjdes huvud.

Vi två friska män stannade i dörren till sjukrummet med blicken ännu en gång på den bleke förkunnaren. Sakta rörde han sin hand till vinkning, ocli i rummet ljöd hans klara men matta stämma: Den porten står öppen på den fjärran orten, och den vägen är klar, som drager till livet.

Inne i mitt rum stupade den lärde på min säng som av ett slag och stönade. Å, vad det är mycket som man inte lär sig i böcker.. .

Det vore osanning att säga, att jag som ensam frikyrkostudent hade det trevligt i Uppsala under korstågsrörelsens klang- och jubeldagar. Känslan av ensamhet ocli isolering bland de kristligt intresserade studenterna — något enda undantag noteras — var tung. Min uppfattning efter allt flitigt deltagande i Kristliga studentförbundet och efter otaliga samtal är, att det personligt andliga livet och den kristna gemenskapen hade torktider 1907—1910. Intresset för bibelstunder och bönemöten var ringa. Både Rudin och Kolmodin klagade ibland häröver. Syskonen Sandegren och några andra vårdade missionsintresset, men detta blomstrade251

ej. En förkunnare av rang var domkyrkopastor Kålländer, och hans åhörareskara var stor. Några årtionden

tidigare hade metodistpastor Åhgren dominerat det kristliga intresset i Uppsala — detta enligt B. Wadströms ord. Under mina år var Å. samma lysande förkunnare men utan märkbart inflytande i staden. Några kloka prästkandidater brukade gå till Johanneskyrkan för att lära sig, huru man skulle predika.

Kom blott kyrkotanken på tal, vart det liv i luckan, framför allt bland prästkandidaterna, men även åtskilliga andra kyrkligt intresserade studenter. På avstånd märktes J. A. Eklunds inflytande; på platsen Einar Bil-lings, Manfred Björkquists och Axel Luttemans. Det fanns andra, men dessa voro dominanter. Korstågsrörelsens motivering var lik en flertvinnad tråd. Kristlig nitälskan, traditionalism, nationalism, ungdomssvärmeri, esteticism. Kamratskap och suggestion ökade de troendes hop. Det agiterades väldeliga för att få så många som möjligt ut över landet för att göra Sveriges folk till ett Guds folk. Organet härför skulle den svenska kyrkan vara.

De deltagande taxerades till god del efter vad slags fakultet de tillhörde, och Björkquist sade, att en filosof var lika mycket värd som två teologer, en medicinare uppvägde tre och en jurist var nästan oskattbar som deltagare i korstågsrörelsen.

Nu efteråt kan jag tala om, att jag såsom mera van i talarestolen på anmodan bistod en och annan kamrat med råd och dåd och t. o. m. skrev ett par föredrag åt en ovan kamrat, som man fått med på listan. Annars var ju detta ganska betänkligt, ty jag ansågs av mina vänner knappast som rättrogen, och som jag inte precis ville sätta ljuset under ett mått, så vart det debatter, stundom heta nog.252

Mest intressant och mest radikal och eldande var odisputabelt Manfred Björkquist, och jag bevarar i ljusaste minne dessa ungdomsfejder. Det var omöjligt att kunna annat än tycka om denne ångermanlänning, som kunde tala sig varm och rörd om dopfunt och kyrkoport men än mer om kristendomens makt i folklivet.

Höstterminen 1909 kommo några kamrater ur frikyrkliga hem, som ställde sig på den ensammes sida. Men innan striden togs upp för bildande av en fri kristlig studentförening hade jag måst lämna det kära Uppsala. Missionsuppgifter på annan ort kallade 111ig.

Det såg ut som skulle den eldige Manfred Björkquist förtäras i ungdomens dagar. Ett par år efter mina Uppsalaår stod jag en junimorgon vid kanalbåtens tilläggsplats på Riddarholmen. Min unga hustru och jag skulle börja en bröllops- och missionsresa. Forna kamrater från lärosätet förde med rörande omsorg sin älskade vän ombord i hopp att sjöturen till Göteborg skulle göra honom gott. Mitt sinne var fyllt av sympati, då jag såg hans bleka drag. Men trots allt detta och att jag själv var på bröllopsfärd, vart jag riktigt förargad, då en av de ledsagande kamraterna kom till mig och förmanade mig: »Du ser ju, hur klen Manfred är. Nu skall du inte ge dig in i några dispyter med honom ...»

Det må vara honom förlåtet, ty han älskade mycket, och mitt fel att bli vred i hjärtat må väl anses preskriberat efter alla dessa år. Jag har inte talat om saken förrän nu, då jag på förekommen anledning skulle skvallra om hur det var att stå som ensam frikyrkoman bland ett par hundra hänförda korsfarare. Olof August Danielsson

o

Ur liv och brev av

Gunnar Rudberg

PROFESSORN I GREKISKA språket och litteraturen

Olof August Danielsson var nästan hela sitt verksamma liv Uppsala-bo — som student (1870), docent (1879), professor och arbetskraftig emeritus, ända till sin död år 1933. En kallelse till professor vid Göteborgs högskola 1890 kom ban ej att ta emot, ty utnämningen i Uppsala följde kort efter, 1891. Avbrott voro de många och stundom långa utlandsfärderna och de senare censorsresorna; annars var ban en sällsynt trogen uppsali-ensare, som ej ens försvann under sommaren med dess »frid som övergår allt förstånd» — enligt hans egna ord.

I Uppsala var ban både känd och icke känd: skådad på avstånd, men icke personligen bekant med de många. Det stod både respekt och undran kring den höga, smärta gestalten med det gula och tärda, sällsynt skarpa och

intelligenta ansiktet, som med åren blev allt vackrare — det sades stundom, att utseendet skulle passat för en kardinal —, den snabba, litet skygga och avvisande gången. Man visste, att ban var en ensam och ej så lättillgänglig man, att ban bodde så enkelt — länge i ett par vindsrum —, att han »åt ute» o. s. v. Han254

talade så gott som aldrig till en stor, blandad publik, höll väl aldrig ett »populärt» föredrag eller skrev någon »populär» skrift, visade sig ej heller gärna i större folksamlingar — om ej för att höra musik.

Han kom från ett enkelt hantverkarhem och var fattig — hade nästan hela livet igenom att kämpa med ekonomiska svårigheter och trånga villkor. Asket var ban dock icke, och ban steg på sin väg mot höjderna; så har ju ofta skett i Sverige, även före den politiska demokratiens seger, över hans yttre och över hans färd låg något av gammal släkt — han verkade »den siste av sin ätt». Urvalet går sin gång i det tysta, icke blott där man kan följa det steg för steg.

Hans lärdom och hans skarpsinne voro allmänt bekanta, präglande redan det yttre. Europa jävade ej omdömet från studenter och borgare i Uppsala. Studenterna på hans tid kände ock hans noggrannhet och stränghet. Han var en fruktad examinator — ej grinig eller hetsig, men noggrann — och rättvis; det visste man allmänt, och även detta antyddes av hans yttre. Även små examina togos grundligt; de större krävde ett långt förhör — tentamina på fyra timmar voro ej ovanliga. Inga viktiga områden lämnades oprövade; svåra detaljer kommo med — lika väl som i undervisning och författarskap.

Detta visste man om »Daniel» på gator och studentrum. Men det fanns ock annat, som ej alla visste och som hans elever märkte först på ett senare stadium, när strängheten ej mer skrämde — när den gått över till den både samvetsgranna och hjälpsamma noggrannheten, som tog upp stort och smått för att ej lämna någon i oklarhet. Då framträdde klarare hans fina, försynta och förnäma mänsklighet, som gjorde sig gällande i allt hans umgänge med människor. Han var255

icke blott den stränge intellektuelle granskaren, »det humanistiska samvetet», som det sagts; han var själv humanisten, för vilken intet mänskligt var främmande, och tillika den fine humoristen, som såg ljusglimtarna

Professor O. A. Danielsson.

även under livets mera prövande stunder och ej gärna ville höra andra klaga och ta sig själva högtidligt.

1 slutna sällskap, även efter ett tröttsamt seminarium, kunde Danielsson vara oförliknelig — kunnig, livlig, kritisk, välvillig på en gång — och alltid självironisk. En gång talade eleverna om de klassiska studiernas anseende, trots tillbakagången: de längre hunna hade i all-256

mänhet varit kuratorer i sina nationer. I), suckade stilla och sade: »Ja, visserligen, men det betyder inte mycket också jag har varit kurator.» Skryt borde vara bannlyst. Eljest kommo många toner och stämmor med: humor, ironisk betraktelse av vardagens vedermödor, samtal och utkastade ord om många länders och kulturers dikt och litteratur, träffande anmärkningar om de store, som 1). godkände — han godkände ej alla, som stodo i ropet, ej Ibsen och ej Nietzsche. »Postseminarierna» kunde bli verkliga fester. I mer ensamma stunder kunde han säga underbart fängslande och träffande ord om hellenska problem — om Pindaros, om Platon, om frågor som berördes i katedern med den största försiktighet och skygghet. Och när han sagt något av sina bästa ord, kom det gärna ett självironiskt: »Det här skall du inte alls tro på».

Den tunga lärdomen från föreläsningar och seminarier verkade på nära håll mer levande, friare, mindre ängslande. Man märkte, hur aktuell all hans lärdom var. Den behövde sällan hämtas fram ur tryckta källor. I dylika stunder verkade ban just som »humanistiskt samvete». Man förstod, vilket band han lade på sin vetenskapliga fantasi vid sin undervisning; hur livlig fantasien var — även i textkritiken, där han ex officio kunde bli för tung och lärd —, märkte man bäst, då han talade fritt och gav råd, allmänna eller enskilda, åt elever och yngre forskare. Det är gott att minnas både den omutliga sakligheten och den ljusa givmildheten, som med åren blev allt ljusare och gladare.

Också i detta avseende blev Danielsson allt vackrare.

*

Danielsson förde naturligtvis en vidsträckt vetenskaplig brevväxling, som väl till ej ringa del finns be-257

varad. Om lians personliga korrespondens känner jag föga. Jag vet, att han skrev till sina gamla, länge levande föräldrar nere i Östergötland och senare till syskonen, men av dessa brev torde intet vara bevarat. Med sina svenska vänner har han säkert växlat ej få brev — hans vänfasthet var välkänd och rörande. Vad som här bevarats, vet jag ej, även om jag sport ett och annat.

Till de egendomliga inslagen i mitt liv hör, alt jag i åtskilliga år kom att brevväxla ganska regelbundet med Danielsson. Det berodde ju mest på yttre omständigheter: jag hade under hans nio sista professorsår varit hans docent och befann mig under hans fjorton sista levnadsår utom landets gränser. Breven, till ett antal av ungefär sjuttio, äro skrivna under åren 1908—33, det sista omkring en och en halv månad före hans död i juli 1933; de flesta tillhöra mina Osloår, 1919—33. Det förefaller mig, som om D. varit intresserad av denna brevväxling; annars hade han väl ej fortsatt den så intensivt — även om ett visst medlidande med »utlänningen» spelat in.

Att jag nämner dessa brev bland mina främsta minnen från Uppsala, torde var och en förstå, som något kände Danielsson; personliga minnen av honom höra nog till det ofrånkomliga i livet. Breven i sin helhet ge ock en egenartat samlad bild av den bortgångne läraren och vännen. De äro just ej konventionella biljetter; tvärtom äro de sällsynt levande i sin litet gammaldags sirliga stilisering och sin ofta nästan konstnärligt sammanträngda form — sin befriande lakonism. Tilllika äro dessa brev ett slags kortfattad Uppsalakrönika under fjorton år — frånsett de få tidigare, mest från Italien. Naturligtvis beröra de främst det akademiska livet, vetenskapliga händelser, besök av utländska lärda o. s. v. — allt det, som kännetecknar det levande Upp-17 — XIX.258

sala. De korta omdömena i dessa sammanhang äro oftast spetsigt träffande och märkligt säkra. Ännu är det ju för tidigt att gå in på enskildheterna i dessa personliga dokument, där mycket gäller ännu levande personer och stundom kunde såra trots brevskrivarens kända försiktighet — dylikt vore mycket mot hans egen önskan. Men ett och annat drag av honom själv får liksom en bättre bevisning genom breven än genom de oskrivna minnena av honom, om än så objektivt återgivna. I några fall må ban själv få tala; i andra få dragen ur breven — ofta med stöd av återkommande ord och vändningar — formuleras indirekt av dessa raders författare. Jag samlar dragen under vissa närliggande huvudrubriker.

Naturligtvis behöver man ej tvivla på, att det är en lärd man, som skrivit breven. De syssla ofta med vetenskapliga frågor — mitt i alla svårigheter under efterkrigstiden (förbindelserna med Italien o. s. v.). Danielssons mångåriga och frejdade etruskiska arbete, dess mödosamma fortskridande och växlande detaljer, är med i så gott som varje brev. Sysslandet med andra problem var under dessa år mer sällsynt och har mindre stadigt satt spår i breven. Regelmässigt beröras mina egna skriftliga försök, då de sändes till honom, och härvid gå kritik och välvilja hand i hand. Mitt arbete med den lärde ocli universelle stoikern Poseidonios tyckte han ej riktigt om; denne var för mystiskt betonad, och han gav företrädet åt den äldre, mer rationalistiske Panaitios — just i de år då man ville lösa Poseidonios' gåta genom att i stället för honom sätta den lika gåtfulle Panaitios. — Mot »litteraturfilologi» i nyare mening hyste han stark misstro (»typ- och klichéforskning»), men förklarar sig samtidigt (jan. 1926) vara en »gammal kurre», som brukar ålderns rätt att avvisa, när han inte begriper.259

Många antika namn skymta, med eller utan egna ord om häraren: Plautus, Cicero, Vergilius, Pindaros, Platon. Platons hårdhet på ålderdomen finner han »kuslig» (ordet användes även om Tegnér) — han hann ej att »åldras med Platon» som Wilamowitz, Hjärne o. a. Skulle någon ha sympatierna före andra, vore det Pindaros, »Dirkes svan», den störste en grek kan undervisa om. Men den moderna, genialt obegripliga tolkningen av antiken älskade han ej, liksom ej pose och tillgjordhet i allmänhet. En av tjugutalets stora ljus på mitt område hade jag en gång refererat och kritiserat; 1). gladde sig att slippa läsa vederbörande, tv det skulle genera honom. — Vad man sände D., läste han alltid, även tidskriftshäften med blandat innehåll, och gav sina korta, träffande omdömen om det lästa.

En och annan resa skildras — till Italien, till München, men det talas ej mycket om dem; kanske voro de för

mödosamma på ålderdomen. I tidigare år, 1908 och 1912, voro bilderna från södern livliga och dramatiska — från Rom, från det lilla Grosseto o. s. v. Censorsresorna skymta, men de voro trots all noggrannhet en bisak. De sista åren talas det framför allt om resorna till syskonen i Östergötland.

Att klassiska bilder komma med, är lättbegripligt. Jag minns särskilt en: »etruskeriet» bedrives à la Sisy-phos, som rullar sitt eviga klippblock, eller snarare som Oknos, vilken i underjorden tvinnar sitt halmrep till föda för åsnan (okt. 1924). Den lärda stilen antydes ock genom de stundom utförliga parenteserna, som ej alltid voro just lärda; de kunna innehålla rättelser av överdrivna omdömen, små Italia-episoder o. s. v. De spela något av samma roll som parenteserna i litteraturen efter Aristoteles.

De många lärda besöken i Uppsala uppta en bety-2ßO

dande])Iats och framkalla omdömen om männen och talen, stundom ganska profetiska (så om Werner Jæger, i Kiel och Berlin, nu i Chicago). Ulrich v. Wilamowitz-Moellendorff, filologfursten, stod väl från början som tvp rätt långt från D., men blev alltmer föremål för hans beundran. Han kunde säga: »W. är som gammalt vin — han blir bättre och bättre». Eller: »Man skall inte gräla på ett geni, när Försynen ger oss ett». Han skrev, att han gör stilla avbön för vart förgripligt ord om W. Redan vid W:s första Sverige-besök 1912 hade D. hälsat honom i ett mästerligt tal med både ros och ris — den gamle fältväbeln, som tillåter sig vissa friheter mot generalissimus! I)et är svårt att liksom välja mellan W. och den store metodikern Hermann Diels, som besökte Sverige kort före sin död; Danielsson hör till dem, som anse Diels solidare, men geniet har ej blott sin tjusning, utan ock sitt värde. — Också Ed. Meyer, J. Wackernagel, W. Schubart, Emil Zilliacus o. a. nämnas på D:s egenartade ödmjukt-tacksamma sätt. Mer på avstånd skymta dansken J. L. Heiberg och ryss-amerikanaren M. Rostovtseff. — Lektor Julius af Sillen, D:s beundrade vän, får vid sin död 1924 ett lysande eftermäle — bl. a. om det gammalhellenskt »demoniska» i hans natur. Nils Nilén, D:s kamrat i yngre år och min lärare, är ofta med, under uppskattning ocli beklagande. —- Medarbetarna i »etruskeriet», Herbig och Sittig, nämnas med största uppskattning.

Som emeritus hade D. ej att göra med tillsättningar, utlåtanden, klagoskrifter etc. (»akademisk Nick Carter» enligt Harald Hjärne). Men han hade sin mening, ocli den kommer försiktigt fram i breven, helst när det gäller lärostolar i klassiska discipliner och språkvetenskap. Försiktighet och trofasthet mot vänner prägla hans ord.261

Denna trofasthet förtjänar väl ock ett ord, helst som den ofta kommer till tals i breven. En genom åren fortsatt brevväxling med en f. d. elev och docent må säga sitt. De gripande orden om den bortgångne ungdomsvännen ha redan nämnts. Omsorgen om sjuka vänner och kolleger tar sig ofta uttryck i breven. Mest och varmast talar han om överbibliotekarien Aksel Andersson — och sedan om sonen Harald Akselssons barn. Särskilt rörande är oron för den sjuke vännen inför en av D s senare resor. — Vemodiga bli orden vid Harald Hjärnes död januari 1922; »märkesmannen för min generation» kallar han honom, och ban talar om sin »glödande beundran» — alldeles på avstånd — i ungdomen. — Kollegernas kamp mot sjukdomen — Adolf Noreens, Per Perssons, Lennart Kjellbergs och framför allt den vida yngre Håkan Sjögrens — följer han med omsorg i enskildheter, även om orden låta intellektuellt kyliga — enligt de intellektuellas vanliga öde. — De regelbundna resorna var jul och sommar — även vid mera hotande födelsedagar — till det enkla hemmet i Östergötland, till föräldrar och senare till syskonen, tala sitt tydliga språk, också i breven.

Danielssons anspråkslöshet är en känd och omvittnad sak. Den var med i hans undervisning, där egna iakttagelser och tankar gärna skötos tillbaka för andras, resp. för vederläggning av andra. Exempel ur de dagliga samtalen ha nämnts i det föregående, och breven jäva ej iakttagelsen. Ett tack i ett förord var alltid liksom onödigt (1908). En jubileumsartikel i en tidning blev till en bild av vad han kanske kunde ha blivit (1912), o. s. v. Vid en uppvaktning talar han »fritt», ty manuskriptet ligger hemma på bordet (1923) — hans vanliga självironi.262

Hur envist D. i det längsta avböjde en samlad hyllning i form av en festskrift, minnas nog hans vänner. Muntligt hade han stränga och hotande ord för att förhindra planer i den vägen, och i breven före 70-, 75- och 80-årsdagen återkomma varningarna, naturligtvis icke blott till mig. Ev. planer måste avstyras med vederbörligt eftertryck; »du gör mig en verklig tjänst därmed». Visst är han känslig för »utmärkelse», men har fått så mycket, att han

skäms — »jag är nu en sådan Kauz». Emellertid blev det en festskrift till åttioårsdagen den 15 oktober 1932. Hans tack efteråt är mest vemodigt: glädje över välviljan, »men, men —!» Han talar om reaktion och tanke på det försummade, om vårdslöst påbrett lov och pris, vånda inför oavsiktligt persiflage o. s. v. Oron är äkta, men det är trots allt glädje med.

Tämligen tidigt kunde han ironiskt-vemodigt tala om den gamle liven» och om gubbålderns mödor, ehuru ban aldrig blev gammal i inre mening. Sjukdom och krämpor (ischias och blodpropp — det senare var dödsorsaken) kommo till; orden om dem voro mer ironiska än klagande.

Trots all självironi visste D. väl, vem han var, och han kunde reagera mot sina egna ord. Om man sände honom böcker, som inte tillhörde hans egentliga område, kunde ban slå bort varje omdöme med att han inte begrep saken, att den låg för högt för honom o. s. v. — även om han önskade sig tid för att studera ämnet. Hösten 1924 hade jag sänt honom en bok om Platons Phaidros. Han skriver (1925), att både Phaidros och min bok voro »kaviar» för honom — och så kommer ett typiskt tillägg: »åtminstone till en viss grad. Jag får kanske inte göra mig oxigare än jag är». Denna »oxig-het» var ju högst främmande för 1).26.'5

Hjälp och råd gav I), kanske mer indirekt än direkt; hans försiktigt prövande natur stod i viss mån i vägen. Det gällde både vetenskap, undervisning och annat. Om ett seminarieämne har han hösten 1912 skrivit, att han »ingalunda alldeles bestämdt» avråder från det. Därmed är hans personliga deltagande alltid vaket och finner ord: vid dödsfall, vid barnens födelse, vid belöningar och yttre utmärkelser, vid födelsedagar — både vid 45-och 50-årsdagen talar han om livets höjdpunkt, dess akme, och ger vid det senare tillfället uttryck åt en klart välvillig svn på mitt arbete i Norge; även förlust vid en ekonomisk kris i Norge framkallar ord av deltagande. Och han gillar mycket bestämt, att jag våren 1927 icke ville gå över till teologien, trots frestelser; jag hade det nog på känn på förhand.

Missmod och pessimism kunde ban förstå, men han ogillade dem bestämt — hos andra. Det är måhända den humana och kritiska människans inställning. Jag minns varnings- och tröstebrev från perioder av klenhet och isolering 1920, 1929 och eljest. — Ett typiskt bevis på rättvis välvilja ger ett brev från julen 1920, vari han sände ett vackert porträtt av sig själv; en kamrat hade bett om det — och då fordrade rättvisan, att även jag fick det.

Uttalanden i politiska frågor vill jag ej beröra. Han var till sin natur konservativ, även i smått — han kan gyckla litet hårt t. ex. med den quasi-försvenskade formen succé —, och det präglar hans ofta paradoxalt tillspetsade uttalanden om världshändelserna, om svenska regeringar o. a., liksom hans förtjusning inför förbudsomröstningen i Norge 1926, då förbudet föll.

Religiösa ord och talesätt förekomma ej i hans brev ocli föga i hans tal. Någon gång i viktiga ögonblick, såsom vid krigsutbrottet 1914, kunde gamla ord av kris-264

ten prägel komma med. Då jag under de första dagarna väntade mobiliseringsorder, sade 1). vid ett möte

med glänsande blick: »Ja, gå — Gud vare med dig».

*

Danielsson blev gammal, över åttio år. Men han åldrades egentligen aldrig. Det var, som om han trots allt, trots år och krämpor och även klagan däröver, blev gladare och lättare med åren. Han kunde reagera ungdomligt, helst när man bestred hans ålderdom. Det finns i ett brev från början av 1923 en liten förtjusande bild av den gamle musikälskaren, som efter slutade censorsmödor går på en ungdomsföreställning på operan; jag tvekar ej att meddela ett par rader. »Sista kvällen i Stockholm . . . var jag så kry och uppspelt, att jag gick på operan — alldeles solo — och hörde den gamla, härliga »Fra Diavolo». Det var en s. k. »ungdoms-föreställning» (till nedsatta priser), fullt med flickor och gossar, vuxna, halfvuxna och små, åtföljda af pappor, mammor, farbröder och tanter. Entusiasmen och applådglädjen voro oerhörda — och jag själf applåderade lika ärligt och nästan lika vildt som ungdomarne. Det var en ljuflig kväll för gamlingen.»

Dessa rader säga något. »Gamlingen» med sin stränghet och sin humana syn ägde föryngringens, förnyelsens

gåva — i det hårda och osjälviska arbetet för ett intellektuellt mål, vars uppnående ban ej skulle få uppleva. I det arbetet blev han en klok och god och i mer än en mening en stor människa. »Ecclesia militans»

av

Karl Asplund

— ASPLUND, sörmlänning, nollåtta.

Vi var en ganska stor kamratskara, som lindrigt ton-bakom öronen reste till Uppsala i september 1908 från Nyköpings högre allmänna läroverk och gjorde oss hemmastadda i Sörmland-Nerikes nations trevliga lokaler, där det kanske något barnsliga kamratlivet florerade i sublim akademisk självmedvetenhet och med ett lätt stryktäckt drag av exklusivitet. Uppsala stod för oss stackars landsortsgrabbar som en stor ocli festligt sirad port ut till livet och kulturen, vår helt enkelt dyrkade lärare i svenska, Gottfrid Kallstenius, studentsångaren och linguisten, hade i Nyköping ingjutit en häftig längtan dit upp i våra omogna och kartiga skolpojkssjälar.

Kallstenius hade med sitt ganska buttra ocli originella sätt, under vilket han dolde en lidelsefull kärlek till sitt värv att hos sina elever väcka intresse för de stora andliga värdena, givit riktlinjen åtminstone för mina planer, att läsa litteraturhistoria ocli nordiska språk, att kort sagt »studera till poet». Utan tvivel hade ban utverkat tillstånd till detta riskabla företag av min gode fader, som fast i all enkelhet djupt intresserad av2(56

humaniora ville att jag skulle ägna mig åt något praktiskt, exempelvis lantmäteriyrket — detta beroende på min löjliga kärlek till geometri och på mina nervers klena tillstånd, som tuvhopparens friska uteliv skulle vara nyttigt för. Slagordet för ungdomens oro inför livet, som nu med Pär Lagerkvists terminologi kallas livsångest, var då »studieneurasteni» eller förkortat »nevris», och patentmedicinen för åkomman var bromkalium.

Min obetydligt äldre och betydligt mera stadgade bror Erik, numera vittbefaren växtgeograf och konservator vid Riksmuseum, kom samtidigt, och vi hyrde den enklaste lilla studentdublett man kunde finna, i Börje-gatan 13, ett av de gamla genuina studenthusen, hos två små nätta och vänliga gummor. Det var intet hemvist för »brusande studentikos livsglädje», snarare för ganska mycket plugg och för min del för mycken oro inför framtiden och tvivel om huruvida jag någonsin skulle komma att duga till någonting. Det var många tidiga morgnar efter sömnlösa nätter som jag såg dagern vitna över träden utanför och hörde mjölkskjutsarna skramla över gatstenarna i bondsk aningslöshet om kommande tiders bullerlagar. — Stämningar som recentiorn sökte fånga i vers, i bleka Österlingsimitationer och Levertinsk livsleda. Det pinsamma i situationen minskades ingalunda av att jag förstod hur dödfödd denna ungdomsvers var.

Och ändå. När jag under det »riktiga» livets oro och påfrestningar varit mycket nere, ha önskedrömmarna ofta burit mig till detta lilla studentrum med sin gamla nedsuttna soffa, sin järnsäng och den survedsrykande brasan.

Den livsglädje, som en aldrig så pessimistisk och poetisk nittonåring ändå hade gömd i hjärtat, hade rika tillfällen att slå ut — och slå över — i nationslivet. Där267

orerade »pamparna» med den mest halsbrytande akademiska vältalighet, där kastades kupletter på aktuella melodier blixtsnabbt ned på papperet, där dansades efter nattsexan »nationsfranoaisen», i vilken »damerna» markerades genom ut- och invända rockar, där bölade vårt nationslivs mest egendomliga element, orkestern, även kallad hornboskapen, och gick i spetsen för nationen då den i svala, ljuvliga majmorgnar tågade runt sitt ägan-des hus under avsjungande av den entoniga men dock romantiska sången »Va, va, vara tillsammans». Där dök den verklige Skalden, Olle Thunman, upp, vad-malsgrå och svartmuskig och deklamerade med världens hesaste röst:

Giv bägarn hit, men gult skall vinet vara

som sol])å bacchantinnans tigerhud!

Han tänkte då antagligen på punsch. Och vid hans sida stod sedermera inspektor Rutger Sernander vaggande i den långa soffan och kallade fram och skällde ut — eller »skändade», som den tekniska termen lydde — de trötta

tentamensläsare, som vid tretiden blivit ertappade med att vilja smita. — Men nog hade vi roligt.

Det var emellertid inte detta som var det roligaste. Mellan gaskerna var vårt liv ytterligt sobert, och tjusningen i att få arbeta på egen hand med det man verkligen älskade var obeskrivlig. Första terminen skulle användas till ganska mycket, först latinkomplettering — som sorgligt nog på den tiden var så gott som bara en formalitet. Så skulle man lukta på teoretisk filosofi och nordiska språk och börja så smått med konsthistoria. Men det blev litteraturhistorien och »Schücks kurs», som tog tid ocli krafter helt i anspråk. Den fruktade ocli vördade Schück inpräntade genast i oss, att vad studierna beträffade så stodo vi allt jämt på skolstadiet. Examina-268

torierna i det gamla huset Larsgatan 2 voro ingen barnlek för unga akademiska herrar med nyvunnen självkänsla och lust att smaka frihetens fröjder. Den som inte kunde läxan antecknades på listan, och den som skolkat några gånger avstängdes under hårt ironiska former från deltagandet i examineringen. Det var något av livsglad bödel över den berömde professorn, då han slungade ut frågan över auditoriets i hans tycke kanske mest alltför lantliga och innocenta fysionomier, men icke ens de sötaste studentskor sluppo lindrigare ifrån, trots det synbara välbehag, som de okulärt beredde honom. De sötaste voro otvivelaktigt den lilla livliga och glittrande glada Ellen Landqvist (syster till professor John L.) och göteborgskan Hervor Mellgren, numera gift med d:r Johannes Wickman. Det stora lärdomsljuset, en plugghäst och polyhistor av redan då stora mått, var Erik Linus Vennberg, upplänning, en kraftig bondpojke, sedermera utgivare av Dahlbergs Svecia, en av de stora vetenskapliga studentbegåvningar, som aldrig kommit till sin rätt i fortsättningen.

När man väl kommit över den första terminens ele-mentarskolestadium, var Schück den vänligaste Mentor för den som intresserade sig för litet självständigt arbete. Martin Lamm ledde under hans överinseende seminarieövningarna vårterminen 1909. På den tiden gällde det — inte bara på skolstadiet — att med ett slags exakthetens romantik göra litteraturhistoriska sammanställningar huvudsakligen genom belägg av rena lån. Det var svenskt sjuttonhundratal vi sysslade med, och Gyllenborg och Creutz blevo till slut som en trasmatta av lånade alexandriner ur den utländska litteraturen. Hur Lamm sedan på ett lysande sätt givit synteser och idéhistoria är ju tillräckligt bekant.269

Men jag fortsatte inte med litteraturhistorien. Det hade kommit något nytt och oanat emellan.

I sannna hus som det litteraturhistoriska seminariet var också det konsthistoriska inrymt. När jag strax efter min ankomst till staden vågade mig dit upp, träffade jag en i den akademiska världen ganska originell uppenbarelse, en mycket ungdomlig student i sportkläder, som tog emot mig med ett nästan komiskt allvar. Han talade långsamt, högtidligt, med en lätt skorrning, breda ä-ljud och stillsam vänlighet. Det var — »som läsaren redan gissat» — Johnny Roosval, som denna termin för första gången tjänstgjorde som examinator i ämnet. Och han är den egentliga huvudpersonen i denna skildring, som hitintills kanske litet för egocentriskt rört sig kring författaren.

Roosval var som bekant lärjunge till Goldschmidt i Berlin och hade där 1903 tjugofyraårig disputerat på en avhandling om altarskåp i svenska kyrkor ocli museer ur mäster Jan Bormans verkstad i Bryssel, en liten banbrytande bok om ett stort och tjusande ämne. Han förde in i den svenska konsthistorien den entusiasm och förståelse för den medeltida konsten, som han fått näring för hos Goldschmidt, författaren till »Lübecker Malerei und Plastik». Han hade väckt uppmärksamhet genom sin eleganta och sinnrika attribuering av Storkyrkans Sankt Göransgrupp till Lübeckmästaren Bernt Notke och hade tillsammans med sin vän Gari R. af Ugglas börjat en privatinventering av konstbeståndet i svenska landsortskyrkor. Vad detta för ett trettiotal år sedan påbörjade jätteverk lett till både teoretiskt och praktiskt torde vara nogsamt bekant för läsaren.

Medeltida kyrklig konst var säkert inte den del av konsthistorien som nykomna studenter i Uppsala då drömde som hetast om att kasta sig in på. Laurins270

konsthistoria hade väl tör de flesta varit det väckande incitamentet, och där var medeltiden blott en bisak. Intrycket av det första av Roosvals seminarier som jag bevistade var också särdeles förbryllande för en ader-tonårig landsortsstudent. Redan skaran av deltagare ingav en känsla, blandad av förundran och vördnad i lika

delar. Allvarliga herrar av en viss ålder — avståndet mellan en 05:a och en 08 :a var mycket stort — samlades iklädda vad Karlfeldt kallar »knäsid gångjärnsrock» med oklanderliga breda sidenslag, vilka påminde om dem på det bekanta porträtt av Levertin jag som skolpojke haft på skrivbordet. Några av Roosvals äldre vänner och lärjungar hade infunnit sig — där var Sigurd Wallin, Oscar Wieselgren, Nils Evert Taube och Carl R. af Ugglas. Bland de yngsta minns jag Andreas Lindbloms prästerligt bleka apparition och Akke Kumlien, då en tunn och drömmande poet. Carl R. af Ugglas höll ett långt ocli lärt föredrag 0111 en medeltida skulptör — ingalunda från Chartres eller Bamberg utan en anonym upplänning, som han kallade Dalbymästaren. Man yttrade sig sedan i en diskussion högtidligt som om man setat i ett domkapitel. Det var inte precis vad jag hade drömt om — man drömmer ju så dumt ibland —, och det blev inte förrän nästa termin som jag vågade återvända.

Vid den tiden planerade Roosval, af Ugglas och fil. lic. Sigurd Curman en utställning av äldre kyrklig konst i Strängnäs, som genom att sammanställa föremål från stiftets alla trakter skulle fästa uppmärksamheten på de konstnärliga värden, som dessa unga entusiaster ivrade för att se bättre tillvaratagna och hedrade. Roosvals lärjungar skulle naturligtvis i mån av sin ringa förmåga hjälpa till. Jag minns hur han i den gamla vanliga sal X på vårterminen till förmån för utställningen höll en271

serie offentliga föreläsningar om Konsten i Europa på Sturarnas tid. Och när Roosval ville var han en fullkomligt elektriserande föreläsare. Ibland hade han ju sina pauser både bokstavligen och andligen. Att han förmådde dra så mycket lärjungar till ett ämne, som då tycktes ha ett minimum att ge av eventuella livsinkomster, och behålla dem, så att han i egentlig mening bildade en egen vetenskaplig skola, berodde — skulle jag tro — på två saker, frånsett den kamratlighet som han utvecklade mellan sina fåtaliga pontifikala ögonblick. För det första det förhållandet att han förde oss ut i direkt kontakt med föremålen och kunde göra dem levande och värda att älska, för det andra hans förmåga att ibland ganska listigt få alla att tro att de kunde göra någon verklig nytta.

I planeringen av Strängnäsutställningen ingick en snabbinventering av stiftets kyrkor, som skulle utföras av hans elever, den »ecclesia militans», som han älskade att tala om. Den gjordes sommaren 1909, och huvudparten föll på den äldste i kretsen, Sigurd Wallin, som med en otrolig effektivitet avverkade de flesta Sörmlandskyrkorna. Andreas Lindblom svarade för Närke och för mindre delar av Sörmland Akke Kumlien och jag. Med ett cirkulärbrev från utställningskommittén i bröstfickan och en regnkrage på pakethållaren cyklade man runt i känsla av sin egen värdighet, ocli på den tiden blev ju en farande student icke ofryntligt mottagen i prästgårdar och andra gårdar. Man var ju ännu en pojke, och man kände en oförställd glädje att hitta en medeltidsskulptur eller en dopfuntsfot i något magasin. Men ibland blev det litet magert med resultaten och ganska dystert med fula »snickargötiska» kyrkor. Jag minns hur jag en tröstlös regnkväll på en ruskig gästgivargård skrev ett klagande brev till lärofadern. Express272

kom till nästa kyrka ett brev, nästan som en dagorder — ty Johnny var reservist i Svea livgarde och älskade det militära. Det var fullt av uppmuntran och vänlighet och slutade: »Du skall icke misströsta. Sport och vetenskap i förening göra oss till atenare.» Med ett bittert leende på de demoniska poetläpparna skramlade jag vidare till nästa bondkyrka och försökte förgäves intala mig, att jag var en landsman till Alkibiades.

Utställningssommaren i Strängnäs 1910 var en oförgätlig upplevelse. Med mycket arbete och ett minimum av utgifter åstadkoms här en uppvisning som verkligen öppnade ögonen icke bara i Strängnäs stift utan landet runt för vad man hade gömt i kyrkorna av konst och konsthantverk. Och uppställningen med sin svala diskreta anordning i form av en kyrkinteriör blev tongivande för kommande utställningar av liknande slag. Det låg en stämning av enkel svensk helg över rummet, som aldrig förut frammanats på detta sätt, och hela den löv-susande, gammalstämda ecklesiastiska Österåsidyllen utanför smälte väl samman med den »trésor des humb-les», som landsortskyrkorna sammanbragt därinne. För praktiskt folk av 1938 klinga kanske budgetssiffrorna för denna pioniärutställning, som sannerligen icke hade små mått, tämligen fantastiska. Hela staten balanserade på 20,000 kronor, statsanslaget var 1,000, frivilliga bidrag genom uppropslistor 7,000, och den av staden ställda garantien behövde icke anlitas. Nåja, det hör ju inte hit, men det är rätt lustigt.

Nu voro vi konsthistoriestuderande i Uppsala kyrko-och medeltidsbitna, och det var ingen svårighet för Roos-val

och Curman att få arbetskraft för det nästa och vida mer omfattande arbete som de planerat och som nu började startas så smått. Det var inventeringsverket Sveriges kyrkor, som lades upp med en otrolig och av273

många med skepsis betraktad bredd. (Som bekant pågår det ännu ocb kommer att pågå många år till. Början gjordes med kyrkorna i Ärlinghundra härad, ocli staben av studenter cyklade ut i en lång kolonn med befälet i täten. Det var verkligen sport och vetenskap i förening. Var och en fick sin kyrka att undersöka, både byggnadshistoria och inventarier, som sannerligen förde oss in på många olika områden av konst ocli konsthantverk, och så måste vi lära oss att läsa arkiv. Det var många studenter och studentskor av de yngsta årgångarna, som cyklade i mästarens spår på vägarna nedåt Alsike, Odensala, Knivsta, bland dem de blivande professorerna Gerda Boethius, Ragnar Josephson, Henrik Cornell ocli Martin Olsson, den förutnämnde Erik Vennberg, numera bokkonstnären Anders Billow, överintendenten Gunnar Silfverstolpe samt forskningsresanden Gustaf Bolinder, vars kobenta apparition på cykel var oförglömlig och som jämte Ingegerd Henschen, numera professorska Ingvar, främst representerade (len glada upptågsandan i det ungdomliga sällskapet. Vem som varit med minns inte den speciella stämningen i kyrkvindarnas bleka halvdager? Där ålade Roosval bland takstolar och valvkappor, tätt följd i hälarna av den idoga Gerda Boethius, och där fann man intressanta byggnadsfogar och eventuellt undanslängda skulpturer i den spöklikt luktande grå massa, som Martin Olsson — vilken älskade bibliska uttryckssätt —• betecknade som »duvoträck, vid pass fem efor». Lärofadern kunde också väcka jubel genom sällsamma och lyckliga infall, såsom en gång då cvkel-karavanen kom inrullande till en liten järnvägsstation, just som tåget skulle gå. Stinsen nekade att polettera cyklarna, därför att det var för sent, men Johnny marscherade med biljetterna framsträckta rätt på den lantlige byråkraten, som stod där med händerna på ryggen, 18 — XIX.274

och utropade barskt: >Mais vous avez deux mains». (Cyklarna blevo ögonblickligen poletterade.

1912 kom det första häftet av Sveriges kyrkor lit och hälsades ined enstämmig förståelse och uppskattning i bela pressen. Illustrationernas klichétryck förefaller kanske nu föråldrat, men beskrivningarna och byggnadshistorierna ha en precision, som till stor del får tillskrivas Sigurd Curmans energiska gnuggning av manuskripten. Med en energi som 0111 det gällt en mobilisering satte de båda utgivarne i gång i olika landsändar — Roosval hade ju sitt speciellt genomstuderade landskap Gotland — ocli det gick sakta framåt under hård kamp för finansieringen.

Jag kom endast att mycket obetydligt deltaga i det fortsatta arbetet, omständigheterna gjorde att jag måste lämna Uppsala och ta chansen att som informator i London få tillfälle till studier med ett rikare material och framför allt att kunna försöka mig på en doktorsavhandling om Egron Lundgren. I)et var ju materier som lågo långt borta från landskyrkornas skatter, men gammal kärlek rostar inte alldeles med detsamma, ocli jag känner alltjämt en egendomlig elektriserande förnimmelse inför en liten vit bondkyrka med senmedeltida målningar eller ute i världen vilsekomna trähelgon ur altarskåpen — ett minne från den lyckliga tid, då en stor preceptor lärde oss det viktigaste i umgängeisen med konst, att se och att älska. En kvinnlig präst i Sverige

Minnen från studentåren i Uppsala

av

Märta Tamm-Götlind

Ijl N SOLIG JUNIDAG ÅR 1911 skred ett rätt ovanligt J demonstrationståg fram från Botaniska trädgåden i Uppsala mot Odinslund med Upplands regementes musikkår i spetsen. Åskådarna, som kantade vägen, kunde höra flera språk surra ur leden, där rösträttskvinnor från världens alla hörn marscherade i en glad och tvångsfri ordning. Som vägvisare, passopper och litet av varje tjänstgjorde en skara studentskor i vita mössor, vita klänningar och svepande blågula marskalksband.

Under våren hade vi i Kvinnliga studentföreningen blivit tillfrågade, om några flickor, som kunde reda sig med litet enkel engelska, tyska eller franska, ville hjälpa till under den Internationella rösträttsalliansens stora kongress i Stockholm 12—17 juni. Vi blevo ett tjugotal, varav några från Stockholms högskola. Bland oss upp-

saliensare ledde vår ordförande Eva Anden — nu advokat —, Beth Hennings — nu undervisningsråd —, Elin Odencrants, vår rådiga och företagsamma klubbmästar-inna — sedan läkare — och den långa Emmy Helander — sedan lärarinna —, som blev en ståtlig standarbärare27 B

vid kongressens stora mottagningsfest, då det vita, av Lotten von Kramer skänkta standaret överlämnades till alliansen.

Givetvis hade vi motsett kongressen med en viss nyfiken spänning. Intresse för samhällsfrågor låg i tiden. Det var ju under vår gymnasistperiod, som de högsta klasserna i alla Stockholms flickskolor varje vecka bjödos på mångsidiga sociala föreläsningar. Det var de åren, som gymnasistföreningarna blomstrade och in-bjödo varandra till diskussioner i tidens mest brännande frågor. Socialism, nykterhet ocli kvinnans rösträtt — framför allt det sistnämnda ämnet — diskuterades under heta kvällstimmar i både flickskolor och allmänna läroverk, som gästade varann. Visst voro vi gröna och omogna, men det där gav oss en viss social inställning, en känsla av att dessa saker (ingingo oss, att deras framtida lösning kanske i någon liten mån berodde av oss. Vår glödande tro på medborgarrättens välsignelse, den stå nutidens ungdomar ofta rätt oförstående inför, ty för dem är denna rätt något självklart, som de aldrig behövt slåss för.

Vi utgjorde alltså en intresserad och stridsglad liten trupp studentskor, som infann sig till tjänstgöring under rösträttens banér i juni 1911. Av utlänningarna döptes vi snabbt till »pages».

I själva verket blev rösträttskongressen i Stockholm sällsynt glansfull från början till slut och i hög grad uppmärksammad av den svenska pressen, både av de radikala och konservativare tidningarna. Förhandlingarna leddes suveränt av amerikanskan Mrs Carrie Chap-man-Catt, överlägset skicklig i att framlägga resolutioner och sammanfattningar, vilka föredrogos på alla de tre stora kulturspråken. Hon var även en mästare i att avleda varje tillstymmelse till oenighet, så att intet gnis-277

sel uppkom i maskineriet. I alla de stora frågorna präglades kongressen av vilja till samförstånd och ett sällsynt harmoniskt samarbete mellan delegater från de mest skilda länder. Just denna sak gjorde ett oförglömligt intryck på deltagarna. Vi kände alla nationella skrankor falla.

Marskalkar vid rösträttskongressen 1911 i Stockholm.

Från vänster: Märta Tamm, Lydia Matson, Beth Hennings, Eliil Odencrants, Karin Peterson, Alfhild I.amm, Barbro Westberg, Elin Svanström, Eva Andén, Emmy Helander, Ida Fischer, Maja Cronquist.

Avslutningsutflykten till Uppsala blev alltigenom lyckad.

Vid mottagningsfesten i Botaniska trädgården lade man snart märke till några av gästerna, som voro en smula mer kringsvärmade än de övriga. Där var den ståtliga skotskan Chrystal Macmillan, som fört Edinburghstudenternas talan inför överhuset, där var holländ-278

arnas gemytliga och stadiga representanter d:r Alette Jacobs och Martina Cramers. Där var den svarthåriga ungerskan Rosika Schwimmer och hennes syster Franziska, livliga och sydländska. Rosika — nu landsflyktig pacifist — var en rapp talarinna men inte mindre skicklig att i svindlande snabba danssteg demonstrera ungerska koreografiska finesser. Till lön för mödan hade marskalkarna vid ett tillfälle hissat Rosika, som fick en verklig respekt för svenska studentskors spänst och höll vackra tal till dem. De utländska gästerna funno oss ganska dekorativa i vår marskalkstass. Vi arbetade också intensivt och gjorde vårt bästa under bela kongressen. Vår lön för mödan blev stor i flera avseenden, ty dels fingo vi övning i våra icke alltför glänsande språkkunskaper, dels och framför allt kommo vi i ganska nära beröring med en rad lysande kvinnopersonligheter, som alla visade oss ett hjärtligt intresse, därför att vi representerade ungdomen och framtiden.

Kanske inte alla svenskar minnas, att Selma Lagerlöf blev en av rösträttskongressens förgrundsfigurer, sedan hon på ett ståtligt offentligt möte i den fullsattas operan inför andlöst lyssnande åhörare hållit sitt strålande tal om kvinnan i hem och stat. Det var också Selma Lagerlöf, som på våren 1919, då den svenska riksdagen hade beslutat kvinnans rösträtt, talade i Uppsala universitets aula på ett stort möte, där ärkebiskop Nathan Söderblom

och statsminister Edén även medverkade. Det var ett verkligt klang- och jubelmöte med procession och rösträttsfana, en stor gulvit flaggduk. En av 1911 års marskalkar fick den gången trots sina två släta ringar åter träda i funktion och som övermarskalk stå vakt vid fanan under den två timmar långa festen. Vad gjorde man inte i glädjen den gången! —

Men på kongressen 1911 var dock ingen av de in- ocli279

utländska deltagarna så uppmärksammad som den amerikanska prästen, reverend Anna Howard Shaw. Den som blott såg henne vandra omkring i vår gamla universitetsstad, omsvärmad av marskalkar och andra kongress-

Rev. Anna Howard Shaw i prästdräkt.

deltagare med och utan kameror, kunde inte gärna ana, vilken makt som utstrålade från den lilla rundlagda kvinnan i den enkla grå resdräkten. Men om man lyckats fånga en blick ur hennes sällsamt lysande goda och intelligenta ögon, blev man omedelbart fascinerad. Hon hade ett så vackert ansikte, vittnande om ett arbetsfyllt280

liv och en stor, vänlig humor, och hon var en benådad talarinna. När Anna Shaw reste sig vid middagen på Uppsala Gille, blev det därför andlöst tyst. Hon talade om hur kvinnan sällan tilläts att som en man glömma sig själv inför verket! Hon hämmades ju av ständiga påminnelser: »Var god och kom ihåg, att du är kvinna!» Drastiskt citerade talaren en amerikansk teolog, lärare för de unga metodistiska »praktarna» vid ett prästseminarium, där hon varit ensam kvinnlig elev bland ett fyrtiotal manliga studenter. Han hade föreslagit dem alt låta orden ibland åtföljas av enkla men betydelsefulla gester. Frasen »Let all the world come!» (»Må hela världen komma!») borde sålunda ledsagas av en armrörelse: talaren borde famnande höja sina armar ända från axelleden. Men så fick läraren ögonen på sin kvinnliga elev och gjorde strax ett tillägg: »En kvinna utför rörelsen endast från armbågen!» Med både allvar och oefterhärmlig humor utförde Anna Shaw rörelsen på båda sätten — försöka duger: verkan och ref lektionerna kunna icke utebli!

Som ordförande i Förenta Staternas väldiga kvinnliga rösträttsorganisation hade reverend Shaw utsetts till delegat vid Stockholmskongressen. Men det var icke som rösträttspionjär miss Shaw här väckte det största uppseendet utan som präst, ordentligt prästvigd i den Metodistiska protestantkyrkan, en utbrytning ur den Metodistiska episkopalkyrkan i Amerika. Då kongressledningen i Stockholm hörde sig för, om en kyrka kunde upplåtas åt reverend Shaw att med en predikan inleda rösträttskongressen, väckte det bland prästerskapet och kyrkfolket mest en stormande opposition, men kyrkoherde Hallberg i Gustav Vasa, som öppnade sitt tempel, torde inte ha fått anledning att ångra det. Så här skildras händelsen, då en ordinerad kvinnlig präst första gången281

trädde fram i en svensk statskyrka. Vi klippa en bit ur Dagens Nyheter för den 12 juni 1911:

»Icke en handsbredd golvyta fanns tom i det väldiga templet. Bänkarna voro packade, och på golvet stodo människorna i täta led i spänd väntan . . . Framme på bänkarna närmast altaret syntes åtskilliga av Stockholms prästmän . . . När de sistä tonerna förklingat av kören, skymtar reverend Anna Shaws lilla gestalt uppe i koret. Hon stannar vid en för tillfället framför altaret rest talarstol, och här mellan vita syrener och hortensior samlar hennes fascinerande gestalt med det snövita håret och det bleka, livfulla ansiktet ögonblickligen den väldiga åhörarskarans uppmärksamhet på sig. . . Det underbara är, att i samma stund hon börjar tala, försvinner känslan av att man står inför ett ovanligt fenomen, att en kvinna på predikstolen är något nytt och att rösträttsagitation från predikstolen i själva verket är något för oss oerhört. Som pastor Shaw står där och talar, lugn i sin livlighet, utan salvelse med en obeskrivlig nobless över hela sitt uppträdande, tycks allting så naturligt.»

I den konservativa tidningen Stockholms Dagblad lästes:

»Pastor Shaw talade under andlös tystnad i det stora templet. Hennes gester voro korta och starka, understrykande och förklarande, det fanns icke i hennes tal eller uppträdande något av den lysande oratorn, det var orden själva och stämmans vädjande värme, som imponerade. Hon blev själv mot slutet lika vit som hårets gloria om hennes huvud, och jag tror icke det var någon, som den dagen lämnade kyrkan utan att veta, att de sett

en sann Herrens kämpe och en sann kvinna!»

För den unga studentskan, som stod i kyrkans mittgång endast några få meter från talarinnan, blev det bela en uppfordran, ett eggande livsintryck. Hon glömde den gången tid och rum och kände sig buren på starka vingar mot höga ideal. Orden verka kanske patetiska,282

men det var så. Jag har hittat några gamla anteckningar från den tiden, där jag skrivit ner det omedelbara intrycket: — »Man lyftes ut över sig själv — det var som om man sett nya, härliga vidder öppna sig och ett bestämt mål för mänskligheten att nu sträva efter. De egoistiska synpunkterna på kvinnorörelsen krympte ihop; hela rörelsen kom från den stunden att ligga i ett högre plan.» —

Vi hörde Anna Shaw tala många gånger sedan. Alltid bra, ofta storlinjigt, men någon gång med litet väl mycket anekdoter i amerikansk stil. Den intensiva inspirationen från kyrkan återkom ej under de dagarna, och det var därför sällsamt att en gång återfinna hennes egen uppfattning av sin predikan i Stockholm. Många år efteråt utgav hon nämligen på sina vänners begäran några självbiografiska anteckningar. Anna Shaw berättar där, att hon blott tre gånger i sitt händelserika liv själv hade känt, att hon fått fram det hon velat ge. Ett av dessa tre tillfällen var predikan i Gustav Vasakyrkan. Hon skriver därom följande:

»Jag skall aldrig glömma intrycket av kyrkan, när jag inträdde där. Den kommer alltid att stå för mig som ett av de vackraste tempel jag någonsin besökt. Den höga, välvda blå kupolen tycktes mig som den öppna himmelen över våra huvuden. Kring oss låg en dager som av en lätt skymning, och den stora församlingen fyllde icke blott bänkarna utan även gångarna, koret, ja till och med fotstegen till talarstolen. Marskalkar voro unga flickor från Uppsala universitet med vita studentmössor och band i universitetets färger. Kantaten var komponerad för detta tillfälle av Sveriges första kvinnliga domkyrkoorganist.1 Det hela var obeskrivligt anslående, och jag kände i varje fiber, att jag måste bli värdig det.

1 Elfrida Andræ i Göteborg.283

Då fick jag en förnimmelse, som jag aldrig upplevat förr och som jag blott kan beskriva som en skenbar fullständig klyvning mellan mitt kroppsliga och mitt andliga jag. Det var, som 0111 min kropp stått bredvid och sett min själ stiga upp i talarstolen. Jag kände ingen osäkerhet eller nervositet, fast jag i regel är mycket nervös, då jag börjar tala, och då jag slutat, visste jag att jag hade givit mitt bästa.»

Den sympati, som här i Sverige strömmade emot Anna Shaw, gengäldade hon i rikt mått. Sverigeminnena blevo henne en kär skatt. I januari 1912 skildrade hon i brev, hur man en gång nere i Florida bett henne berätta något roligt. »Då», skriver hon, »berättade jag om Sverige och Stockholm och de utomordentliga svenska kvinnorna och de kära »pagerna» och om Uppsala. Alla voro förtjusta och bådo att få höra mera.»

Våren 1912 gav jag henne i brev en liten skildring av vår Valborgsmässoafton. På den tiden hade vi studentskor en egen stor våreld efter sången på Slottsbacken. Anna Shaw blev hänryckt över alltsammans. Hon ämnade till och med ge en amerikansk kvinnotidning del av vårt vårfirande i Uppsala. Men troligen fick hon aldrig tid till en sådan liten småsak. Hon hade en alltför omfattande verksamhet i sitt stora hemland.

När Anna Shaw predikade i Sverige, hade hon för många år sedan lämnat sin egentliga prästerliga befattning, fast hon givetvis ofta uppträdde i predikstolarna på de mest skilda orter. Under det sista årets livliga diskussion om kvinnliga präster och kvinnas rätt att prästvigas även i vårt land har hennes bild på nytt blivit levande för oss, som sågo och hörde henne i Gustav Vasakyrkan år 1911. Troligen är det många, som gärna skulle vilja veta något om hur hon hade nått fram till sin prästerliga ställning, kanske också varför hon inte stannade på sin post som herde för en kyrklig församling,284

fast hon med ett intensivt kallelsemedvetande hade kämpat och offrat för att nå så långt. Jag skall därför i korthet berätta några drag ur hennes händelserika liv.1

Anna Shaw var livet igenom en banbryterska, alltsedan hon som dotter till en emigrant av skotsk börd i barndomen måste bryta bygd i vildmarken bland indianer och vilddjur. Hennes kamp för utbildning är en historia

om viljekraft och heroism. Då hon följer sin kallelse att bli präst, stöter hon på det intensivaste motstånd, ja blir för många år framåt utstött ur sin familj, så att hon i universitetsstaden är nära att gå under av svält, köld och ensamhet. Efter ihärdig kamp slår hon igenom. 1880 blir hon ordentligt prästvigd efter heta strider i metodistvärlden, men till stor tillfredsställelse för den församling av mest sjöfolk, vars herde hon varit sedan 1878. Även där hade hon haft strider att utstå, men det hade slutat med frid och harmoni mellan henne och församlingsborna. Hon hade lagt sin gärning i hög grad socialt och arbetat mycket bland unga brottslingar samt i den verkliga slummen, icke minst bland de prostituerade. Den ständiga kontakten med svåra sociala missförhållanden ledde henne emellertid alltmer till insikten, att kvinnan måste vara med om lagstiftningen. 1885 fattar Anna Shaw beslutet att lämna sin då relativt trygga ställning som herde för icke mindre än två församlingar och kasta sig ut i striden som förkunnare i vidare kretsar. Men bland församlingsbornas avskedsord kunde hon med ett stort leende notera följande utgjutelse av en ung kvinna: »Jag vill inte ha hit en manlig präst. Karlar ser så löjliga ut i predikstolen!»

Anna Shaws nja uppgifter blevo inte lätta. På

1 Se för övrigt hennes självbiografi: The Story of a Pioneer, 1915, Harper and Brothers, New York, samt Märta Tamm-Götlind: Anna Howard Shaw, Lindblads förlag 1920.285

fantastiskt äventyrliga och ansträngande färder genomkorsar hon nu under många år sitt väldiga land och talar nykterhet, kvinnosak och social rättvisa. Som Förenta Staternas främsta delegat vid rösträttskongressen kom hon till Sverige 1911. Hon var då 65 år, men full av vitalitet. Till oss unga marskalkar talade hon enkom om det stora verket, som väntade på oss. Ett år senare skrev hon i ett hrev: »Jag återupplever med glädje de härliga dagarna i Sverige, men allra mest gläder jag mig åt minnet av edra rara unga Uppsalastudentskor, så uppfyllda av ljusa förhoppningar vid livets port, liksom skådande framåt mot något ni inte vet. Men livets mysterium är inte mer förvirrande för er än vad mysteriet i edra ögon är för dem, som ser på er.»

Hos henne själv slocknade aldrig den heliga elden. Vid 70 år måste hon åtaga sig ledarskapet för en väldig kvinnoorganisation under världskriget i syfte att ordna hjälparbetet vid fronten och i hemlandet. Men Anna Shaw hade ej varit sina idéer trogen, om hon ej blivit pacifist. Hennes sista insats blev att 1919 vid 72 års ålder resa omkring för att predika Amerikas inträde i Nationernas Förbund, den olyckliga världens hopp. »Världen är en enhet», skrev hon i sin sista skrift. »Ingen nation kan lida utan att alla de övriga lida.»

Anna Shaw talade ofta om vilken stor lycka det låg i att få arbeta för en stor sak; belt visst hade hon rätt häri. Men en annan stor lycka och en upplevelse för livet är det att i ungdomen få möta en stor personlighet, som vigt sitt liv åt att bryta nya banor, en som vågat följa sin kallelse, vart vägen än burit, och som hållit den heliga elden brinnande intill döden. Bland 1910-talsesteter

av

Ragnar Josephson

MAN HADE TAGIT TÅGET FRÅN HEMMET, skolan ocli Stockholm, gjort en resa på en och en halv timma och stigit av på stationen till Olympen. Man tittade litet nyfiket redan på det stadsbud, som tog hand 0111 ens saker, ty man hade hört att i denna egendomliga stad stadsbuden voro väsen, som inom sitt yrkes ram utvecklade höga dygder av styrka och förnuft. Det var faktiskt en illusion som höll. Stadsbudets kvinnliga motsvarighet var den andra legendariska gestalt, som man med samma spända väntan mötte, när man för första gången låste upp dörren till studentrummet, städet. Ocli låt mig här sända en tacksamhetens hälsning till vår kära Emma i Iniperfektum. Det var en liten tunn, men seg kvinna, och hennes mörka, intelligenta ögon glödde under en hög panna. Det var inte roligt att möta den blicken, när hon liade anledning att vara missnöjd med ens levnadsvanor, men desto angenämare, när hon hade skäl till gillande. Hon ville sina studenters väl, och hon skötte om dem med vänlig klokhet och kärv humor. Jag kan ännu, när jag vill, höra den gamla Emmas skratt; det klingade som en ung flickas.287

Över den låga staden reste sig de höga, majestätiska symbolhusen, Slottet, Carolina, Universitetet, Domkyrkan,

och i var och en av dem härskade med bjudande myndighet en mäktig, gråskäggig dunderman. Men Domkyrkan stod ännu och väntade på sin Nathan.

Ännu högre ovan välvde sig den vida humanistiska himmelskupan -— det fanns nog även juridiska, teologiska, naturvetenskapliga och medicinska himlar, men de undandrogo sig en ung estets blickar. Och tiden var verkligen humanismens stora tid. Där tronade på ett kolossalt moln den godmodigt mullrande, väldige Harald Hjärne, omflugen av en härskara av disciplar, däribland en docent, som injagade beundran, därför att han kunde ryska, själv rullade sina cigaretter och var farlig i den sarkastiska repliken, Helge Almquist. . Där tronade på ett annat moln, inte mindre praktfullt, Henrik Schück, den oförliknelige, och de båda dioskurerna, Martin Lamm och Anton Blanck, flankerade den monumentala mittfiguren; Lamm hade redan gett ut avhandlingar, som i väldigt format voro proportionerade till hans kroppshydda; men kring Blanck gick ännu det hemlighetsfulla sus, som omger en ung lärd, vilkens väntade disputation anses föra till docentur och så småningom också till professur. På de nordiska språkens dubbelmoln residerade Adolf Noreen och Otto von Friesen, mobilitetens och stabilitetens märkliga kontrastfigurer, och från det molnet hördes dialektalmusik och hedniska runosånger. Det klassiska molnet bekröntes av Danielssons fintecknade, besjälade studiehuvud, och intill honom tronade tvenne starka, originella, mer jordiska män, Pecka och Sam Wide. Ett nytt, filosofiskt laddat moln seglade hotfullt och starkt upp vid horisonten; det styrdes av docenten Hägerström, och redan började man där varsna ur dimbildningarna den knivskarpa288

länkarprofilen hos en ung studiosus, som var någonting mittemellan filosofie kandidat och filosofie professor, Adolf Phalén.

Det var sannerligen ett mäktigt landskap däruppe i tankens och idéernas rymd, och det är inte att undra på, om man kände sig litet kuslig till mods. Man gick till Lundequistska bokhandeln och inköpte planlöst några av de stores skrifter, satte sig i sin lya och bad Emma att inte på några villkor släppa någon djävul in över den sviktande korridoren under den närmaste halvtimmen.

Sedan började man, mycket försiktigt, närma sig några av storheterna. Jag tog en termin filosofiska lektioner hos Phalén, nog många för att konstatera, att min hjärna inte var inrättad för begreppsanalysen. Phalén rådde mig att avlägga ett år enbart för att läsa Kants Kritik der reinen Vernunft; jag insåg, att hans tilltro till min fattningsförmåga var för välvillig, och avstod. Men jag skattar mig ändå lycklig att en gång, i hans ungdomsår, ha mött utstrålningen, inte bara från Phaléns rena förnuft, men också från hans rena karaktär.

Jag gick även ett år på Schücks fruktade examina-torier — vi voro några stycken, som försökte läsa världslitteratur i kompani. Det var mina gamla vänner Gunnar Gyllander och Lennart Sahlin; den senare hamnade på sinnessjukhus, dock som läkare. Flickorna Beth Hennings och Barbro (Ekholm) Nelson hörde också till gruppen, och de klarade sig däremot med glans, då liksom sedermera. Det var ett år, som övertygade några av oss estetiskt studerande, att diktkonstens historia inte var en fullt så glad och lättsinnig vetenskap, som vi drömt oss. Men mellan de Schückska frågornas hagelskurar, som smattrade på våra arma okunniga huvuden, fingo vi dock skåda ut över de väldiga perspektiv, som289

denne mästare som ingen annan kunde öppna för blicken. När ban lät sitt snille lysa, upplevde vi de solida Huvud {+-+} dragen i litteraturlandskapet. Brandes Hovedstrømninger gav den nyckfullt brusande vinden ocli det tvångsfritt forsande vattnet över samma terräng.

Det året tyckte Emma, att vi sutto uppe för sent på nätterna eller i varje fall att vi lågo för länge på dagarna, och hon krävde ändring. Även ett annat skäl bidrog dock till vårt beslut. Det hade kommit till staden en ung löjtnant, som märkbart skilde sig från professorerna Han gick i kortbyxor, bara knän ocli sandaler, gav sin undervisning åkande cykel och försökte lära oss att se. Det var nytt. Det var nytt även som lärostol, ty just vid denna tid hade konsthistorien definitivt skilts som ämne från litteraturhistorien och blivit en självständig-förklarad vetenskap. Men det var nytt även som metod. Arkeologien hade visserligen prövat den tidigare, den hade nära nog enbart med föremålens hjälp sökt gripa liv och historia i det forna. Johnny Roosval sökte nu lära oss att avlyssna föremålens vittnesbörd, när det gällde de senare tiderna. Det var inte en snävt estetisk vetenskap; konstföremålet

betraktades som ett värdefullt historiskt dokument, blott därigenom att det fanns till. Man upptäckte på allvar, att kulturhistorien inte bara tecknade sig genom akter, skrifter och böcker, utan genom av människohänder formade ting. Jag minns särskilt Roosvals föreläsningar över Gotlandsportalerna. Det var en hel, romantisk släkthistoria, med äktenskap och skilsmässor mellan olika portaltyper och en ofantligt förgrenad portalbarnskara, som vältaligt skildrades till ålder, kön, egenskaper och karaktär. Man tyckte, väl inte utan skäl, att det hela lät något fantastiskt, men man blev fängslad och stimulerad av den djärve historikern och den originelle pedagogen. Med Gotlandspor-

19 -- XIX.290

talernas stora familjeroman i huvudet for jag omedelbart ned titi Staden mellan broarna för att avslöja indiskreta förhållanden mellan Stockholmsportalerna. Det blev min första seminarieuppsats, mer roosvalsk än Roosval själv.

Nu började man så småningom få de tvenne fasta polerna för sitt Uppsalaliv, ett seminarium och ett matlag. För mig blev det även tvenne poler av tänkesätt. Ty mitt matlag var och förblev historiskt och litteraturhistoriskt. Där fanns Schiick-, Lamm- och Blanck-lärjungar av finaste årgång — jag tänker särskilt på Alvar Silow med den vänliga, kloka blicken bakom de glittrande glasögonen och Cail Santesson, den fine, varsamme vårdaren av Atterboms poetiska lustträdgård; ban vattnade sparsamt, i små portioner, den blå blomman; men den höll sig verkligen riktigt frisk. Där fanns i matlaget även representanter från gränsgebiten, historikern Hugo Valentin, ljust brinnande i anden, den fint musikkännande Einar Sundström, den livfullt mångkunnige Harald Heyman, den brett sociale Kurt Bergström och dessutom en främmande Stockholmsfågel i detta uppsaliensiska humanistlag, matematikern Nils Zeilon. Men i själva verket var han den värste humanisten av oss alla och dessutom en stor målarbegåvning; jag fortfar alltjämt att med samma njutning som då betrakta hans av tidsmodet oberoende, inspirerade konst i den nu till Lund överflyttade ateliern. Matlaget hade även anslutit till sig främmande kulturattachéer, bland annat en dansk litteraturhistoriker Carl Gad. Och den danske litteraturlektorn kom även långt senare att spela den största roll i mitt och mina kamraters bildningsliv, det var när Georg Christensens strålande vänlighet och rika gemyt upplivade Uppsalahorisonten. Vid den tiden tillhörde jag visserligen inte, såsom tidigt gift, ett mat-291

lag. Men jag hade den stora äran att dock vara attache-rad vid ett berömt sådant; dess president var den lärde Walde, och medsittare voro bland andra arkeologen Nils Åberg, fransosen Johan Mellander och lärdomshistorikern Johan Nordström. Och, ehuru han visserligen ej delade sin föda med oss, varken på 8:ans matsalar eller i Hushållsskolan, måste jag här nämna Axel Nelsons namn. Ty han var alltsedan de första studieåren min och nära nog samtliga av mina humanistiska kamraters outtröttligt stimulerande, häftigt flammande rådgivare.

Att ånge vad eljest vänkretsen i sin vidare omfattning betytt, överstiger dessa raders anspråk. Men jag vill endast bekänna, att jag räknar som en av mitt Uppsalalivs rikaste tillgångar, att jag i matlagets fruktbara studieform blivit vänskapligt handledd av tvenne betydande litteraturhistoriker, starkt skilda till sitt kynne, först av romantikern Cail Santesson och sedermera av den nya bjässen på Uppsalaslätten, den liärlige norrländske göten Johan Nordström. Vännen Johan Nordström förledde mig även till götiska lekar; vi började med simning i Idrottshallen klockan 8 på morgonen och språngmarsch förbi Geijersdalen över Polacksbacken och Kronoparken klockan 9. Och så var den dagen förstörd.

Den andra polen var sålunda det konsthistoriska seminariet. Vad allt där förehades, först under Johnny Roosvals, sedermera under den från Lund åter upprullade August Hahrs toleranta, personligt välvilliga, mångintresserade ledning, kan ju inte här antydas. Men när jag nu tänker på de många kamrater jag från första stund ocli allt framgent hade inom detta seminarium, slår det mig att det var bland dessa konststuderande som man fann utövarna av diktkonsten. Mina vänner litteraturhistorikerna, både de nämnda och de andra — en Henry Olsson, en Victor Svanberg, en Nils Gobom292

— beslogos aldrig offentligt med att skriva vers. Tydligen hade deras litteraturstudier övertygat dem om att det

fanns tillräckligt mycket god vers skriven dem förutan. Men det är ett fenomen, värt en särskild undersökning, att bland 1910-talets Uppsalaesteter voro diktarna tillfinnandes bland konsthistorikerna, och nästan uteslutande bland dem. Det måste finnas något ännu outgrundat skäl till den grasserande poesien bland just dessa studenter. Kanske man får gå litteraturhistoriskt tillväga och söka inflytelser från det just förgångna stora diktarskedet. Oscar Levertin var född i en konsthandel och hade i sin vetenskap och i sin diktning konstens föremål ständigt för sin blick. Verner von Heidenstam begynte sin bana som resande artist, och i hans unga vers spelade den rikaste måleriska impressionism. Måhända det var efter dem, som hela skaran av versskri vande uppsaliensiska konsthistoriker tog arv.

Först är att nämna bland dessa unga skriftställare Carl R. af Ugglas, berömd lika mycket för de enorma fotnoterna i sina tjocka lärda medeltidsverk som för sina sköna romantiska noveller. Han presiderade i Estetiska Föreningen, och man fröjdade sig åt hela hans uppenbarelse, hans vänliga leende och hans mörkblixtrande blick, den stora blossande cigarren, den rikt kolorerade västen över en begynnande embonpoint, den blommande och överraskande vegetationen i de stora talen, där tankarna sköto sidogrenar och fantasiskott med svindlande hastighet. Han bildade verkligen bryggan över från det svunna 90-talet, och genom honom lärde man förstå rikedomen, värmen, kulturomfånget i dess anda.

Men det låg vers i skrivbordslådan även hos Akke Kumlien, den uppreste lundensaren, som kom att förnya vårt bokhantverk, och hos Henrik Cornell, medeltidshistorikern, som blev professor vid Stockholms högskola.293

Båda gåvo också senare ut diktsamlingar. Ja, det gick till och med ett okontrollerat rykte, att Johnny Roosval gett ut anonyma diktsamlingar ocli att August Hahr hade massor av otryckt vers instuckna bland manuskripten till Vasatidens borgar.

Karl Asplund, den redan under de första studentåren mogne konstkännaren, började låta sitt rika instrument tona, men Gunnar Silfverstolpe, vilken som konsthistoriker sysslade med Ehrenstrahl, var ännu sökande yngling och spelade på sitt i den svala ensamheten. Jag hade redan som skolpojke träffat honom i Västerås, men anade väl knappast då, att där i gymnasieidyllen växte, blygsamt och stilla, upp en svensk skald. Erik Blomberg intresserade sig som konsthistoriker för Rembrandt-tiden; med tacksamhet minns jag den kväll då denne konstliistoriske kamrat visade mig sin första diktsamling i manuskript och då jag för första gången lyssnade till de egendomliga, ömtåliga tonfallen av en ny poet. Ett par gånger, tror jag, skymtade på seminariet en ung man med runda, frågande ögon. Men han tycks inte trivts riktigt med konststudiet — det var Pär Lagerkvist. Hans första bok, Om ordkonst och bildkonst 1913, slog en bro över från det nya måleriet mot den nya diktkonsten, och han må därför tillåta, att han tas med i sammanhanget.

Det var bara några av de många figurerna i det poetiska konsthistoriska 1910-talet, särskilt under dess första tid. Ty en efter en hade de diktande konstkam-raterna kommit ned till huvudstaden, till olika yrken ocli befattningar, och fullföljde där sin odling av både konst och dikt. När 1920-talet nalkades, fanns det ingen av dem kvar, och det kändes nära nog, som om poesien tonat ut i den gamla staden. Det var väl en hörselvilla, beroende på att man själv blivit ett decen-204

nium äldre och att yrkesplikterna böl jade gripa allt hårdare tag 0111 tiden och intresset. Personligen skrev jag mitt lilla avsked till 1910-talets Uppsala i skriften Iniperfektum, där några av mina studieminnen velat komma till uttryck, särskilt det begynnande vetenska-pandets fröjder och bekymmer. Och det var väl närmast i det tecknet, som 1920-talets Uppsalatid fortlöpte för mig och för dem av min generation, som alltjämt i 30-årsåldern gingo kvar på Uppsalagatorna, medan de stora, oruckliga byggnaderna, Slottet, Carolina, Universitetet, från sina höjder beskuggade vårt traskande därnere.

Ja, de stora byggnaderna lågo kvar, men det humanistiska himlavalvet hade blivit förvandlat. Storgubbarna på molnen liade drivit bort för nya vindar. Schück hade styrt sitt moln söderut och lägrade det nu över huvudstaden, dit för övrigt Martin Lamm seglat i förväg. Noreen och Hjärne hade lämnat den jordiska sfären, Pecka och Sam Wide liade följt dem åt. Och Danielsson hade, en evig student, dragit sig tillbaka till sin ensliga studiecell. Det fanns ingen riktig Olymp längre däruppe i höjden. Myternas äventyrstid var förbi, och den stränga grå

verkligheten härskade.

Nej, inte endast den. Ty nu ljöd genom Uppsala domkyrkas valv allt starkare Nathan Söderbloms stämma. Mina minnen av Nathan Söderblom

av

Greta Lagerfelt

MITT FÖRSTA MINNE av Nathan Söderblom går långt tillbaka i tiden. Sommaren 1899 hade min syster oeh jag gått och läst för d:r S. A. Fries. En mörk och kulen novemberdag voro vi inbjudna till middag i Storkyrkokomministerns våning vid den trånga Prästgränd i gamla staden. Vi visste att Nathan Söderblom, då pastor i svenska församlingen i Paris och på tillfälligt besök i hemlandet, också var bland de inbjudna. Jag hade ännu aldrig träffat honom, men genom gemensamma nära vänner hört så mycket talas om honom, att jag förstod, att han var en märklig man. Jag minns ännu så väl, hur jag på förhand inpräntade i mitt 15-åriga sinne, att jag hela livet måste komma ihåg, att jag denna dag fått sitta till bords med Nathan Söderblom.

Att han skulle ta någon som helst notis om oss småflickor, hade jag ju ingen tanke på, och det gjorde han ej heller.

Jag minns så väl, hur häpen jag var över att han såg så otroligt ung ut med sin spensliga, ljusa gestalt.296

Jag ser ännu så tydligt för mig, hur han och Fries och den judiske rabbinen Klein tillsammans vandrade fram och åter i salongen helt upptagna av de teologiska problem de ivrigt diskuterade.

Då jag sedermera som gift blev bosatt några år i södra Uppland, kom jag allt oftare att sammanträffa med Nathan Söderblom, Sveriges ärkebiskop.

Mitt första ärende till ärkebiskopsgården gällde en förfrågan, huruvida det vore möjligt att någon gång få ett »korsfararebesök» till våra socknar, där det i kyrkligt avseende var synnerligen klent beställt. Efter att med bävande hjärta ha stått utanför den vita porten i väntan på att bli insläppt av portvakten kände jag det vänliga mottagandet därinnanför alldeles särskilt upplivande. Vem kunde väl också som Nathan Söderblom konsten att uppmuntra människor och inge dem tillit till värdet av deras egna små ansträngningar! Den hjärtevärme, som var honom egen och som utstrålade ur hans sällsamma och ljusa personlighet, hade en underbar förmåga att sporra andra, och med den anspråkslöshet, som var en av hans stora gåvor, försmådde han heller aldrig att taga med ens den ringaste i sin tjänst som medarbetare.

Något korsfararebesök blev det visserligen ej utav, men i stället föreslog ärkebiskopen, att vi skulle försöka på privat väg garantera underhåll och lön för ett år till en hjälppräst, som skulle verka i de närmast liggande socknarna. Det var ett nytt och häpnadsväckande förslag, som jag reste hem med, men tanken blev verkligen realiserad, och den präst, som blev oss tillsänd, stannade sedan i trakten i många år, först på förordnande och slutligen som kyrkoherde.

Allt emellanåt fick jag senare anledning att resa in till ärkebiskopsgården. Alltid blevo dessa besök som en högtid, från vilken man återvände fylld av ny kraft297

och med nya oanade vidder öppnade för blicken. Det måste alltid förbli en gåta, hur det var möjligt att ärkebiskop Söderblom, tyngd som han var av omsorger för många länders kyrkosamfund, bärande en arbetsbörda tillräcklig för tio och med egna världsfamnande uppgifter att lösa, ändock alltid förmådde finna tid för den enskilda männikans stora eller små bekymmer och angelägenheter. Med en obegränsad gästfrihet inbjöds den besökande att deltaga i familjens måltider, där vanligen även andra gäster voro tillstädes: präster från stiftet, lekmän från olika håll eller främlingar från avlägsna länder. En oemotståndlig hjärtevärme mötte dem alla. Ärkebiskopinnan förstod liksom sin make att utöva gästvänskap i vidaste bemärkelse.

Impulsiv och genialisk, hjärtevärmande vänlig och ömt omtänksam om andra, även i småsaker, skämtsam och stundom gosseglad, men ändock allvarlig och sträng, då det gällde — sådan var värden i ärkebiskopsgården.

Lämnande alla viktigare angelägenheter åsido kunde han ta sig tid att läsa igenom en lång uppsats av en obetydlig skribent, vars ängslan under tiden ej eliminerades av den lektyr ärkebiskopen lämnat som förströelse. Han kunde läsa den grundligt, kommentera den och ge råd om dess utgivande. Aldrig fann han sig för stor att diskutera de förslag eller planer den besökande hade att framlägga. Alltid fann han på utvägar och kom med nya uppslag. Hans intresse för allt sträckte sig vida utöver vanliga kyrkliga frågor. En gång blev det på något sätt tal om reparationer eller ombyggnader på vår gård. Då förbluffade mig ärkebiskopen med att mycket allvarligt lägga mig på hjärtat, att det var ytterst viktigt — ur hygienisk, moralisk och social synpunkt — att arbetarebostäder bestodo av två rum och kök i stället för som brukligt var av ett rum och kök! Jag häpnade över hans intresse även för praktiska lantgårdsfrå-298

gor — vid den tiden visste jag ingenting om hans barndoms- ocli ungdomsår i det jordbrukande prästhemmet i Hälsingland.

Ofta tänkte jag på hans ord, ehuru tillfälle då ej gavs att omsätta dem i praktiken. Det är nu länge sedan dess, men på vår nuvarande gård i Östergötland hygges eller ombygges aldrig en arrendebostad med mindre än två rum och kök, och detta medvetet med hänsyn till ärkebiskopens uppmaning.

Hur omtänksam han kunde vara om andras trevnad även i smått, fick jag en dag erfara, då jag skulle resa hem efter att i någon angelägenhet ha besökt ärkebiskopsgården. Vid avskedet frågade ärkebiskopen, hur jag skulle färdas, och fick då veta, att jag skulle fara med ett långsamt godståg. Då frågade han, om jag hade något med att läsa på vägen. När svaret blev nekande, gick han ögonblickligen fram till en av de många bokhyllorna i arbetsrummet, tog ned Deissmanns »Paulus» och räckte mig den till reslektyr.

De år vi bodde i Uppland var ärkebiskopen ej i samma grad som senare upptagen av det ekumeniska arbetet, och det hände alltemellanåt, att vi kunde få en vänlig påringning eller ett par rader med posten med påstötning att komma till Uppsala och höra någon intressant föreläsare eller träffa någon framstående utlänning. Hur mycket ha vi icke i den vägen att tacka ärkebiskop Söderblom för!

I november 1919 fingo vi ett länge utlovat besök. Någon förrättning hade blivit utsatt i en grannsocken, och det blev bestämt, att ärkebiskopen skulle komma en dag tidigare och bo hos oss! Med sig förde han sin lärde vän professor Grønbech från Köpenhamn och dennes fru. Trots den sena årstiden var det ett underbart väder. På förmiddagen gjorde vi en utflykt i motor-299

båt till en liten holme i Mälaren, där en urgammal väldig sten, »Biskopsstenen» kallad, utvisar den punkt, där Uppsala, Västerås och Strängnäs stift mötas. Ärkebiskopen, som aldrig förr hört talas om platsen, blev förtjust, och med sitt oemotståndliga pojkaktiga leende föreslog han att vi alla skulle ta i ring och dansa kring stenen! Sådan hyllning hade väl säkert aldrig förr den gamla stenen varit med om från en Svea rikes ärkebiskop och en berömd utländsk vetenskapsman!

Vem kunde vara en så älskvärd gäst och glädjespri-dare som Nathan Söderblom! Den nästan ängsliga vördnad man kunde frestas att känna inför den store kyrkomannen med sitt världsfamnande inflytande försvann inför den så sällsynt mänskliga människan med det varma hjärtat, det anspråkslösa vardagsväsendet och den spelande humorn i ögonvrån.

Som ett dyrbart minne bevarar jag hågkomsten av aftonen nyssnämnda dag. Gästerna — de voro fler än de ovan nämnda — hade gått för att göra sig i ordning till middagen. Först av alla blev ärkebiskopen färdig och slog sig ned vid pianot i stora salongen — ett gammaldags lågt och fyrkantigt rum, i halvskymningen upplyst endast av det fladdrande skenet från brasan i den stora öppna spisen. Jag kom sakta in och satt länge obemärkt, i skymningen stilla njutande av det outsägliga, som utlöste sig i ärkebiskopens spel, där han helt gav sig själv, utan tanke på någon åhörare.

Till slut steg han upp, lade igen locket och studsade till, då han märkte att han ej varit ensam. Jag had så vackert att jag skulle få höra litet mer, och då satte han sig utan vidare ner vid pianot igen och började nu även sjunga med denna stämma, som alltid grep djupt in i själen. Ännu kan jag höra slutraden till en av sångerna, som då var

mig alldeles ny:300

»— — — — — — —

gör döden till seger och kampen till fest.»

Orden voro av Ossian-Nilsson, melodien ärkebiskopens egen. De tycktes mig så väl passa ihop med honom själv. Så övergick han till Almquists Songes: Mariasångerna, »Hjärtats blomma» och annat.

Under tiden hade gästerna så småningom samlats, men alla hade kommit så tyst och lyssnat så andäktigt, att ärkebiskopen ingenting märkt.

Dagen därpå var den utsatta förrättningen i grannsocknen. Denna arbetsdag började ärkebiskopen, såsom han ofta hade för vana, med en ensam vandring i naturen. Dylika stilla stunder av samling voro för honom en kraftkälla, ur vilken han hämtade andlig förnyelse. Stundom har jag sett honom vandra ensam långt utåt gärdena på små mellanstunder vid större krävande högtider ute på Upplandsbygden. På kvällen denna dag fingo vi uppleva att i en av enkel lantbefolkning överfylld uppländsk landskyrka höra den lärde professor Grønbech predika på ett av honom själv för tillfället fabricerat »skandinaviskt» tungomål. I andlös spänning lyssnade åhörarna och häpnade över att »danska var så lätt att förstå». Det var ärkebiskopen, som helt enkelt ej fäst det ringaste avseende vid sin väns protester, utan befallt honom upp i predikstolen att tala på ett främmande språk — och med detta glänsande resultat!

* *

Våren 1920 fingo vi ett brev från ärkebiskopen, vari han uttalade en önskan, att vi skulle lära känna den framstående teologen professor Albert Schweitzer från301

Elsass, som i egenskap av Olaus-Petriföreläsare jämte sin ini var gäst i ärkebiskopsgården. Redan länge hade han talat om sin önskan' att vi en gång skulle vara med om en prästvigning i domkyrkan och den därpå följande festliga middagen i ärkebiskopsgården, till vilken han brukade inbjuda ej endast de unga prästerna själva och deras föräldrar utan även andra av skilda yrken och stånd samt tillfälliga utländska gäster och t. o. m. främmande länders sändebud.

Med stor glädje antogo vi alltså inbjudan att deltaga i prästvigningshögtidligheten i Uppsala annandag pingst. Prof. Albert Schweitzer har i sin minnesteckning över Nathan Söderblom1 lämnat en humoristisk skildring av vårt sammanträffande där. Hur det kom sig, att vi intet meddelande fått om ärkebiskopens önskan att vi som vår gäst skulle ta emot professorskan Schweitzer under de veckor hennes man var ute på sin första föredrags- och konsertresa i Sverige samt att sedermera även han skulle komma till oss för att vila ut, kommer väl alltid att förbli en gåta, emedan vi först åratal senare ömsesidigt fingo klart för oss, att gästerna fått en inbjudan, varom det tillämnade värdfolket ingenting visste. Huru som helst togo vi med glädje emot våra gäster, vilka enligt vår uppfattning bjudit sig själva till oss. Följden blev en bestående vänskap, för vilken vi, liksom för så mycket annat, stå i tacksamhetsskuld till ärkebiskop Söderblom. Med den sällsamma gåva, som var honom egen, var det Nathan Söderbloms ständiga glädje att föra människor tillsammans, som på ett eller annat sätt kunde bli varandra till nytta. Vilken underbar förmåga ägde han icke också att lära även andra att skjuta alla hinder ur vägen, när det gällde att göra någon en tjänst! Hur ofta har icke den, som på

1 »Hågkomster och livsintryck», fjortonde samlingen, 1933.302

Nathan Söderbloms initiativ från början varit tjänstegivaren, under årens lopp i stället blivit den tacksamme mottagaren! Hur mycket av oskattbara värden har icke i andlig måtto tillförts Sverige genom alla de vänskapliga band, vilka under eller efter krigsåren genom ärkebiskopens förmedling knutits mellan svenskar och andligt betydande utlänningar, som till följd av kriget kommit i nödläge, men tack vare den svenske ärkebiskopens aldrig tröttnande uppfinningsrikedom beretts utvägar att åter komma till sin rätt!

Prästvigningsmiddagen annandag pingst blev en oförgätlig upplevelse. Ekumenisk i högsta grad och så alldeles Nathan Söderblomsk! Gästerna voro väl ett 80-tal och av de mest skilda stånd och levnadsvillkor: förutom de

nyvigda prästerna och deras föräldrar (däribland en dalkulla i sin dräkt, som för tredje gången som stolt moder deltog i en prästvigningsmiddag) åtskilliga framstående utlänningar, såsom Albert Schweitzer, prof. Kittel från Leipzig och andra, svenska biskopar och professorer, utländska diplomater, lekmän från stad och land. Den imponerande prästvigningen i domkyrkan hade även den burit ekumenisk prägel, då ärkebiskopen i full ornat assisterats förutom av svenska präster även av åtminstone en utlänning — professor Schweitzer — iförd svensk prästerlig skrud. Nu voro alla prästerna bänkade vid långa bord i den rymliga salen, majsolen lyste in strålande klar, och gästerna liksom smittades av den stämning av festglädje och högtid, som ärkebiskopen så väl förstod att sprida omkring sig. Det ena glänsande och av kvickhet sprudlande talet avlöste det andra, det var ömsom skämt, ömsom allvar; än lyssnade man till svenska, än till utländska tungomål. Väl märktes det att man befann sig i en utvald samling av andens stormän. Vilken lycka för de ny-303

vigda unga prästmännen alt föra med sig ut i livet ett sådant minne av sin prästvigningsdag!

Men dagens högtid var ej slut, då gästerna lämnade de festliga borden. Ännu mer hade ärkebiskopen att bjuda sina gäster. Gosskören från Dresden, »Kreuz-chor», var på turné i Sverige och skulle på aftonen ge konsert i domkyrkan. Efter en stunds samvaro ute i trädgården gingo gästerna över dit att i stillhet få njuta av gossarnas sång. Jag kom att sitta bredvid ärkebiskopen; aldrig kan jag glömma hur hänfört han lyssnade till dessa underbara, nästan överjordiska toner. Aldrig kan jag heller sedan dess höra Kyrie Eleison sjungas utan att i minnet åter uppleva denna andaktsfyllda stund i halvskymningen i den svala, mäktiga dömen. Utmärglade av krigsårens hunger och umbäranden voro dessa späda gossar liksom höjda över jordens tyngd. Såsom kommen från en kör av änglaröster svävade sången upp mot helgedomens höga valv.

Solen lyste ännu värmande därutanför bland guldregn ocli syrener, när gästerna återvände till ärkebiskopsgårdens trädgård, där förfriskningar väntade och där de glädjestrålande, bleka sångargossarna undfägnades vid ett dignande kaffebord. Nathan Söderblom kunde ju också som få konsten att otvunget underhålla sig med sina försagda små gäster och få dem att alldeles glömma att de samspråkade med en av samtidens store!

* * *

Året 1920 beslöto vi sälja vår gård för att flytta till Östergötland. Ärkebiskopen tog då löfte av oss att underrätta honom så snart försäljningen kommit till stånd, för att han och ärkebiskopinnan ännu en gång skulle få gästa oss innan vi lämnade stiftet. Det gjorde304

vi naturligtvis också med största tacksamhet. Vår avflyttning blev bestämd till en dag i september, men ärkebiskopens tid var så upptagen, att han ej kunde komma tidigare än blott några dagar före vårt uppbrott. Vi måste alltså redan dessförinnan packa ner allt, som ej oundgängligen behövdes vid tillfället för att ta emot två gäster samt bibehålla sällskapsrummen i tilltalande skick. l)å våra efterlängtade gäster rätt sent en höst-mörk kväll körde upp på gården, voro de emellertid tre och ej, såsom bebådat var, tvål Till vår stora glädje, men även tillfälliga bestörtning, hade ärkebiskopen i sista stund tagit med sig sin yngsta dotter! Sedan gästerna väl förts in, skyndade vi lit i flygeln och plockade vid en lyktas sken ur packlårar upp det nödtorftigaste som behövdes och möblerade så i hast med lån från ännu bebodda rum ett redan tomt gästrum, medan gästerna redde sig till aftonmåltiden. Detta oväntade intermezzo spred blott dess större glädje över samvaron!

Om själva ankomsten till gården har jag många år efteråt, sedan jag själv glömt att så tillgått, upprepade gånger hört ärkebiskopen berätta, stundom för utlänningar. Att han lagt det på minnet är så karakteristiskt för hans sinne för det pittoreska, att jag här måste försöka återge hans skildring. Han brukade berätta, hurusom efter en lång färd i mörker över slätt och genom skog vid ägogränsen till vår gård plötsligt syntes en mötande ryttare i galopp på en ädel häst, med en för vinden fladdrande kappa, liknande en gångna tiders riddaremantel. Ryttaren hoppar av, välkomnar sina gäster, fäster tyglarna vid sadelknappen, vidrör lätt sin springare med spöet, varpå denne ensam sätter av i galopp mot hemmet såsom en förelöpare, medan värden själv stiger upp i ekipaget bland gästerna och gör dem sällskap fram — några minuter senare skingras höstmörk-305

ret av gnistrande facklors sken på gårdsplanen, och en gammaldags herrgårdsfasad lyser fram mellan väldiga mörka kastanjeträd. —

Då vi ej ämnade omedelbart skaffa oss en ny gård, skrevo vi en gång på hösten och frågade ärkebiskopen, om vi under vintern på något sätt kunde vara honom till nytta. Omgående fingo vi några vänliga rader till svar samt en diger lunta handlingar, innehållande ömsesidiga beskyllningar från åtminstone tre av det nybildade polska rikets olika evangeliska kyrkor. I svarsbrevet ombådos vi studera medsända papper och därefter resa till Polen, på ort och ställe bilda oss en uppfattning av de verkliga förhållandena samt avgiva en skriftlig rapport därom. Handlingarna, som skickades oss, hade ursprungligen tillställts det skandinaviska biskopsmöte, som på sommaren samma år hållits på Kulla-Gunnarstorp i Skåne. Ingenting hade emellertid där kunnat göras åt saken, då det var omöjligt att på avstånd fatta ståndpunkt i frågan.

Lika oväntat som svårutförbart syntes oss det uppdrag vi fått, dock oerhört lockande! Vem annan än Nathan Söderblom med sin enastående tro på slumrande förmågor hos de människor, som kommo i hans väg, skulle väl fått den tanken att anförtro en dylik uppgift åt vanliga, oerfarna lekmän! Ej utan svårighet satte vi oss in i den tämligen outredbara härva av motsägande beskyllningar, som de oss givna dokumenten innehöllo. Sedan vidtogo förberedelserna för resan. Ännu var kriget mellan Polen och Ryssland knappast avslutat. Just i dagarna hade regeringen flyttats från huvudstaden till det tryggare Danzig. Såväl genom utrikesdepartementet som genom polska legationen i Stockholm fingo vi veta att vi, sedan polska gränsen väl överskridits, ej säkert kunde påräkna någon kontakt med Sverige vare 20 — XIX.306

sig per post eller telegraf, att inga som helst fastställda tågkommunikationer kunde angivas samt att kolera, tyfus och smittkoppor rasade i landet. >,Kan man verkligen resa dit?» frågade vi ärkebiskopen. »Jo, det går utmärkt», blev svaret, tryggt och övertygande, »det är liera svenskar, som ha rest dit de senaste månaderna.» Och reste gjorde vi, förlitande oss på det beskedet, och resan blev den mest intressanta och innehållsrika vi någonsin företagit. För att känna oss manstarkare i det i halvt krigstillstånd ännu varande landet bjödo vi med oss en ung svensk prästman, nuvarande kyrkoherden d:r Sjöberg i Norrköping, som då studerade i Lund. Snart blev han liksom vi själva upptänd av det varmaste intresse för de evangeliska kyrkornas tragiska ställning i den av delar från flera olika riken sammansatta nya staten. För första gången lärde vi oss därute vad en martyrkamp för tron vill säga; på nära håll fingo vi se och ibland själva erfara, vad hunger är, då tillfälle att mätta den ej finnes, ofta fingo vi frysa, ofta reda oss utan nattens vila. I)e besvärligheter vi måste finna oss uti vägde dock intet mot det utbyte vi hade av resan. Vad vi därunder fingo bevittna av hjältemodig kamp och försakelse gjorde på oss ett gripande och för hela livet outplånligt intryck. Hur stor förblev icke alltid vår tacksamhet mot ärkebiskopen för att han vågat anförtro åt oss detta uppdrag!

I början av mars påföljande år sammankallades en konferens i Uppsala, till vilken inbjudits representanter för Polens fyra evangeliska kyrkor: en »gammalluthersk» och en »reformert» från det gamla Polen, en »unierad» från den före fredsslutet tyska provinsen Posen, en helvetisk-augsburgisk» från det tidigare österrikiska Galizien, övriga deltagare i konferensen voro domkapitlets medlemmar, en del svenska biskopar och andra:?07

kyrkomän, biskop Gummerus från Finland samt vår lilla delegation och kyrkoherde Valdus Bengtson, som på eget initiativ strax före oss gjort samma resa som vi. Häftigt bröto sig ofta meningarna under konferensdagarnas överläggningar. Det var brännbara ämnen, som förelågo till diskussion. Versailles-fredens järnhand hade slagit blödande sår i fosterländska hjärtan, situationen tedde sig helt annorlunda sedd ur den ena eller andra politiska synvinkeln. överlägsen diplomatisk skicklighet fordrades för att leda förhandlingar som dessa. Ej minst den sista dagens eftermiddag kommo känslornas bitterhet till uttryck, och svårigheten att finna en förlikningens brygga mellan de skilda synpunkterna tycktes oövervinnelig. Med bävan tänkte säkert mer än en på den av ärkebiskopen såsom mötets avslutning utsatta nattvardsgången i domkyrkan omedelbart intill domkapitelhuset, där förhandlingarna fördes. Aldrig ville diskussionen ta slut — ingen stund blev övrig till inre samling och glömska av stridens hetta, innan deltagarna kallades till nattvardsfirandet. Hur skulle detta kunna gå?

Och dock, ingen nattvardsgång har gjort ett djupare intryck på mig än denna. Mörkt låg hela det väldiga templet,

endast altaret strålade i ljus, halvdunkel fyllde de närmaste valven. Framför högaltaret stod den åldrade, vördnadsvärde biskop Gottfrid Billing, och bredvid honom hans son biskopen i Västerås. Högtidligt skredo de utför trappstegen fram mot altarskranket, bärande sakramentshåvorna. Deltagarna voro för många att samtidigt knäböja vid altarrunden. I halvskymningen stodo de väntande kvar såsom en skyddande vakt. Men ännu dröjde de båda ledarna för de två mest stridbara polska kyrkosamfunden — då gick ärkebiskopen fram först till den ene, så till den andre och308

förde dem vid vardera handen fram att gemensamt knäböja vid Herrens bord. Hnr skall en sådan stund kunna glömmas! Ut omnes unum. —

Sommaren 1922 fingo vi genom dåvarande d:r Adolf Keller i Genève — säkerligen på ärkebiskopens anmodan — kallelse att deltaga i den konferens »för de nödlidande kyrkorna», som i augusti skulle hållas i Köpenhamn. Där träffade vi ånyo våra polska vänner. Många av konferensdeltagarna, som fortsatte till Hälsingborg, där förberedande överläggningar skulle hållas för det beramade Ekumeniska mötet i Stockholm, bådo oss ivrigt följa med dit. Vi dristade oss fråga ärkebiskopen, som redan var kronprinsens gäst på Sofiero, om han tillät oss komma som åhörare. Med sin vanliga vidhjärtade gästfrihet svarade han ett obetingat: »Ja, välkomna!» På så sätt kommo vi att få vara med om det högtidliga ögonblick, då det definitiva beslutet fattades om det stora Stockholmsmötet 1925. Ytterst värdefulla och minnesrika blevo för oss i övrigt dagarna i Hälsingborg, där ett stort antal av den ekumeniska rörelsens ledande män från många världens länder voro samlade ej blott till allvarliga förhandlingar, utan även till vänskapligt umgänge. Själv var ärkebiskopen som en livgivande låga och ett strålande centrum för det hela. För oss var det en stor upplevelse att få vara med även i periferien.

Det var emellertid ej endast i det mellankyrkliga arbetet vi tack vare ärkebiskopen fingo en inblick. Han visste att vi liksom ban själv hyste det varmaste intresse för bevarandet av den heliga Birgittas minne. Han gav oss impulsen att på ett värdigt sätt söka tillvarataga resterna av hennes stiftelse i Vadstena. Vid hans sista besök i vårt Upplandshem utarbetades utkastet till stad-309

garna för den blivande Birgittastiftelsen, vilken snart därefter kom till stånd i Klara kyrkosal i Stockholm, den 7 okt. 1920. Några dagar senare reste vi på ärkebiskopens uppdrag till Rom för att förhandla om eventuellt inköp för svenska statens räkning av Birgittas hus i Rom. Det var ett invecklat nät av äganderättsförhållanden vi stötte på, och otaliga voro de audienser vi fingo hos olika höga dignitärer inom den katolska kyrkan. Överallt bemöttes vi med största hövlighet, ehuru med märkbar reservation. Då vi äntligen trodde oss framme vid målet, strandade emellertid det hela på den Heliga Kyrkans förbud mot försäljande till otrogna av densamma tillhöriga kyrkor och heliga minnesplatser. Utan Birgittas och Katarinas tre rum och själva kyrkan var ju hela det stora huskomplexet för oss tämligen värdelöst.

Ärkebiskopens vackra dröm om återförvärvande till Sverige av den minnesrika byggnaden gick alltså icke i uppfyllelse. Mycket arbete hade han nedlagt därpå, och på hans föranstaltande hade generaldirektör Möller i Byggnadsstyrelsen med påvens särskilda tillstånd fått utföra detaljerade ritningar av hela komplexet. Meningen hade varit att dit förlägga svenska legationen eller ändå hellre ett »svenskt institut i Rom» jämte »härbärge». Vår personliga behållning av resan blev en ytterst intressant blick innanför den romerska kyrkans murar, vilken sällan förunnas utomstående. Gammal vänskap med en dansk nunna i det i Birgittahuset inrymda klostret förlänade besöken där en särskild tjusning.

* *

Vår flyttning till Östergötland hade en skuggsida — särskilt sedan vi 1923 åter blivit bofasta på egen gård — nämligen att vi alltmera sällan fingo tillfälle att sam-310

(lianträffa med ärkebiskopen annat än vid större möten, konferenser och högtidligheter samt att det ej längre var oss möjligt att genom resor och korrespondens såsom tidigare uppehålla kontakten med våra nödställda vänner i utlandet. Ännu hände det dock. att ärkebiskopen som förr skickade oss någon utlänning att ta hand om och visa omkring i våra bygder.

Den stora höjdpunkten i ärkebiskopens liv, Ekumeniska mötet 1925, fingo vi vara med om, ävensom åtskilliga svenska kyrkliga möten. Hur ofta, då stormens vågor gingo höga, fingo vi bevittna hans överlägsna förmåga att med ett oemotståndligt leende och ett humoristiskt yttrande bryta udden av bitterheten, avväpna en motståndare och med en genialisk och blixtsnabb replik lösa spänningen och lotsa en fråga i säker hamn. Oerhört personlig förblev alltid Nathan Söderbloms kontakt med deltagarna i de möten, där han satt som ledare, även om deltagarantalet var mycket stort.

Ett minne från avslutningen av ett av de »Allmänna kyrkliga mötena» i Stockholm vill jag här återge. Det måste ha varit hösten 1922. Ärkebiskopens hjärta hade givit allvarlig anledning till oro: omedelbart efter mötet skulle han resa utomlands för att söka vård. Det befarades att ansträngningen under mötesdagarna hade varit alltför påfrestande. Nu voro förhandlingarna slut. Gemensam nattvardsgång skulle firas i den högtidligt allvarliga Engelbrektskyrkan, innan deltagarna skingrades för att återgå till vardagslivet. Kyrkan var till trängsel fylld. Nu stod ärkebiskopen där själv inför altaret ocli höll skriftetalet, iförd en enkel, vidveckad svart prästkappa. Han talade på sitt eget oemotståndligt gripande och fängslande sätt, andlöst lyssnade hela den väldiga menigheten. Sedan vände han sig mot altaret och bad. Sällan har jag så gripits av någon präster-311

lig handling. Aldrig har jag som då upplevat förnimmelsen av översteprästen, som frambar ett offer för folkets synder. Så späd syntes den svarta gestalten framför den vita altaruppsatsen, så överväldigande den andliga kraft den tycktes utstråla. — Nu gingo nattvards-gästerna fram för att knäböja vid altarrunden, skara efter skara. Aldrig tycktes de vilja ta slut. Ärkebiskopen officierade ej själv, men stannade hela tiden kvar i koret, bortåt ett par timmar, oförtröttat sjungande med i psalmsången. Ingen tanke på att skona det hårt ansträngda hjärtat!

Alltjämt gingo dock stundom våra vägar till ärkebiskopsgården. En gång, hösten 1927, tillsammans med våra vänner professor och fru Albert Schweitzer. Jag ser ännu framför mig, hur strålande ärkebiskopen kom emot oss i glädjen över att åter se oss alla tillsammans där. Vi stodo i röda salongen vid bordet, där bland andra dyrbara minnen låg den väldiga elefantbete vi en gång haft det angenäma uppdraget att från professor Schweitzer, då i Afrika, som gåva överlämna till ärkebiskopen vid ett av hans tillfälliga besök i Stockholm. Med en glimt i ögat brukade ärkebiskopen berätta om stadsbudet, som i Uppsala skulle bära den något 10-tal kg. vägande trofén från tåget till ärkebiskopsgården och som, då han fick den i sina armar, med ett brett leende mot ärkebiskopen yttrade: »Nu tror jag allt ärkebiskopen fått en riktig minnesbeta!»

Ännu en gång fingo vi se ärkebiskopen med maka som gäster i vårt hem. Det var i juli 1930, då de voro på väg till en stor högtid i Vadstena. Solen gick ned i glödande färger, just som våra kära gäster anlände, och312

vi skyndade ned i parken till en bänk vid stranden för att tillsammans njuta av naturens härlighet.

Solglans ligger också över minnet av detta sista, så länge efterlängtade besök. Åren hade liksom något utjämnat åldersskillnaden; den världsberömde mannen, inför vilken man förr, all hjärtlighet till trots, så lätt

Makarna Söderblom vid Duseborg i juli 1930.

frestades att känna nästan en bävande vördnad, var nu framför allt den trofaste och oförliknelige vännen och — fortfarande liksom förr — gästen som mer än andra förde ljus och glädje med sig. Glättighet präglade också hela samvaron. Innan färden dagen därpå fortsattes till Vadstena, måste ärkebiskopen bese alla våra vackraste utsiktsplatser — ärkebiskopinnan kände dem redan från föregående besök; vi visade trädgården och parken, gingo ett stycke ut i skogen och sutto där och sågo på313

solglittret över sjön. Det var så roligt att ta träffas en gång i lugn och ro och tala om håde gammalt och nytt.

I Vadstena var en högtid av stora mått. Ärkebiskopen talade i Klosterkyrkan stränga och manande ord. På kvällen kom avskedet. Trodde ärkebiskopen själv att det var det sista? De gripande och allvarliga orden om icke vardagliga ting tydde därpå.

Ännu en gång kom jag dock på besök i ärkebiskopsgården. Det var i november samma år. Ett spörsmål av gemensamt intresse hade fört mig dit. Som vanligt var även en långväga gäst på besök. Det var en av de i Addis-

Abeba i Abessinien verksamma svenskarna. Vid lunchen fick han redogöra för förhållandena därute; även kom samtalet in på det orientaliskt romantiska besök som tronföljaren av Abessinien, Ras Taffari,1 jämte svit en gång gjort i ärkebiskopsgården. Sedan hade jag ett långt samtal med ärkebiskopen. Det blev mitt sista.

Nu liksom i Vadstena hade jag en stark förnimmelse av att det var ett avsked för alltid. Ärkebiskopen talade så, som väl sällan någon gör, utom den som känner sig stå invid evighetens gräns. —

Vid det Allmänna kyrkliga mötet i Stockholm följande vår träffade jag aldrig ärkebiskopen personligen mer än till en flyktig hälsning. Om det gemensamma och oförgätliga avsked det där förunnades Sveriges kyrkofolk att få taga av mötets ordförande har jag annorstädes berättat.2

Tidigt på morgonen den 13 juli nådde oss dödsbudet.

Vi voro då på tillfälligt besök vid Vätterns östra strand. Aldrig kan jag glömma den sällsamma och överjordiska solnedgång, som den dagens afton syntes över

1 I)en nu välbekante Negus, Abessiniens siste olycklige kejsare.

2 I »Religionens värld» n:r i, 1933.314

Vättern. I)et var, som om man skådat in i en annan värld, som om Uppenbarelsebokens himmelska Jerusalem i förklarade och obeskrivbara färger lyft sig över jordens synrand. Denna syn i den andaktsfulla aftonstunden förde tanken till den sköna psalm, vartill ärkebiskopen själv satt musiken:

Ack, är det redan här så skönt, är det så härligt och så grönt]>å denna ringa jorden, vad skall det då ej vara där i härligheten, när jag är en gång förklarad vorden! Några minnen

O

från den »politiska» vårterminen 1914

av

Gunnar Hesslén

ÅRET 1913 NALKADES SITT SLUT. Den inrikespolitiska situationen hade med utgångspunkt från försvarsfrågan blivit allt mera spänd. Ett par dagar före jul fick man i Uppsala-tidningarna läsa ett upprop till landskapets bönder att genom en uppvaktning inför konungen giva tillkänna sin redobogenhet att åtaga sig ökade bördor för försvaret. Hur detta »bondetåg» sedan svällde ut till en hela riket omfattande opinionsyttring och hur kung Gustaf på Stockholms slotts borggård den 6 februari 1914 höll sitt långt utanför landets gränser uppmärksammade tal till 30,000 bönder från allt Sveriges land, torde ej här behöva återberättas, tv det är allbekant.

Vad som däremot kanske skulle kunna intressera är, hur dessa händelser och de tilldragelser, som utvecklade sig därur, avspeglade sig inom studentopinionen i Uppsala.

Redan under höstterminen 1913, min första termin som student, var det politiska intresset synnerligen livaktigt inom studentkåren. De båda politiska föreningarna, Heimdal och Verdandi, voro båda synnerligen316

verksamma. Speciellt den förstnämnda, dit de högerbetonade studenterna hörde, hade just då en betydande uppgångsperiod. Den ledande kretsen inom denna utgjordes av en grupp studenter, huvudsakligen tillhörande humanistiska sektionen, vilka sedan så gott som allesammans blivit framstående män inom svensk vetenskap och förvaltning. Det var i stort sett denna grupp, som stod bakom den för upplysning och agitation i försvarsfrågan startade veckotidningen Vårdkasen. Denna förbereddes just under denna hösttermin och utkom under hela kalenderåret 1914. Endast två i denna krets, båda nu bortgångna, skola här nämnas, Johannes Kolmodin och Olof Palme. Båda torde vara kända för en större allmänhet. I varje fall har väl det ovanliga i deras levnadslopp och död stannat i minnet. Den förre avled för några år sedan i Abessinien som politisk rådgivare åt Hailie Selassie. Den senare stupade som frivillig i Finland under frihets- och inbördeskriget 1918.

Det är givetvis svårt för en utomstående, som därtill vid denna tidpunkt var recentior, att säga vem i den inre cirkeln, som var den ledande — om det över huvud fanns någon viss som kunde så betecknas — men jag tror ej, att jag gör mig skyldig till något misstag, om jag säger, att de två nyssnämnda stodo i allra främsta ledet. Olof Palme bodde inte vid denna tid i Uppsala utan i Sigtuna och kom endast hit på blixtvisiter. Hans inflytande och arbete syntes därför inte utåt så mycket. Själv kände jag honom ej och har egentligen först långt senare fått klart för mig, att han betytt så mycket även under denna epok i det »nationella» Uppsalas historia.

Johannes Kolmodin däremot levde och verkade mitt ibland oss. Vi i de djupa leden tjusades av hans eleganta, ej sällan lätt spydiga replikföring, av hans klara317

framställningssätt, snabba uppfattning och raska beslutsamhet. Därtill kom, att han var en god och glad kamrat. Men han var ej blott en representativ ledarefigur, han var också i hög grad arbetaren; han skrev broschyrer och handböcker, deltog i debatter och organiserade val och opinionsyttringar. Som belysande för hans intresse och intensitet men också för hela stämningslägets tillspetsning i Uppsala på den tiden kan jag nämna, att han en eftermiddag — det var något senare, i början av höstterminen 1914 — ringde upp mig och sade ungefär så: Jag har hört, att du ännu inte har röstat vid ordförandevalet i dag (detta val hade för en gångs skull i Uppsala fått en politisk aspekt). Jag svarade, att jag blivit litet tveksam o. s. v. Men då vårt samtal var slut, hade jag lovat att rösta så, som ban ville, och var ej sen att kränga på mig överrocken och störta iväg till närmaste vallokal, som var Smålands nation, dit jag framkom och fick överlämna min röstsedel blott ett par minuter, innan valförrättningen skulle avslutas.

En av de mest uppmärksammade händelserna under höstterminen 1913, en tid som skulle kunna betecknas som preludiernas före den verkliga uppspelningen under den följande våren, var den novemberkväll (den 3/n), då Sven Hedin på Heimdals inbjudan höll ett försvarspolitiskt föredrag på den till trängsel fyllda Norrlands nations stora sal. Hedins namn var på denna tid synnerligen omstritt på grund av hans »Varningsord» och övriga framträdande. Strax förut hade han dessutom varit huvudpersonen i en synnerligen omdebatterad och uppmärksammad händelse, som man väl så här långt efteråt kan ha rätt att ur flera synpunkter beteckna som sorglustig. Han hade nämligen någon gång i oktober hållit ett tal i Dalregementets officersmäss i Falun, vilket blivit föremål för undersökning »på nådigste befall-318

ning» av chefen för lantförsvarsdepartementet David Bergström, efter anmälan från en av de närvarande musikunderofficerarna. I tidningarna stöttes och blöttes vad han sagt och inte sagt och vad han egentligen menat och inte menat. En del av de med anledning av denna diskussion aktuella uttrycken kom nu på ett eller annat sätt avsiktligt igen i hans Uppsala-föredrag och väckte munterhet bland publiken samt utlöste stundom brakande upplåder. Det var också mycket annat i hans framställning som framkallade stormande bifall hos flertalet bland det huvudsakligen ungdomliga auditoriet. Jag kan överhuvudtaget ej minnas, att jag någonsin varit närvarande vid ett föredrag, där stämningen varit så hög eller — kanske rättare — kokande het, som vid detta Hedins framträdande. Det berättades i ett tal senare på kvällen, att någon satt sig att räkna applådåskorna och att han kommit till 38 salvor! Naturligtvis fanns det också bland publiken de, som voro oppositionellt inställda till Hedins propaganda, men de tycktes fullständigt ha förstummats inför den brusande bifallsstormen. Jag kan i varje fall ej erinra mig, att de på något sätt framträdde under eller efter föredraget — men väl sedan i tidningspressen, där Hedins tal mycket kritiskt granskades t. ex. i Dagens Nyheter och Upsala Nya Tidning.

Efter föredraget på Norrlands nation, som mycket utförligt finnes återgivet i Tidningen Upsala för den 4 november, var något slags enkelt samkväm ordnat omkring dagens talare på Gästis. Hela det dåvarande kaféet med »hylla» och angränsande smårum, vilka lokaliteter nu sedan länge äro borta och helt okända för nutidens Uppsala-student, fylldes av heimdaliter och deras vänner. Här växlades nu en mängd tal under Erland Hjärnes presidium. I Hedins nyssnämnda Falu-319

tal påstods ha ingått cn passus, i vilken han skulle ha uppmanat sina åhörare att följa honom, då han »blåste i trumpeten» eller något liknande. Som allusion på detta yttrande hade anskaffats en trumpet med tillhörande blåsare, som före varje tal under stormande munterhet fick blåsa en lystringssignal. Att Sven Hedin själv i hög

grad senterade skämtet syntes och hördes. Vad allt som sades under denna fest, minns jag nu inte ett snud av — och säkerligen är det ingen förlust, ty talen voro lämpade för stunden och till allra största delen improviserade, men den entusiasm, som kommit till uttryck under föredraget och som gällt Sven Hedins person, försvaret och fosterlandet, steg om möjligt än mer under kvällens lopp.

Men naturligtvis rörde man också på sig inom motsatta politiska läger i Uppsala. Ungefär en vecka efter Hedins framträdande uppträdde t. ex. Hjalmar Branting (den nlii 1913), men hans publik var nog till stora delar en belt annan än Hedins, det var arbetarna framför allt som fyllde lokalen. Det kan nämligen vara skäl att påpeka, att socialdemokraterna och deras ledare vid denna tidpunkt ej alls intogo den ställning varken politiskt eller — sit venia verbo — »socialt», som senare tiders ministersocialism framkallat.

Det politiska intresset bland Uppsala-studenterna var alltså redan vid den »politiska vårterminens» ingång på helspänn. Kungens »borggårdstal» fredagen den 6 februari till det församlade bondetåget och den av detta ett par dagar senare framkallade ministerkrisen, diskussionen i riksdagens kamrar dagen efter bondetågsdagen, då första huvudtiteln skulle behandlas, och den härunder tämligen oförtydbart framförda kritiken av kungens uppträdande dagen förut, vilken fick sitt skarpaste uttryck i Brantings anförande, vilket slutade med talarens320

offentliga förklaring, att han ämnade rösta för avslag på hela denna huvudtitel; den stora socialdemokratiska demonstrationen i Stockholm följande dag (söndagen den 8 februari), varvid till statsminister Staaff frambars en adress, i vilken man krävde »begränsning och minskning av de redan allt för högt uppskruvade militärbördorna» och uttalade sig vilja »på förekommen anledning förklara, att det svenska folket aldrig kommer att böja sig under anspråken från en personlig konungamakt», allt detta, som hände slag i slag, mottogs alltså av vakna, för att inte säga uppagiterade sinnen, och dessa händelser bidrogo till att än mer öka spänningen och intensifiera intresset. 1 »nationernas» annars så lugna läsrum, där stämningen oftast är ganska loj, på matställena och under pauserna mellan föreläsningarna, överallt diskuterades dagens händelser med en frenesi som väl aldrig förr eller senare. Man skulle nog kunna säga, att frågeställningen tämligen omedelbart blev den, som något senare belt enkelt fick formen av slagordet: Staaff eller kungen (denna formulering framfördes för övrigt offentligen först som titel på en agitationsbroschyr, författad av en uppsaliensisk fil. kand., vilken stod den ledande heimdalistiska kretsen nära).

Jag torde inte här behöva närmare utveckla, hur otillbörligt förenklad denna frågeställning i själva verket var. Hur man å ena sidan t. ex. bortsåg från Staaffs oförnekliga försvarsvänlighet, som han t. o. m. hade kurage nog att låta komma till uttryck i sitt svar till de nyssnämnda socialdemokratiska demonstranterna, och å andra sidan måttlöst överdrev kungamaktens avsikter. Det är emellertid lätt att vara efterklok. I stridens hetta under de upprörda februaridagarna 1914 gick man nog (ill överdrifter å ömse sidor, och de händelser, som utspelades inför ens ögon, och de yttranden, som fälldes,321

fingo ofta helt andra proportioner, än vad de nu efteråt synas hava. Det ödesmättade kvartsekel, som nu skiljer oss från dessa händelser, har säkert för litet var ställt dåtidens dramatiskt spännande tilldragelser i en annan dager än den, vari vi då å ömse sidor sågo dem.

Alltnog, den politiska diskussionens vågor gingo höga kring hela staden. Till måndagen den 9 februari hade Heimdal sedan flera dagar tillbaka utlyst ett vanligt föreningssammanträde med föredrag av dåvarande överstelöjtnanten Hedengren från Örebro. Meningen hade varit, att han skulle giva en framställning av sin och därmed också de flesta militärers svn på olika problem inom försvarsorganisationen, men inför de tre senaste dagarnas händelser ansåg tydligen Heimdals ledning, att något mera borde göras, så att — som det stod i en notis samma kväll i Tidningen Upsala — man skulle få tillfälle att »sluta upp kring konungens samlingslösen». Sammanträdet förlades därför i sista stund till den största lokal, som Uppsala hade att tillgå för dylika ändamål, till Norrlands nations stora sal, som fylldes till sista plats.

Självfallet ansåg också Verdandi å sin sida, att något borde göras, och utlyste till samma kväll ett opinionsmöte på studentkårens lokal, d. v. s. på Östgöta nations stora sal, som också lär ha varit fullsatt. Här höll dåvarande fil. kand. Arthur Engberg föredrag, och en resolution antogs, i vilken uttalades en »bestämd gensaga<> mot

konungens ingripande.

Men låtom oss återvända till det heimdalitiska mötet på Norrlands nation. Ett rykte hade på eftermiddagen kommit i omlopp i staden att någon, man visste inte riktigt vem, tv det namn som uppgavs var tämligen okänt både utom och inom Heimdal, skulle vid sammanträdet komma att föreslå ett studenttåg till Stockholm 21 — XIX.322

tör att, i likhet med bönderna några dagar tidigare, uppvakta konungen i försvarsfrågan. Man var naturligtvis spänd på att erfara, om ryktet talade sant och om verkligen en sådan resa skulle bliva av. Det låg alltså spänning i luften, då föreningens ordförande fil. kand. E. Hjärne öppnade mötet med ett längre inledningsanförande, som slutade med en uppmaning till de närvarande att betyga konungen sin trohet och de män sin tillit, vilka ville samarbeta med honom »för rikets vidmakthållande och vården om dess höghet». Talet utmynnade i ett leve för konungen.

Omedelbart härpå begärdes ordet av en fil. mag. ur Smålands nation Sigfrid Jungkvist, vilken föreslog, att Uppsala studenter skulle personligen uppvakta H. Maj:t Konungen.

Förslaget väckte en stunds diskussion, ty man ville på sina håll litet närmare ha fixerat för sig, vad uppvaktningen skulle gälla. Något beslut med anledning av detta meningsutbyte fattades dock ej, diskussionen fick väl utgöra svar på frågan, som det ju så ofta får heta, men däremot fattades beslut i enlighet med det väckta förslaget, och en kommitté på fem personer tillsattes för att vidtaga nödiga åtgärder. Så hade alltså ryktet talat sant, det djärva hugskottet skulle sättas i verket. Med största entusiasm hade vi fattat beslutet, och med glödande iver skulle vi gå att söka förverkliga det. Att många bland motparten med stor skepsis sågo på företagets genomförbarhet var tydligt. Jag skulle tro det var Dagens Nyheters korrespondent, som till sitt meddelande om den beslutade kommittén fogade ungefär följande reflektion: man får ju se, om det blir något av!

Under allt detta hade kvällens egentliga talare blivit nästan bortglömd, men sedan kungauppvaktningen väl var klubbfästad, fick överstelöjtnant Hedengren, unge-323

fär en timme efter den utsatta tiden, börja sitt föredrag. Det var helt säkert mycket förträffligt i och för sig. men publiken, som dock troget satt kvar, kretsade nog med sina tankar betydligt mera kring vad som redan passerat under kvällen och vad som med anledning härav komma skulle än med frågorna om övningstidens längd och rekrytskolans förläggning etc.

Det sades man och man emellan, att den nyssnämnde förslagsställaren kommit upp med sin tanke om en studentuppvaktning för konungen samma dag på middagen, då han tillsammans med några vänner drack sitt eftermiddagskaffe (vi hade tidig middagstimme på den tiden i Uppsala!) och att han omedelbart låtit den gå vidare till de ledande inom Heimdal. Hade detta rykte talat sant, skulle alltså dessa blott sedan ett par tre timmar ha varit förberedda på projektet, då detta framfördes.

Fullt så brådstörtat har man dock ej handlat. Enligt vad jag långt senare erfarit hade i själva verket några smålänningar redan kvällen förut, d. v. s. söndagen den 8:de, kommit upp med förslaget och framfört det till de ledande inom Heimdal. Inom denna krets eller hos någon i denna hade tydligen också samma tanke vaknat. Olof Palme, som just hade återvänt från Leo Mechelins begravning i Helsingfors, hade denna söndag kommit till Uppsala för att låta sina vänner inom Heimdal få del av sina intryck av stämningen i Finland. I denna krets kring Palme framfördes alltså tanken på en studenternas kungauppvaktning. Till en början lär den ha av flertalet av de närvarande mottagits med föga entusiasm, men sedan Palme vunnits för saken, tyckas alla betänkligheter ha vikit. Palmes Finlandsresa lär efter detta ha ägnats mycket ringa uppmärksamhet. Då man på söndagskvällen skildes, var man överens om all söka324

ta till stånd en kungauppvaktning, och Olof Palme, som hade sina vägar till Stockholm, fick i uppdrag att preliminärt och villkorligt förbereda saken i huvudstaden och att träda i förbindelse med andra studentkårer.

Efter det nyssnämnda sammanträdet på Norrlands nation, där kungauppvaktningen offentligt formligen beslutats, var ett samkväm anordnat på övre Gillet för heimdaliter med gäster. Sedan detta pågått en stund, tal växlats etc.,

uppenbarade sig Johannes Kolmodin, som tidigare ej synts till på Gillet under kvällen, äskade ljud och meddelade ungefär följande (som jag nödgas återge belt ur minnet): H. Maj:t Konungen har lovat mottaga studentuppvaktningen onsdagen den 11 februari kl. V2 2 e. m., Stockholms- och lundastudenterna ha förklarat sig villiga att deltaga i denna (om göteborgarna redan vid denna tidpunkt hunnit svara, minns jag ej), anteckningslistor för deltagare från Uppsala komma att finnas utlagda i morgon bittida på nationerna, extratåg till Stockholm är beställt, det avgår kl. 11,30 f. m., priset blir tur och retur 1 krona. Och så bröt jublet löst! Man jublade över att kungen skulle taga emot, över att medlemmar ur de andra studentkårerna accepterat förslaget och — ej minst tror jag — över den snabba expedition och flotta organisation, som här kommit till synes.

Ehuru arrangörerna i själva verket haft något längre tid på sig än de få timmar, som förflutit sedan förslaget antogs och som vi i de djupa leden förmodade hade stått till deras förfogande, var likväl den raska och säkra organisationen beundransvärd, och spontaniteten i hela aktionen blir knappast mindre, fastän den förbereddes i en trängre krets en dag tidigare, än vad som kom till synes.

Följande dag, tisdagen, var det naturligtvis ett oer-325

hört 1 ivligt agiterande omkring de utlagda anteckningslistorna. Där stod kring dessa hela dagen ivriga anhängare av kungauppvaktningen och lika ivriga motståndare, varje ny »landsman», som uppenbarade sig på sin nations lokal, blev föremål för starka påtryckningar av båda parterna, på gator, matställen och restauranter böljade agitationen fram och åter. Fram på kvällen vid 7-tiden, när, som vanligt var på den tiden, »Draget» (Drottninggatan) var svart av folk och mest studenter, agiterades t. o. m. med flygblad, som utdelades. Jag minns bl. a. att uppvaktningens motståndare släppte ut en lapp, på vilken det i någon ironisk vändning påpekades olämpligheten av att andra än recentiorer och andra gröngölingar reste på denna nöjesresa till Stockholm. Inne på Gillets kafé, den vanliga studentrestauranten, var det fullt. Man begärde kungssången, och när musiken spelade denna, reste sig alla, som gillade konungens borggårdstal och studentuppvaktningen, och sjöngo med. Delta besvarades av motparten med begäran om Marseil-laisen, vilken denna å sin sida stående åhörde o. s. v.

På förmiddagen just denna tisdag distribuerades genom Svenska telegrambyrån, T. T:s föregångare, den skriftväxling, som ägt rum mellan konungen och den Staaffska ministären. Häri förekom bl. a. en punkt, i vilken statsrådet hemställt, att konungen, när han hade för avsikt att göra några offentliga uttalanden i politiska ämnen, måtte på förhand giva statsrådet kännedom om det tillämnade yttrandet. På detta hade kungen svarat, att han ej kunde bifalla en dylik hemställan, tv han »ville ej beröva sig rätten att fritt meddela sig med Sveriges folk». Jag tror inte, att jag misstager mig, om jag säger, att just detta »försök att sätta munlås på Sveriges konung», som man uttryckte saken både man och man emellan och i högertidningarna, mycket kraftigt326

bidrog — sedan det på tisdagseftermiddagen blivit känt i Uppsala — att än mer öka de redan på förhand talrika namnen på anteckningslistorna. Jag erinrar mig t. ex. en av mina jämnåriga studiekamrater, alltså en recentior, som på förmiddagen varit ganska tveksam, om han skulle ansluta sig till de uppvaktande eller ej — tv han hade redan då starka liberala sympatier och blev senare politisk medarbetare i en stor liberal tidning — men som efter bekantgörandet av nyssnämnda skriftväxling resolut gick upp på sin nation och skrev sitt namn på listan. När han sedan kommit hem från kungauppvaktningen, frågade han mig, hur vi skulle få reda på vad professorn sagt under den föreläsning, som programenligt ägt rum medan vi voro i Stockholm, »för ser du», sade han ungefär, »jag känner faktiskt ingen som var så skamlig, att han var kvar hemma i Uppsala då».

Man hade i Uppsala bestämt, att eftersom kungauppvaktningen ju i grund och botten rörde försvarsfrågan, skulle endast manliga studenter deltaga i denna. Många av de kvinnliga ville dock på något sätt offentligen visa sina sympatier och deltaga i sina manliga kamraters opinionsyttring, och så bestämde de sig för att förfärdiga en fana att överlämnas till det uppsaliensiska studenttåget för att av detta bäras i teten under marschen genom Stockholm. Självfallet kunde vi ej taga våra nationsfanor och studentkårsstandar med oss, då det ju ej var nationerna eller kåren som sådan, som drogo i väg, men en svensk flagga som samlande symbol under vår färd var en lämplig och kärkommen gåva. Studentskorna lära ha sytt och arbetat långt in på natten, och på onsdagsförmiddagen var allt färdigt. De avresande studenterna ställde upp sig utanför Uppsala järnvägsstation,

och fram ur kretsen av väntande studentskor trädde en ung kvinnlig fil. kand., som med några ord tolkade327

sina egna och sina kamraters anslutning till vårt företag och överlämnade den nyssnämnda fanan. Denna mottogs å de bortdragandes vägnar av en av dem, en fil. lic., som redan i samband med pansarbåtsinsamlingen blivit känd som en aktiv försvarsvän.

Det var inget litet tåg, som kl. 11,30 onsdagen den 11 februari 1914 rullade ut från Uppsala station. över 1,100 studenter i vita mössor till vinteröverrockarna medföljde, och i allt torde Uppsala-kontingenten räknat över 1,200, ty några hade rest i förväg. Tidningen Upsala anmärkte någon dag efteråt, för att allmänheten skulle få ett begrepp om vad 1,200 Uppsala-studenter egentligen betydde, att det i Uppsala då för tiden fanns c:a 2,000r studenter, varav 200 voro kvinnliga.

Under resan till Stockholm vandrade några av ledarna genom tåget och höllo ett litet anförande i varje vagn, i vilket vi uppmanades att besinna, att vi ej givit oss i väg på en vanlig nöjesresa, utan att det var en allvarlig och på sitt sätt förpliktande väg vi nu valt att gå och att vi därför också under resan borde iakttaga ett sådant uppförande, att vi visade oss medvetna härom. Om denna uppmaning varit behövlig, kan jag ej bedöma, men jag tror nog, att jag vågar bestämt påstå, att Uppsala-studenternas uppförande under denna Stockholmsvistelse ej kunde giva någon anledning till berättigade klagomål, trots att vi naturligtvis ej lade någon sordin på den naturliga ungdomsglädjen.

På planen utanför Centralstationen i Stockholm väntade oss, uppställda i kolonner och iförda studentmössor, stockholmska, lundensiska och göteborgska studenter. Inom dessa kontingenter hade man tydligen dock ej varit lika sträng emot de kvinnliga kamraterna, som man varit i Uppsala, ty bland dessa syntes här och där en studentska. Enligt uppgifter i tidningspressen skulle328

antalet stockholmare ha varit bortåt 1,500, lundensare 540 och göteborgare 75.

Så satte sig det långa vitmössade tåget under sång i marsch upp mot slottet. Gatorna voro naturligtvis kantade med folk, varav en del på olika sätt gåvo sina sym-och antipatier uttryck. Jag erinrar mig t. ex. hur en grupp arbetare på ett bygge, som vi passerade, »utbringade» ett med takt och kläm exekverat »fy fan». Men jag minns också en gammal herre, stödd på en sjuksköterskas arm. Han stod alldeles vid foten av Lejonbacken, när vi svängde upp där, höll hatten i sin darrande hand och vinkade åt oss, så gott han förmådde, men utför hans kinder droppade stora klara tårar.

Inne på slottets borggård talade så tvenne representanter för de församlade studenterna, nämligen en Uppsalastudent och en Lundastudent. Det påstods — om det var sant, har jag aldrig kunnat belt kontrollera — att lundensarna ställt som villkor för sitt deltagande, att de skulle få ha en speciell talesman, tv man lär ej ha varit fullt säker på att en uppsvensk skulle uttrycka sig på ett sådant sätt, att det kunde accepteras i det då för tiden vida mera radikala Lund. Såväl i de båda studenternas anföranden som i konungens svar var det nog mera tal om monarkens »grundlagsenliga rätt» att fritt meddela sig med sitt folk etc. än om lösandet av försvarsfrågan, men det hade ju blivit så i hela landet efter de senaste dagarnas händelser, att det var den s. k. konstitutionella konflikten, som framför allt sysselsatte allas sinnen.

Efter kungauppvaktningen hade någon slags lunch anordnats på Royal, Grand och Strand hotell. Vi voro ju så många, att vi ej rymdes på en enda lokal. Jag hade turen att ia plats på Royal, där de flesta deltagarna och >— som det sades — de främsta talarna voro329

församlade. Här förekom kvartettsång, en mångfald tal, både Verner v. Heidenstam och Sven Hedin voro bland talarnas rad. Entusiasmen var våldsam, jag vill minnas att Hedin bars i gullstol och ställdes på ett bord för att hålla ännu ett tal.

Så vände vi på utsatt tid åter med vårt extratåg. Väl tillbaka i Uppsala igen marscherade en stor del av deltagarna helt spontant Drottninggatan fram och så upp för Trädgårdsgatan. Här, utanför Upsala Nva Tidnings dåvarande redaktionslokaler i Värmlands nation, stannade många, varvid upprepade leven för konungen utbringades och, enligt vad som senare påstods, ehuru jag ej hörde det, en del gent emot denna tidning mindre vänliga utrop

förekommo. Mången hetsporre kände sig nämligen under dessa dagar upprörd över dess hållning i dagens brännande frågor och ville uppenbarligen på något sätt — när man nu i alla fall var så att säga i demonstrationstagen — visa sitt ogillande. Det hela var — så vitt jag nu minns de förstahandsrelationer jag morgonen därpå hörde — skäligen oskyldigt, men det var icke desto mindre ej blott onödigt utan också i hög grad olämpligt. Och detta är nog en uppfattning, som många av studenttågets deltagare hyste redan då.

Dagen hade varit för händelserik för att man skulle kunna utan vidare gå hem var och en till sitt ensamma studentrum. Man måste vara tillsammans ännu en stund, utbyta tankar och ge sina stämningar luft. Den naturliga träffpunkten var förstås Gillets kafé, student-locuset framför alla andra. Men de av de hemmavarande, som ogillat kungauppvaktningen, hade nu passat på att spela sina rojalistiska kamrater ett litet spratt. De hade fyllt kaféet till sista plats, så att stockholmsresenärerna ej kunde komma in! Vad skulle man nu göra? Efter något parlamenterande apterades hela Gil-330

lcts festvåning till kafé för de anstormande nya gästerna. Det var bara en sak, som var litet förarglig för nykomlingarna, och det var att musikkapellet naturligtvis hade sin plats i det egentliga kaféet, hos motparten. Efter något argumenterande erbjöd sig restaurangledningen att låta kapellet dela sina gracer, så att det vid 10-tiden flyttade en trappa upp i det »nva» kaféet, till stor förtrytelse för de ursprungliga kafégästerna, vilket man ej kan förtänka dem. Saken togs t. o. m. upp i lokalpressen.

Självfallet ansågo de ledande inom Heimdal, att kungauppvaktningen förpliktade till en insats i den politiska kamp, som efter ministärskifte och sannolik riksdagsupplösning med säkerhet förestod. Av vissa skäl ville man ej använda Heimdal som speciell kamporganisation för detta tillfälle utan skapade en särskild sådan, i det att man följande måndag den 16 februari bildade det s. k. Konstitutionella förbundet.

Dettas uppgift blev framför allt att tillhandahålla talare och organisera föredrags- eller rättare agitationsturnéer över hela landet. En särskild byrå etablerades för detta ändamål. I den från bondetågets dagar ej obekante grosshandlare J. E. Frykbergs hus i hörnet av Dragarbrunnsgatan och Bredgränd fanns en tom våning, som redan använts som organisationscentral för bondetåget och varifrån också avslutandet av den s. k. björk-quistska pansarbåtsinsamlingen leddes. Här fick nu också Konstitutionella förbundet sina lokaler med en byråföreståndare, flera medhjälpare, maskinskriverska, telefoner etc.

A propos Frykberg och telefoner tillåter jag mig inskjuta en liten signifikativ notis. När Frykberg skulle ha telefoner i denna lokal för bondetågets räkning, så förklarade han både på rikstelefonbyrån och på »all-331

mannas» byrå, att han ville ha numret 3000. På intetdera stället hade man vid denna tidpunkt så högt nummer i bruk, »allmänna» rörde sig i Uppsala endast med tresiffriga tal. Men Frykberg stod på sig, han skulle ha 3000, tör så många skulle bondetågets deltagare bli! Han fick numren, men bondetågets numerär gick upp till 30,000!

I)e studenter, som av det nystartade förbundet skulle sändas ut som talare, borde utrustas både materiellt och andligt. För dem som t. ex. skulle resa i Norrland lånades vargskinnspälsar o. dyl. Den andliga utrustningen sökte man skaffa genom föreläsningar och annan politisk instruktion och först och främst genom att i all hast utarbeta en handledning i de brännande politiska frågorna. Denna, som fick namnet »Konstitutionella förbundets handbok», trycktes »som manuskript» och var mycket strängt hemlig. Den främst verksamme vid denna boks tillkomst var Johannes Kolmodin, och den kallades därför också skämtsamt »Johannes evangelium».

Politiska möten och föredrag förekommo naturligtvis även efter dessa februaridagar alltjämt ganska ofta. I mitten av mars talade t. ex. Verner v. Heidenstam inför ett huvudsakligen av studenter bestående auditorium på den till trängsel fyllda Norrlands nations stora sal. Det blev en afton i stil med den, då Hedin gästade Uppsala. Att här följa valrörelsens gång finnes ingen anledning, helst som jag själv ansåg mig för grön för att ge mig ut som Konstitutionella förbundets talare. För att ändå göra något anmälde jag mig till frivilligt arbete på dess byrå och fick snart erfara, vilken hektisk fart arbetet där stundom måste ha.

Något senare flyttades jag över till en valbyrå för »frisinnade försvarsvänner» i Uppsala läns valkrets, och332

därefter blev jag från början av juni till min egen stora förvåning utsedd att fungera som föreståndare för

»Studenternas försvarsbyrå», d. v. s. den organisation, som skulle fortsätta det upplysningsarbete i försvarsfrågan, som Konstitutionella förbundet bedrivit. Detta förbund hade nämligen efter andrakammarvalen på våren vid en kollation på övre Gillesalen i all stillhet avslutat sin egentliga verksamhet, ehuru det ännu en tid levde kvar. Men allt detta är en annan historia, som det skulle föra för långt att här giva sig in på.

Jag har berättat ur den dåvarande heimdalitens och recentiorns synvinkel, det har självfallet blivit ensidigt och lokalbetonat. Helt säkert skulle mången, som då var med och som verkligen hörde till de ledande kretsarna, kunnat berätta mycket mera initierat och bättre redovisat stämningar och sammanhang, än vad jag förmått. Men då ingen sådan berättare framträtt, har jag vågat mig på att rekapitulera något av vad som hände under den politiskt stormiga vårterminen, ej för att väcka nytt liv i de gamla motsättningarna från denna tid — de äro för övrigt nu helt förlegade — utan för att la med denna trots allt ytterst intressanta epok i detta Uppsala-galleri och — kanske också — för att stimulera någon eller några, som veta mera, att fatta pennan, medan tid är. Minnen från ett gammalt studenthem i Uppsala

av

Siri Fröding- Torgny

PÄ LUTHAGEN l UPPSALA finns det ett gammalt studenthem med adress Sturegatan 12. Det ligger i en stor gammaldags trädgård, och både huset och trädgården verka mest gammal herrgård på landet.

För femtio år sedan skänkte en äldre fabrikör J. R. Lomell från Småland 50,000 kr. till ett hem för hel-nyktra studenter i Uppsala. Huset inköptes, och efter ombyggnad stod det färdigt att mottaga de första studenterna 1889. De voro då endast 12 till antalet; den mindre byggnaden, som numera även den är inredd till studentrum, var då uthyrd som familjebostad. Ett föreståndarepar anställdes att sköta om det hela, men valet måtte ha utfallit mindre lyckligt, ty redan efter fyra år måste ombyte ske. Det nya föreståndareparet hette Hollstrand, och deras vistelse på hemmet blev i stället så mycket längre; den räckte i 21 år. Fru Wendla Hollstrand, som var en verklig organisatör, blev skaparinnan av hemmet, sådant det ännu idag befinner sig.

En som alltid med stort intresse omfattat hemmets angelägenheter är professor Johan Bergman. Av fru Hollstrand hörde jag omtalas den stora insats han gjorde334

vid starten och under den fortsatta utvecklingen. Av egen erfarenhet vet jag, att hans intresse för hemmet och dess välgång ej minskats med åren. Han är nu medlem av hemmets niomannanämnd, d. v. s. dess högsta styrelse.

När jag 1914 blev anställd som föreståndarinna på Nykterhetsvännernas Studenthem, som dess officiella namn nu lyder, fick jag av min företrädarinna, fru Hollstrand, höra berättas mycket av intresse om hemmets föregående öden. Under hennes första tid, i början av 1890-talet, rådde där fullkomligt idylliska och även patriarkaliska förhållanden. På det hela taget levdes livet där som i en enda stor familj.

Vid min ankomst till hemmet fanns där rum för 30 studenter. Vårt hein var det största av de fyra studenthem, som på den tiden funnos i Uppsala. Innan matkrisen under kriget blev för svår, hade vi även omkring 10 matgäster. På vanligt Uppsalamanér kallades de som bodde på hemmet för »hemiter», de som endast åto där för »hemäter». En föreståndare skötte om affärerna och de yttre angelägenheterna, medan föreståndarinnan ombesörjde alla inre förhållanden. Ordförande i hemmets styrelse var då professor W. Rudin, vice ordförande professor M. Ramström, sekreterare professor H. Sjögren och kassör lektor L. Bergström. De äro nu alla bortgångna. Alla hade de ett levande intresse för hemmet och dess välgång, och det var en glädje att få samarbeta med dem. Hemmets studenter utsågo bland sig en kurator, som skulle föra deras talan vid styrelsesammanträdena, där han hade yttranderätt, och för övrigt sköta deras angelägenheter. Jag hade tillfredsställelsen att i sex år få ha samme föreståndare och samme kurator. I)e äro nu båda välbeställda lektorer, en i Falun och en i Uppsala.335

När jag tillträdde min befattning, fortlevde ännu en del av de gamla sedvänjorna på hemmet. Dit hörde att studenterna själva skulle bekosta fotogen till lamporna på sina rum och likaså skokräm till sina skor. Var och en hade sin fotogenkanna, som städerskan skulle hålla reda på, men skokrämen däremot köptes i tur och ordning av dem som bebodde samma korridor. Detta gav emellertid upphov till rätt mycket krångel. Efter min

Nykterhetsvänncrnas studenthem, Sturegalan 12.

första termin beslöts därför, att hemmet skulle bestå såväl det ena som det andra. Det är rätt underligt att minnas, hur vi då i den stora matsalen endast hade två fotogenlampor hängande i taket, vilka spredo en mycket dunkel upplysning. Varje kväll bar jag min egen lampa från mitt rum till »regeringsbordet» i matsalen, där hemmets föreståndare, dess kurator och jag intogo våra måltider. Följande sommar blev det modernisering; då inleddes nämligen elektriskt ljus.

Min föreståndarinnetid inföll under världskrigets svåra krisår. Vi gjorde förtvivlade försök att följa336

med alla restriktioner och nya »matlagar», som under krisåren efterföljde varandra nästan varje vecka. Innan livsmedelsnämndens välde upphörde, hade jag 337 livsmedelskort att sköta om, och nästan det enda man kunde få utan svårighet och besvär var vatten. Ja, kött och ägg förstås, det förstnämnda till 6 à 7 kr. kilot och äggen lika mycket för tjoget. De tre andra studenthem, som på den tiden funnos i staden, hade måst sluta med mathållningen. Studenterna fingo endast bo där och måste skaffa sig mat bäst de kunde. Det var ifrågasatt, att vi skulle göra på samma sätt. Då uppvaktades jag av några av studenterna, som bådo mig, att jag för all del skulle försöka skaffa mat åt dem, ty annars måste de avbryta sina studier och resa hem. Alla matställen i staden voro överfulla och kunde ej taga emot flera gäster. Matställenas antal då var ej att jämföra med det nuvarande. Vi överlade om saken, och det slutade med att jag lovade försöka, så länge det var möjligt, medan de å sin sida lovade att vara nöjda, om också inte belåtna, med vad jag kunde bjuda dem. Det lyckades. Vi höllo id till krigets slut. Fast nog var det en mycket svår tid för oss alla. Man förstår, att det måste kännas svårt för en hungrig ungdom att vid framkomsten till middagsbordet mötas av en lapp, varpå stod att läsa: »Två stora eller tre mindre potatisar», eller att vid frukost- och kvällsbordet få se en assiett, varpå låg en liten klick margarinblandat smör, en hård och en mjuk brödbit o. s. v. Men till mina studenters förtjänst vill jag räkna, att de aldrig klagade och heller aldrig försökte att förse sig själva på de andras bekostnad utan fullständigt lojalt och kamratligt delade ljuvt och lett.

Vi hade 1 kg. socker i månaden per man. Därav hade jag V2 kg. till matlagning och syltning m. m. och337

herrarna */2 kg. var till »hordssocker» — endast »strö», ty det var drygast. Det uppvägdes omsorgsfullt i affären i påsar, som noggrant märktes med ägarens namn. I matsalen fanns en hylla, där påsarna stodo i rader. Det var ganska lustigt att ibland vid frukosten få höra: »Hör du, du är skyldig mig två teskedar socker, jag behöver dem nu», eller också: »Kan jag få låna ett par teskedar socker av dig till den första, mitt är slut nu». Efter någon tid begärde hemiterna att få V4 kg. två gånger i månaden istället; det var alldeles omöjligt att kunna hushålla, när man fick allt på en gång.

Det värsta i matväg var det alltid återkommande rotmoset. Kött kunde ju fås, om ock till orimligt pris, men till fläsk fordrades kort. Själv har jag alltid använt mycket litet socker, och nu kom detta väl till pass. Under en tid hade jag av mitt eget halva kilo i månaden lyckats skrapa ihop 2 kg. Samtidigt hade jag lyckats komma över en halv gris. Nu annonserade jag i Upsala Nya Tidning: »Två kg. socker önskas byta mot potatis». Vår telefon höll nästan på att bli blockerad av alla som ville byta. Slutligen fastnade jag för ett anbud från en officersfru, som erbjöd V2 hektoliter potatis mot sockret. Sedan hade vi kalas, stekt fläsk och riktig potatis, utan rotmos! Det var nog tur, att ingen av oss blev sjuk efter det kalaset.

Vi försökte oss också på att gräva upp gräsmattorna i trädgården och sätta potatis där, tv de behövde ändå sås om. Herrarna grävde själva alltsammans och satte potatisen, men resultatet blev klent. Dels var där nog för mycken skugga från alla de stora träden, dels var väl inte heller sakkunskapen hos de arbetande så stor som den goda viljan.

Att föda en massa hungriga ungdomar på den ransonerade maten var absolut omöjligt. Det fanns ingen 22 — XIX.338

annan utväg än att skaffa sig matvaror, var man kunde komma över några. Det blev ju dyrt förstås, men vi kunde ändå få äta oss någorlunda mätta. Till min ledsnad fingo ett par av våra leverantörer plikta för sitt

tillmötesgående mot oss.

En morgon, när jag intet ont anande satt och åt frukost, kom en av herrarna in och viskade förskräckt, att en polis stod i tamburen och ville tala med mig. När jag kom ut, blev jag högtidligt tillfrågad, hur mycket paltbröd jag fått köpa av en bagare här. »Han har själv erkänt att han sålt hit också», sades det. Jag svarade att jag mycket riktigt fått köpa av honom, men om han talat om, att han sålt paltbröd till oss, var det väl bäst att fråga honom själv, hur mycket det rörde sig om. Jag tycker fortfarande det var orättvist, att den som sålde skulle ta plikta, medan den andre medbrottslingen slapp undan.

En annan gång gick det lyckligare. Genom min kokerska, som var från Upplandsbygden, fick jag löfte att få köpa en halv gris. Det var en brännande fråga, hur vi skulle kunna få hem den i tysthet. Vi kommo överens om att ägaren skulle komma med grisen kl. 10 en kväll, när allt var tyst och avslutat för dagen i köket. I skräck för att bli upptäckta smögo vi oss försiktigt ner i källaren, jag före med lyktan och gubben efter med grisen och allt gick bra.

Varje termin brukade på hemmet anordnas en fest med inbjudna damer, men denna måste inställas under ett belt läsår. Våra studenter började emellertid undra, om det ändå inte skulle kunna låta sig göra på något sätt. Vi kommo då överens, att om de ville avstå från det mjuka kaffebrödet varje söndag och den mjuka brödskivan till frukost och kväll under ett par veckor, så skulle vi försöka. De voro ståndaktiga, och festen339

gick av stapeln. När man ser och hör om studentfesterna nu för tiden och jämför dem med vår kristidsfest, tycker man det är ganska märkvärdigt, hur nöjda de då voro och hur roligt de hade i den största enkelhet. Kalaset inskränkte sig till te med ransonerade påbredda smörgåsar med det bästa pålägg, som stod att uppbringa, mjukt kaffebröd, bakat av det sparade mjölet och mjölken, samt några kakor, bakade med så litet socker och smör som möjligt. Frukt, litet köla och läskedrycker skaffade herrarna själva, och så stod glädjen högt i tak.

Det började med ett förspel, kallat »Första kammaren eller regeringssoffan». Jag hade på förhand måst lova »att inte bli ond» och lånat ut min vanliga vardagsklänning. När ridån gick upp, fann jag mig i en av kandidaternas gestalt, skrudad i min klänning, sittande i soffan vid det bord, där jag jämte föreståndaren och kuratorn brukade intaga mina måltider. Där satt jag och skalade min frukostpotatis under livligt pratande med föreståndaren, som tagit gestalt i en annan av hemmets herrar. Inte tyckte jag, att jag såg vidare tilltalande ut, men roligt var det att se 111ig själv utifrån, och jag hade inte den ringaste lust »att bli ond».

Vår stora dag på hemmet liksom i hela Uppsala var förstås valborgsmässoafton. Det var vår ute och vår inne. Vid det stora middagsbordet med alla vårens blomster sutto herrarna skrudade i sina nya eller ny-tvättade studentmössor. För första gången på året hade de förut tagit dem på ute på torget vid Fyrisån, just som domkyrkoklockan slog 3, inte en minut tidigare. Det är en förunderlig syn att bevittna förändringen. Just som klockan slår 3, blir hela torget och de angränsande gatorna som ett enda vitt hav av tusen340

och åter tusen studentmössor, och sång och leven höjas tör våren. Generationerna växla; en går, en annan kommer, men våren, den eviga både i naturen och bland studenterna, den fortlever.

Varje valborgsmässa utgavs på hemmet en tidning med titeln »Hackspetten». Där fick nog litet var sin beskärda del av små spydigheter och kanske också ibland inte så små elakheter. Dessa gjorde god nytta, fast det kanske sved litet för tillfället, men det hörde till sällsyntheterna, att någon blev verkligt förargad.

Vid valborgsmässomiddagen höllos många och även långa tal med leven för våren, och »Hackspetten» föredrogs.

Om någon skulle tänka, att det var tyst och tråkigt på vårt nykterhetshem, så är detta ett stort misstag. Ungdomarna där voro lika glada, käcka och okynniga som ungdomar bruka vara, och otaliga voro de upptåg, varmed de brukade roa sig själva och andra.

Det var alltid riskabelt att lämna sitt rum på kvällarna för att gå på teatern eller andra nöjen, ty man kunde aldrig veta, hur det såg ut där, när man kom tillbaka, eller vad kamraterna ställt till med, medan man varit borta. När en

av herrarna kom hem litet sent en kväll, blev han angenämt överraskad över atl finna allt i den bästa ordning. Belåten kröp han i säng, men när han legat en stund, ringde en väckarklocka. Han gick upp och fick tag i den och stängde av den. Men sedan ringde en ny väckarklocka varje halvtimme under hela natten. Följande morgon utfrågades han mycket intresserat, hur han hade sovit på natten. »Jo, alldeles utmärkt», blev svaret. Så gick det några dagar, och då måste ju ägarna slutligen fråga honom, vart deras väckarklockor tagit vägen. »Inte vet jag var era väckarklockor finns, dem får ni väl själva hålla reda341

på», svarade han. Efter någon tid bjöd han klockornas ägare på kafferep med alla möjliga godsaker på ett stort och fint konditori. När festen var slut, överlämnade han till sina gäster var siH pantkvitto. Han hade pantsatt deras klockor och bjudit på kalas för pengarna. »Nu tror jag inte, att de ska göra om det», sade han belåtet.

En vårlig söndagsmorgon skulle en av våra studenter möta sin hemliga hjärtans kär i Stockholm, dit också hon skulle komma. Han var en smula orolig att ej vakna i tid för att hinna med tåget, men trodde att det skulle gå bra, ty det var så tidigt ljust om morgnarna, och han ämnade inte draga ner rullgardinen. Detta skulle han dock aldrig ha sagt, ty när det blev mörkt på natten, togo några av hans grannar en stege och en tjock mörk filt, klängde upp på stegen och fäste filten på utsidan av hans fönster. Nästa frukost vid elvatiden uppträdde en arg herre. Han hade vaknat flera gånger, men det var fortfarande mörkt, så han sov lugnt och gott, tills det var för sent att hinna fram på utsatt mötestid. Jag tror inte, att han någonsin lyckades få fatt på ogärningsmännen.

Men det var inte alltid det gick så pass lugnt till; ibland kunde det ha blivit ganska svåra efterräkningar. Som t. ex. den gången då några glada själar kommo på idén att en kväll oroa en kamrat, som bodde närmast stuprännan på »lilla Arken», det mindre huset på gården. Först stoppades stuprännan full med papper så långt det gick, och sedan tändes detta på. Effekten blev över all förväntan. Det blev ett fullständigt vrålande i stuprännan, och skräcken grep de skyldiga. De försökte med alla medel att få det att sluta, förskräckta för att polisen skulle uppträda. Det slutade ju av sig självt, när papperet tog slut. Men de aktade sig att342

göra om det; det kunde ju ha gått alldeles galet, om några gnistor antänt taket.

Under fru Hollstrands tid på hemmet hade en städerska, tillhörig Frälsningsarmén, anställts för lilla huset. Naturligtvis döptes detta till »Arken», det dåvarande »smeknamnet» på Frälsningsarméns hus. Så småningom blev det »stora och lilla Arken .

Vi hade en äldre städerska, som skötte om »lilla Arken», och åtminstone varannan söndagsmorgon stod hon gråtande i mitt rum och sade, att hon ville flytta, »för här kan ingen människa stå ut så som de lever». Det tog alltid minst två koppar kaffe och en längre övertalning att lugna hennes upprörda känslor. Men en gång kulminerade det. När hon en söndagsmorgon anlände för att städa, hade det föregående natt varit ett veritabelt sjöslag i nedre korridoren. Hemmets brand-spruta hade använts för att genom nyckelhålen bespruta de inneboende. Dessa hade kommit ut för att bemäktiga sig sprutan, och under den strid, som därvid uppstod, dränktes hela korridorgolvet. När städerskan kom, fann hon trasmattorna flytande i vattnet. Jag måste ingripa. Studenterna lovade att aldrig göra så mer, och de höllo ord.

Det var inte alltid så lätt för de nykomna rec.en-tiorerna på vårt hem; de äldre kamraterna roade sig på den tiden kanske inte alltid så lämpligt på deras bekostnad. En av de nykomna tillfrågades en gång, om han hade något intvg från myndigheterna i sin hemstad, att han kunde åka cykel, ty detta fordrades här i Uppsala. Vid hans nekande svar förklarades, att detta var mycket lätt avhjälpt. »Du skall bara gå upp till polisen på rådhuset vid Stora torget och be att en polis kommer och ser på, när du cyklar runt torget, och sedan skriver han ett intyg åt dig.» Den oerfarne ynglingen343

följde rådet och gick till polisen. Men som polisen i Uppsala var tränad på litet av varje, fick ynglingen genast veta, att han hade blivit lurad. Jag vet inte, om han ännu efter tjugo år fullt kunnat förlåta tilltaget.

En höst sade en av de äldre kamraterna till de nyanlända recentiorerna, att brandattiraljen tyvärr var i olag. Polisen fordrade atl man gick brandvakt om nätterna, tills felet var avhjälpt. Och nu tyckte de äldre det var rätt och billigt, att de nykomna åtogo sig den den första natten. De skulle då indelas i vakter med början klockan 10

och fortsätta till klockan 5 på morgonen. Ja, detta gingo de in på, och så började det och fortsattes hela natten. På morgonen uppdagades ju, hur det var, och man kan väl förstå, att offren inte voro så överförtjusta.

En av de mest uppfinningsrika upptågsmakarna är nu borgmästare i en stad i mellersta Sverige och en av de illa behandlade docent i Uppsala. »De ha blivit män i staten, de forna pojkarna», men jag hoppas att de inte »kivas om maten och slåss om titlarna».

En ganska lustig sed på hemmet var lånet av frackar. Inte alla voro i lycklig besittning av en egen sådan, utan det lånades i närmsta bästa garderob. En av herrarna hade saknat sin frack en längre tid utan atl lyckas uppspåra den. Vårfesten nalkades, och han måste få den tillbaka. Själva vårfestdagen mötte han sin frack i korridoren på en av kamraterna, som också skulle på festen. Det blev ombyte för fracken, trots protester från den tillfällige innehavaren, som förmodligen fick undersöka några andra garderober.

Hemmets gamla trotjänarinna, Thilda Jonsson, förtjänar ett eget äreminne. Mon var en för hemmet mycket viktig person, som kommit dit tillsammans med föreståndareparet Hollstrand. Hon hade varit i deras tjänst344

i aderton år förut och stannade hos dem under hela deras tid på hemmet. Thilda var 72 år, när jag kom dit, och hon blev kvar två år hos mig för att hjälpa 111ig med det stora hushållet över den första svåra tiden. Hon hade plats som hushållerska och var för övrigt allt i allo på hemmet eller kanske rättare sagt allt för alla. Småländska till börden och av den gamla stammen, som inte tänkte på att spara sig själv, höll hon ett vakande öga på allting och hade med åren fått en förunderlig makt med de ungdomar, som avlöste varandra på vårt hem. Hon visste, hur de borde tröstas, när de som unga recentiorer för första gången kommo ut i världen; hon hjälpte dem på alla sätt. Men så sade hon dem också sanningen ibland på ett sätt, som ingen annan skulle ha vågat sig på.

Thilda hade en dråplig humor och ett mycket lustigt sätt att yttra sig samt hade reda på och visste råd för nästan allting. Det var roligt att höra henne berätta om de gamla tiderna och om hur det var, när hon kom till hemmet för mer än tjugo år sedan, ty hennes upplevelser voro synnerligen mångskiftande. En sommar gick åskan förskräckligt en natt. En åskrädd teolog knackade då på Thildas dörr och had henne komma och hålla honom sällskap. Snäll som hon alltid var, klädde hon på sig och gick in till honom, och — slutade Thilda sin berättelse — »där fick jag sitta hela natten bredvid honom i soffan och hålla honom i hand, och tänk, han skulle bli präst!»

Jag lärde mig snart, att det var bäst att följa Thildas goda råd. En gång, när hon återigen fått rätt, frågade jag henne, hur hon kunde veta allt detta, och hon svarade: »Jo, ser frun, jag känner krutet, för jag har skjutit med det förr!» Ett lustigt uttryck brukade hon använda, när hon tyckte att någon av våra jungfrur (det345

var långt före »hembiträdenas» tid) varit litet för slösaktig med sin toilett. »Du skall inte ge ut så där mycke pengar för smörja, för ja ska säga, att tio kronor är inte snutna ur näsan på en tupp.» Hon höll ett säkert och vaksamt öga på de unga tjänarinnorna och var naturligtvis inte så märkvärdigt överdrivet älskad av dem. Hon såg till, att det var släckt och låst om kvällarna, och var alltid den sista i säng. Det var heller inte fritt, att hon sade sina studenter sitt hjärtas mening om ett och annat, när hon ansåg, att det behövdes. »Men hur tordes Thilda säga så till kandidaten?» frågade jag ibland. »Ä, för all del», sade Thilda, »han är väl inte för mer än vår fader Abraham heller.»

Det var roligt att se många av Thildas »gamla gossar», nu på framstående platser i samhället, vid sina besök i Uppsala komma och hälsa på henne. Då blev hon omklappad och fick nog också ofta en slant att köpa sig något för. När Thilda fyllde 75 år, var det fest på hemmet, och styrelsens ordförande professor Ramström överlämnade med ett varmhjärtat tal Patriotiska Sällskapets stora silvermedalj »att i blått band bäras om halsen». Thilda hade redan förut »flyttat för sig själv», men bibehöll alltid en livlig kontakt med hemmet, och detta ställde också om, att ingenting fattades gamla Thilda. När hon dog, nära 83 år gammal, hölls begravningen på hennes kära gamla studenthem. Det var en vacker dag på förvåren hemmets studenter i sina vita mössor buro henne till graven; hon fick vila i sitt kära herrskap Hollstrands familjegrav. När hon sänktes ner i den, stodo tre av hennes forna studenter, en professor, en läkare och en redaktör, vid graven och tackade Thilda för vad hon varit för dem och många andra under en 24-årig trogen tjänst på studenthemmet. Thilda tillhörde ett nu försvunnet släkte, de

gamla, äkta346

trotjänarinnorna, som inte sökte sitt utan levde för andra.

Flera av de studenter, som under sin Uppsalatid bodde på vårt hem, blevo sedermera framstående män i samhället. En av dem är nuvarande ecklesiastikminis-

Finn Malmgren i sliidenlliemmets trädgård.

tern Arthur Engberg; det var innan jag kom till hemmet som han under en kortare tid bodde där. Den nye biskopen i Karlstad, Arvid Runestam, bodde även en tid på vårt studenthem. Många andra dugande och framstående män ha börjat sin akademiska bana på detta hem. Men det är heller inte underligt, att urvalet blev gott, ty fordringarna för tillträde till hemmet voro mycket stora på den tiden. Enär ansökning-347

arna till hemmet voro många flera än de tillgängliga platserna, var det endast eliten av ungdomarna, som blev utvald. Det är självklart, att dessa begåvade ungdomar voro av olika åsikter, läggning och temperament. Det enda riktigt gemensamma för dem alla var deras inställning till nykterhetssaken.

Under en tid var även Finn Malmgren medlem av vårt hem. Hans blivande svåger var hemmets kurator, och därigenom kom Finn dit som matgäst under två terminer. I ett år sutto vi vid samma bord och intogo våra måltider tillsammans, nästan alltid middagarna, rätt ofta frukostarna och mera sällan kvällarna. Finn hörde just inte till de mest regelbundna vanemänniskorna. Han var snarare en av dem, som inte ha så lätt att vandra på de upptrampade stigarna, utan gå sina egna vägar, som väl oftast är fallet med undantagsmänniskor. En mycket intressant person var han alltid, vare sig det var hans disharmoniska eller hans glada, gossaktiga lynne, som var det förhärskande. En god fe hade som faddergåva skänkt honom den välsignade humor, som hjälper över så mycket svårt i livet, och hans humor var alltid äkta och medryckande. I en av hemmets »Hackspettar» finns en dikt av Finn Malmgren, en travesti av Sandels i »Fänrik Stål», så lydande:

En interiör från Första Kammaren.

Ur Studenthemmets »Hackspett» 1917.

Herr Paul' han salt vid sitl frukostbord och njöt utav fyllda fat. Och då och då så sa han ett ord.

' Hemmets dåvarande föreståndare, sedermera lektor Paul Wetterfors, Falun.348

för det mesta så var det om mat.

»Nej se Fägersten!2 Det var bra du kom hit!

Var god ät strömming en hit!»

»Jo Löfgren,3 ser du, tian sänt oss ett hud, att sirapen liar tagit slut. Låt gröten smaka dig. Mjölk, min (jud! Då vi ätit, så dra vi oss ut. Det är häst att äta, när man kan få. Det är maten man lever utå.»

Det kom någon in. Det var Thilda4 som kom. »Ack doktorn, veden är slut. Leverantören har vänt med sitt vedlass om. Den karlen vet icke hut. Vi hade på torsdan så säkert bestämt, men den karlen krånglar ju jämt.»

Herr Paul han smorde sin corpus med gröt, åt friskt som om ingenting hänt. »Försök du, Anton.2 Det härå bröt det äter man excellent. Det är vedhandlaren, som bråkar igen. Ett glas till hans ära, min vän!»

Men Thilda talte: »Ack, doktorn, vad, vad ska vi elda med, säg». — »Jo, tag några nummer af Brokiga Blad och drag sen hädan sin väg. Nå, Anton, vi tar väl en kaffekopp och njuter med ostsmörgåsdopp.»

Och Thilda gick. En sekund förlopp, och en kvinna syntes igen.

Som en blixt fick hon dörren till matsalen opp, som en blixt var hon inne i den. (

Hennes yttre röjde en vänlig tant, men just nu var det mindre frappant.

2 Hemmets dåvarande kurator, sedermera lektor Anton Fäger-sten, Uppsala.

3 Hemmets specerileverantör.

4 Hemmets gamla trotjänarinna.349

Hon skyndade fram emot Paul. Hon stod för honom med lågande blick.

»Jo, det är snyggt. Det har flutit strömmar af blod och inte ett paltbröd jag fick. Men du bara äter och mår, och vi andra arbeta får.»

Paul han såg på den komna förstrött: »Bevars, tant är varm som en ugn. Tant har säkert gått sig båd hungrig och trött. Kom, vila en stund, var lugn! Man måste tänka på hunger och törst. Se här lite kaffe först!»

Harm brann uti tantens valkyriesjäl, av vrede skalv varje lem: »Paul, jag är skyldig dig sanning. Nåväl, du föraktas av hela vårt hem. Hos varenda student den tanke jag fann, att du är vår fetaste man.»

Paul ban fällde sin tesked. Han teg. Brast äntligt i gapskratt ut. »Vad säger fru Torgny, är Paul fet? Ack, säger man så? Tut, tut. Men det gör detsamma. Mig störa ej går, när jag dricker min kaffetår.»

(Diktad under den värsta ransoneringstiden!)

Full av upptåg kunde Finn Malmgren vara, när andan föll på honom. En dag hälsades jag t. ex. av en ung dam med en blyg nigning: det var Finn, som under en ridlektion en bel timme uppträtt i en flickas skepnad utan att bli avslöjad.

Sista gången jag såg Finn var på våren, innan han reste bort för alltid. Han höll ett föredrag på K. F. U. M om Amundsens expedition till Nordpolen, och till avslutning berättade han något om kamraternas öden efter hemkomsten. En hade rest på en expedition till Syd-350

polen, och en av oss gick de mest ovissa öden till mötes, han gifte sig, när han kom hem!» sade Finn med en karakteristisk gest och oskyldig min. Det var svårt att efter hans föredrag armbåga sig ut i trängseln, och Finn anmärkte en smula otåligt: »Det var förskräckligt så mycket folk!» Det måtte väl vara ditt eget fel», svarade jag. »Mitt fel?» sade Finn förvånad, ».la, det är väl ändå för din skull vi alla ha kommit hit!» — Episoden är typisk för hans personliga anspråkslöshet.

Då jag 1921 lämnade min plats på hemmet och denna annonserades ledig, var det en del som ville se sig för, innan de sökte platsen. Bland dem befann sig en dam, som anförtrodde mig, att hon egentligen var sjukgymnast, men hade överansträngt sig och »tänkte söka en sådan här plats för att vila sig». Jag försäkrade henne, att om detta var anledningen, så trodde jag inte, att hon skulle bli tillfredsställd. Ty vad än Nykterhetsvännernas Studenthem var, som vilohem skulle det säkert inte vara lämpligt

Som hemmets föreståndarinna efter mig kom fröken Hedvig Brinck, och någon lämpligare person hade hemmet nog aldrig kunnat få. Hon var förståndig och erfaren och ägde en ovanlig arbetsförmåga. Tiderna började bli bättre, och med klokhet och omtanke lyckades hon småningom förbättra hemmet på alla områden. Hon stannade på sin post i över nio år, och under hennes föreståndarinneskap hade hemmet en god tid.

År 1929 firade hemmet sin 40-åriga tillvaro med en mycket tilltalande festlighet. Ett porträtt i olja av hemmets donator fabrikör B. Lomell avtäcktes vid en stor middag i närvaro av många både unga och gamla hemiter», hemmets styrelse samt den dåvarande och två f. <1. föreståndarinnor. Det var bra roligt att få återse flera av mina gamla »gossar», som nu voro män351

i staten runt om i hela landet. På aftonen var det stor illumination i den vackra trädgården, det var sång och musik och först och sist tal.

Nästa år kommer väl hemmet att fira sin halvsekeldag, jag hoppas det åtminstone.

En annan tid har brutit in, »hur olik emot den som var» för 25 år sedan, då Nykterhetsvännernas Studenthem blev min hemvist. Nutidens ungdom önskar modernare rum och större komfort än vad »den gamla arken» kan bjuda dem, och det är väl endast en tidsfråga, hur länge den skall kunna hålla ut i konkurrensen. Och dock har nog

hemmet varit av mycket stor betydelse för de generationer av studenter, som där avlöst varandra, inte minst tack vare den fostran, som kamratlivet skänkt. Det gav avslipning och nötning av kantigheter, och det ibland litet hårdhänta sättet att anmärka på varandra eller att mer eller mindre godmodigt och putslustigt förlöjliga varandras små fel och brister blev säkert ofta till en god hjälp att övervinna dessa. Ofta framväxte en livslång vänskap mellan gamla »hem-iter».

Säkert finns det många forna studenter, som vid minnet av Uppsalatiden — i all synnerhet kring valborgsmässoafton — sända tacksamma tankar till det gamla studenthemmet på Luthagen, där de tillbragt sin ungdoms kanske lyckligaste och mest givande år. Då Sturemonumentets öde avgjordes

Några erinringar

av

Jean Häggman

UNDER MER än ett halvt sekel — från 1870-talets början till framemot mitten av 1920-talet — utgjorde frågan om resandet av ett värdigt minnesmärke åt Sten Sture d. ä. ett brännande spörsmål inom Uppsala stu-detkår. Generation efter generation av Uppsala studenter ha brottats med det besvärliga problemet, och det blev (ill slut en prestigefråga för kåren att få det bragt ur världen, då det omsider hotade att kasta ett löjets skimmer över en nog så allvarlig sak. Det kan synas märkligt, att just denna fråga varit mäktig att under så lång tidrymd samla kårmedlemmarnas intresse och utlösa så mycken energi och arbetsvillighet hos den ena studentgenerationen efter den andra. Men det har mänskligt alt döma sin yttersta grund däri, att »Sturefrågan» under diskussionens gång och genom påverkan av en rad yttre faktorer tid efter annan ändrade karaktär och ständigt gav nya impulser.

Då uppslaget först gavs — det skedde 1871 i samband med kårens högtidliga firande av Brunkebergs-segerns 400-årsminne — hade planerna på ett monument över segerns organisatör, riksföreståndaren Sten353

Sture d. ä., haft skäligen blygsamma proportioner. De inskränkte sig till att kåren skulle söka åstadkomma en tämligen enkel ärestod över segraren vid Brunkeberg, avsedd att avtäckas vid universitetets jubelfest år 1877. Det lyckades emellertid icke kåren att till denna tidpunkt få ihop de nödiga medlen för ändamålet, varför planen tillsvidare måste skrinläggas under väntan på att ytterligare penningbidrag skulle inflyta.

Mot slutet av 1880-talet fick frågan oväntat en knuff framåt genom en donation, som det norska statsrådet H. R. Astrup gjort till Uppsala universitet och som av detta överlämnades till studentkåren. Donationen utgjordes av en kolonn av älvdalsporfyr jämte ett kontant belopp av 10,000 kr. för kolonnens kompletterande — Astrup var vid denna tid ägare av Älvdalens porfyrverk. Det föll sig egentligen ganska naturligt, att kåren efter övertagandet av den astrupska donationen skulle söka utnyttja porfyrkolonnen vid förverkligandet av planerna på ett Sturemonument, som lämpligen kunde placeras i anslutning till det redan då planerade kårbygget. Det tog i verkligheten nära femton år, innan Uppsala studentkår efter otroliga vedermödor kom till insikt om att tanken på ett kårens Sturemonument helt enkelt måste kopplas bort från den olycksaliga porfyrkolonnen och från placeringen vid en blivande kårbyggnad. Följden härav blev en ny pristävlan — den första hade utlysts år 1899 — vartill tävlingsbidragen skulle vara avlämnade den 1 april 1902 och vid vilken de tävlande icke voro bundna av den ovannämnda kolonnen.

Det var vid denna pristävlan, som den 27-årige, då ännu tämligen okände konstnären Gari Milles med sitt förslag »Granit» erövrade ett fjärde pris och därmed ledde in hela monumentfrågan på ett alldeles nytt spår. Från det ögonblicket Milles offentliggjorde sitt monii-23 — XIX.354

mentala förslag, som visserligen av prisnämnden underskattades men som inom kåren väckte starka sympatier, växte så att säga Uppsala studentkårs Sturefråga till större proportioner. Det blev inte längre fråga om ett monument enbart över Sten Sture d. ä. och segern vid Brunkeberg, det gällde numera skapandet av ett ncitio-nrihnonument, ett minnesmärke över det svenska folket självt, tillkommet på initiativ av landets akademiska ungdom och förverkligat genom dess ansträngningar och dess entusiasm inför uppgiften.

Men det milleska förslaget väckte även genklang ute i landet. Ett gott handtag fick sålunda studentkåren genom Hjalmar Wijks storartade donation i mars 1903, som tillförde Sturefonden icke mindre än 50,000 kr. Till donationen hade emellertid knutits det mindre lyckade villkoret, att monumentet efter konstnärens önskan skulle resas på Tunåsen, strax norr om Uppsala. Trots de starka betänkligheter, som på många håll restes mot placeringen på Tunåsen, accepterades gåvan med det därtill knutna villkoret, och kontrakt med Milles undertecknades i april 1909. Arbetet med gjutningen av den slutgiltiga modellen påbörjades 1913, och våren 1915 kunde konstgjutaren Herman Bergman meddela studentkåren, att gjutningen av den jättelika bronsgruppen avslutats och att konstverket stod färdigt att levereras.

Det var visserligen gott och väl, men var skulle kåren göra av monumentet? Det var en ganska kinkig fråga, eftersom de mest divergerande meningar om dess placering rådde både inom studentkåren, bland de konstnärligt sakkunniga och bland allmänheten, som även ville ha ett ord med i laget. Tunåsförslaget hade aldrig väckt någon entusiasm. Till och med konstnären själv hade börjat anfäktas av tvivel om Tunåsens lämplighet, sedan en trämodell i naturlig storlek rests på platsen och monu-355

mentet befunnits alltför knappt tilltaget för den fria rymd det här gällde. I)et blev också Milles själv, som tog upp frågan om monumentets placerande på en lämpligare plats än Tunåsen, men därmed var också gärdet fullständigt upprivet. De följande åren från 1910 till 1917 kännetecknades av våldsamma strider om Sturens placering. Hela förrådet av möjliga och omöjliga platser inventerades. I tur och ordning undersöktes följande mera allvarligt menade förslag: å Kron-åsens norra del i närheten av grusgropen, på domkyrkoterrassen åt S:t Erikstorg, på Uppsala slotts borggård, på Slottsbackens östra sida ett stycke ned på själva branten, på Riddartorget, framför Carolina, i Odinslund och vid Svandammen samt på Observatoriehöjden i Stockholm, men ingen av de föreslagna platserna syntes dock ge någon fullt tillfredsställande lösning på problemet. En allmän olust inför vidare sysslande med »Sturefrågan» grep kårens medlemmar såsom den närmaste följden av de många mer eller mindre misslyckade projekten. Sturen och hans män fingo tills vidare vila ut i Herman Bergmans magasin, där bronsgruppen i brist på annan förvaringsplats alltjämt härbärgerades.

Den sista fasen i »Sturefrågans» historia inträdde i början av 1920-talet. Den inleddes med att kårens dåvarande energiske ordförande, Harry Gullberg, väckte frågan till liv genom att resolut låta studentkårens direktion besluta monumentets placerande — på Tunåsen. Detta direktionens något egenmäktiga förfarande rev emellertid med ens upp hela diskussionen på nytt. Den allmänna meningen inom kåren var, att beslutet måste omintetgöras. I all hast insamlades namnunderskrifter från så stort antal kårmedlemmar, som stadgeenligt erfordrades för att ett allmänt kårmöte i frågan skulle kunna komma till stånd. Inför en dylik opinionsyttring356

nödgades direktionen kapitulera och tillsätta en ny kommitté för frågans utredning.

Tanken på att komponera in monumentet i själva stadsbilden hade under tiden givit Milles uppslaget att belt förändra sockelns form. Milles hade ursprungligen tänkt sig sockeln från en bred bas avsmalnande uppåt. Ur rent arkitektonisk synpunkt hade det varit nästan omöjligt att placera detta till sin helhetsverkan så att säga pyramidformiga byggnadsverk mellan hus och gator av övervägande vertikala och horisontala linjeverkningar. Under våren och sommaren 1922 omarbetade Milles sockeln till ett slags jättelik rektangulär pelare av 18 meters höjd och avsåg därmed att vinna större möjlighet för en placering av monumentet inne i staden. Uppslaget utnyttjades av prof. Ivar Tengbom för en placering på domkyrkoterrassen, men det på nytt upptagna förslaget förmådde icke samla många anhängare. Blicken sökte sig åter till stadens närmaste omgivningar, och det var särskilt två placeringsmöjligheter, som på allvar kunde komma ifråga. Den ena gällde Kronåsen, men icke vid grusgropen utan ungefär vid åsens mittpunkt, och den andra avsåg den från gluntens avsked välkända Knäppinge backe. Bägge förslagen hade talangfulla och energiska förespråkare. Kronåsförslagets talan fördes av östgöten Thorsten Rocén, och för Knäppingen gick bibliotekarien Oskar Lundberg med liv och själ i elden. Från bägge hållen hade en energisk agitation bedrivits, då det länge uppskjutna kårmötet äntligen kom till stånd den 4 maj 1923.

På kårmötet visade det sig tydligt, att »Sturefrågan» alltjämt var ett spörsmål, som förmådde sätta

kårmedlemmarnas sinnen i brand. Kårlokalen var till trängsel fylld och stämningen bland de församlade var ett gott stycke på väg mot kokpunkten, då diskussionen vid midnatt förklarades avslutad. Någon enighet i placerings-357

frågan kunde dock icke vinnas vid detta kårmöte, och det hade väl heller ingen beräknat. Av de tre huvudförslagen förkastade kåren utan tvekan det tengbomska, alltså domkyrkoterrassen, medan de bägge återstående, lvronåsen och Knäppingen, överlämnades till direktionen för vidare utredning och definitivt förslag inom kort frist. Så tillsatte direktionen den sjuttonde och sista Sturekommittén, bestående av för den tiden gamla välkända kårfigurer, Thorsten Rocén såsom representant för Kronåsen, Karl Olivecrona såsom bevakare av Knäppingens intressen, Gunnar Hesslén och författaren till dessa rader såsom »neutrala» samt slutligen kårordföranden, John Lindgren, såsom självskriven ledamot.

Inom kommittén fördelades arbetet så, att Rocén fick ta hand om Kronåsförslaget, medan Olivecrona fick Knäppingen på sin lott, och jag fick uppgiften att åstadkomma en ekonomisk uppgörelse med Milles och Herman Bergman. Enligt det ursprungliga kontraktet från 1909 hade nämligen Milles för ett belopp av 150,000 kr., däri inberäknat konstnärsarvodet, åtagit sig att på fastställd plats uppföra monumentet och därvid svara för alla kostnader, som voro förbundna med monumentets modellering, gjutning, transport, grundläggning, murning och uppsättning. Men kontraktet hade tillkommit femton år tidigare, och under tiden hade världskriget vänt upp och ned på alla ekonomiska förhållanden. Enbart kostnaden för gjutningen av den tolv ton tunga bronsgruppen hade blivit oerhört mycket dyrare än beräknat på grund av de under kriget avsevärt stegrade kopparpriserna, och Milles kostnadsberäkningar för sockelns uppförande visade helt andra siffror än dem, som man tidigare räknat med. Kriget måste ju betraktas som force majeure, ocli fördyringen kunde därför inte vältras över på Milles.

Det var egentligen ett ganska kvistigt problem, eftersom Milles beräkningar slutade på en summa, varöver358

fonden icke förfogade, och det var otänkbart att numera skaffa ytterligare penningbidrag för monumentets uppförande. Mina ansträngningar inriktade sig därför på att alldeles skilja Milles från kontraktet och låta kåren överta alla uppgörelser och uppföra monumentet i egen regi. Efter många och långvariga överläggningar med Milles ordnades slutligen saken på ett tillfredsställande sätt, och sedan gällde det att få en uppgörelse till stånd med Herman Bergman, som helt enkelt vägrade att lämna ut bronsgruppen, förrän han fått skälig ersättning för de under arbetet stegrade materialkostnaderna. Ställd inför utsikten att för all framtid få behålla Sturen och hans män i sitt magasin, veknade dock slutligen Hermans hjärta, och han prutade undan för undan det ena avsevärda beloppet efter det andra, tills jag omsider fått ned honom till ett för Sturefonden passande pris.

Ett annat bekymmer var den dyrbara sockeln. Själv beräknade Milles kostnaderna för denna till bortåt 80,000 kr., och att den verkligen kunde uppföras inom en kostnadsram, som fondens tillgångar tilläto, får helt tillskrivas den välvilja och det intresse för saken, som den slutlige entreprenören Karl I. Edblom städse visade. Det blev belt enkelt en prestigefråga för Edblom att uppföra sockeln till punkt och pricka efter Milles mången gång ganska orimliga önskningar, och detta trots att arbetet slutade med en rätt avsevärd ekonomisk förlust för honom själv. Alltnog, sedan kommittén fullgjort sitt uppdrag, lades alla papperen på bordet, och kåren sammanträdde på nytt våren 1924 för att fatta definitivt beslut i »Sturefrågan». Det blev som bekant Kronåsen, och den sittande kommittén anmodades att verkställa beslutet i enlighet med det framlagda förslaget.

Redan på sommaren 1924 kunde sockelns grundstenar läggas, och i november s. å. var den mäktiga sockeln359

färdig. Endast en detalj återstod, och det var inskriptionstavlan på sockelns framsida. Den utgöres av ett enda stenblock om fem tons vikt, och det var följaktligen en rätt besvärlig uppgift att få den väldiga stenplattan, som för övrigt huggits i Småland, upp på Kronåsens krön. I egenskap av kommitténs verkställande ledamot blev jag den som fick ansvaret för att ordna denna detalj. I min nöd vände jag mig till det i Uppsala förlagda artilleriregementet, som dess bättre visade den största förståelse inför den något ovanliga uppgiften. Ett spann på tolv hästar och 200 man med draglinor under befäl av en kapten och ett par löjtnanter löste frågan lekande lätt, och det dröjde inte länge förrän blocket låg på sin plats framför monumentets sockel. Innan det sattes till rätta på sockeln, lät kommittén enligt gammal god sed mura in ett kopparskrin, innehållande handlingarna i ärendet, en

serie mynt från den nuvarande kungens regeringstid, ett fotografi av den sista Sturekommittén, diverse tidningar och andra aktstycken. Sedan var det bara för Herman Bergman att svetsa ihop bronsgruppen uppe på sockelns krön, och monumentet stod färdigt att överlämnas till kåren.

Den högtidliga avtäckningen den 13 februari 1925 blev en klang- och jubeldag för Uppsala studentkår och slutade som sig borde med en jättebankett på Gillet i närvaro av konungen, en stor del av det kungliga huset, medlemmar av regeringen, konstnären, universitetets myndigheter och representanter från studentkåren.

Det är rätt förklarligt, att arbetet med »Sturefrågans» slutliga lösning och med monumentets uppförande för mig och de övriga medlemmarna i den sista Sturekom-mittén blivit ett bestående minne från vår studenttid i Uppsala.
I markerna runt Uppsala

av

Einar Malm ❖

IFALL UPPSALASTUDENTEN AV IDAG med typisk självsäkerhet betraktar kårmedlemmarnas tydligt ådagalagda friluftshåg som den allra sista generationens särmärke, gör han sig tvivelsutan skyldig till en grovt ohistorisk villfarelse. Sant är, att orienteringstävlingar, kårtorpare o. d. tillhöra de yttersta dagarnas kulturblommor. Men så långt man kan följa den gamla stadens studentkrönika tillbaka, ha omgivningarna ständigt utövat stark dragning på folk med rätta sinnelaget. Linnés lärjungar t. ex. voro näppeligen stugsittare; tvärtom började just på deras tid intresset för den specifika Upplandsnaturen ta medveten form för att under 1800-talets första hälft fullt utbildas. Atterbom — så fosforist han var — fick sålunda vad det led ganska god blick för sommarnöjesmiljön vid sjön Valloxen, gotlänningen G. J. Bergman publicerade i början på 40-talet sitt tvådelars-verk om staden och dess kringliggande bygd, och säkerligen åtskilligt influerad härav hallstämplade Gunnar Wennerberg i sina Gluntar de många klassiska naturområdena ocli ortnamnen kring Uppsala. Wennerberg, som förresten hade medfött natursinne, hörde till de ut-361

valda studenter som i kraft av sällskapliga och artistiska talanger brukade kallas till friherre Johan Baners hov på Sjöö sätesgård ute vid Mälaren. Här skrev han t. ex. påsken 1846 den s. k. urglunten, »Huruledes Glimtens svårmod etc.», som i själva verket är en tämligen exakt rapport om samma års aktuella vårtecken i och utanför Uppsala. Under denna »olympiskt-juvenaliska» epok var Sjöö också en samlingspunkt för traktens glada jägarliv — bland Hubertussönerna såg man ett icke ringa antal vitmössor, som med den äran företrädde den numera fullständigt utdöda »studentjakten».

Jakten utgjorde nämligen på 40- och 50-talen kårmedlemmarnas enda verkliga idrott ocli rekreation — om man frånser de privilegierades ridövningar och majoritetens kägelslagning på »Lilla Förderfvet»! Dåför-tiden var jakten nämligen fri; bönderna, som innehade mesta jorden inom två mils omkrets från staden, brydde sig ännu inte nämnvärt om villebrådet ocli nöjde sig i regel med inkomsten på jägarnas kost och logis. Många studenter hade egna stövare och tillbragte så gott som bela jaktåret (då tolv månader långt!) alltid några veckodagar på viltstigen. Utrustningen var som sig hövdes primitiv, vilket inte hindrade ett gott utbyte — d. v. s. själva bytet blev ju inte så överväldigande. Mest jagades hare och räv; understundom kunde man hålla ett triumferande intåg genom tullen med en död lo hängande på en stång — lodjurets utrotning i Mellansverige pågick som bäst, lojakterna på Sjöö åtnjöto stort rykte! Även i vargskallen uppe i Tibble socken togo studenter del — vargskallet var ju rena gentlemannasporten i jämförelse med den kulsprutning från flygplan, som nu skall praktiseras i fjällen. Nå, utom ovannämnda stövarjakter, som ofta gingo över Nosten eller åt Jumkilshållet, gjorde man sina försök på älg och skogsfågel, och änder öfre-362

(lade mail på Fyrisån eller i Ekhamnsviken nära Skokloster. I hagarna kring Håga bommade man på mor-kullsträcket, men beckasinerna på Kungsängen tog man löga notis om —- flyktskyttet lär inte ha stått högt bland de klent beväpnade ynglingarna: på få undantag när inskränkte man sig till att — liksom än idag — lustvandra bland de berömda liljorna. Och huvudsaken för flertalet studentjägare var väl ändå att få en kärkom-men motvikt till allt stillasittande vid arbets- och schweit-zeribord -— att komma ut i frisk luft och öppen mark — och att

efter dagens mödor kollationera sina äventyr med glas i hand och sången på läpp! Rena trevnads-moment alltså! Det fanns t. o. 111. studentjägare som hade lektyr med sig och tentamenspluggade mellan slagen!

Studentjakten dog emellertid bråddöden, när jakträttsförhållandena lagligen ordnades, varpå kårens friluftsliv automatiskt ebbade och närmast erhöll karaktären av söndagsutfärder till Grindstugan, Flottsund och Gamla Uppsala. Det blev egentligen bara naturvetarna som ex officio bevarade kontakten med skog och mark. Att Uppsalanaturen icke dessmindre mot slutet av 1800-talet erhöll sin konstnärliga förklaring, får dock tillskrivas ett par icke-akademiska outsiders, som var på sitt vis förmedlade kännedom om slättens och skogsbygdens kärva behag till en bredare allmänhet. Bruno Liljefors hade på 80-talet sin ateljé i Kvarnbo vid Hågaån ocli fäste där otaliga intensivt tillägnade motiv på väv och pannå. Gustaf Kolthoff, den mordiske konservatorn med den trohjärtade barnasjälen, levandegjorde i bok på bok naturen kring människan, enkannerligen kring Uppsala, och blev den idealiske vägvisaren och inspiratören för de flesta av våra nu mest bemärkta naturkännare. Var stode vi förresten, vi alla som trivas i mellansvenska363

marker, om inte gamle Kolthoff med sin oförlikneligt hemtrevliga stämningskonst, sin naiva hänförelse lett våra första stapplande steg och livat vår upptäcktslust!

Den nykläckte student, som med Kolthoff och Liljefors till husgudar hösten 1918 höll sitt enkelt högtidliga intåg i Uppsala, hade knappast skäl att känna sig besviken. Konfrontationen med lärdomens tempelpräster och ritualer kunde väl komma ångestsvetten att sippra gul och fotfästet att vackla — men i miljön måste han ovillkorligen bli som hemma. Redan inne i den lummiga staden, där lövbranden som bäst bolmade i parker och planteringar, stod ju de båda idolernas gemensamma skapelse, Biologiska museet; i vimlet mötte man den vördnadsvärde redaktören för den då mycket läsbara Från Skog och Sjö, ryttmästare Oscar von Mentzer (vilken en gång långt senare i övermåttet av sin välvilja på fullt allvar råkade salutera författaren av dessa rader som »en av vår tids största skalder»!), och på Vaksalagatan lockade Liljefors idrottsmagasin med allsköns jä-garutensilier. Ja, det var på den tiden, och . . . men det är väl bäst att resolut kasta masken och starta den minnesvandring som är meningen, fast det är förfärligt vad man glömt mycket — aldrig skulle jag kunna eller våga skriva mina riktiga memoarer! Men om någon har glädje eller nytta av lite glimtar och dagrar från mina långa och många strövtåg i Uppsalamarkerna, må det vara hänt.

Redan i femtonårsåldern hade jag förläst mig pä Karl-Erik Forsslunds storgårdsevangelium (en av mina intensivaste litterära upplevelser!), börjat röka pipa (som jag hittat på en stubbe i skogen!) och lärt mig anse den hederliga sportkostymen av vadmal som en adelsuniform. Lägger man därtill att jag alltsedan »späd nagel», som skalden så skönt, ehuru på latin, kväder, var van364

vid landet och därjämte hade de båda ovannämnda husgudarna, var det onekligen naturligast, att jag förlade den då för tiden ännu brukliga »orienteringsterminen» huvudsakligen utanför Uppsala — visserligen till stor del på akademiens ägor, vilket bör lända mig till heder.

Man har ofta frågat mig, hur en norrlänning och fjällströvare som jag kunde bli till den vilda grad förgapad i Uppsalaslätten och dess gnetiga skogssträngar. Svaret är kort och gott: Uplandus sum, närmare bestämt rospigg, med roten djupt förankrad i »Calle Sche-wens» ryktbara arkipelag — endast sonliga hänsyn föranledde mitt medlemskap i Norrlands nation. Och varför skulle inte en rospigg kunna gilla det inre Uppland? Min allra första bekantskap med slätten var kanske inte så uppmuntrande — den stiftades så tidigt som anno 16, då jag som representant för Kronobergs idrottsklubb, Stockholm, försvarade dess färger mot idrottsklubben Thor, Uppsala, i landsvägslöpning Studenternas Idrottsplats—'Flottsund och retur — ungefär 16 km. Det var en makabert solhet majdag, konkurrenterna hade så förtvivlat långa ben — jag var inte 16 år fyllda — och den nervösa magen krånglade. Nå, de andra mådde inte för gott heller, ocli det var en ganska medtagen löparkohort som arbetade sig fram mellan det söndags-promenerande Uppsala, som kantade bela den tröstlösa sträckan. Ibland lutade vi oss över dikena. .. Hur det var, segrade Kinn, Thor, på vid pass 55 minuter. Jag blev 5:a på en timme jämnt och svor att aldrig mera tillryggalägga distansen ifråga.

Människan svär, men faktum är att min första långpromenad som Uppsalastudent gällde just — Flottsund! Man

dras ju gärna till platsen för gamla illdåd. Nu var det höst — septemberhöst med liögblå rymd, förstrött solsken ocli lättgången vägbana, en linjal må-365

hända, men dragen i rätt riktning — mot det bästa av utvärdshus. Ingen gräddvit Granebergsspårvagn, ingen buss, ingen idiotiskt farttjusad bilkavalkad — det sjöng litet i telefontrådarna, fast inte så kontinentlockande som i april, och man gick på sin höjd om ett och annat stillsamt travande par, damen vanligen iförd högskaftade kängor och kappa, kavaljeren randiga benkläder och stärkkrage. Sportkostymer — sällan! Men ett jakthorn truttade inåt skogen på höger hand — och där fanns kanske vadmalen och smorläderskängorna! Liksom tävlingsdagen två år tidigare återvände jag samma väg hem ... en blyg (och rätt pank) recentior, som bodde hos sin moster Hoppenrath och inte tordes äta middag ute.

Överhuvud voro mina första strövtåg föga anmärkningsvärda, vilket nog i hög grad kom sig av att de vanligen skedde i förädlande kvinnligt sällskap, som gjorde riktningen tämligen likgiltig. Och innan villa- och småstugebebyggelsen börjat äta upp markerna närmast stadsgränsen, behövde man inte gå så långt för att trivas. Gärna tog man vägen över åsarna mot Gamla Uppsala. I den syrliga höstluften var det lätt att vandra mellan enbuskar och ljung, och solblåsten doftade plöjd mylla och tröskad säd. Man skred som på en uråldrig kungsväg genom och ovan landets kärnbygd och dröjde vörd-samligen i tingsdalen nedanför Tunåsen för att kanske med ett rop pröva det historiska ekot. Men med det s. k. mjödet på Odinsborg var man åter i den märglösa nutiden, fast då ännu inte all stämning jagats på flykten genom massan av beskäftiga turistarrangemang. Också vintertid var åsvägen lockande, både på skidor och till fots. En vårvinterdag fick jag vid Svartbäckstullen följe med en väldig S:t Bernhardshane, som inställsamt svansviftande travade bakefter. Knappt hade vi kommit utom hörhåll för 1'olk, förrän en stark stöt kastade mig om-366

kull — med hela sin kraft hade hunden hoppat på mig. När jag försökte resa mig, bet han mig i nacken. Med gamla björnhistorier i minnet låg jag belt stilla en stund med ansiktet i snön. Då satte sig besten ett stycke bredvid och vaktade. Slutligen reste jag mig igen och hann några tiotal meter, innan han åter var över mig. Detta upprepades flera gånger, tills jag hittade på att med blicken riktad mot hunden avancera baklänges som en repslagare. Lömskt morrande följde han på behörigt håll. Obeväpnad som jag var satte jag ett synnerligt värde på Odinsborgsmjödet den gången. S:t Bernhardshundar har jag alltid funnit en smula opålitliga — de borde, liksom hundar i allmänhet, aldrig få löpa lösa, varken i stad eller på land . . .

När vårliga smältvindar rensade åsslänterna och morlade i tallarna, drog jag också ofta därut; i glasklara aprildagar, när solvärmen dallrade över svartblanka plöjor och tornfalkar fladdrade över tiltorna, levde slätten upp igen, Fyris ringlade svälld och strid i ormkrumbukter; en majkväll på kungshögarna kunde vara milt romantisk — rapphönsen lockade i broddén ide på fälten, långt borta kopparförhyddes domkyrkans tegelbleka tvillingtorn i kvällssol, och den österrikiske studenten, som mist högra benet på Isonzofronten, tog lutan och sjöng mjuka, sällsamma visor, som födde de första tankarna på kontinentala bildningsresor. En sådan kväll, när jag strök hemåt över åsarna, kom en liten uggla — antagligen en jorddito — och började kretsa kring min vita mössa. Allt längre sänkte hon sig, ögonen blänkte gula — och vips slets mössan av huvudet och gungade bort i vassa klor under mjuka vingar. Mjödet är ju inte av den styrka, att äventyret kunde skrivas på fantasiens konto, men hittills har jag inte lyckats lista ut någon förklaring till ugglans beteende.367

När strövar man vidare sträckor än som ung förälskad student i Uppsalavåren? Och vad minns man efteråt, vad blir behållningen? Telefonlinjernas fjärrmelo-dier brummade i alla väderstreck över blåsiga slätter, och man följde snarare stundens ingivelse och horisontens kallelse än gamle Kolthoffs välmenta anvisningar. Det var skymningspromenader över Kronåsen — mellan de aftonröda tallstammarna såg man den vårbleka slätten; här och var steg även tunn, blå lövrök kring gårdarna, och orrspel »hördes fjärnt över mullen» — för att tala med Karlfeldt, som gått samma stigar. Men fågellivet nere på det våröversvämmade Föret fick än så länge vara; när man själv bar vårens oro i bultande ådror, varför skulle man då inskränka sig till att se? Ja, man drev långa vägar — den ljusvävda vårnatten föll, men vi märkte det inte, grodorna prumpade och knarrade i Grindstugeskogens kärr, och månen speglade sig i Håga-ån — kanske mötte man morgonljuset ute vid Läby vad, men vad gjorde

det? Och kanske lövet sprack ut med solen — men tog man det inte då bara som något självfallet, något som hörde till och inte krävde kommentarer?

Naturligtvis kom man då också ut på Kungsängen — men såvitt jag minns inte förrän in i maj. Liljorna började svälla upp ur de gula fjolårstuvorna, och av vårflödet återstodo några gölar. När jag vadade över en sådan, kände jag något som försökte tränga sig fram mellan mina ben — under vattenytan. Det var en sothöna, och då jag öppnade passagen, bet den mig till tack. Vi fortsatte över tuvmarken mot Sävjaåns mynning, beckasi-nerna rätsade upp framför fötterna och »gnäggade» i den solblå luften, men jag tror att vi mera tänkte på de gula kabbelekorna och dagens allmänna behag — då. Förresten nalkades terminsslutet och därmed den stora,368

tomma sommarskilsmässan, och svårmodet förstärktes av klockklangen från staden. På hemvägen passerade vi en liten gracil gestalt, som i patetisk ensamhet bröt en kungsängslilja. Det var professor Anton Blanck —- antagligen i fästmansdrömmar, ty kort efteråt stod bröllopet.

Majdagar — dammvita vägar — mil efter mil på värkande fotsulor. Min dröm om världsmästerskapet i marathonlöpning dog på den hårda, platta Danmarksvägen, men likafullt vandrade vi den ibland till Linnés Hammarby — att ta hjälptåg till Bergsbrunna kom aldrig på fråga! Bortom Danmarks plåtbeslagna kyrka tog skogen vid, ingen dålig skog för den delen med tanke på att man där för några år sedan sköt den järv som under benämningen »Tyresöbjörnen» försatte huvudstaden i panik och föranledde Stockholms-Tidningen att annonsera 0111 »bussutflykter till björnspåret»! Och Hammarby självt — var lever ursvensk lanthemsstäm-ning så som där, var faller man lättare offer för majvårens förtrollning än i blomsterkungens egen mäktiga park! Där doftade honungsblom, där surrade humlor, och ett stycke utanför den hjärteröda gården flöt Sävja-ån förbi, överspolad av spovdrillar! En gång råkade jag komma samtidigt med Linnésällskapets utflykt, men då hade illusionen svårare att infinna sig. Inte ens Naturskyddsföreningens vårutflykt har kunnat övervinna min avsmak för massinvasion i naturen, som då alltid reduceras till bakgrund för människopåfund och förenings-pampar. Hammarby är ett nationellt värde, vars egenart icke får äventyras genom för mycken turistifiering, liksom man allt framgent bör hålla Mora stenar inom lås och bom till skydd mot tidens hysteriska vägbarbarer! Den svenska kungstanken kan man aldrig slå nog vakt om!

De första studentåren svindlades snabbt bort. Med.-569

successivt ökad radie lades mina koncentriska kunskapscirklar kring staden likt årsringar. Min karta över Uppsalatrakten fick allt färre vita fläckar, hösten och vintern sina vanemässiga färdestråk, våren sina — sommaren var ju vanligen anslagen till färder i fjäll eller resor i utlandet. Min förtrogenhet med terrängen kring staden fullkomnades till sist under värnpliktsåret på Polacks-backen, som inte lämnade många kvadratmillimeter oprövade. Harvningen på själva »backen» tarvar väl ingen närmare beskrivning, men jag kan^innu bli lyrisk vid blotta tanken på de långa fältmarscherna uppåt Vendel och utåt Roslagshållet — det är kanske onödigt, eftersom Gunnar Mascoll Silfverstolpe redan stökat undan saken i dikten Värnplikt.

Verklig nytta av min markerfarenhet hade jag i studentkompaniets orienteringslöpningar; jag behövde aldrig se på karta eller kompass utan kunde riskfritt lita till instinkten och benen. Det var före skogsrusningsraseriets dagar — och rena rama leken bara, fast i fältmässig form. Den som tog sin uppgift med blodigaste allvaret var nog den sedermera så framstående Leopoldskännaren Allan Sjöding. Han litade uteslutande på kompassen — med påföljd att han ännu vid mörkrets inbrott var försvunnen. Utsända patruller lära ha påträffat honom alltjämt

ambitiöst orienterande utåt Mälarkanten.

‡

Något av sportvandrandets, motionspromenerandets hurtiga meningslöshet hade emellertid trots alla lyriska extaser vidlått mina färder och strövtåg, ända tills jag lärde känna den man som djupare än andra har förstått och skildrat svensk natur i allmänhet och mellansvensk isynnerhet — Carl Fries. Denne frodige, vitale östgöte, som med »I svenska marker» och »I skogen» skapat sig 24 — XIX.370

ett namn långt utom landets gränser, var vid denna tid en 25 års liber studiosus, som synnerligen pliktskyldi-gast

utförde erforderliga »försvarsarbeten» på Zoologi-cum men ägnade lejonparten av dagar och intresse åt det vida mer givande studiet av naturens egen ofantliga lärobok. Med sina erfarenheter från Tåkern och andra sagosjöar, sin horisontlängtan, sin friska livsaptit, sin medryckande hänförelse (som aldrig urartade till tomt svam-mel) och sin mångkunnighet tycktes han mig en senfödd linnéan, en vandrande student i livets universitet. Kom därtill att vi hade ungefär samma andliga lärofäder — Kolthoff, Berg, Liljefors o. s. v. — och båda dyrkade lyrik och skrevo vers (lugn, Calle — jag ska ingenting närmare avslöja!) och värderade ett gott bord, var det ju föga märkvärdigt alt vi från början blevo vänner och kumpaner.

Mitt eget fågelintresse, som uppammats alltsedan barndomens skärgårdsvistelser, hade under de första Uppsalaåren om inte precis slumrat så i varje fall legat i bakgrunden; det behövdes bara en tändande gnista från Calles evighetslåga för att det åter skulle blossa upp i nästan patologisk styrka. Han kom med färska initiativ och klara perspektiv; vår synvinkel vändes spontant mot de då ännu fågelrika sumpmarker och sjöar som lågo inom räckhåll från Uppsala — ofta marker som jag redan genomströvat, tast med den sportbetonade vandrarens skygglappar. Naturen fick nytt innehåll och ny innebörd.

Våren vart givetvis vår högsäsong. För egen del har jag alltid tyckt att våren börjar med februaris dagsmeja och nya ljus över jorden; fågel våren är förstås senare, åtminstone på Uppsalas breddgrader. Men redan i marsnätterna hade det sin lockelse att lyssna efter uvens dova trollrop i Lurbobergens branter — visserligen förgäves,fast sagofågeln fanns där på Kolthoffs tid. Och i mars gjorde vi gärna en del förberedande spaningsarbete — lyckligt ensamma på landsvägarna (motordrulleriet var knappast påtänkt än) vandrade vi mellan åkrarnas kråksvartgrå rutor, där smutsiga drivor lågo kvar, förbi Flottsund, offrade en kopparslant i Alsike fattigsparbössa, medan solen skingrade skytrasorna, och nådde i dallrande värme Rickebasta träsk. På avstånd ett rödgrått dis, på nära håll en förvirrad urskog av vildvuxen alvegetation i sävtäckt sankmark tog det för sin botaniska rikedom celebra träsket oss i sin iskällarsvala famn; när vi ytterligare forcerat en susande furuhall, öppnade sig det flacka dalstråket ner mot Tomtasjön. Mitt i den väldiga tuvängen, som endast bröts av en mjuklinjig kulle belagd med slånsnår och krönt av knotiga hålekar, låg den där, Uppsalatraktens rikaste fågelsjö, halvt igenvuxen av täta vassar. Oaktat sädgässen hade sänt en liten förpatrull över Uppsala, fick man i mars vara nöjd, om några tiotal brun- och gräsänder lyfte från öppnorna i klarvattnets läskpappersis. Självfallet hade viporna också kommit — först av alla. Deras vattensjuka kvidanden hördes överallt, liksom vinet av deras djärva flygövningar över tuvorna. Och kattugglan bodde i den grövsta håleken — det syntes av spybollarna nedanför och ett fladdrande dun på hålkanten. Några svartblågröna starar flöjtade i ekarnas ådernät.

När Fyris vårflöde fram i april hade satt stora delar av Kungsängen under vatten, voro vi naturligtvis också därute. Ett moln av fiskmåsar och brunhövdade skrattmåsar, som ökade för varje år, kretsade då klirrande över vattenblänket, i andflockarna skymtade man åtskilliga skedandpar, och svärmar av beckasiner veno blixtsnabbt förbi. Fiskgjusen från Ekoln gjorde en lov med tunga vingslag. Från gärdet närmast Sävjaåns372

långt tillbakaflvttade mynning steg en sky av stora, gråspräckliga, spjutnäbbade fåglar — storspovar. I vida ringar cirklade det hundrahövdade spovmolnet med porlande flöjtdrillar över ängen för att slutligen alltjämt drillande, på vilande vingar sänka sig mot tuvmarken. Några dagar senare skulle de vara skingrade parvis över slätten.

Och då mötte vi dem igen — och helst vid Tomtasjön. Från mitten av april och långt fram i maj voro vi dag för dag försvunna från det trevliga matlaget på Åttan (som bl. a. en tid räknade filmdoktor Gari Björkman, då en mycket lyrisk arier, som alternerade med undertecknad som kvinnotalare på vårfesten i Botanicum och hade ett opublicerat häfte Lyckans sånger i bakfickan!). Med Åttans förträffliga matsäck (särpräglad av dubbelsmörgåsar med vändstek ta ägg och gräslök!) i ränslarna strövade Gallé och jag omkring ute bland fågelvärldens gräsgula tuvor, kringtumlade av vingar och rop. Becka-siner och grönbenor lyfte, spovarna flöto i luften, och svanparet i Tomtasjön hade gjort sig hemmastatt. Sädgässens fylkingar hade vi redan sett åtskilliga gånger i tidiga mornar över Uppsala — gåssträcket går av ålder fram över staden — men så sent som i skiftet mellan ma j och april kunde ansenliga flockar födas ur söderhorisonten och fälla på ängarna omkring sjön. Säkerligen dröjde sig gässen

kvar ganska länge på trakten, flygande fram och åter mellan sina betesplatser och nattställen på en front från Mälaren upp till »Löfstads fjärdar» bortom Hammarby, där Kolthoff brukade jaga gås.

Åter och åter ställde vi färden till Tomtasjön, som liksom blev vår privata domän — andra människor, i vart fall stadsbor, syntes aldrig till i detta sällsamt ro-fyllda slättstycke, som hägnades av låga höjdsträckningar med välbyggda gårdar och poesiomsusade väderkvarnar.373

Särskilt gynnade vänner kunde ibland få följa med, och efter en solhet majdag med otaliga fågelmöten kom höjdpunkten, när kvällen blånade över vårlöksbacken

och under ekarna vi höllo rast

med matsäcksglam och mössorna i nacken.

Några år senare gingo vi t. o. m. så långt i välvilja, att en ung dam i kamratkretsen med vårt benägna till- och bistånd fick ordna sin examensmiddag en majkväll därute. Gästerna, skrudade i grova skor och »dykardräkter», hjälptes åt att i ryggsäckar och korgar frakta matpaket och buteljer till ort och ställe, och fast naturligtvis ett särdeles stritt vårregn blandade upp det rhenska vinet, gick stämningen i crescendo — men det är ju inte heller alla dagar studentsång beledsagas av spovmusik! Låt mig tillägga att denna »massinvasion», som jag vid senare eftertanke måste ogilla, icke skapade något prejudikat; och nu är det förresten försent att upprepa tilltaget! Tomtasjön — som vi fortsatte att besöka, vår som höst, långt efter det vi definitivt lämnat Uppsala — tillhör nu det förflutna. Bland strandägarna intog Uppsala Akademi ett avsevärt rum — men i stället för att utnyttja sin maktställning till detta uppländska Tåkerns evärdliga tryggande sällade sig akademin trots mindre strandägares och vederhäftiga naturskyddares häpna och harmsna föreställningar till raden av de sänkningsvandaler som offra rikets skönhetsvärden för några futtiga tunnland dålig jord. Tomtasjön gav liv åt slätten — Uppsala Akademi dräpte den, vilket är en för-mildring av den gravskrift, som en av de strandägande bönderna i brev till mig föreslog, när jag via radion bonade för Uppsalaslättens sista verkliga fågelsjö -—- nu ett stinkande träsk, huvudsakligen bebott av skränande374

skrattmåsar! Gässen och tranorna ha blivit en av sina fåtaliga rastplatser fattigare.

Visst sträckte vi också ut åt andra håll — till Ek-hamnsvikens frodiga vassdjungler, dit vi lättast kommo direkt från Tomtasjön. I Ekhamnsvassen bodde bruna kärrhöken, som då inte var på långt när så allmän som nu och endast gästspelade någon höstlig flyttningsvecka i Tomtasjön. Vi lyssnade på morkullsträcket i Norby-hagarna — till ägarens grovt formulerade förtret; han hade börjat få nog av promenerande stadsbor på sina marker och skar alla över en kam — det visar att terrängpsykosen börjat ta en smula fart. men det var i alla fall ingenting mot nu. Nå, vi förstodo hans känslor och avböjde den dust med gärdesgårdsstörar som han och hans dräng inbjödo till. — Österut från Uppsala, alltså åt Roslagsbanan, kommo vi mera sällan — och då vanligen med tåget för vidare befordran till Äspholmen, familjedomänen. Jag minns i alla fall en marsnatt, då vi sutto några stycken i ett festiigt lag. Ute sam månen på en mörkblå rymd — och vi började tänka på hur den också lyste över holmen därute i skärgården. En kvart senare vadade vi fram i snösörjan på väg mot Vaksala och vände först när orrarna spelade upp i en björkdunge vid Länna. En ganska artrik fågelsjö var Kärven intill Faringe station, men den hade vad vi kallade »sterila» stränder — sump, för att inte säga svump, var vår delice, så grodromskornig och smackig som möjligt.

Medan vi äro kvar i våren så minns jag en verkligt fantastisk nattfärd som Calle och jag företogo. Det valdagen före en vårfest. Vi hjälpte till med att måla dekorationer till balen på Norrlands — d. v. s. jag målade och Calle »hjälpte till». I skymningen kände vi behov av frisk luft, stoppade några smörgåsar i fickan och375

stövlade iväg utåt östra Fyrisstranden mot Kungsängen. Snart hittade vi en årlös ekstock, fastkedjad vid ett mindre träd. Och eftersom brottet nu är preskriberat, kan jag ju avslöja, att vi beslöto oss för en flodfart, förmedelst min bredbladiga kniv avskuro det mindre trädet och därpå embarkerade. Smörgåsarna kommo fram, våra hjärnor snurrade behagligt — och båten med; den greps av den ganska vilt framvirvlande ån, och eftersom det var ett försvarligt hål i bottnen hade vi snart lika mycket vatten inom som utom relingen. Men vad gjorde det

— sorglöst konverserande och festande rutschade vi med strömmen genom den spindelvävsgrå natten, utomordentligt belåtna med trafikmedlet. Ett stycke utpå Övre Föret sjönk emellertid detta plötsligt — och vår proviant med den. Men övernaturligt lugna gjorde vi vårt bästa för att bärga den lånade ekstocken, som vi också efter en stunds vattentrampning lyckades få i land — fortfarande på östra stranden, men tyvärr söder om Sävjaån. Reträtten var avskuren! Det var bara att låta ekstocken ligga och själva trava på ner till Flottsund. I klar solbelysning släpade vi oss slutligen fram till den gamla svängbron — som emellertid var indragen för natten! Försök att med rop eller stenkastning påkalla uppmärksamhet medförde intet resultat. Under någon timme studerade vi vattensorkens levnadsförhållanden i ett dike. Plötsligt kom en bil körande från staden och stannade framför värdshuset. I bilen satt en student, som omedelbart insomnade. En sten i vindrutan väckte honom emellertid, och snart hade han med en likaledes lånad båt fraktat oss över till rätt sida. Resten är en annan historia. Fast inte farlig.

Under dessa år började Calle så smått komponera sin debutbok, avhandlande ett antal rekognosceringar i nordisk natur; och en dag i lövsprickningen, när han,376

redaktören för denna volym och författaren till denna artikel ströko fram i utkanterna av det ansenliga skogspartiet Lunsen, framkastade jag att boken lämpligen borde betitlas »Färder och fåglar», vilket godkändes. Vad man än må anmärka mot titeln kunde den i alla händelser gott sättas över kapitlet om vår samvaro. Apropå Lunsen, så är det den enda skog som förlett mig till den klassiska vilsegången — jag skulle gå raka vägen från Flottsund genom Lunsen till Bergsbrunna, men när skogen efter två timmars gång glesnade stod jag exakt på utgångspunkten! Så kan det gå om man slöar till.

Calle var som sagt en verklig vandrande student, och bäst det var försvann han totalt ur synfältet — till de väldiga Donauträsken, till Paestums milslånga vadar-stränder och namnlösa tempel (som jag förresten också blotat i) — eller hem till den faderliga prostgården i Södra Vi. Frånsett påskarna låg jag själv som regel kvar hela terminerna — studierna kunde ju inte fullständigt sköta sig själva; och vad det led absolverade ju både Calle och jag de lärdomsprov vi och i någon mån våra föräldrar förelagt oss. Men även under de allt längre perioder som Calle inte låg i stån — han började ju snart tas i anspråk av näringslivet i Svenska Turistföreningens form — fortsatte jag i de spår vi gemensamt slagit in på; markerna hade alltjämt kvar sitt nya liv, och jag utvidgade cirklarna så gott det gick.

1924 kom en nv dansk lektor, Oluf Friis, till universitetet; han blev genast ryktbar för sitt naivt dristiga försök att köpa en flaska konjak i en specerihandel, och i gasmolnen på Norrlands nations surströmmingsgask blevo vi goda vänner. Detta hade till påföljd att vi några dagar senare med ränsel på rygg befunno oss landsvägs-377

lunkande utmed Dalbyviken vid Ekoln. Det var en guldblå oktoberdag. Den lilla röda kyrkan låg bäddad i brandgula lövmassor, inte ett moln på himlen, på den metallklara viken med de klargula vassruggarna sov ett svanpar med sina sju dungrå ungar ... — Efter mörkret bultade vi på i en bondgård nära Västeråker och blevo efter mycken tvekan insläppta; Friis' köpenhamnsdanska väckte tydligen misstankar. Hur det var insåg husfolket emellertid att vi varken voro tjuvar eller mördare, och en bädd för natten pius lite mjölk och bröd blev vår lott. Det kostade tre riksdaler per man. Jag har ofta haft tillfälle att jämföra den mellansvenska »gästfriheten» med den norrländska — skillnaden är faktiskt hundramilsvid. Nästa dag skulle jag visa min vän Viks märkliga slott1 — höstlandskapet var strålande, likaså slottets exteriör, men interiören ... då fanns ännu inte någon folkhögskola utan bara kala tomheten: en av svensk kulturhistorias otroligaste skövlingsskandaler!

Tacka vet jag då Skokloster — och framförallt den underbara skogen söderom! I dess fuktgröna dunkel växte mer murklor än jag hittat någon annanstans — två stora berganränslar och en i ärmarna hopknuten sweater bräddfulla blev en gång vår skörd! Och i ett kärr, där krickan hade sitt bo på en talltuva, fann jag tre sönderfallna älgkadaver och talrika rester av andra döda djur — kanske var detta en hemlig huvudskalleplats, dit de få av skogens högdjur som överlevde höstslakterna sökte sig, när de kände sin levnads mått fullbordat? Vem vet?

Nosten blev jag också allt förtroligare med. Om hösten i de gulnande lövens ljudlösa dagar var där lugnt och skönt att gå, när studiebekymren och andra allvar-

1 Oluf Friis har skrivit en bok om Frederiksborgs slott i Danmark.378

liga problem tyngde; när frosten bränt asplöven röda och jakthornen klungo under knallblå himmel, kände man sig kapabel att spänna bröst mot ödet. Och sökte man sig vintertid på skidor in mellan stammar och snår i oändlig ödslighet, var vildmarksillusionen fullständig

— helst om kvällen, när månen steg över vitheten. Och skogens vår var berusande där — tjädern spelade i gryningsdunklet, paddkörer knorrade i skumma gölar, en natt oade berguven, och i björnmossan stod älgens spetsiga klöv. Jag såg kattugglan ta en dust med huggormen på en solgassig häll — och segrande sluka sitt offer med huvudet först och kroppen slingrande utanför; först efter timmar var alltsammans försvunnet. En ung, kringströvande kungsörn lyfte där en gång och svävade majestätiskt bort över skogstopparna. Och en tropiskt het majdag sökte vi svalka genom ett »bad» i skogsträsket — när vi reste oss, hängde blodiglarna som svarta kläppar överallt! Sen blev gamle kung »Björns gillestuga» en idealisk rastplats för svettiga vandringsmän. T. o. m. en midsommarnatt har jag firat i Nosten.

De gamla stigarna, de gamla vägarna blevo vi trogna genom åren, men ibland bröto vi cirklarna och satte kurs ut emot fjärmare mål — det var nämligen inte utan att folk började visa sig lite här och där i en del av »våra» favoritkrokar. Så togo vi t. ex. den lilla »Ekoln II» till Hessle brygga snett emot Viks slott ocli marscherade landsvägsmilen till Hjälstaviken, Sveriges fågelsjö nummer två — sedan Hornborgasjön lönnmör-dats med statsunderstöd. Att från Kvarnberget i halvt fågelperspektiv överblicka den vida baljan, där svanhonornas jätteblommor ruvade i ruggarna och sjöfågel av alla de slag simmade, snattrade, dök, slogs och flög

— det tände en kärlek som hittills resulterat i minst ett besök årligen, och jag är inte på långa tag färdig med379

Hjälstaviken än, last det numera börjar bli litet för mycket bilturister där. Folk som kommer till fots besjälas vanligen av den tvättäkta »entusiasmen» och stör mindre. — Lika givande som H jälstavikens fågelrike, lika gripande tycktes mig det anrika Ekolsund i sin vitsipps-lysande lövpark, där Gustaf III i tiden höll hov och Johan Gabriel Oxenstierna diktade om svanarna. Den tryggade fågelsjön i den historiska kulturbygden — det kallar jag storsvenskt, så skall land skyddas. Vilket inte hindrat att den statliga kraftledningen sedan dess dragits tvärsöver inloppet till Hjälstaviken, en dödsfälla för luftens farande folk som starkt svär mot traditionen.

*

»Jag blir tung till sinnes varje gång jag ånyo ser domkyrkotornen höja sig över slätten», vittnade en gång Ivarl-Härrman Bondeson-Forsslund i min ungdoms evangeliebok. »Och när jag stigit ner på perrongen och ser tåget brusa vidare — då är det som om jag fallit av och blivit efter, jag ligger på banvallen och ropar och sträcker armarna efter de bortilande, men de höra mig ej, bort rinner ormen över slätten och försvinner genom skogens låga, svarta mur vid synranden. — Bortom den muren ligger världen, livet, friheten!»

Detta förstod jag aldrig riktigt. Visst längtade jag ibland ut och bort, visst förverkligade jag titt och tätt min horisontlängtan med Roslags-, Lapplands- och ut-rikesturnéer — men jag kom alltid tillbaka och längtar beständigt till Uppsala igen. Jag blev aldrig besviken på denna underliga, älskade och hatade stad — kanske för att jag förankrade min väsentliga sympati i naturen, i marken, i det väsentliga, de flytande studentårgångarna bjödo visserligen goda vänner, men människor äro nu en gång för alla ingenting att lita på. Hur mycket380

Uppsalanaturen verkligen betydde för mig, märkte jag kanske mest under de hemska septemberdagar som föregingo min licentiattentamen — vid en blankblå, säv-susande vik av Ekoln blev den förestående prövningen något absolut ovidkommande, en efemär bagatell, ett mänskligt påfund utan betydelse i världshistorien. Och i stället för att ytterligare befästa mina insikter i Bediérs chanson-de-geste-teorier skrev jag lättsinniga förhöst-poem om skördarens belöning. Nerverna fingo avspänning och utgången blev lycklig.

Några tårade avskedsvandringar längs de gamla stråken kan jag inte komma ihåg; på skalders vis hade jag redan tagit ut avskedsstämningen i förskott året innan, då jag av praktiska skäl förlade själva tentamensläsningen till Stockholm. Och det hade mycket riktigt skett i en dikt som hette Avsked, skrevs vid Håga och slutade så här:

Venus ullena blinkar över skogen, och återskenet strimmar till i ån. Dröm gott, du trakt som jag blev trogen, väx vidare, fast jag går härifrån för sista gången. Jag vill endast följa var stig i natt till varje fläck jag känt. 1 morgon väller slättens gröna bölja över mitt fotspår som om intet hänt.

Denna föresats översteg säkerligen mina krafter, och diktens trankila tonfall förrådde en inre visshet att man ganska snart skulle gå där igen — man sviker inte utan tvingande skäl en mark man lärt sig att hålla av, och ödet förvisade mig inte heller på oöverkomligt avstånd från Uppsala, som länge och väl förblev mittpunkten i mina naturdrömmar. Min egen omslagsskiss till diktsamlingen »Under bar himmel» visade sålunda en reliefkarta i amerikanskt manér med Uppsala som centrum381

för ett vägnät Roslagen—kontinenten o. s. v. — fast tanken inte kom till utförande. Ännu idag gör jag gärna en dagsfärd till de forna valplatserna (utom Tomtasjön!), och just som jag skriver detta får jag en obetvinglig lust att samla mig till den stora, syntetiska Uppsaladikt som jag hittills förgäves frestat på — dagrarna över de åren, de synerna, de minnena blekna aldrig men trotsa orden! Och nuet har helt andra komplex som pocka på uttryck. Jag måste följaktligen nöja mig med att som slutvinjett sätta några rader ur en gammal opublicerad dikt. Sista raden åsyftar Wennerberg, som hade ännu svårare att slita sig loss ... — Vi stå alltså dagen före valborgsmässoafton på Slottsbacken:

Men se, nu börjar solen dala.

Det röda skenet snuddar lätt

som vingen av en svala

mot slottets tegelmur, och snett

till vänster rodnar domens tegel.

Den vida slätten faller blek till ro.

Den aftonblanka Fyris blir en spegel

för Kungsängsbeckasinerna som bo

i skuggan av ett kvällsmolns blåa segel.

Storspoven drillar. Skymning famnar staden.

Våren är kommen. Allt kan ske härnäst.

Ur något fönster bortåt Flusterpromenaden

klingar med rätta: Uppsala är bäst!

❖ Bland vitterhetens vänner och utövare i tjugotalets Uppsala

av

Elof Ehnmark

Ip OR OSS, SOM HADE VÅRA STUDENTÅR på 1920-talet, förefaller det nästan otroligt, att tiden redan dragit iväg så snabbt, att även vår generation blivit mogen för hågkomster och livsintryck. Men tänker man närmare efter, finner man verkligen bra mycket förändrat och annorlunda. Vi märkte kanske inte så mycket under de åren, att livet rann fram i Versailles-fredens skugga och att tecknen bådade onda tidender. Världen drog andan efter det långa kriget, kristiden tycktes släppa taget, avrustningen fortskred, Gustav Adolfstalarna höllo sig nästan enbart till arvegodsen och det gamla jordklotet föreföll rulla tämligen jämnt och bra. Här i Uppsala började man känna sig hemmastadd på allvar, sedan de första examina stökats undan och Carolina Rediviva öppnat portarna för de egentliga studierna. På slottet regerade Hj. Hammarskjöld, en stram och myndig rikets herre, som löste sitt eventuella fritidsproblem med att läsa portugisisk grammatik mellan ämbetstimmarna. Nathan Söderblom var ärkebiskop, prelat och tjuvpojke och geni på samma gång, just i färd med att förverkliga

sin stora ekume-383

niska tanke. Professor Hägerström stod ännu i sin kateder och höll offentliga föreläsningar för vem som ville komma, men professor Lundell, som såg allra mest professorlig ut, var redan då emeritus och höll sig en-hart till »facksen». I det tidigaste tjugotalet kunde man ännu möta Harald Hjärne på S:t Persgatan, sakta skridande i sin vidbrättade hatt, lik gamle Odin själv, men den stora forskargenerationen, som det alltjämt vördnadsfullt talades om, gick snart i graven eller försvann ur synkretsen. Den siste i raden var väl O. A. Danielsson, den berömde greken, som vi unga promoti hade glädjen att hylla som jubeldoktor efter promotionen 1930 — en sann humanist i ordets mest förpliktande och mest föredömliga bemärkelse.

Carolinas läsesal var alltså den egentliga samlingsplatsen för ett gäng litteraturhistoriker, som just benådats med egna forskarbord. Vi hörde till olika nationer och olika matlag, vilket enbart var en fördel och rentav bidrog till att åstadkomma det studiernas kamratskap, som hör till det bästa och minnesvärdaste Uppsala kan ge. Det var naturligtvis inte bara på Carolinas läsesal — vars stränga Silentium vi kanske oftare än andra bröto mot —, på seminarier och postseminarier vi träffades utan ideligen och främst på kafferasten klockan ett, då vi togo oss en paus, som inte så sällan kunde dra ut till bra mycket över två. Vårt stamlokus skiftade under årens lopp, men gänget höll troget samman. Den ene efter den andre tog visserligen så småningom licentiaten och blev fin karl, som slapp att sitta på seminarierna, nya kommo till och en eller annan försvann ut i vimlet. Den som hittills nått längst i ryktbarhet av oss är otvivelaktigt Carl Björkman, som i egenskap av drakonisk filmkritiker redan blivit apostroferad i Stockholmsrevyerna. Vi andra ha ännu långt till en sådan384

upphöjelse. På kafferasterna hade vi naturligtvis tusen ting att debattera från vetenskapliga frågor till dagens skandaler, och man kan tryggt säga, att dessa fristunder skänkte oss mycken vederkvickelse. Det hände emellertid ibland, att den beryktade uppsaliensiska skepticismen slog klorna i oss och fyllde vår tillvaro med alltings och i synnerhet vetenskapens fåfänglighet. Då avbröto vi nödtvunget siestan med att dystert sucka: Nu går vi väl upp till bokhuset och hycklar ett slag igen!

Det är väl för övrigt något ganska naturligt, att unga studenter, som börjat orientera sig i de vetenskapliga irrgångarna, råka in i perioder av större eller mindre depression. Långt in i ett nästan ouppnåeligt fjärran flyr den stund, då man kan hoppas på att lyfta den första avlöningen, och de forskningsresultat man tror sig ha bragt i dagen förefalla inte vara av större vikt och betydelse än att mänskligheten gott kan reda sig dem förutan, och säkrare synas de inte heller, än att någon tränad opponent nog med några raska grepp skulle kunna slita sönder de sköra trådarna. När det kändes på det sättet, gjorde kamratskapet sin nyttigaste tjänst. Vi sutto i alla fall i samma båt, vi friskade upp oss i varandras sällskap och togo sedan itu med hoppfullare humör.

Självironien kunde också vara ett bra botemedel. Det hände en gång, att vi debatterade det märkliga förhållandet, att det inte existerade någon riktig Uppsalaroman, en sådan som tog studierna på allvar och som varje student kunde känna igen sig i. Och dock fanns här ju övernog av originella figurer, av förstklassiga miljöer och psykologiska och sociala problem — för att inte tala om intriger. En i kretsen kände sig till slut manad av anden att själv författa ihop det efterlysta mästerverket. Det skulle naturligtvis bli en bild-38.")

ningsroman i stor stil med början från h jältens tidigaste barnaår. En afton, då vi sutto i den nye författarens trivsamma dublett, började han läsa upp inledningskapitlet. Få den tiden arbetade litteraturforskningen mycket med den s. k. påverkningsmetoden, som är alla skönlitterära skribenters fasa. Och många meningar hade inte heller den hoppfulle debutanten läst upp, förrän vi metodiskt tränade licentiander i korus avbröto honom för att omedelbart avslöja hans otroliga beroende av föregångare. I)et blev faktiskt inte många rader kvar av självständigt skapande, utan det mesta konstaterades obarmhärtigt vara hämtat från världslitteraturens samtliga större och mindre klassiker. Till den kritiserade auktorns hjälp hopkomponerades därefter en liten handbok i konsten att skriva en roman, vars slutkläm gick ut på att författaren själv redan från början borde ge ut sin Uppsalaroman med inledning, anmärkningar och kommentar, vari samtliga influenser noggrant redovisades, på det att framtida litteraturhistoriker skulle befrias från att behöva ta i tu med åtminstone den romanen för sina doktorsavhandlingar. Rådet blev inte följt och Uppsalaromanen låter ännu vänta på sig, men vi kunde med ökad

glädje återgå till våra studier.

Några av oss litteraturhistoriker höllo emellertid ihop också på annat sätt. Vi möttes rätt ofta även i föreningslivet, som då hade en blomstringsperiod, försåvitt det inte gällde politiska föreningar naturligtvis. Först och främst togo vi säte och stämma i Estetiska föreningen, vilken så att säga var vår egentliga fackförening, men vi träffades också på Alliance frangaise och i English Society. Litteraturhistoriska seminariet var en mycket utpräglat manlig sammanslutning; endast sporadiskt förekom där en, för övrigt mycket förtjusande studentska, som döptes till akademiens osynliga ledamot, dess 25 — XIX..18(5

fru Lenngren. De nämnda föreningarna däremot hade ett rikhaltigt inslag av studentskor. Man kan säga, att 1920-talet är studentskans egentliga genombrottstid i Uppsala. Det yttre tecknet härpå är, att nationerna under detta decennium började inrätta gillevärdinne- och klubbmästarinnebefattningar. Detta i sin tur betydde, att studentskorna på ett nytt sätt kommo med i nationernas fester, alltså inte bara som baldamer och särskilt inviterade utan som självständiga nationsmedlemmar. Man lancerade på den tiden det numera försvunna uttrycket lyxstudentska, varmed dock inte menades, att alla andra vore att betrakta som olycksstudentskor, svåra framtida konkurrenter på arbetsmarknaden långt in i den teologiska branschen. Lyxstudentskan skulle beteckna den företeelse, som kom till staden bara för att roa sig, eventuellt gifta sig och på den vägen ta sin kandidat eller magister eller offer av ännu högre grader. Typen existerade knappast i sinnevärlden, utan den nya studentskan visade sig kompetent såväl att ta examen som att slå själva »facksen» ur brädet. Men hon hade onekligen åtskilligt motstånd att besegra och har det kanske än. Inte bara många av de gamla studenterna, som snart bara tyckte sig ha nedre Phoenix att fly till, utan också åtskilliga nykomna, som rest till staden med hjärtat fyllt av Mari Mihis och Albert Engströms studenthistorier, sågo dystert mot framtiden och siade om allt ärorikt och klassiskt studentlivs sorgliga undergång.

Inför de tillkomna nations- och hembygdsaftnarna (på Stockholms nation givetvis storstadsaftnar) talade man med patos om den gamla gaskkulturens försvinnande. Vad denna kulturform egentligen innebar är inte så gott att säga, men man menade väl framför allt, att det var slut med de spralliga upptågen, de tokiga387

idéerna, det glada skojhumöret. Och det fanns nog mera galenskap då, än det gör nu. Det begav sig t. ex. en höstnatt, att en norrlänning, som på hemväg från surströmmingsgasken befann sig i högönskligt gaskkul-turellt tillstånd, förvånade omgivningen med att högljutt och ihållande förklara sig ha blivit begåvad med gripsvans. Omgivningen visade en förstockad uppsalaskepticism inför detta påstående och krävde full empirisk bevisning av det zoologiska fenomenet. Liksom i sagan 0111 Pyramus och Thisbe befann sig ett träd, ehuru icke ett mullbärsträd, i närheten, och upp i trädet förhjälptes ynglingen med gripsvansen av villiga assistenter. Med sina ordinarie extremiteter höll han sig nödtorftigt fast, vände därefter med någon svårighet bakdelen mot en utskjutande gren och släppte sig handlöst. Naturligtvis dråsade han ögonblickligen i marken. Det var lyckligtvis mjukt under trädet, men det tog i alla fall en stund, innan han med möda kunde resa sig. Varvid han segervisst yttrade: »Såg ni nu, att jag hade gripsvans i alla fall!»

Historien om gripsvansen är en sedelärande berättelse från de gamla gaskernas tid och äger dessutom ett symboliskt värde, såtillvida som begreppet gaskkultur är ungefär lika svårt att nöjaktigt demonstrera, som det var för norrlänningen att demonstrera sin svans. Naturligtvis var det emellertid inte studentskorna ensamma som hade förtjänsten av eller buro skulden till de gamla sedernas försvinnande. Man får ta både Brattsystemet och idrottsrörelsen med i räkningen och kanske även början till den nya saklighet, varmed de följande generationerna älska att smycka sina ännen.

Som sagt, vi träffades samman, några studenter och studentskor, på Estetiskan och språkföreningarna och bildade så småningom ett särskilt litet gäng, som fick388

namnet The Poets' Corner. Namnet hade sitt upphov dels i att vi brukade bänka oss vid ett bordshörn på föreningarnas s. k. zwycker och dels i att det verkligen fanns upp till tre skalder bland oss, riktiga skalder ined diktböcker, förlagda och recenserade, bakom sig. Det var Karin Boye, Einar Malm och senare, fast mera sporadiskt, Nils Svanberg. Karin Boye var en liten mörk och mycket blygsam varelse, som inte gjorde stort väsen

av sig. Men hon föreföll att mer än någon annan ha sin egen värld inom sig, och det var innerst inne något mycket självständigt hos henne. Allt detta kom tydligast till uttryck i hennes dikter; de voro från början egenartade, självständiga, karaktärsfulla. Snarare var det andra sidor av hennes väsen, som kommo i dagen i The Poets' Corners krets: hennes rejäla kamratskap, hennes lätt ironiskt, även självironiskt färgade men genomgoda humor och hennes oemotståndliga skratt, som inte minst spontant och äkta brast ut, när någon av hennes egna dikter blev föremål för parodiska omskrivningar. Då och då, helst när vi träffades hos varandra, läste hon upp vad hon senast skrivit. Hon läste alltid utantill och skulle nödvändigtvis ha en vägg eller helst ett hörn att stå vid. Hon blev då en annan Karin Boye, som genom rösten och själva intensiteten i det stillsamt uttrycksfulla föredraget fick oss att tydligare och bättre förstå henne, än vi kanske skulle ha gjort genom att enbart läsa hennes dikter. Man fick liksom upplevelse av en upplevelse, när hon läste för oss. Något av samma behärskade intensitet var del över henne, när hon på den nystartade Studenternas Teaterförening spelade Eleonoras roll i Strindbergs Påsk.

Einar Malm var på den tiden något av en Uppsalas dandy, alldeles som före honom Gunnar Wennerberg, vilken han hade under behandling för sin licentiatav-389

handling. Det var han som lancerade det bruna plommonstopet i staden och möjligen även andra yttre extravaganser. Han var kort sagt en känd figur och förekom litet varstans. Som tillfällighetspoet var han anlitad överallt, i Juvenalorden, på nationen o. s. v., och då han dessutom var en god och säker tecknare, började han vid denna tid sina serier av gubbar med vers i student-

The I'ocls' Corner. Stående: Elof Ehnmark. Sittande från vänster: Allan Sjüding, Barbro Linder, Karin Boye, Einar Malm, C. V. Jacobowsky, Nils Svanberg.

tidningen Ergo, vilka senare kommo ut i bokform under titeln Upsalaprofiler. Särskilt lade han an på rimmen i dessa epigrammatiska dikter, som ofta fingo sonettform, och nådde också en verklig virtuositet. Jag minns honom en dag, när han kom från Carolina med glädjen målad i sitt rödbrynta anlete. Den glada belåtenheten hade dock inte sin grund i något vetenskapligt fynd utan i att han kommit på det effektfulla rimparet: mikrober — blåbär. Den riktige Einar Malm lick man emellertid bara tag på, om man följde honom på hans strövtåg i390

terrängen och helst om man fick kampera med honom ute på Äspholmen, hans ägandes kobbe i Roslagen, inte långt från Schewarnas Håtö. Här var det hans verkliga poesi fann sin näring, och här levde han själv upp och kände sig hemma på allvar. Det var mycket betecknande, att han firade sin licentiatexamen med några av de sista poetscornerkumpanerna ute vid Tomtasjön, nära Knivsta, där det dukades i backen under ekarna och festföremålet själv plumsade omkring bland vassarna i höga sjöstövlar, dymedelst sägande sitt definitiva farväl till vetenskapen och vigande sitt fortsatta poetiska liv åt den trofasta men icke alltid så lättåtkomliga naturen.

Den tredje i raden bland skalderna, Nils Svanberg, var som sagt inte så ofta med i kretsen. Han var vetenskapare redan från recentiorsstadiet och gick upp i sitt arbete som ingen av oss. Dessutom var han nordist och följde andra studiebanor än vi. Men också i hans diktning finns mycket av de stämningar, som man känner igen som tjugotalets särskilda.

Studentföreningarna, där The Poets' Corner träffades, när vi inte samlades hos varandra, vilket var det vanligaste och trevligaste, brukade bl. a. tjänstgöra som de mångomskrivna fönstren ut mot världen. Dit inbjödos allehanda in- och utländska författare och kulturpersonligheter från olika håll. De utländska blev man belåten med, om nian bara begrep, vad de hade att säga, de inhemska hade man nog större fordringar på, men alla gåvo anledning till festlig samvaro, och det var kanske huvudsaken.

Den ende av tidens mera bemärkta författare, som jag kom i något mer personlig beröring med, råkade jag emellertid inte via föreningarna utan på ett annat sätt. Under mitt år som kårordförande 1928—29 hade jag bl. a. det alltid besvärliga uppdraget att skaffa lämp-391

lig och värdig vårfesttalare. Det toll sig naturligast att göra en orientering bland författarna i riket. Först gjorde jag ett försök med Sigfrid Siwertz, som jag hemsökte en dag vid tvåtiden i hans bostad på Skeppsbron. Han tog

emot mig i pyjamas, ty som bekant arbetar Siwertz, liksom Mark Twain gjorde, med bibehållet horisontalläge. Siwertz var inte vidare hågad för offentligt framträdande under mera solenna former, men han hänvisade till Hjalmar Bergman, som just kommit hem från utlandet. Nu var det så, att Hjalmar Bergman just aldrig bodde på något bestämt ställe här hemma i Sverige, när han inte höll sig på sin skärgårdsö. Genom Bonniers förlag fick jag emellertid tag på hans adress, ett stockholmshotell, och per korrespondens avklarades saken snabbt och tveklöst.

Hjalmar Bergman blev årets vårfesttalare. Dagen före vårfesten fick jag händelsevis höra, att han redan anlänt till Uppsala utan att tala om det, och på vårfestdagens förmiddag vid elvatiden gick jag upp på Gästis för att träffa honom. Han öppnade dörren, och sannerligen stod inte han också där i pyjamas. Det var tydligen 1920-talets officiella författarplagg. Hj. Bergman var sysselsatt dels med att äta sitt frukostägg, dels med att skriva sitt tal. På golvet hade han två uppslagna resväskor, och i den ena låg en mops och sov. Det blev ett mycket angenämt sammanträffande. Hj. Bergman satt på sängkanten, plirande med ögonen och vaggande med det imponerande, krulliga huvudet, blid och god och originell. Han hade kommit till Uppsala en dag i förväg både för att i lugn och ro få en titt på stån och för att vara riktigt säker på att inte komma försent. Vi kommo överens om dagens program. På vårkonserten gick han inte, eftersom han måste se om sitt tal, men till den officiella lunchen kl. 3 på Gillet skulle jag hämta392

honom i god tid. Jag anlände en kvart töre, men då var han ännu mer oklädd än på morgonen, ty nu hade han bara byxorna på sig. Han hade nämligen fått för sig, att lunchen skulle börja kl. 4 samt hållas på Flustret, och för övrigt kunde han inte hitta sina hängslen. Vi började söka, körde upp mopsen ur resväskan, vände upp och ned på allt men kunde ingenting finna, tills jag kom på den tanken, att hängslena möjligen sutto kvar i de gamla byxorna. Mycket riktigt, där hittade vi dem, och så kunde vi fortsätta ekiperingen med nödig brandkårsfart. Hj. Bergman hade ingen större förkärlek för högtidsdräkt eller mera invecklade stärksaker. Han föredrog en mjuk, isabellafärgad skjorta med fast, ned-viken krage till fracken. Sedan vi med förenade krafter fått den vita halsduken knuten, visade det sig, att det bela klädde honom alldeles förträffligt. Så satte vi på oss studentmössorna och begåvo oss av. Och därmed började en utomordentligt trevlig afton och kväll och natt. Visserligen var vädret kallt och blåsigt och festen i Botanicum blev därför kortare än vanligt, trots att vi hade en av landets främsta romanförfattare som hedersgäst, men inomhus blev det desto angenämare i stället. Hjalmar Bergman var som ett stort, gott barn. Han lät Försynen ta hand 0111 sig och tog sig fram i den vill-samma världen med en godmodig tafatthet, som kanske var den andra sidan av hans otroligt rika fantasiliv. Han var på strålande humör hela tiden i Uppsala, han höll tal, han berättade, skrattade och trivdes bland den vårdansande ungdomen. Och när han på morgonsidan eskorterades till sitt hotell, ville han fortsätta runt många kvarter, innan han pratat slut och var mogen för sina pyjamas igen. Om Hjalmar Bergman kan nog sägas, att han hör till dem, som man förundras ännu mer över, sedan man träffat dem personligen. Hur kunde denne393

man, som föreföll så bortkommen, så nästan hjälplös i tillvaron, fylla sina böcker med ett myller av skarpsynt sedda, träffsäkert iakttagna individer, hur kunde han veta så mycket om världen och människorna? Men så ofta jag tar ned någon av hans böcker från hyllan, kommer jag med vemod ihåg hans finurligt plirande ögon och hans godmodiga nickningar med det stora huvudet över glaset. Även om det inte blev sista gången vi träffades, är det den gången jag minns bäst.

Vad jag här i all anspråkslöshet sökt berätta om är sådant, som först dykt upp vid den snabborientering i det förflutna, som blev en självklar följd av uppdraget att nedskriva några rader om mina studentår och några erinringar från det litterärt intresserade Uppsala på 1920-talet. När man sätter sig ner för att skriva om sitt eget Uppsala, har man en livlig känsla av att det var mycket som hände och därtill viktiga ting, men det man sedan får grepp om blir i alla fall bara några spridda drag, kanske inte ens så särskilt representativa för skedet. Det är verkligen ingen lätt uppgift att söka ge en bild av dessa Uppsalaår med deras speciella atmosfär och problemlägen, men jag hoppas, att svårigheterna i främsta rummet bero på att min generation ännu inte hunnit fram till den riktiga memoaråldern. Studentska på 20-talet

av

Karin Boije

DÄ MAN SÄTTER SIG NER tör att skriva 0111 det

Uppsala man varit med om. är det i synnerhet en svårighet, som gör sig kännbar. Visst har man en mängd minnen av alla möjliga slag, men hur många är verkligen betecknande tör Uppsala och tiden, och hur många är helt personliga, sedda genom ens egna konstigheters glasögon? Jag ber alltså på förhand om överseende med eventuell subjektiv felsyn.

Blyg och skygg gjorde man sitt inträde i studentvärlden som kvinnlig student. De tider Lydia Wahlström och Gulli Petrini skildrat i sina Uppsalaminnen var visserligen förbi — då den kvinnliga studenten ännu var en sällsynthet och utsatt för hela stadens mer eller mindre illvilliga ögon och tungor. Men alltjämt hade man nog en känsla av att inte vara fullt i sin goda rätt; alldeles självklart var det inte, att man satt här och njöt undervisning vid det urgamla lärdomssätet, skapat av män för män. Förmodligen var stämningen en helt annan för de flickor, som började med litteraturhistoria eller moderna språk, där studentskorna väl var minst395

lika talrika som studenterna på föreläsningar och pro-seminarier, eller för kvinnliga naturvetare och medicinare, som helt enkelt och självfallet gjorde sina manliga kamraters bekantskap under de praktiska kurserna. Själv hade jag opraktiskt nog valt att börja med grekiska och förblev länge ensamt fruntimmer på professor Lagercrantz' föreläsningar. Som mina kurskamrater mest var teologikofilare, var skyggheten synnerligen ömsesidig, min med ett starkt inslag av dåligt samvete för att jag kom hit och trängde mig in på mannens urgamla områden. Jag hade heller aldrig förr vetat vilket underligt djur man var. Vart man kom, slog det en till mötes antingen en fläkt av avoghet mot konkurrenten — detta var dock sällsyntare — eller, betydligt vanligare, en lika obehaglig romantisk vördnad för kvinnan-madonnan-inslinktväsendet, så att man inte fick glömma bort, att inan i alla fall var en besynnerlig avart av släktet människa. Det föreföll mig, att ju yngre studenterna var, dess praktfullare utsirad var deras föreställning om Kvinnan.

Mycket hade förändrat sig för studentskorna sedan åtti- och nittitalen. Man bodde bara undantagsvis inackorderad numera, del innebar inte den avlägsnaste skymt av fläck på ens rykte, om man hyrde ett rum aldrig så skränfritt beläget, och man åt på matlag, somliga oblandat kvinnliga, andra blandade. På nationerna sipprade studentskorna in allt mer och mer, dock inte alldeles utan slitningar. Längst hade man i det avseendet hunnit på Stockholms nation, där man också hade det starkaste kvinnliga inslaget och där det alltid betonades, åtminstone från högre ort, hur välkomna damerna var i nationslivet. Också Göteborgs nation, dit jag själv hörde, var tämligen frisinnad på denna ömma punkt — vilket inte hindrade, att man privatim då och då hörde bekla-396

ganden över hur studentskornas närvaro förstörde den enda naturliga glädjen, spritglädjen, och därigenom också kamratlivet. En vår före valborgsmässoafton kom det till ocli med ut ett mycket bestämt rykte, att student-skorna den här gången var portförbjudna på nationen. Om det verkligen förelegat något sådant icke-officiellt påbud, vet jag inte. Att det uppfattades som allvar, är visst och sant — det var en känd sak, att kurator var antifeminist — och det stora flertalet uteblev också snällt och lydigt. Även om ryktet var falskt, visar själva faktum att man genast trodde det, vilken stämning som kunde härska mellan manliga och kvinnliga studenter.

Kvinnliga studentföreningen, som en gång varit en ersättning för nationslivet och ett spontant uttryck fölen nödvändig sammanhållning, levde fortfarande med ett alls icke föraktligt liv, men det ligger i sakens natur, att den miste sin livsviktiga betydelse i samma mån som nationerna öppnade sig också för de kvinnliga studenterna. Ännu var den likväl en tillflykt, där man verkligen kunde känna sig som kamrat bland kamrater, inte som en flyktig och artigt bemött gäst, som borde ha vett att avlägsna sig så snart som möjligt. Men allt fler av de kvinnliga studenterna började anse Kvinnliga onödig, ocli de som var svårast att få med var inte längre de dygdiga, utan de söta och dansanta.

Lustigt var det, hur gamla rykten och försvarsinställningar envisades att leva kvar. Ett av de rykten, som varenda vår tog regelbunden fart, var det, att härom året några berusade studentskor varit med i tåget på valborgsmässoafton. Ryktet lär ha varit något tiotal år gammalt, och händelsen lär ha bestått i att några icke-

studentskor i lånade studentmössor dragits med i tåget ocli väckt ett sorgligt uppseende. Man harmades dygdigt,397

då man hörde det, ocli vartenda år var den frågan på tapeten, om man inte för att riktigt dräpa ryktet borde fira valborgsmässoafton alldeles för sig med te på Kvinnliga studentföreningen — en hotelse, som aldrig under min tid sattes i verket och som naturligtvis inte skulle avlivat det segslitna förtalet, det lika litet som någon annan åtgärd.

En annan episod, som också är betecknande för studentskornas försvarsinställning, tilldrog sig en vår, då kårordföranden, d:r Karl Thunell, hade beslutat uppliva vårfesten med ett nytt inslag och bad en studentska (mig) hålla ett tal på vers för mannen, liksom ju varje år vid samma tillfälle en student håller tal för kvinnan. Naturligtvis var jag till någon del skräckslagen, men också road av uppdraget och åtog mig det villigt. Allt gick lugnt och fredligt, vårfesten förbereddes i vanlig ordning och jag skrev så smått på min dikt, tills en dag en äldre kvinnlig kamrat fick höra talas om saken och blev mycket upprörd. Hur kunde jag våga åtaga mig något sådant! Visste jag inte, att om det blev dåligt, skulle jag därmed dra evinnerlig vanära inte bara över mig själv, vilket varit min ensak, utan också över alla mina kvinnliga studentkamrater, »ja ock på de bästa ibland dem», som Homeros säger om Klytaimnestra i en liknande situation? Det där hade jag ju inte tänkt på förut, men nil insåg jag det med ens förfärande klart. Jag pilade raka vägen till kårordföranden och avsade mig uppdraget på stående fot. Han frågade om orsaken, och som jag på den tiden ännu djupt föraktade undanflykter, lade jag fram mina skäl utan att tveka. »Det där har naturligtvis en äldre studentska satt i er», sade han genast, och jag måste ju medge, att det var sant. Han hade en storartad övertalningsförmåga, och slutet blev att jag verkligen höll mitt tal på vårfesten, efter vad jag kan förstå utan398

svårare men för övriga kvinnliga medlemmar av studentkåren. överhuvudtaget var den ryktes- och uppseendeskräck, som inympades på oss yngre, i hög grad en kvarleva från äldre och farligare tider.

Den animositet, som verkligen fanns bland manliga kamrater, tycktes huvudsakligen blomstra bland de yngre årgångarna, inte bland de tongivande spetsarna. Likaså hade jag aldrig känning av någon sådan inställning från professorernas sida. Det lär visserligen ha varit litet olika inom olika fakulteter. Hemska historier var i omlopp om den eller den professorn, som med förkärlek kuggade blonda studentskor eller bara godkände söta och förlovade flickor, med mera sådant, men förmodligen var det mesta skepparhistorier.

Inte genom nationen, men genom några få personliga vänner, senare genom Estetiska föreningen och sista året också genom Clarté, fick jag verkligen också så småningom åtskilliga manliga kamrater. I särskilt ljust minne har jag ett litet blandat gäng, som brukade träffas både på Estetiska föreningen och utanför, gjorde vårutflykter tillsammans, drack kaffe på Flustret och så vidare. Vi antog det mindre blygsamma namnet The Poets' Corner, därför att vi räknade inte mindre än tre tryckta skalder ibland oss — det var Einar Malm, Nils Svanberg och jag — samt flera otryckta, som egentligen verkade ännu mer stimulerande på sällskapet genom sina ofantligt roliga parodier och tillfällighetsvers. Det enda jag numera kommer ihåg är en parodi på en av mina egna dikter, och oin detta synes strida mot blygsamheten, så må det besinnas, att den som har gjort den inte är jag, utan dåvarande fil. lic. Allan Sjöding, numera lektor i Göteborg. Parodin är dråplig, och överhuvudtaget var han ett av de mest upplivande elementen i vårt gäng. Här följer dikten:399

Pilsnerdrickat (parodi på »Ett källvatten är rättvisan»). Ett pilsnerdricka är elakheten, kromgul och klar, en besk-otäck och bitter skarp smak den har. Men sån dryck är så nykter, då snaps finns att få. Iiara smörjan är pilsnern, .lag tar den nog ändå.

(Här fattas några rader, som jag inte kommer ihåg.I Fröken, ge mig elakheten, ge min själ dess malt! Fröken, ge mig drickat. kromgult och kallt!

Under denna tid — jag tror närmare bestämt 1925 — bildades också Teaterföreningen av intresserade amatörer. Själv var jag med om första föreställningen, där vi dels spelade andra akten nr Strindbergs Påsk, dels Synges Ritten till havet. Åtskillig dramatisk begåvning kom i dagen, men ingen av de spelande har sedan på allvar

beträtt skådespelarbanan. Först något senare debuterade just i Uppsala Studenters Teaterförening en ung dam, som ägnade sig åt teatern som yrke, Olga Appellöf, då anställd på Carolina rediviva.

Mot slutet av min tid i Uppsala blev jag medlem av Clarté. De äldre politiska studentföreningarna levde ju fortfarande — Heimdal, Verdandi och Laboremus —, men allmänt klagades det över studenternas svaga politiska intresse. Betecknande för tjugotalet är det säkert, att de ansatser till politiska vindar som blåste mest tycktes komma från vänster, och trots att Clarté ju aldrig var kommunistisk, som folkmeningen ansåg den, utan snarast en diskussionsförening på allmänt socialistisk grund, var den stämning som just då rådde åtminstone inom Uppsala Clartésektion avgjort vänsterradikal. Mer utbredda politiska intressen bland studenterna har jag400

emellertid inte haft något intryck av. En pessimistisk besökare, som jämförde Uppsala med Lund, fällde omdömet: »Ja, här i Uppsala dansar och super ni åtminstone, i Lund super dom bara.» Trots att jag varken var med på dansen eller slipningen, hade jag ett intryck av att den förra likväl i långt högre grad än den senare satte sin prägel på studentlivet.

Den studenttyp, som brukade dras fram i föredrag och tidningsartiklar för att karikeras och angripas och som säkert också motsvarade en verklighet, var Skeptikern, som ryckte på axlarna åt allt och dolde sin intighet bakom ett överlägset leende, den enda hållning som var fullt comme-il-faut. Åkomman kallades Uppsalasjukan, och i vad mån den var typisk för tiden eller platsen kan jag inte bedöma. Kanske var den till någon del helt enkelt typisk för patienternas ålder, i motsats till de föreställningar man i allmänhet gör sig om den flammande och stridbara ungdomen.

I de kvinnliga studentkretsar jag kom in i var den snarare sällsynt. Det kan ha berott på en större målmedvetenhet inom vissa kvinnliga studentkretsar. Visserligen var urvalet inte längre så strängt som förr i världen, men alltjämt var det dock ett större företag för de flesta flickor än för de flesta pojkar att ta till studierna. Detta märktes naturligtvis i olika grad inom de olika fakulteterna. Strängast var urvalet säkert inom den teologiska fakulteten, dit ingen kvinna vågade sig utan brinnande intresse och mer än medelgod begåvning, medan just vid samma tid konjunkturerna på den prästerliga banan lockade en del manliga studenter dit, vilka annars kanske skulle hållit sig borta från universitetet överhuvud. lJå de moderna språkens område däremot kunde man inte märka ett sådant urval. En kvinnlig typ, som i hög grad upptog de manliga studenternas in-401

tresse — negativt hos somliga, framför allt skribenter och andra framstående personer med kulturella pretentioner, positivt framför allt hos de dansanta — var den så kallade lyxstudentskan, som väl vid den tiden var en jämförelsevis ny företeelse. Lyxstudentskan använde universitetet på samma sätt som hemmadottern förr i världen gick på kurser: hon allmänbildade sig i väntan på giftermål. Till detta ändamål ansågs moderna språk lämpa sig bäst, men naturligtvis kunde hon också välja andra ämnen; i allmänhet tycktes hon dock hålla sig till humaniora. Lyxstudentskan ägnade sig emellertid minst åt sina studier, mest åt sitt utseende, flirt och dans, och inte bara hennes yttre, utan även hennes konversation var angenämt fri från varje påminnelse om universitetets inflytande. Denna typ, målad i svartaste tusch på väggen, borde av de ständiga angreppen att döma ha varit en synnerligen vanlig typ. Själv har jag inte haft nöjet att påträffa henne i renodlat tillstånd, men att vissa av de omtalade dragen började blanda sig i Studentskans fysionomi, det kan man inte förneka. För resten, hur ville de ha oss då? Förut hade det alltid klagats över att studentskan inte pudrade sig, inte hade höga klackar, inte var söt nog, inte dansade nog bra och inte konverserade nog luftigt. Nu, då hon tycktes bättra sig i dessa avseenden, klagade man över motsatsen. De stackars studentskorna saknade med andra ord klara och entydiga riktlinjer för sitt utseende och uppförande. Ännu levde för övrigt vid sidan av dessa klagomål den gamla uppfattningen kvar om studentskan som ett könlöst — eller endast i sina hemligaste suckstunder kvinnligt — väsen, frånstötande och lärt. Jag minns, med vilken förtjusning en söt studentska, som kom till middagen på Fackskolans studentskematlag, utstötte sitt segerrop: »Jag har blivit tagen för fax i dag!

26 — XIX.402

Jag liar blivit tagen för fax i dag!» Ty fackskoliten var dock och förblev det uppsaliensiska kvinnoidealet.

För att sluta med något allvarligare och något allmännare, vill jag nämna de ansikten, som man vid den tiden då och då såg under sin vandring på Uppsala gator och som etsade sig in i ens minne med stygn av vördnad för de universitetets inre sidor, som det knappt var förunnat en liten fil. stud. att ens skymta. Det ena tillhörde gamle professor emeritus Danielsson, klassikern. Honom visste jag inte mycket om, det är sant, men själva hans utseende förkroppsligade så mycket av det vetenskapliga arbetets eld och askes, att det var en upplevelse var gång man mötte honom. En annan, som väckte min djupa vördnad inte genom sitt utseende men genom vad jag läst av honom, var professor emeritus Adolf Noreen, vars stora arbete Vårt språk hör till mina största studieupplevelser. Och slutligen fanns där bland många andra också en då ännu verksam akademisk lärare, som på ett egendomligt sätt behärskade tankarna. Det var professor Axel Hägerström. Redan hans yttre var ju ägnat att väcka intresse: så måste en filosof se ut. Men dessutom tycktes han på något märkvärdigt sätt vara närvarande, som det tycktes inte bara i samtalen på studentkulorna utan i själva luften. För min del var jag ju inte filosof och hade inte genom mina ämnen någon anknytning åt det hållet; att jag ändå fick en så stark känsla av denne mans andliga inflytande visar just, hur kännbart det hade blivit en beståndsdel av Uppsalas atmosfär.

Detta är som sagt lösa iakttagelser utan större översikt. Man har ingen översikt, när man ung och grön kastas in vid universitetet, och det vore också orimligt begärt. Mina intryck är bara avsedda att utgöra en komplettering till vad andra samtida väl har att berätta. Kring en studenttidnings start och första år

av

Thorsten Eklann

ARTHUR ENGBERG prisade för ett par år sedan i något skoltal de uppsaliensiska studentmatlagen och talade om deras stora inte bara kamratliga och allmän-bildande betydelse utan rent av kulturella värde. Att rista ett sådant matlags historia vore säkerligen en tacknämlig gärning, och skildringarna komma väl så småningom. Även den som bara fick vara med om slutkapitlet i ett gammalt traditionsbundet studentmatlags öden förstår ecklesiastikministerns entusiasm. Ty det är ofrånkomligt, att ens första Uppsalaminnen stå förbundna på ett alldeles särskilt sätt med kamratkretsen i just matlaget.

Genom en något äldre landsmans, min gamle vän och Skarakamrat Gösta Collvins, förmedling hade jag turen att hamna i det »glorwyrdiga» Ofvandahlska matlaget vid Sysslomansgatan. Dit kom ej vem som helst! — »de gamle herrarna» i laget tillfrågades alltid på förhand, och det hände enbart under min tid ett par tre gånger, att en mindre önskvärd kandidat föll igenom vid denna, man kan gott säga allmänna röstning404

Konditor Ofvandahl var för föregående generationer vida känd som naturskald, och hans medverkan i både Ver-dandidiskussioner och nationsspex finnes flitigt omvittnad i olika Uppsalamemoarer. För 20-talets student blev han endast en blek skugga från ett redan förgånget och gladare Uppsala. Hans duktiga och utomordentligt vänliga fru skötte helt om matlaget och sina »gamla kära herrar».

Matsalen låg alldeles innanför konditoributiken. En liten smal tapetdörr bakom disken ledde in, och vid matdags samlades i kafélokalen utanför de tjugofem gästerna, ivrigt väntande serveringsflickans alltid lika: »Varsågo, dä är serverat!» Vid ett stort bord sutto de äldre, och vid två mindre blevo de yngre och nykomlingarna placerade. Det rådde självklart ingen som helst pennalism, men det var alltid »stora bordet» som angav tonen och öppnade de allmänna diskussionerna.

I tjugotalets början kunde man konsten att diskutera i Uppsala — vi som voro med då minnas det väl, ibland kanske med ett litet ironiskt överseendets leende. Hur det pratades! — inte bara i matlaget utan i studentkulor, på krogar, vid ettkaffet, under långa slättpromenader, ja, praktiskt taget överallt och närsomlielst. Man resonerade då inte uteslutande »fack» som nu; allting debatterades, t. o. m. politik. Mest blev det nog litteratur och religion. Men det fanns i allt ett starkt socialt patos som underton. Uppsala upplevde ju de stora offentliga religionsdiskussionerna, de där samlade proppfulla hus. Linderholm kom med »Från dogmat till evangeliet», Söderblom och Engberg, Einar Billing och Torsten Fogelqvist drabbade väldeliga samman om statskyrkan, och Fabian Månsson kunde utlägga papismens hisklighet till bortåt tvåsnåret på natten, innan resp.

föreningsordförande äntligen lick klubba punkt och slut.405

I matlaget kommo sedan kommentarerna, både de beska och de entusiastiska.

Nästan samtliga gingo vi i regel efter söndagsfrukosten i kyrkan — det kan väl förefalla dagens student närmast sensationellt — och naturvetare och humanister tävlade med teologerna »att höra» ärkepappa, Billing och Natanael Beskow, vilken senare då och då kom hit på akademiska andaktsstunder. Att ha lyssnat till dessa tre räknades till allmänbildningen. På söndagarna uppträdde för övrigt licentiater och magistrar gärna i jaquette. Ännu i tjugotalets början fanns det alltjämt en känd docent, som fingick promenaden i hög hatt och med hund, precis som vi hört berättas från fornstora dar, före det stora kriget och den nya onda tiden. Med förvåning läste recentiorn spaltlånga, våldsamt indignerade insändare i stadens tidningar om »Olympens» vandalisering — professor Lundell, som låtit ändra om den legendariska studentvåningen däruppe i V. Ågatan 22 till elevhem för Fackskolan för huslig ekonomi, utpekades på gatan för nykomlingen av gamla traditionskära studenter — vidare om berusade studentskor i valborgs-mässotåget, om spexens avtynande, 0111 gaskernas urartning och annat dylikt. Och recentiorn sade sig ej utan bävan, att ban tydligen kommit till Uppsala minst tio år för sent. Men ändå hade vi roligt — märkligt nog! — och först nu förstå vi väl, hur roligt vi hade. Nu är ju redan »vår tid» gammal och borta, mogen att bindas hop till »hågkomster och livsintryck». Så står vår årgång redo att spörja: Vad vet dagens student egent ligen om det studentikosa? ! — den eviga och evigt lika överlägsna frågan i »den eviga ungdomens stad» . ..

Mellan diskussionerna deklamerade vi Nils-Magnus Folcke; han var ännu på modet. På brasaftnar och tebjudningar gjorde sig hans blåskimrande vårpoesi i dess406

onekligen tjusiga Fyrisblandning av erotisk sentimentalitet och burschikost bohemeri; små fackskoliter fingo tårar i ögonen vid »Avsked från Slottsbacken», och dikten om »De tysta» var ju rent av en föregångare till Sten Selanders »Bondestudent». Men av svensk vitterhet läste vi framförallt Bo Bergman, Dan Andersson och Sigfrid Siwertz, vi följde med iver Karl Asplunds, Sten Selanders och Gunnar Mascoll Silfverstolpes versböcker i den ordning de utkommo, vi »upplevde» Pär Lagerkvist och Harriet Löwenhielm, och en dag kom »Fridas bok». Vi upptäckte, att den gick att läsa, trots att vi stått i kö för att få en biljett till den oförglömliga kväll, då diktaren själv på Norrlands nation tolkade sitt verk till luta. Birger Sjöbergs »Kvartetten som sprängdes» skulle sedan bli en av de roligaste litterära händelserna. Jag minns som i går, när den i matlaget »recenserades» av Halfdan Bengtsson, som dessa år redigerade »»Polstjärnan» och av det bekanta nykterhetsorganet gjorde en litterär tidning.

I matlaget hade vi förresten egna skalder. Två av dem skulle inom kort debutera. Den unge Lidköpingsstudenten Rudolf Gustafson kom med en nog så uppmärksammad diktbok »Livets vårblommor», vilken förutom hyllningarna till hemstaden, kvinnan och de små barnen upptog en hel »Lieder»-avdelning, inspirerad av de då populära valutaresorna till Wien och av det givande krigsbarnsutbytet Österrike—Sverige. Vi fingo förövrigt en krigsstudent till matlaget, och det var en tidstypisk episod, då han en kväll introducerades av kårordföranden. Denne uppmanade oss att tillse, att Wienstudenten ej till en början »föråt sig»; han tålde ej att genast proppa magen full efter alla umbäranden ... I skalden Rulles lya träffades emellertid till diktkvällar och muntert glam såväl matlaget som en något intimare vän-407

krets, där särskilt den gamle Skarakamraten Herman Torstenson, sedermera missionär i Mongoliet och dialektforskare, intog en bemärkt plats. Vännen Hermans glada travesteringar av Rulles mera bekanta poem kunna ännu i dag roa initierade sällskap både vid Fyris och ej minst vid Lidan, där skalden numera lever som välbeställd grosshandlare.

Matlagets skald framför andra och långt utanför dess krets hette Bertil Lundquister, västgöten och sanskritforskaren, som var en sällskapsmänniska och en charmör som mycket få — det kunde faktiskt skrivas en Uppsalaroman om Lundquister och alla hans upptåg.

En dag grep Bertil mig i rockuppslaget:

— Du och jag som ligger åt murvleriet ska nu sätta igång och göra en tidning! Varför ska Uppsala vara sämre än Lund? !

Vi pratade vidare efter köttbullarna och rabarber-krämen. Och så småningom lierade vi med oss Nils Svanberg, som nyligen hade debuterat med »Drömvers», och Arvid Ahlgren, som jag kände från mitt arbete i tidningen Upsala. Naturligtvis invigdes Einar Malm i planerna. Han var den mest kände av Uppsalastuden terna utåt, en redan närapå officiell diktarperson, som flickorna vände sig om efter på Draget och vars ango-sturablandningar på Gillet blivit lika berömda som hans bruna plommonstop. Malms »Blodets oro» lästes snart lika flitigt som Folckes »Uppsalavår». Slutligen infördes i vår krets Ivar Ekstedt, den glade upplänningen, som dessutom hade den förtjänsten, att han hade en pappa, som var — boktryckare. Uppsala skulle få en studenttidning igen!

Men vad skulle den heta? Vi sutto en februarikväll hemma hos Nils Svanberg och diskuterade namnfrågan; förutom de nyssnämnda var med konstnären Jonas408

Lindkvist, som skulle få uppslag till en omslagsvinjett. »Odinslund» förkastades omedelbart som plagiat av »Lundagård». »Fyris», »Olympen», »Gunillaklockan», »Kungsängsliljan» (!) — Malms mungipor blevo allt längre, och vi tittade alla i Svanbergs tak, i tur och ordning. Då sade värden plötsligt:

— Alltså . .. Ergo . ..

— Utmärkt, ropade Lundquister. Ergo — alldeles utmärkt!

En del av de andra voro emellertid inte lika entusiastiska. Malm föreföll särskilt skeptisk.

— Jag går hem och skriver tidningens anmälan, gäspade han.

— Och jag går hem och ritar en skiss, tillade Jonas Lindkvist.

Vi andra sutto kvar och tyckte, att Ergo lät bättre och bättre. Dagen därpå var Ergos omslag klart — Lindkvist hade gjort en vacker och förnäm plansch. Och Malms anmälan var frejdig och stolt: »Vi vilja inte 'fylla ett länge känt behov'. Vi vilja skapa ett!»

Den 15 februari 1924 låg första numret av Ergo på boklådsdiskarna och i tidningsaffärerna. Redaktionen kände sig en smula nervös, men det kritiska Uppsala teg åtminstone den dagen. I stället fingo vi en del lovord från olika håll. Och Lundquister var nog optimistisk att inträ muros våga sig på ett modest:

— Du ska få se, att det går terminen ut...

Det är nu snart femton år sedan dess. Den tid som ligger emellan har ofta varit spännande tillräckligt. Men Ergos första nummer blev signifikativt, oavsett olika rubrikmod och nya stilsorter. Det gaskigt »studentikosa» lämnades redan från början åt nationernas spextidningar. Ergos karaktär bestämdes av att den var — och är! -—- ett seriöst forum dels för aktuella diskus409

sioner i kålangelägenheter och i allmänna frågor, dels för artiklar av vetenskaplig och vitter art. Gör man sig besväret att bläddra igenom Ergos fjorton lägg, skall man hitta originaluppsatser av professorer och andra akademiska lärare, vilka under åren beredvilligt och älskvärt tillmötesgått bidragstiggerier per telefon eller brev. Man kan nog säga, att Ergo i det fallet intager en unik ställning bland de nordiska studenttidningarna. Ingen av dess kolleger tycks ha blivit gynnad i samma utsträckning som Ergo. Uppsalastudenterna ha anledning att vara de akademiska lärarna tacksamma för denna generositet. Och det bör sägas, att en student tidning skulle stå sig ganska slätt utan detta fina medarbetarskap.

Det har sina risker för en redaktör att bläddra i gamla tidningsårgångar, framförallt när det gäller ett studentblad — bakom nästan varje spalt ligger ett minne på lur och pockar att få komma med i hågkomstparaden. Svårigheten blir att avgöra, vilka som kunna ha litet mera allmänt intresse och vilka som kunna anses i någon mån typiska. Vad var för övrigt »typiskt» för det tidiga 20-talets student, och vad skiljer studentlivet från anno dazumal åt från det av i dag? Det är frågor, som väl de samlade uppsatserna i denna Uppsalaserie skola ge ett svar på. Här kan endast bli tal om några rapsodiska erinringar, en rad glimtar från en liksom ojämnt klippt film,

där handlingens rytm blivit regissören övermäktig både på grund av stoffets rikedom och de agerandes myller. Men ett par närbilder låta sig ju alltid projiceras!

Det är först en intervju med professor J. M. Sundén, student 1847, nästan årsbarn med själva Uppsala studentkår, som professorn själv uttryckte sig. Lundquister och jag mottogos på det hjärtligaste av den gamle fine herrn410

och placerades så i hans stora Karl Johanssoffa. Professorn satte sig i mitten. Han var ganska döv; jag minns, att Lundquister en gång lutade sig fram mot mig och i ivern frågade betänkligt högt: »Vad ska vi nu fråga 0111?» Den gamle lärde var annars i god form och berättade med märkbar glädje om ett Uppsala, som för oss tedde sig mera som en romantisk saga än en påtaglig verklighet. Detta samtal med »vår äldste f. d. kårordförande», som det sedan hette i rubriken, blev en sällsport stämningsmättad stund. Jag tror, att de båda intervjuarna voro rent av litet rörda, när de kommo ut på gatan igen i den blå vårkvällen efter mötet med ett tidevarv, som var så mycket annorlunda än deras. Lustigt nog fällde dock den gamle professorn ett omdöme, som verkar misstänkt aktuellt än i dag: »Min tid i studenter levde egentligen blott och bart för dagen och företedde på sätt och vis flera ideella intressen än nutidsstudenten.»

Nathan Söderblom hade älskvärdheten att vid olika tillfällen medarbeta i Ergo. Så skrev ban bl. a. om nutidens vetenskapliga arbete, om kårbyggeplanerna, om studentsången och en lång, originell uppsats om »Ett nytt ord». Det var naturligtvis ordet »ekumen» det gällde, ett begrepp som ju Söderblom skapat och givit allmängiltighet. Jag minns alltjämt med samma tacksamhet, med vilken vänlighet den store ärkebiskopen mottog oss — det var även nu Lundquister och jag som uppvaktade på tidningens vägnar — och hur han gav sig tid att syssla med två okända studentmenige. Det var efter hans Amerikaresa, och under samtalet kom ärkebiskopen in på ämnet modern lyrik, vilket ju låg Ergo nära. Han skisserade några amerikanska skalder för oss, vigt sprang han upp på bokstegen och hämtade ner ett par volymer, han läste strofer än här,411

än där, det blev ett slags antologi i blixtformat, med särskild betoning av Lee Masters och Carl Sandburg. Den sistnämndes »Prairie» ringer alltfort i mina öron, när jag vill, med den grandiosa slutstrofen, läst med ärkebiskopens djupa stämma:

I spcak of new cities and new people. I tell you the past is a bucket of ashes. I tell you yesterday is a wind gone down, a sun dropped in the west. I tell you there is nothing in the world, only an ocean of to-morrows, a sky of to-morrows.

1926 kom dåvarande prins Sigvard tiil Uppsala, och ingenting låg närmare till hands än att söka skaffa ett furstligt bidrag. Vi hade ju förut haft som medarbetare en turkisk prinsessa — varom mera här nedan. Vi satte oss följaktligen i förbindelse med greve Posse och fingo dag och tid bestämda för ett sammanträffande. Litet nyfikna infunno sig Nils Svanberg och jag i grevens bibliotek, där vi tre under en artig men stel konversation inväntade prinsen. Något försenad — vilket syntes irritera greve Posse — kom så prinsen, och vi framförde vårt ärende. Det lät lustigt högtidligt med dessa ideliga tilltal »Ers höghet» till den unge mannen, och gudarna vete om jag inte ett par gånger råkade säga både Ni och Kandidaten. Nå, prinsen svarade belevat och artigt samt visade några teckningar från Lundsbergstiden. Han lovade också att skriva en artikel, och på utsatt tid mottog tidningen »Några teaterreflexioner», en mycket läst uppsats — det märktes på lösnummerförsäljningen — som också vederbörligen uppmärksammades i huvud stadspressen. Med prins Sigvard kom jag ytterligare i beröring, då han som bekant spelade med i Studentteatern och ofta gick på bio. För en Stockholmstidning412

»intervjuade» jag honom ett par gånger om film, och det gick då mycket bra att ringa »Hans Höghet» direkt och bruka den mindre pompösa titulaturen »Prinsen». Ett par år senare blev ju det ännu bekvämare »Herr» gångbart. . .

Studentteatern hade för övrigt bildats på initiativ av Ergo. Signaturen Pir Ramek skrev i februarinumret 1925 en liten artikel »Studenterna och teatern», som hade en polemisk udd mot spexet, det där ansågs »numera äga endast historiskt intresse och vara en något förlegad konstart». Vidare pläderade artikelförfattaren för studentskornas teatrala medverkan. Allt detta väckte ont blod, framförallt på juvenalhåll, men många instämmanden följde

också. Intresserade kommo tillsammans, och någon månad senare stiftades »Uppsala Studenters Teaterförening». Docent Victor Svanberg blev dess förste ordförande, och i styrelsen märktes, förutom de direkta initiativtagarna, Karin Boye, Helge Gad, Upsala Nya Tidnings välkände teaterkritiker, och Nils Ålenius, litteraturkritiker i samma tidning. Första föreställningen skedde ytterst blygsamt på en provisorisk scen i kårbiblioteket. Vi spelade en akt ur Strindbergs »Påsk» —- den även privatim stilla, nästan blyga skaldinnan Karin Boye var en idealisk Eleonora. Och vidare framförde vi som urpremiär för Sverige Synges »Riders to the sea». (Pjäsen gavs något år senare på Dramaten i Per Lindbergs regi.) Barbro Linder hade gjort den lyckade översättningen och medverkade själv i en roll. Sonen i huset spelades av Holger Ahlenius; ban om kommer emellertid ganska raskt och bärs som död in på scenen; vid generalrepetitionen skakade liket något av undertryckt skratt och tillika av rädsla att bli tappat; bärarna hade fått roligt åt något. Regissören blev så förtörnad, att ban drämde en linjal i bordet så hårt, att413

den sprang i två hälfter. Därmed återställdes lugnet, och det blev snart alltannat än löjligt. Ingegärd Granlund, som spelade den gamla modern, tolkade denna så gripet och inlevat, att den annars föga känsliga repetitionsförsamlingen blev rörd över lag. I dödstystnaden hördes Karin Boyes snyftningar. Jag minns mig aldrig ha varit med om något liknande. Fröken Granlund framträdde senare i en rad primadonneroller ocli intog för övrigt en bemärkt plats i 20-talets estetiska gäng; hon skrev vers, både seriösa och kamratliga, och besatt en sällsynt spirituell konversationstalang. Om Studentteatern och dess insatser i studentlivet kunde mycket berättas, men härtill blir tillfälle i annat sammanhang.

Under kapitlet teater minns jag ett unikt besök hos den då över åttioåriga fru Caroline Sjöberg, den gamla spexgarderobieren och sminkösen och Thaliasvärmarnas allt i allo, kårens bekanta »Tant Caroline», vilken skulle intervjuas av Ergo. Den gamla, kärvt humoristiska damen mottog oss en smula misstroget men tinade efter hand upp. Hon gick efter stora pappkartonger, vilkas innehåll hon tömde till vårt behag, och de två intervjuarna höllo nästan på att drunkna i spexprogram, resetabeller, tidningsurklipp, dansprogram och kottil-jongsmärken. Det var en doft av »våren är flydd, men med glödande runor hela dess härliga saga finns kvar», vilken kunde göra en förvirrad. Och — å, vad »tant Caroline» hade att berätta om spex ocli spexare! Spex-hånaren av i dag satt förbryllad och med samvetsagg. Slutet på visan blev inte bara intervjuen utan — ett nytt spex. Matlaget skrev i kompis ett spex för privat bruk, det kretsade om »Julius Cesar», som, stackars karl, också fick ge namn åt det. Jag minns inte så mycket av det, men däremot minns jag dess premiär så mycket bättre.414

Lundquister hade kommit på den underbara idén att förlägga denna premiär till — Kvinnliga studentföreningen!

På Kvinnligas sedvanliga vårfester slapp inte en karlslok in och inte den ifrågavarande festdagen heller. I salen samlades följaktligen studentskorna ovetande om attentatet, föreningens styrelse hade lyckats hemlighålla det hela, hur märkligt det än låter; på programmet stod endast angivet »spex». Och så firades ridån i sär och spelet började. Det gick ett misstroget brus genom salen: studenter, idel studenter på scenen!

Ja, där agerade Ofvandahlska matlaget med »Julius Cesar». Kvällen blev lysande, både på och bakom scenen. Lundquister hade lyckats tjusa till själva »Tant Caroline», som myndig och glad kommenderade spelare och undersminkörer i den provisoriska klädlogen. Vidare funnos ett par buteljer cognac med, av märket P-B:s finaste märke, en skänk förmedlad av den frejdade konstnärens brorsdotter, vilken hade säte i Kvinnligas styrelse.

Studentskorna, ja. Vilket buller och bång stod det ej kring dem i mitten av 20-talet. Insändare på insändare publicerades i Ergo, allvarliga, arga, glada och spirituella om vartannat. Nu präglades ordet lyxstu-dentska — jag vill minnas av C. V. Jacobowsky och på skämt naturligtvis. Icke desto mindre blev termen allvarligt citerad. »Till vår och vårt universitets fromma bör en ändring ske» — som det högtidligt hette i en arg students insändare — d. v. s. lyxstudentskan borde bort, och hon borde förlägga sin giftermålsmarknad till fackskolan igen! Nationerna höllo ju på att göras om till danspalats och konversationssalonger, ja, de oblyga studentskorna hade inte ens försyn för vaktmästare Forsling, där de förvandlade virila lärosalar till ett slags kindergarten, i knäkorta kjolar och målade nunor . . .415

Dylikt förefaller oss enbart lustigt, men då tog man ej allt med samma humor. Blandad med konkurrensavunden fanns en annan rancune: studentskan misstroddes av tanterna ute i stån. Hade inte studentskor suttit kvar på

Östgöta nation, när en naken student under en gask dansade »Mellbom» ...

Det levde kvar något av victoriansk »respectability» i 20-talets Uppsala, som vi lätt glömma, så kapplöpnings-fort som tiden rusar fram. Och det var visst inte bara »tanterna» detta gällde. När Ergo vid ett tillfälle publicerade en erotisk dikt av en studentska, mycket oskyldig och med utsatt författarnamn, ringdes jag dagen därpå av en upprörd kårpamp, numera professor i Lund. Det chockerande låg just däri, påpekade han, att en studentska skrivit om kyssar och famntag!

I denna veva anlände Güzela Hanoum till Uppsala, och hon gjorde större succé än någon kunnat ana. Jag hade läst någon volym om en haremsdams upplevelser, boken hade ett glossarium av turkiska ord, och detta gav min fantasi en knuff. Jag skrev av en räcka ord, blandade in dem i en liten Uppsalaskildring, vilken mer eller mindre direkt kalkerades på haremsdamens i boken orientaliskt uppstyltade sätt att uttrycka sig. Ingressen förtalte sedan, att en turkisk prinsessa kommit till Uppsala och på Ergos anhållan nedskrivit sina intryck, »översättningen direkt från det franska originalmanuskriptet.» Ett par dagar efter publicerandet hade Lund-quister och jag nöjet sammanträffa med två studentske-bekanta, som undrade, om vi inte kunde presentera dem för Güzela Hanoum. Tablå — som det brukar heta. Efter ytterligare en prinsesseskildring blev tyvärr sanningen och bluffen även dessa två alltför uppenbara. Och Ergo blev på detta håll i fortsättningen betraktad med förståelig misstänksamhet.416

Värre gick det då Arnold Sölvén, som under en lång och betydelsefull tid var med i Ergos redaktion. Han råkade ihop med teologerna och förde en häftig kampanj. Ämnet kan i detta sammanhang göra detsamma, själva saken är så mycket mer signifikativ. På en studenttidning ställer man ofta det kravet, att den skall orädd ta upp till diskussion brännbara ämnen och lika orädd skämta med aktuella kårpersoner. Men nu inträffar det märkliga: den kårperson man vågat skämta med känner sig väldigt uppbragt, hans annars så utbasunerade humor kryper alldeles i säcken, och tidningen får i honom och hans vänkrets en oförsonlig fiendehop. På samma sätt med diskussionen, de annorlunda tänkande kunna knap past finna ord nog föraktfulla för tidningens hållning. Under årens lopp har Ergos redaktion nogsamt fått erfara detta. Det gäller då bara — att strunta i skallet, att stryka över och gå vidare. Det har heller inte varit så svårt, då tidningen haft glädjen att kunna räkna på många säkra vänner och gynnare.

Åtskilliga artiklar av kända pennor återfinnas i läggen, men en uppsats av Georg Brandes har sin lilla historia. För det första hade den store författaren givit oss den med den uttryckliga reservationen, att den ej fick avtryckas i någon annan tidning (dylik publicitet skulle Brandes själv sköta om!). Vi måste följaktligen sätta dit ett »Eftertryck förbjudes». Men häröver gjorde sig Stockholmspressen mycket lustig och tolkade det som högfärdsvansinne från vår sida. Vidare var manuskriptet skrivet med en så gott som oläslig piktur. Det tog ett par eftermiddagar för Svanberg ocli dåvarande danska lektorn att tolka det.

Lektor Christensen intog förövrigt en förgrundsplats i 20-talets litterära Uppsala. Hans föreläsningar, som ofta ackompanjerades av uppläsningar, voro regelrätta417

evenemang. De samlade alltid en fulltalig publik; bland studenterna trängdes borgare och adel, societets-damer och officerare med nackbena och klingande sporrar. En ung och skön grevinna hade blivit en ständig, särskilt observerad gäst. Hennes ståtliga apparition drog blickarna till sig, hon var klädd i svart, och den bleka, finskurna profilen bröt onekligen raffinerat, hon verkade melankolisk och blaserad på ett sätt, som satte fantasien i rörelse. Christensen föreläste om Herman Bang och hans »Haablöse Slægter», och vi kände oss stilenligt rotlösa och dekadenta. Lektorn deklamerade i sammanhanget de sentimentala raderna från Aage Mathisson-Hansen om det oändliga Havet och den gränslösa Tristessen:

Over det öde Hav sejler den store Damper, ingen ved hvorhen, i Salonen sidder en Kvinde, bider en Blomst itu, ingen ved hvorfor . . .

Och naturligtvis gingo våra blickar och tankar till den melankoliska grevinnan.

Ett annat förnämligt bidrag har sin tragiska historia. Vi hade vid ett par tillfällen bett Hjalmar Bergman om en artikel, bl. a. då han var i Uppsala och talade i Estetiska föreningen. Strax innan julnumret 1930 skulle gå i press,

kom det ett brev från Tyskland. Brevet innehöll följande för avsändaren karakteristiska rader: »Härmed min uppsats. Den har en förtjänst. Den är tämligen kort. Ju kortare dumheter desto finare.» De maskinskrivna raderna voro undertecknade med ett ganska svårtytt bomärke: »Hj. B.»

Ett par veckor därefter gick Hjalmar Bergman ur tiden; diktaren dog som bekant på ett hotellrum i Berlin 27 — XIX.418

själva nyårsdagen 1931. Säkerligen var bidraget till Ergo det sista ban skrev. Och omedelbart efter Hjalmar Bergmans död började Stockholmstidningarna att ringa, de ville ha Ergobidraget, det fanns knappast en runa eller en minnesskrift, som ej slutade med ett citat in extenso. Hjalmar Bergmans sista prosadikt är också det mest gripande som publicerats i Ergo:

ERGO SUM.

Två herrar möttes.

De slogo sig ihop till samtal. Den ene av dem var — jag vågar säga mycket stor — den andre var liten — jag vågar säga mycket liten. Den store var barsk, den lille mild. Efter några minuters samspråk om diverse ting sa den store till den lille: Nå, säg mig nu hlott en sak, en enda: Vad tycker ni om livet? — Den lille smålog tyst och eftertänksamt, skakade på huvudet sakta, sakta, svarade: Livet? Hurudant är det? Löjligt, enbart löjligt. I)å reste sig den Store, bistrare än förr, sa: •lag misstänkte det. Följ mig. — Varför? frågade den lille, varför denna kommandoton? — Därför, sa den store, därför att jag är —

där stockade sig hans röst — jag är, fortsatte han —

ja, det ser jag, bekräftade den lille. Ni är - men vad? den store suckade, bemannade sig och sa: jag är den, som alla måste lyda.

Åh, katten? sa den lille förvånad. Hur tituleras ni, om jag törs fråga?

Efter ett ögonblicks betänkan svarade den store: Jag är DÖDEN. Följ mig.

Nej, se det gör jag inte, svarade den lille blygt men med självaktning. Kommer inte i Aftonbladet, herrn — sa den lille. Hur vågar du, dödlige, röt DÖDEN. Hur vågar du svara så? Den lille gemälte: Hur jag vågar? Hur jag vågar?

Han reste sig och blev plötsligt större än själva döden. Jo, det ska jag säga min herre. Jag vågar trotsa dödens order — därför — därför — att jag redan är DÖD.419

Många blivande författare ocli skalder lia under årens lopp debuterat i Ergo. En av de främsta och kanske den som gjort den största boksuccén är min nations avhållne ocli vördade inspektor, professorn ocli tredjeklassresenären Richard Ekblom. I anslutning till Västgöta nations återinvigning i november 1928 utkom Ergo med ett speciellt nationsnummer. Naturligtvis måste vi ha inspektor med. Men det var inte så lätt — »jag har aldrig skrivit i tidningar och jag kan ej skriva i tidningar», värjde sig professor Ekblom. Kuratel och redaktion ökade sina övertalningar, och slutligen segrade inspektörs goda hjärta. På bestämd dag kom ett längre manuskript med titeln: »Med anledning av Västgöta nations nybyggnad». Jag glömmer sent, när jag började läsa den efterlängtade artikeln och ganska raskt fann, att den inte handlade en rad om nationens nybyggnad eller återinvigning! 1 stället innehöll artikeln den spirituellaste ocli mest muntrande skildring av en upplevelserik Rysslandsfärd; Sevilla och Krakau fanns också med. Sedan har Ergo haft glädjen mottaga åtskilliga roliga resekåserier från Richard Ekblom. Som bekant har professorn samlat sina många reseäventyr till ett par i liög grad uppskattade böcker.1

I detta sammanhang måste jag också nämna den gamle Ergoredaktören Nils Svanberg, diktaren och vetenskapsmannen, som i alla väder varit sin tidning trogen. Det vackraste av hans lyrik ha vi naturligtvis tryckt först i Ergo, och den skarpaste och elegantaste litterära polemiken har runnit ur hans flitiga reservoarpenna. Det fanns en tid, då Sveriges studenttidningar stredo vid fronten, mot rå primitivism och naivt tungomålstalande, mot

de »fem ungas» förvillelser och klickkriti

1 Kich. Ekblom: Åka tåg 3:e klass. — Tur och retur. Lindblads förlag.420

kens farligheter — det var innan Artur Lundkvist ankrat i »Bonniers Litterära Magasin» och Sven Stolpe funnit vägen till Oxford. Ämnena rörde både språk och stil och dikt och moral. Och i kampens hetta var alltid vännen Nils bland de främsta.

Så följde i Ergo »den nylitterära perioden»: vi dissi-kerade lika mycket privat som i spalterna Lawrence — både de stora diktverken och »Lady Chaterleys lover» —, Aldous Huxley, André Gide, Proust, Martin du Gard, Mauriac och Henry de Montherlant, Thomas Manns trilogi kring Jaakob och Josef och Thomas Wolfes »Look homeward, Ängel». Av inhemsk produktion tillkom Harry Martinson och Agnes von Krusenstjerna. Det var oftast Rolf Wedler, juristen och esteten, som gav upptakten till såväl läsningen som de långa och sena diskussionerna, där vi till slut kände oss själva litet »highbrow» och »sophisticated». Det är förresten inte många volymer skönlitteratur i de olika julboksfloderna som inte han och jag och hans blonda, boksynta och för feminismen svärmande fru Karin disputerat oss igenom — och vännen Rolf sedan skrivit om.

Ser jag på de artiklar och insändare som studenter direkt lämnat och lämna, så finner jag genast olikheter. Förr diskuterade man gärna litteratur och konst, teologisk debatt fanns också, liksom ett visst intresse kunde spåras för kårfrågor. Numera synas kårangelägenheterna skötas belt av några specialister från olika nationer och av den öppnade kårexpeditionen. I stället för konstnärliga ämnen har idrotten intagit platsen för det allt överskuggande intresset. Redan 1930 utgav Ergo ett nummer ägnat åt studentidrotten. Men ej förrän två år senare kom det en »akademisk idrottskrönika» mera regelbundet, ungefär vart tredje eller fjärde nummer. Detta år hade vi en längre artikel om »Idrottens skön-421

het» av det frejdade märket T. T., och den har en lustig förhistoria. En signatur i Ergo hade skojat litet med en av T. T:s krönikor i Idrottsbladet. Det var väl inte så illa ment, men red. Tegnér fattade eld ocli avbasade både Ergo och de förbenade Uppsalaakademikerna, en rolig sak, som vi avtryckte i Ergo för att våra läsare skulle få höra också »andra sidan». Detta fann exekutor »ridderligt», brevväxling uppstod mellan de båda tidningarna, och slutet på visan blev just »Idrottens skönhet». Med sin vanliga spirituella och liksom explosiva entusiasm bevisade här Torsten Tegnér för de — ännu!

— obotfärdiga Uppsalastudenterna, vad idrottens estetik omfattade — han »störtade sig ut i detta hav av skönhet för att visa de uppsaliensiska landkrabborna»: »livsrytmens lisa och styrka», »ridderlighetens och hänsynsfullhetens skönhet» och ej minst »den rent sinnliga skönheten i ögat vid idrottsprestationer». Ett par dagar efter publicerandet infann sig en ung och blyg studentska på Ergos redaktion med ett opus om simsporten, sedd från T. T:s skönhetssynpunkt. Intresset för studentidrotten steg med varje termin, och det var tydligt, att Ergo ej längre kunde hålla sig utanför. 1934 fick tidningen en särskild idrottsredaktör, och i spalterna blev utrymmet allt större för allmän idrott, för fotboll och handboll, för tennis. Typiskt är, att av kårens nybyggen har inget väckt större uppmärksamhet än den nya tennishallen, det kom insändare på insändare. Naturligtvis fick Ergo från en del äldre prenumeranter uppbära klander för »denna horribla eftergift för sportfånarna», men idrottsredaktören och pastorn Göran Roos, med sin pipa och sitt gemyt — båda attributen lika ofrånkomliga

— tog kritiken lugnt. Och numera torde ingen förmena idrottskrönikorna plats i Ergo. Vi ha inte bara Studenternas idrottsplats och kårens friluftsgårdar, i sina in-422

stallationsföreläsningar uppmana de nya profeterna studenterna att vinnlägga sig också om idrotten, och på de regelbundet återkommande idrottsdagarna stänger ju själva Universitas Begia Upsaliensis. Det aktuella stora studentintresset är idrotten — och filmen.

Filmen, denna den yngsta av konstarter, diskuteras lidelsefullt, och det är ju bara bra, här får i alla fall estetiken sitt. Studentfilmstudion är väl den största bland de akademiska föreningarna. Ergo har varit med 0111 att bilda både den gamla oc.h den nya studion. Från den förra minns jag alldeles särskilt den outtröttliga energi och den värmande entusiasm, som Gunnar Nach-manson visade. Mycket av samma låga brinner hos den nuvarande

ordföranden, Rune Waldekranz. För mycket kan filmen häcklas, men de som alltjämt bara hånle och rycka på axlarna måste betecknas som ohjälpligt för legade. Filmen är — och väl ännu mer: blir — den aktuella konstformen, den tidsskapade och tidsskapande. Från studentfilmstudion komma många av oss att föra med några av de roligaste minnena, det är min tro.

Men för att återgå till olikheterna — när man förr bad en ung student skriva något för Ergo, svarade han ofta: »Om jag kan och om jag får tid.» Numera heter det i samma situation: »Vad får jag betalt?» Det är naturligtvis ett utslag av effektiviseringen och den nya mentaliteten. Tempiis est pecunia! — och det är inget att säga om. Men för en studenttidning med dess nödvändigt begränsade resurser är tidstecknet en smula fatalt, det kan inte hjälpas.

Ocli så äro vi åter på gamla Sysslomansgatan 7, där Ergos redaktion alltjämt har säte och stämma. De många kära ansiktena dyka fram i erinringens strålkastarljus — där är den väldige Arnold Sölvén, full av motsägelselusta och gemyt, av sarkasm och entusiasm,423

där är Hans-Krister Rönblom med sin joviala spiritualitet och sin ständiga beredskap att skapa spalt efter spalt, där är Matti Mörtberg, energisk och polemisk, den försynte Gardar Sahlberg med sin vassa penna, dramatiker och versifikatör, den sköna Mai Santeson, den nordiska studentpressens allra första kvinnliga, där är den ettrige, oerhört aktive Måns Dalsjö, folkdansaren och amatörfotografen, där är Erland von Hofsten, med sin radikala sociologiska inställning och sin stimulerande skepticism mot allt »studentikost», där är den elegante Arne Björnberg, tidningsman och poet, lika hemmastadd i London som i Oslo, och där är slutligen Göran Hedin med sin uppslagsrikedom och sitt vänliga handslag. — Vännen Göran får bilda slutvinjetten; den nuvarande redaktionen vågar jag mig ej på. Från Sysslomansgatan 7 ta vi också med bilden av boktryckaren själv, direktör Emil Sjögren, och hans broder, faktor Per Sjögren. Utan de bådas aldrig svikande intresse hade Ergo ej lyckats komma så långt som den, otroligt nog, kommit. Fjorton år, på det femtonde!

Från Ergos redaktionsrum minns jag också Erik Hemlin, tidningens förste musikkritiker. Vid namnet lyser mången 20-talsstudent upp, vännen Erik var otroligt populär i Uppsala, och från hans gamla dubb letter, bägge i Rundelsgränd, föra vi litet var med de gladaste hågkomster, från braskvällar och musikstunder, från diskussioner och högläsningar, från — ja, »Fyrisstaden» med allt vad detta kanske numera litet gammaldags klingande begrepp innefattar. Erik Hemlin valrätt och slätt »den siste romantikern» — hur bruka vi inte redan suckande säga, vi 20-talsstudenter: »Det fanns ett Uppsala...»!

Detta Uppsala upplevde så bland allt annat radion. Jag glömmer aldrig, hur vi stumma som Egyptens424

präster samlades hos vännen Gösta i Storgatan 14; han hade skickligt nog knåpat ihop en mottagare själv och nu skulle han »ta in England». Fyllda av uppriktig beundran och häpnad hörde vi bland kanariefåglarna till slut ett hest framviskat: »Good night, evervbody!» Inackorderingstanten måste också in och lyssna. Och till slut tryckte matlagets yngste teolog fast de mystiska lurarna på sitt kammarlärda huvud. Men i sista stund hesiterade han och sporde oroligt värden:

— Förlåt, käre bror, men dä gör väl inget, att jag har celluloidkrage?

Vad sysslade man annars med på 20-talet, utanför det officiella lässchemat?

Man reste till Stockholm och gick på Dramaten, såg Shakespeare och Pär Lagerkvist — resorna anordnade av Ergo! —, man dansade på de otaliga skutten, man hittade på litterära kafferep på nationerna, man hängde konst om man så kunde på »Talangen» — utställningen anordnad av Ergo! —, man travesterade Einar Malms sista dikt och retade sig på hans dandyhabit, allt efter råd och talang, och man gladdes åt att Sturemonumentet äntligen fått sin definitiva plats efter allt gurglet. Förresten var det ett skojigt gurgel, och docenten Edvard Thermænius, som lekte Esaias Tegnér den yngste i Ergo — det får väl avslöjas så här långt efteråt? — kvad i sitt utomordentliga drapa med all rätt:

Där låg ett skimmer över Sturens dagar, fantastiskt, brokigt, nyckfullt om du vill, men det var sol däri, och hur du klagar, var stode Den, om de ej varit till? All bildkonst står på oviss grund till slutet, blott skog och ås var en

gång fosterländskt. Att trätor höllos, månget ord blev brutet, och månget ädelt skåltal sist blev njutet, gör .Sturefrågan ändock sant och äkta svensk. Musikaliska Uppsalaminnen

av

Gösta Knutsson

r SEPTEMBER 1926 bildades på Hushållsskolan i Uppsala ett matlag, som onekligen hade en ganska unik sammansättning. Alla tre medlemmarna voro nämligen sonsöner till förutvarande rektorer vid Uppsala universitet, och de framhöllo med stor bestämdhet, att det inte lönade sig för någon, som inte befunne sig i samma predikament, d. v. s. hade en rector magnificus till farfar, att söka inträde i det illustra matlaget. Nå, magnificenssonsöner växa inte precis på träd, och de tre måste för att få en utökning av matlaget till stånd göra vad man så ofta får göra här i livet, nämligen frångå sina principer. Det var sålunda inte min farfars förtjänst, att jag kom att äta mina köttbullar och min saftsoppa vid samma bord som herrar Hedenius, Fries och Sahlin — min stackars farfar var nog på sitt vis en hedersman, men uppsalamagnificensens gyllene kedja blev aldrig hängd om hans lantliga hals. Att jag blev medlem av matlaget berodde snarast på den omständigheten, att vi alla fyra, de tre och jag, voro studentkamrater i Stockholm. Norra latins gråa portar hade stängts bakom oss några månader tidigare, och när vi nu voro utkastade i426

världen för att stå på egna ben, kände vi nog ett behov att hålla samman i den främmande universitetsstaden, där man med ett outsägligt förakt kallade oss recen-tiorer och på ett ytterligt opassande sätt tillhöll oss att springa och svara i telefonen på våra nationer. Vi hörde alla till olika nationer, men både på Stockholms och Västgöta och Smålands och Värmlands tycktes man ha samma egenartade uppfattning om vår storhet och betydelse.

Detta var emellertid upphovet till ett matlag, som under skiftande öden och med skiftande sammansättning levde kvar under många år och som alldeles avgjort var det förnämsta matlag, som någonsin förekommit i Uppsala — det gäller alla matlag (enligt deras egen uppfattning), så varför skidle det inte gälla vårt? »Magnificensprincipen» blev snart bortglömd, i synnerhet som Gösta Fries redan på ett tidigt stadium flyttade ifrån oss, och i stället kom vårt matlag att bli samlingsplatsen för en lång rad musikutövare och musikvänner bland studentgenerationerna vid 20-talets slut och 30-lalets början. Somliga gjorde kortare gästspel, andra blevo stadigvarande, och så småningom måste Hushållsskolan ta till sitt största bord för att kunna härbärgera oss. Alla studieriktningar och nästan alla nationer blevo efterhand representerade, våra åsikter om livet och vetenskapen och kvinnan och åtskilligt annat gingo i sär på många punkter, men musikintresset enade oss. Xu ha matlagskamraterna skingrats åt olika håll. En har gått bort för alltid. Jag vill gärna begagna detta tillfälle att skänka en minnets blomma åt Sigurd Abenius, västmanlänning, medicinare, violinist, musikalisk utan stora låter, stillsam och försynt, god och trofast vän.

För Hushållsskolans övriga gäster voro vi nog ganska prövande, så livligt och högljutt som vi diskuterade427

musik ocli ventilerade det senaste musikaliska skvallret under våra middagar, och det är möjligt för att inte säga troligt, att vi hade en del hastigt avbrutna hushållsskole-sejourer på vårt samvete. Ä andra sidan gladde vi säkerligen många med de små musikstunder, som plägade avsluta våra middagar. I Hushållsskolans övre gemak intog man nämligen med fördel sitt kaffe till musik. Mest blev det ju pianomusik, vi hade de förträffliga pianisterna Ejnar Haglund och Seve Ljungman i vår krets, och de underhöllo oss beredvilligt. Jag minns en period, när Haglund systematiskt spelade igenom Beethovens samtliga pianosonater för oss, en sonat efter varje middag under några veckors tid. Säg sedan, att inte vårt matlag var förnämt!

Understundom hände det, att övre Hushållsskolan var uthyrd till bröllopskalas eller begravningsmåltider eller dylikt med den sorgliga påföljden, att de kombinerade kaffe- och musikstunderna måste inställas. Vid sådana tillfällen kom kassörskan fröken Edholm till oss med av gråt förvridet ansikte och meddelade, halvt kvävd av tårar: »I dag går det inte, herrarna!»

»Fröken Edholm skämtar!» sade vi allvarligt. »I)et går! Det måste gå!»

»Nej, herrarna», jämrade sig den snälla fröken Edholm, medan tårarna strömmade. »Jag är så ledsen, men det går

faktiskt inte!»

Och så måste vi den dagen avstå från middagens musikaliska avrundning. Lyckligtvis »gick det» i alla fall för det mesta.

*

Med kärleksfullt intresse omfattade vårt matlag Akademiska kapellet, och de flesta av oss voro flitiga medlemmar i denna universitetets egen orkester, som tråkigt428

nog kommit att i det allmänna medvetandet stå alltför mycket tillbaka för den uppsaliensiska studentsången. Själv måste jag bekänna, att jag när jag kom till Uppsala inte hade någon som helst aning om Akademiska kapellets existens. Att Hugo Alfvén var director musices vid universitetet visste jag ju, men som de flesta andra trodde jag. att detta innebar ledarskap för de akademiska sångkörerna, Allmänna sången och O. 1). Som kör-dirigent har väl Alfvén vunnit den största berömmelsen — jag är glad att ha fått ingående lära känna honom också som orkesterledare. En av våra allra första kvällar i Uppsala begåvo vi oss, Ingemar Hedenius, Ingvar Sahlin och jag, till den gamla kapellsalen i Linneanum vid Svartbäcksgatan, där kapellet då ännu höll till. Hedenius spelade flöjt och Sahlin altfiol; själv slog jag mig ner bland andra-fiolerna så långt bort från diri-gentpulten, som jag kunde komma, och undrade med en viss oro, om det skulle bli några slags inträdesprov. Men det blev det inte alls. Alfvén kom in, hälsade åt höger och vänster och började dirigera utan några vidare ceremonier. När han senare under aftonen berättade en historia om en hovkapellist, som av någon anledning, den jag nu glömt, hyste en strömming i sitt valthorn, var åtminstone min debutnervositet alldeles försvunnen, och jag kände, att jag skulle komma att trivas i Akademiska kapellet.

Det var ju verkligen också någonting, detta att få spela ordentlig musik i en ordentlig orkester under en världsberömd musiker, när man kom från den lilla skolorkestern, vars repertoar inskränkte sig till Schu-manns »Geburtstagsmarsch» och en icke närmare specificerad menuett av Mozart. Här i Akademiska kapellet fick man i detalj lära känna en mängd symfonier och konserter, här öppnade sig världar av oanad skönhet429

— och här fick man lara sig att räkna pauser, en lärdom som inte är att förakta.

Av alla kapellår stannar minnet helst vid 1927, Beethovenfesternas och universitetsjubileets år. Ur musikalisk synpunkt var det ett lysande Uppsalaår. I kapellet rådde en spelglädje, som entusiasmerade oss alla, ofta voro vi trettio eller flera på övningarna, och det var varmt som i en bastu i den lilla trånga kapellsalen, där vaktmästare Eriksson för säkerhets skull fyrade på för fullt i kaminen. Övningarna avsatte också ganska vackra resultat. På våren firades hundraårsminnet av Beethovens dödsdag med en festlig konsert, och i början på höstterminen kom sedan universitets jubileet med ur-uppförandet av Alfvéns strålande kantat. Tillsammans med Josephsons kantat av år 1877 utfördes den för andra gången vid en matiné i aulan några dagar efter själva jubileumsfestligheterna. Efter konsertens slut reste sig Nathan Söderblom från sin plats i gropen och utbringade fylld av entusiasm ett fyrfaldigt leve för Alfvén och för Josephsons minne. Aulan hurrade be-gejstrad, och Söderblom såg mäkta belåten ut.

I november 1929 hade Akademiska kapellet sin sista övning i gamla Linneanum. Vid repetitionens slut höll vår sedvanlige orator Hjalle Nordfelt, cellist och jurist, ett litet vemodsfyllt tal, vari ban tolkade allas våra känslor inför skilsmässan från den oändligt trivsamma kapellsalen. När vi nästa år åter träffades, var det i den nyuppförda Musikinstitutionen i Observatorieparken. Jag har ett livligt intryck av att jag inte är den ende, som tycker att det huset är skäligen misslyckat i alla möjliga avseenden.

Ännu roligare än att spela i orkester var det nog ändå att få göra kammarmusik. Under mina första Uppsalaår spelade jag andra fiol i en stråkkvartett, vars övriga430

medlemmar utgjordes av Rolf Hillman, nu lektor i Sigtuna, den redan förut omtalade Ingvar Sahlin, numera komminister, och dåvarande jur. stud., sedermera docenten Åke Malmström. Vi träffades tidtals regelbundet en gång i veckan på varandras rum och brukade på en kväll hinna avverka tre eller fyra kvartetter — huvudsakligen blev det Beethoven, Mozart och Haydn — innan grannarna började ge sitt missnöje tillkänna. Noter skaffade vi

oss i viss utsträckning på de akademiska bokauktionerna, vilka då hade högkonjunktur. Det var ett omtyckt nöje att på onsdags- och torsdagseftermiddagarna bege sig till bokauktionskammaren på Norrlands nation (nuvarande biblioteket). Där rådde en säregen, på en gång exklusivt akademisk och uppsaliensiskt småborgerlig stämning, lärda professorer och smärre antikvariatbokhandlare sutto sida vid sida på de i högsta grad obekväma bänkarna och klättrade steg för steg upp till prisernas höjder från den obligatoriska tjugofemöringens blygsamma utgångspunkt. Belysningen var usel, röken hängde tjock i luften, och som i en tät dimma såg man auktionens funktionärer bakom disken. Där var den gamle auktionatorn, som troget upprepade sina fyra à fem kvickheter, under många år beprövade och befunna goda, och där var Upplands nations gamle Eriksson; han förde protokollet och blev ytterst förgrymmad, om man inte samtidigt med sitt namn uppgav sin nation. Förskräckligt mycket lump drog man naturligtvis med sig hem från dessa auktioner, men åtskilligt av värde kunde man dock komma över för en billig penning. För min del lade jag t. ex. beslag på större delen av professor Axel Erdmanns noter, många försedda med egenhändig dedikation av kompositören.

Mozart har skrivit en förtjusande sak, som heter »Eine kleine Nachtmusik», och den står för mig i ett431

oupplösligt samband med rödrandiga stolar. Därmed förhåller sig på följande sätt. Hillmankvartetten, som också hade serenadverksamhet på sitt program, hade beslutat sig för att uppvakta Hugo Alfvén på hans femtiofemårsdag den första maj 1927. Vi träffades på natten hos Äke Malmström i hans studentrum vid Tors-gatan och tågade därifrån till Linneanum med våra instrument och notställ samt var sin stol med rödrandigt överdrag, tillhörig Malmströms värdinna. Mitt i Linnégatans körbana grupperade vi prydligt de rödrandiga stolarna och oss själva och spelade sedan »Eine kleine Naclitmusik» under bevakning av en polis, som tydligen hade utsänts för att. avgöra, huruvida vi förde oljud: vi hade nämligen fått polismyndighetens tillstånd till serenaden under den förutsättningen, att oljud icke komme att föras. Nå, polisen inskred aldrig, och Hillmanskvartettens ära var räddad. Vad Alfvén beträffar visade det sig tyvärr sedan, att han hade sovit hela tiden.

Fullt lika passiv förhöll sig inte polismakten, när en annan komposition av Mozart, nämligen operan Trollflöjten, utfördes i Slottsbacken en höstlig afton, jag tror att det också var 1927. Vi voro ute på en kvällspromenad, några goda vänner, och när vi hade kommit till Gröna kullen, fingo vi plötsligt för oss att »Trollflöjten» borde uppföras omedelbart och i ett sammanhang. Ja, vi satte i gång, Ejnar Haglund var primus motor, han kunde samtliga roller och ingrep alltid, när vi andra stakade oss på dem, som tilldelats oss. Men vi hade inte hunnit så långt in på första akten, förrän en poliskonstapel ledande en cykel utan föregående varning dök upp ur skogen.

»Hur kan ni föra ett sånt liv utanför själva slottet?» sade polisen icke utan en viss andfåddhet.4.52

Haglund bröt den pinsamma tystnad, som uppstod. »Konstapeln tar väl ändå betänka», sade han, »att det var ett av musiklitteraturens främsta mästerverk, som utfördes.»

Konstapeln såg förbryllad ut, och det blev inget anhållande. ...

Högst uppe i huset Skolgatan 39 bodde Seve Ljungman, och han höll ofta musikalisk salong i sin trevna vindskupa. En gång var prins Gustaf Adolf med däruppe — han låg i Uppsala och studerade vid den tiden. Ryktet om hans förestående besök nådde Ljungmans städ, och detsamma arrangerade i en fart diverse anslående blomsterdekorationer, skurade och lade vackra dukar på i farstun förefintliga vedlårar, tog själv på sig bästa söndagsklänningen och stod och neg en prima hovnigning, när prinsen omsider anlände med sin adjutant. Prinsen fann sig väl tillrätta uppe hos Ljungman, det spelades och sjöngs och pratades musik i vår bästa matlagsstil.

Medan vi befinna oss i huset Skolgatan 39, måste jag berätta om den imponerande bilkortege, som en gång utgick därifrån. Ljungman hade tagit jur. kand., och efter en festlig middag på Hushållsskolan voro vi församlade uppe hos honom, åtta matlagsvänner. Festföremålet skulle avresa till Stockholm på kvällen, och när tidpunkten för tågets avgång närmade sig, uppkom förslaget, att vi skulle följa honom till stationen, var och en i egen droskbil. Idén vann allmän anklang, och åtta bilar beställdes från bilstationen. När vi sedan kommo ner på gatan — vi dröjde en god stund — stodo bilarna där i en ståtlig rad, och en ansenlig mängd folk, vädrande allra minst ett bröllop, stod andäktigt väntande, medan tillstädeskommen polis beskäftigt ord-433

nåde köerna. Vi hälsade artigt på den lätt förvånade folkmassan, tackade för uppmärksamheten och placerade oss en i var bil, varefter kortègen satte sig i gång. Färden till Centralstationen tog väl bortåt en halvtimme; vi åkte nämligen i sakta mak genom stadens alla huvudgator, och runt Stora torget körde vi med värdighet ett extra varv. En stor del av stadens invånare grubblade nog över vad det egentligen var fråga om.

Ja, denna sista historia hade kanske inte så mycket med musik alt skaffa; annars har jag under denna lilla inventering av mina Uppsalaminnen begränsat mig till dem, som på ett eller annat sätt hänga samman med mina musikaliska intressen. Glada uppsaliensiska sångar-minnen träffar man ju ideligen på i skrifterna — det skulle fägna mig, om det av dessa anspråkslösa rader i någon mån har framgått, att man också som akademisk musikant kan ha roligt i Uppsala.

28 — XIX. Några minnen från Värmlands nation 1928—1938

av

Eva Wennerström

ÅTT SÖKA BERÄTTA sina »hågkomster och livsintryck» från en Uppsala tid, som lyckligtvis ännu inte är ett avslutat kapitel, är egentligen rätt vanskligt. Materialet är rikt, men saknar till större delen det ringaste intresse för andra. Dagböckernas utgjutelser om tentamina och vårbaler bli väl märkliga först, när barnbarnen stå omkring en »med häpnadens finger i förvåningens mun».

Inte heller finns det några verkligt »stora» bland de jämnåriga att peka på. Det brukar ju annars vara memoarförfattarnas pièce de résistance. Vid recentiors-festen i aulan 1928 spådde visserligen dåvarande rector magnificus, professor Ludvig Stavenow, att några bland oss skulle komma att gå mot de lysande höjderna, medan andra mera blygsamt skulle stanna i dalens skugga. Men denna differentiering har ännu inte skett. För övrigt kan man ju ha sina misstankar om att de, som äro i färd med att skapa sitt monumentum aere peren-nius, knappast höra till dem, som synts mest i kamratlivet. Därmed inget ont om de senare. Tvärtom! Enstöringarna, kammarpoeterna få väl vänta sin belöning435

av en kommande, mera djuptseende tid. För en lycklig Uppsala-tid går min tacksamhet i främsta rummet till alla de vardagens poeter, som förgyllt tjugo arbetsterminer med kamratskap och personligheters värme, infall och dårskaper, sånger och skämt i oändligt slöseri: en sådd på hälleberget, till en gröda av underbar förgänglighet.

Därför faller det sig naturligt att ägna denna artikel åt kamratkretsens — i detta fall — självklara centrum, nationen. Nationerna spela en starkt skiftande roll för olika studenter. För många ha de knappast någon betydelse alls utan ersättas av studenthem, matlag, ämnesföreningar och andra mer eller mindre fast organiserade grupper. Nationerna ha också blivit starkt kritiserade såsom otidsenliga, och det har på fullt allvar föreslagits, att de borde ersättas av fakultets- eller ämnessammanslutningar. I själva verket torde nationsväsendet vara en om inte idealisk så dock på många sätt förträfflig institution. Detta framgick indirekt men fullt klart av diskussionerna vid en internationell studentkonferens i Lund i våras. Det klagades från alla håll över det otillfredsställande akademiska föreningslivet. Från Danmark, Holland, Norge, Schweiz var det samma visa: vi ha inga bra studentföreningar, de, som finnas, omfatta inte alla de studerande vid ett universitet, de äro enbart politiska eller på annat sätt ensidiga och intoleranta, en student rycks antingen med i alltför många föreningar, eller också kommer han att stå belt utanför och bli isolerad. Hälsan tiger still, så ingen uppsaliensare tog till orda. Men vi borde nog ha gjort det och påpekat, att vi i Uppsala råka ha ett system, som tydligen rätt bra motsvarar vad man på andra håll efterlyste. Det är sant, att nationerna äro otidsenliga, men däri ligger väl just deras styrka, som ingen politisk, religiös eller fackbe-436

tonad sammanslutning, om än aldrig så sakligt motiverad, kan uppnå. Nationsindelningen bygger på en samtidigt naturlig och irrationell grund. Den erkänns som en självklar gruppering av individerna, och ändå skär den tvärs över alla andra indelningsgrunder, såsom ålder, kön, åsikter, intressen, studieriktning. I Uppsalas brokiga studentliv utgöra nationerna den neutrala och stadiga varpen. Sedan står det ju var och en fritt att hellre följa andra trådar i mönstret.

För att återgå till den nation det här är frågan om, Värmlands, så måste det anses som en stor förmån och glädje att ha fått tillhöra den under de händelserika åren från 1928; att ha fått vara med om en tid i de gamla nationslokalerna, illa medfarna och inpyrda med generationers tobaksrök men på sitt sätt hemtrevliga; att ha fått bevittna tillkomsten av det nya huset vid Riddar-torget och slutligen att ha fått deltaga i dess festliga invigning. Nationsbygget är givetvis den största tilldragelsen från dessa år. Byggnadsfrågans utveckling alltifrån 1826, då Erik Gustaf Geijer igångsatte den första insamlingen till förmån för ett eget nationshus, ha andra tidigare skildrat. Underhandlingarna med arkitekten, Ragnar Östberg; de långvariga diskussionerna i byggnadskommittén, där den drivande kraften kuriöst nog var en landsman, som aldrig satt sin fot i hembygden, kosmopoliten Paul Mohn; de förberedande landskapsbesluten — allt detta hörde för 1928 års recentiorer till historien. Vi hade i alla fall tillfälle att vara med om det landskap i slutet av mars 1929, då det definitivt beslöts, att bygget skulle omedelbart påbörjas. Inspektor, domprosten Gösta Lizell, yttrade därvid några ord, som kommo till och med de allra yngsta bland de närvarande att fatta stundens betydelse:

»Det beslut, som nu klubbfästs, är belt säkert ett437

av de betydelsefullaste, för att ej säga det betydelsefullaste i nationens historia. l)et har väl förut fattats beslut i samma riktning, men de ha blott varit mer eller mindre förberedande. Denna dag åter har det beslutats, att det byggande av ett eget hem åt Värmlands nation, varom så länge planer varit å bane, omedelbart skall sättas i gång. Ät vår generation har det förunnats att få förverkliga den förhoppning, som så många generationer före oss hyst, men som för dem stannat vid blotta förhoppningen.»

Sedan den första stenen lagts och ett kopparskrin med diverse dokument inmurats i grunden, följde vi med intresse varje fas i det nya husets utveckling: det var ju vårt eget blivande hem, som restes. Vi klättrade omkring på byggnadsställningar och murar. Ibland, när det var fest uppe på gamla nationen, kunde det hända att vi gingo ner i bygget och tittade på Gästis-kvarterets alla katter, som sutto i ring kring koksgrytorna och gnistrade med ögonen. När vi kommo till staden i september 1930, höll man som bäst på med inredningen. Vi kunde stå i timtal och se på konstnären Gotte Lundquist, när han dekorerade väggarna i Tegnér-rummet efter mönster av ett rum på Rämen. I högtidssalen torkade den bläcksvarta frescofärgen inför våra ögon till en fin ljusblå nyans.

På förmiddagen den 11 oktober samlades landsmännen till ett sista landskap i »de tusen valsernas sal» uppe i gamla nationen, och därefter drogo vi i högtidligt tåg över gården för att taga det nya huset i besittning. Konungen hade i egenskap av förste hedersledamot infunnit sig för att förrätta invigningen. En spirituell kantat hade till författare och kompositör Gottfrid Kallstenius. Den gick rakt till våra hjärtan, ocli än i dag kan man ur den få höra citeras rader, som blivit beving-438

ade ord. Urvärmlänningen »Tralpen» — rådman H. Cronholm — sjöng elt soloparti om den nya tiden på nationen, där det bl. a. hette:

»... och kring skuldran under sköna locken

sveper landsmaninnan silverräv.»

Vi voro inte så många studentskor med på den tiden, högst ett tiotal, och vi tittade nog på varann. Vi liade förvisso inga silverrävar. Men då lektor Kallstenius i våra dagar någon gång kommer till nationens tillställningar, kan han säkert ofta få se sin vision förverkligad i form av någon skönlockig och silverrävssvepande landsmaninna.

Så följde festernas mångfald. Vid aftonens bankett flödade naturligtvis vältaligheten på ett mer eller mindre markerat »varmlanskt tongemål», men höjdpunkten var i alla fall ärkebiskop Söderbloms fullkomligt lysande tacktal efter maten. »Skadeglädjen är som bekant den renaste av all mänsklig glädje» — för att komma från kyrkans främste man förefällo dessa inledningsord onekligen chockerande. Denna känsla hade man i rikt mått fått njuta av på de andra nationerna, menade ärkebiskopen, då man fått höra talas om våra stolta bygg-nadsplaner. Nu skulle alltså de rika värmlänningarna gå och förbygga sig och bli lika fattiga som alla andra! Men döm om den häpnad och avund man kände, då det kom ut, att Värmlands nation kunnat bygga ett så pampigt hus

och ändå fortfarande var förmögen! Så mynnade talet (som här refererats ur minnet) så småningom lit i en hyllning till den nation, vars gäst han varit under aftonen.

Följande dag kom spexpremiär på teatern och efteråt supé på nationen. Nästa lördag ägde den stora invigningsbalen rum. Och så öppnades på söndags-439

kvällen nationen för första gången för barbarernas horder i och med ett vanligt kavajskutt. Vi hade den sista tiden levat i en fin, ostörd stämning av kavaljersromantik och släktkrönika, bygdetraditioner och herrgårdssägner, kring våra huvuden svävade fläktar från Ransäter och Rämen, Mårbacka och Alster och från

I)et nija nationshuset, sett från gårdsplanen med domkgrkan i bakgrunden.

Karlstads ärorika gymnasium, lokalpatriotismen hade blommat rikt och ohämmat i studentikos variant. Och nu sved det i våra värmländska hjärtan att se göteborgare och andra utsocknes slå kana på parkettgolven eller bränna märken i fina bordskivor med sina cigarretter.

De närmaste åren efter invigningen skedde en påfallande stark ökning av nationens medlemsantal. Mången, som ej av födsel och ohindrad vana var värmlänning,440

greps av åtrå att få hemortsrätt i det Östbergska palatset och lade in ansökan om inval. Men även andra faktorer bidrogo till nationens tillväxt. Studentskorna gjorde sin med blandade känslor mottagna invasion, senare hos oss än på andra nationer. Ända fram till omkring 1930 utgjorde värmlänningarna praktiskt taget ett exklusivt »Männerbund». 1928 fanns det endast 17 kvinnliga medlemmar, av vilka de allra flesta ytterst obetydligt deltogo i nationslivet. Det året voro vi tre recentiorskor. 1927 fanns det ingen studentska bland nykomlingarna, året därförut två. Men 1929 tog den första flickan studentexamen vid Karlstads läroverk, och därmed var tiden inne för en ny tingens ordning. För närvarande räknar nationen inte mindre än 47 kvinnliga medlemmar, och dess liv i helg och socken har otvivelaktigt i vissa avseenden präglats av detta inslag.

En annan genomgripande förändring i nationens struktur har påbörjats i och med att Kristinehamns läroverk numera utbyggts med gymnasium. Tidigare härstammade den stora huvudmassan av landsmännen från länets enda gymnasium i Karlstad. Detta skänkte en viss homogenitet åt nationen och ökade säkert sammanhållningen.

Under en lång tid samlade sig nationens liv i vardag och framför allt i fest kring en central ljusgestalt, domprosten Gösta Lizell. Han omfattade nationen med en nästan svärmisk kärlek och svek den ytterst ogärna, när han hade att fördela sin tid mellan den och sina många övriga plikter. Hans förmåga att sprida värme och glans omkring sig kom oss i rikaste mått till godo. Kurators gängse hälsning: »Vi glädja oss åt att i dag se vår vördade inspektor i vår krets» var inte bara en formel, utan ett sant uttryck för vad vi kände. Som en äkta romantiker och idealist hyllade han vid natio-441

nens fester i tal och dikter ungdomen, studentstaden, våren, hembygden. Så i det lilla impromptu han läste upp vid vårbalen 1935:

»Vårnattens ljus kring Fyrisstaden dröjer, grönskan sig späd mot vattnets bölja böjer, jubel och sång sig genom dunklet höjer:

Ungdomens röster.

Vårnattens ljus i unga hjärtans saga — leende syner fram för blicken draga. Tidernas töcken stolt på flykten jaga

Ungdomens drömmar.

Vårnattens ljus kring hemmets bygd sig sänker, åsen står mörk, men vårlig bölja blänker. Hembygd, Din son, Din dotter åt Dig skänker

Ungdomens hyllning.

Efter en tioårig verksamhet till nationens fromma och glädje avgick domprosten Lizell som inspektor vårterminen 1936, ett år före sitt frånfälle. Under de två åren sedan dess har det varit livligt personbyte inom

inspektoratet, dock enbart av i och för sig glädjande orsaker. De båda följande inspectores, nuvarande universitetskanslern östen Unden och nuvarande biskopen i Karlstad Arvid Runestam, hunno ägna vardera endast ett år åt nationens angelägenheter, innan de kallades till sina höga värv. 1 september 1938 valdes till inspektor professor Sune Lindquist.

På hösten 1936 fick »det nya Ekeby» sin kavaljersflygel vid Torsgatan. Byggandet av detta Värmlands Nations Studenthem, som möjliggjorts genom den s. k. Kjellbergska donationen, är ett uttryck för en allmän tendens, som de senaste åren varit märkbar i Uppsala, nämligen att utvidga kårens och nationernas administrativa, ekonomiska och sociala uppgifter.442

Det kamratliv, som utvecklats av värmlänningarna vid Fyris, har väl i stort sett liknat andra nationers, med tillägg av den provinsiella egenarten. Kanhända har sammanhållningen varit osedvanligt god och trofast. Och det är ju det viktigaste. Saknas den, båtar det föga med byggnader och organisationer. En nation bör främst vara en kamratförening och ett hem, inte ett ämbetsverk. För det är väl ändå så, att det Uppsala, som blivit en kärt och som man en gång kommer att längta tillbaka till, inte är en topografisk företeelse, inte FIusterpromenaden och Slottsbacken, Skytteanum och Carolina, utan den evigt friska strömmen av unga människor. Uppsala -— det är kamraterna. Det ogästvänliga Uppsala

Recentiorstal i Uppsala Kristliga Studentförbund den 2lh 1986

av

Karl-Gustaf Hildebrand ❖

Kära recentiorer!

KANSKE FÖREFALLER DET en smula otacksamt att tala om det ogästvänliga Uppsala mitt i denna strålande uppsaliensiska september. I själva verket undrar jag om det finns många saker i världen, som äro vackrare än en klar och tidig höstdag här i staden. Våren i Uppsala är ju av gammalt mera i ropet, av skäl, som småningom skola bli er uppenbarade. Men dess tjusning kan verka tillfällig och lättköpt i jämförelse med det väsentligt mänskliga, det på en gång stränga och besjälade, i en sommar som mognar till höst. Allting är ännu ljust och slösande vackert, och det är som en ny förandligad blomningstid, när träden ett efter ett börja tända sig i brinnande gult och rött. När man ser dagern genom höstbjörkarnas skira eld, kan man känna det nästan som en uppenbarelse, att det därbakom måste finnas mer än tomma rymden. Luften är fullkomligt klar och har en hemlig skälvning, som om den ännu genljöde av lvra eller bågsträng. Nattens stjärnor lysa starkare och tryggare i denna septemberstad än på andra orter och tider — eller man tycker att de göra det, därför att alltsammans omkring en är444

som en hemlighetsfull vigning till eldars och stjärnors tjänst.

Ingen skall kunna förneka, att Uppsala är en god stad att komma resande till, på en gång gammal och ung som alla studentstäder, nära förbunden med jord och urgammalt bondeland och ändå stramt och myndigt sammanhållen omkring sin gotiska katedral. Den tar emot en med en alldeles säregen charme, som förvisso har kraft att bestå, om också allt fler av stadens gamla kåkar och ruckel måste foga sig efter tidens lag och ge plats åt modernare bostäder; det är också märkvärdigt hur denna Uppsalas tjusning, som ligger i sakernas egen natur, har förblivit oförstörd av all kvalmig och falsk Uppsalasentimentalitet, som alltför länge fick dröja sig kvar.

Det finns inte heller skäl att svara nekande på den traditionella frågan 0111 det är »roligt i Uppsala». Det är roligt i Uppsala, ibland barnsligt och obeskrivligt roligt. Ni behöver inte vara rädda att inte få med er en del »Uppsalaminnen» av traditionellt slag, färgrika och festliga nog i sin förening av tradition och bubblande pojkaktighet.

Men man är ju inte här bara för att samla på andliga souvenirer, på en fond av turistintryck, vackra och brokiga att ha till hands när det en gång blir enformigare. Ungdomsminnena äro det minst viktiga som ungdomen ger en. Och när man så vill gå ett steg närmare verkligheten, när man vill vara mer än turist i Uppsala, då skall man plötsligt stöta på hinder och murar, som kanske inte gjorde sig märkbara under de första septemberveckorna.

Uppsala är en liten stad och en gammal stad. Kretsen av de verkliga studenterna, de invigda som ha egentlig hemortsrätt här, är trång och hårt sluten, inte utan en445

viss ordknapp misstänksamhet mot nykomlingar. I den kretsen talas det inte sällan ett säreget språk, framvuxet ur gemensamma förhållanden och ingrodda vanor och inte helt lättbegripligt för utomstående. Det är ett språk, där man blandar allvar och gyckel efter hemlighetsfulla lagar, till vilkas förståelse det inte finns någon skriven handledning. Recentiorn skall småningom — och inte alldeles smärtfritt — upptäcka alltmer av nyanser och dubbelbetydelser, vändningar och värdesättningar, regler och hedersbegrepp, som för honom äro varken tilldragande eller frånstötande utan rätt och slätt obegripliga. Trots sitt eventuella lilla a i modersmålet går han här mitt i Sverige omkring som en utlänning utan ordbok och grammatik.

Och ban är inte omsvärmad av tjänstvilliga vägvisare, som tävla om att få förklara texten. I hans situation är man inte alls omsvärmad. Man har hittills känt sig som en ganska betydande individ; man har haft sin givna plats i en skola, en hemtrakt, en familj; kanske var man rent av klassens ljus eller gymnasistförbundets knoppande poet. Nu är man student bland studenter, furstligen hälsad av sol och höstfärger. Ett och annat finns för all del att tillägga till edukatio-nen — det är ju därför man har kommit hit — men nog måste det vara en fråga av högsta intresse vad man har på hjärtat och vilka livsflöden man kan tillföra akademin. Ibland går det rätt obarmhärtigt till, när man tas ur den villfarelsen. Upplåter novisen — ännu het av högviktiga gymnasistdiskussioner — sin breda näbb, så blir det så underligt tyst omkring honom. Alla måtte vara märkvärdigt intresserade av hans inlägg, nästan ta det allvarligare än han hade avsett själv. Eller tigs det av andra orsaker? Tystnaden är inte riktigt så len av sympati som man tyckte446

i första ögonblicket, den är mycket kall, den stirrar på en som med vassa och oberörda isögon, det är som om den väntade att brista ut i flatskratt. Man blir plötsligt på något sätt ensam med sina utlåtanden, och man känner hur öronen långsamt bli heta ocli röda. Så tittar man upp på de andra, som påtagligen inte ha hört ett ord av utläggningen. Och så börjar samtalet igen. Deras samtal.

Också på andra sätt blir man besviken. De underbara samtal om livsfrågorna, som skulle ha bildat ett så betydelsefullt led i ens utbildning och gett så mycket mer än de ordinarie studiekurserna, de visa inte någon tendens att komma en gång. När recentiorn vågar sig fram i sitt matlag med en blyg undran i andliga tidsfrågor, så blir han tillhållen att åtminstone vänta till kaffet innan han börjar skrika om kulturen. I stället talas det till hans förskräckelse oproportionerligt ofta om professorer, stipendier och provårsförhållan-den; och samme kamrat, som absolut håller inne med sina åsikter om Freud och D. H. Lawrence, kan med sällsam brist på proportioner elda sig för petitesserna i någon kollegas uppsats Om sidantalet i Strindbergs Mäster Olof.

Ryckt ur sin säkerhet av allt detta, börjar man inse att studentlivet socialt sett är en isoleringens och rotlöshetens livsform. Man har många människor omkring sig, men man är ingenstans organiskt och självfallet invuxen i något slag av mänsklig gemenskap: man har ingenting att falla tillbaka på, ingen som man på allvar delar saker med, ingen som är förpliktad att intressera sig för en. Livet har inga fasta och klara former; det finns inga trygga klockslag, då arbetsdagen börjar och slutar; arbetet avsätter inga synliga och kontrollerbara resultat, man samlar alldeles på egen447

hand döda kunskaper för någon avlägsen tentamen; och kamratlivets legendomspunna medelpunkt, nationen, är ett ställe där man läser tidningen och någon sällsynt gång går på gask. I denna ödslighet vakna triviala bekymmer, som man inte alltid tänkte på förr. Glansen och den lättköpta hänförelsen ha tagits ifrån en. Man är ensam med det att man skall växa, och växande är alltid en farofylld sak. Man skall ta sig fram på egen hand mot ett sammanhang och en uppgift; det har aldrig fallit en in förr att det kunde misslyckas; livet är nog en smula krokigare än man hade tänkt sig, det finns sådana som glider ut, lossnar, kommer undan . . . Mörkret och tomheten kan sällan gapa så mycket som här. Och vid det laget har septembervädret hunnit gå över, det är mycket kallt över gatorna, och smyger man från dagens läxplugg en vilsen promenad omkring slottet, medan vindarna tjuta och man knappt kan stå rak, då förstår man plötsligt karolinerna i Ukraina, som under den hårda vintern 1708—09 kände sig simul ex murillo, likasom ute ur världen.

Det är inte min mening att skrämma någon; naturligtvis behöver man inte komma så långt ner; för åtskilliga blir Uppsalatiden till och med mer eller mindre ett antal år som alla andra. Men något av den fräna prövningen måste man ha upplevat för att finna den enda och smala vägen, som leder till Uppsalas egentliga väsen — till det ogästvänliga Uppsala, som också är det innersta och det egentliga Uppsala.

Tre lärdomar har detta egentliga Uppsala att ge. Vägen till dem alla går genom trånghet och förödmjukelse, men alla kunna de å andra sidan leda fram till verklighet och vidd. Det första är sinnet för sanningens tjänst. Den kommer aldrig, som man i • överspända ögonblick vill drömma det, bel och odelad, en universell448

sanning i kolossalformat, som lön för det allmänna och obestämda sökandet. Men när bela det stora sammanhanget tycks en oklart och oåtkomligt, då är det ju alltid en tröst att åtminstone vara sysselsatt och hålla de grövsta samvetskvalen borta med ett stycke arbete, kanske med någon av de oändligt blygsamma fackuppgifter, som nybörjare bruka råka ut för. För den ideelle himlastormaren är det en reträtt. Men ju längre ban hinner med dagars och nätters filande, ju längre bort han tycker sig komma från den heliga Sanningen med stort S, dess närmare kommer han i själva verket till kunskapens begynnelse. En dag skall det gå upp för honom, att det viktiga och förpliktigande just är de små sanningarna, att man i sanningens tjänst inte skiljer på smått och stort utan på det som är alldeles sant och det som är sant bara till hälften. Det är på ett underligt sätt med sanningen som det är med kärleken; man älskar inte i abstrakt och världsomfattande allmänhet, inte heller i proportion till vars och ens mäktighet och förtjänst; kärlekens förpliktelse gäller snarare det som behöver en, det som är hotat och ringa, det som kämpar och har det svårt. På samma vis äro vi inte i första hand kallade att värna de majestätiska grundsanningarna, de få och väldiga som räcka från tid till tid, inte heller dagens pösande valsanningar som klarar sig nog och övernog ändå; men hela vår själ kan sättas i rörelse, när det gäller de små stycken sanning, som vi ha möjlighet att befria från trycket av oklarhet och mörker. Det kan vara fråga om enkla historiska tilldragelser, som behöva klarläggas, 0111 filologiskt detaljarbete, 0111 ängslig exakthet i naturvetenskapliga beräkningar och experiment; ur dessa ringa ting — och just ur dem — växer till sist fram en samhörighet, som hjälper en, en upplevelse av det ödmjukt stolta kam-449

ratskapet mellan folk vid sanningens försvarslinjer. 1 många och skiftande och tillsynes tröstlöst specialiserade former rör det sig ändå till slut om ett och detsamma, om den urgamla striden mellan odling och vildskog, mellan sanning och lögn, mellan ljus och mörker.

Ocli det måste sägas, att den striden just nu är mera brännande aktuell än de flesta av dagens märkvärdigheter. Det är känt och ofta omskriket, att sanningen i vår tid hotas av våld och förtryck, att tankens och ordets frihet inte längre respekteras av nya maktägare. Men det måste sägas, att om sanningen har blivit ett byte för våldet, så är det icke minst därför att sanningen under fredliga och skenbart ofarliga förhållanden har blivit förrådd inifrån. Det alltmer försvagade sinnet för skärpa och precision, det vårdslösa tumlandet med eleganta halvsanningar, den tilltagande rädslan för problem och oangenäma realiteter, bela den fega kurtis med lögnen, som bedrivs runtomkring oss, den kommer förvisso icke att bidra till den intellektuella frihetens anseende ocli motståndskraft, då prövningens dag förr eller senare kommer. Desto större betydelse i försvaret av livsviktiga kulturvärden har allt blygsamt ocli samvetsgrant arbete, allt korrekt materialsamlande, allt långsamt och hederligt prövande av teorier och problem. Inte hos de högröstade, utan hos de envist stilla arbetarna ligger ansvaret för vår andliga framtid.

Det andra, som Uppsala har förutsättningar att ge, det är ett stycke mänsklighet. Jag tänker i det sammanhanget inte främst på den allmänna erfarenhet av människors egendomligheter och bruk, den förkovran i sätt ocli vett, de bitar allmänbildning och kringsyn, som en icke alltför instängd Uppsalavistelse för med sig. Det väsentligt mänskliga växer inte så enkelt fram.

29 — XIX450

Snarare lär det kunna sägas, att just våndan, förtvivlan, ensamheten, sådana de ibland uppenbara sig under folks Uppsalaår, beteckna ett särskilt och benådat tillfälle till människoblivande. Sanatorieläkaren i Thomas Manns Zauberberg säger någonstans, att luften på hans sanatorium är välgörande inte bara mot sjukdomen, utan också

för sjukdomen; han menar därmed, att den skarpa luften liksom lockar fram alla de dolda sjukdomsfrön, som i annat fall skulle funnits kvar och grott och som därför behövde få den påtagliga sjukdomens form för att kunna bli botade. Detta är medicinskt sett kanske nonsens; men det har sin oändliga giltighet ifråga om moraliska och personliga ting. Så länge vi ännu äro inbäddade i hemförhållanden och skolförhållanden, finns det alltid möjligheter att skjuta undan den mänskliga avgörelsens problem: alla äro så vana att ta en som man är, det riktiga livet har inte börjat, därtill är det ju påtagligt, att man alltjämt växer och blir starkare, är ganska försigkommen för sin ålder och väl med fortsatt mognad skall växa till sig på alla besvärliga punkter. Och å andra sidan: när den korta studenttiden är förbi, då kommer man återigen att lia anledningar till att nödtorftigt lappa ihop och skyla över sin ofärdighet; växa vidare hinner man inte mer, det blir besvärligt nog att hindra skavankerna från att synas alltför mycket, att ta sig tillvara för stötar, klara sig utan skandaler, med ängsligt konventionella moralbegrepp och en och annan förstulen eftergift åt feghet och oklarhet, som man aldrig hann komma tillrätta med. Här i Uppsala kan man under en kort och flyktig tid få andas den luft, som är god för sjukdomen, som låter en se skrämmande klart sitt väsens faktiska konturer och som därför också kan föra en till förnyelsens vånda, till en mänsklig växt. som blir samlad och rak. över451

tillvaron i denna trånga stad ligger en stor kallelse, en avgörelsens luft, av det slag som Dan Andersson uttryckt i oförgätliga rader:

Så faren, I fåglar från barnets land, jag gläds ej längre åt er! Här kommer en djupets och mörkrets örn och slår vid mitt

läger ner.

Han har natt kring vilande vingar, och hans huvud är grått av år, men djupt in i brinnande ögon jag skymtar ett hopp om vår.

Också här gäller det ett vidare sammanhang än man i första ögonblicket tror. Liksom sanningens värde hotas just nu också människovärdet. Och också där ligger till sist den allvarligaste faran inte i en förtryckande våldsmakt, vars angrepp ändå alltid äro tids-bundna och begränsade, utan i det förhållandet, att det finns allt mindre av verkliga människor. Aktningen för människovärdet har naturligt nog svårt att inte frätas sönder av självtvivel

i denna värld av släta knoddar,

som le och buga för en slant.

Inför människoblivandets ansvar är man innerst ensam och skall kanske vara det. Men det kan erinras, att den som har passerat utanverken, som verkligen står ödmjukt och ärligt i den stora brottningen och inte längre försöker blunda för riskerna, han skall också upptäcka oanade resurser i denna tillsynes hånfulla och ogästvänliga stad. Självgodhet och andligt högmod existera för all del inte bara i den sårade recentiorns fantasi, men de äro inte så allenarådande, som man tror; man är ibland märkvärdigt lyhörd när det gäller allvar, ocli kanske skall han en gång vid ändlösa promenader och ändlösa nätters samtal få uppleva det broderskapets sakrament, den enkla kamratliga själavård, som stängts djupt inne av kärvhet och blyghet, men452

som — när den en gång har fått röst — ibland kan mäkta det omöjliga.

Och här — när det talas om själars nöd och gemenskap — är det redan till hälften sagt, det tredje som Uppsala kan ge, öppnar sig redan sikten mot den egentliga meningen med våra Uppsalaår, Guds mening. Också här börjar det i förödmjukelse. Mycket måste i regel blåsa undan för hårda vindar: sommartro som aldrig hade blivit fast och stark eller också högförståndiga egna funderingar om frigjordhet och förnuft i en värld utan Gud. Alltsammans röjs undan en dag, och vi föras till en begynnelse i hjälplöshet, en bön utan förklädnader.

O du som ser, o du som vet

vart stackars väsens hemlighet. . .

Men ur den största förödmjukelsen stiger också den största klarheten; på andra sidan om uppgivelse och nöd

lyser solskenet över Guds värld.

För en student, som i Uppsala just nu ställer sig i de kristna lederna, öppnar sig ett dubbelt sammanhang. Han — och först han — når djupast in till Uppsalas egen tradition. Detta är ett gammalt kristet lärosäte. I sigilloinskriften på de studentbrev, som ni nyss löst id, stå de tre orden Gratiæ veritas naturæ, »nådens sanning är naturens», det vill ungefär säga — på ett mindre ogenomträngligt språk — att allt vad verkligt och obundet sanningssökande kan finna i »naturens», det vill säga i skapelsens och de mänskliga ordningarnas värld, det måste rätt beaktat vara en del i den enda och hela sanning, som omsluter allt och vars innersta hemlighet är uppenbarad i Jesus Kristus. Denna stora förtröstan — för vars blick själva kunskapens närgångnaste prövning samtidigt är en gudstjänst åt trons Herre453

— den kunde tyckas underligt djärv i vår, som man säger, upplysta tid. Men den är i Uppsala inte bara en död märkvärdighet från det trosvissa förflutna. Den kristna helhetssynen har här åter och åter köpts på nytt inför tidernas hårdaste påfrestningar; här var en gång Linnés gärning en mäktig upplysningstid i kristendomens namn; här står framför själva universitetet Geijers staty, minnande om den breda trygghet, som i åskådningars och seklers kamp återfann höjdens och djupens Gud. Här har Harald Hjärne grundat över kyrkans och kristendomens historiska egenart. Och här brottades Söderblom med de bistraste andliga vinddrag, som någonsin blåst över Uppsalaslätten, först den historiska bibelsynens och industrialismens problem, sedan det stora krigets. Den levande förkunnelse, det trons och gemenskapens tempel, som han byggde upp ur storm och an-fäktelse — en anfäktelse, mot vilken våra uppgörelser ibland kunna te sig förödmjukande små —- det finns här ännu som en verklighet mitt ibland oss. Och varför skulle inte, inför en tätnande världsskymning, Uppsala än en gång kunna bli den innersta kampens och den dyrköpta bekännelsens huvudstad. Det kan synas som en dåraktig och verklighetsfrämmande dröm, men den kan bli verklighet, och ansvaret för den ligger hos var kristen student.

Det var den ena delen av vårt sammanhang som kristna studenter i Uppsala. Den andra är enklare att se. Världens kris har många sidor. Dess mest påtagliga och mest väsentliga sida, det är hedendomens och den hedniska andans församlade världshot mot kristen tro, den upproriska mänsklighetens förhärdelse emot levande Gud. Vägen kan tyckas mörk, läget hopplöst. Om Gud har befallt Västerlandets undergång eller Västerlandets nyfödelse, det är icke vår sak — och det har454

aldrig varit människors sak — att utröna. Men ännu har inte hans kallelse förstummats, ännu finns för oss en möjlighet att få tjäna bland Guds stridsmän i denna tids oerhörda världskamp. Och i den tjänsten ligger redan inneslutet Hans löfte om en väldigare seger än den som kan mätas med människomått. »Tagen alltså på eder hela Guds vapenrustning, så att I kunnen stå emot på den onda dagen och, sedan I haven fullgjort allt. behålla fältet.» (Efes. 6: 13.) FÖRFATTARREG1STER.

Adelswärd, Louise, f. Douglas 1878, friherrinna, Slevringe, Åtvidaberg.

Andree, Tor Julius Efraim, f. 1885, teol. d:r, fil. kand., biskop i Linköpings stift, En av de Aderton i Svenska Akademien, Linköping.

Asplund, Karl, f. 1890, fil. d:r, konsthistoriker, författare, Stockholm.

Björkquist, Manfred, f. 1884, fil. lic., teol. d:r, föreståndare för Sigtunastiftelsen, rektor för Sigtuna folkhögskola, Sigtuna.

Bohlin, Isak Bernhard, f. 1857, kontraktsprost emeritus, Uppsala.

Boye, Karin Maria, i. 1900, fil. mag., fru, författarinna, lärarinna vid Viggbyholmsskolan, Viggbyholm.

Danell, Gideon, f. 1873, fil. d:r, rektor vid Folkskoleseminariet i Uppsala.

Ehnmark, Elof Einar Jacob, f. 1899, fil. d:r, lärare vid Uppsala enskilda läroverk, Uppsala.

Eklann, Karl Thorsten Hugo, f. 1896, redaktör av Ergo, medarbetare i Upsala Nya Tidning, Uppsala.

Fogelqvist, Torsten, f. 1880, fil. d:r, redaktör, författare, En av de Aderton i Svenska Akademien, Djursholm.

Fröding-Torgny, Sigrid (Siri) Elisabeth, f. 1861, fru, Uppsala.

Gyllenhaal, Lars Herman, f. 1865, friherre, f. d. byrådirektör, Stockholm.

Hesslén, Gunnar, f. 1894, fil. d:r, docent, lektor, Göteborg.

Hildebrand, Karl-Gustaf, f. 1911, fil. lic., författare, Uppsala.

von Hofsten, Nils Gustaf Erland, f. 1881, fil. d:r, professor, Uppsala universitets prorektor, Uppsala.

Holmgren, Frithiof Frithiofsson, f. 1884, civilingeniör, Stockholm.

Häggman, Jean, f. 1888, fil. d:r, lektor, Hälsingborg.

Josephson, Ragnar, f. 1891, fil. d:r, professor, författare, Lund.

Jägerskiöld, Axel Krister Edvard Leonard, f. 1867, fil. d:r, professor, Göteborg.456

Kloo, Adolf Henrik, f. 1878, fil. och teol. kand., kyrkoherde, Västra Tunhem, Vargön.

Kolthoff, Esther Charlotte, f. 1875, författarinna, Morkullan, Kärsta.

Knutsson, Gösta Lars August, f. 1908, fil. mag., Uppsala.

Lagerfelt, Greta Elizabeth, f. Berg 1884, friherrinna, Duseborg, Gammalkil.

Malm, Johan Einar Fredrik, f. 1900, fil. lic., författare, Äsp-holmen, Spillersboda.

Malmberg, Per Gustaf Johannes, f. 1870, e. o. hovpredikant, kontraktsprost, Eds bruk.

Mosesson, Gustav Adolf, f. 1877, fil. kand., rektor vid Svenska Missionsförbundets missionsskola, riksdagsman, Lidingö.

Nerman, Ture, f. 1886, fil. kand., författare, riksdagsman, Stockholm.

Rudberg, Gunnar, f. 1880, fil. och teol. d:r, professor, Uppsala.

Siwertz, Per Sigfrid, f. 1882, fil. kand., författare, En av de Aderton i Svenska Akademien, Stockholm.

Söderblom, Anna Olivia, f. Forsell 1870, ärkebiskopinna. Uppsala.

Tamm-Götlind, Märta Elisabet Katarina, f. 1888, fil. mag., fru, skriftställarinna, Uppsala.

Törner, Claës Adrian, f. 1867, kontraktsprost, Vadstena.

Wennerström, Eva Lovisa, f. 1910, fil. lic., Uppsala. DEN EVIGA UNGDOMENS STAD

(Hågkomster och livsintryck XVIII.) Berättade av gamla studenter och andra uittler redaktion av Suen 1 liulin. Med 114 illustrationer. 2:a uppl. Häft. 8: 50, inb. 10: 50, ----halvfr. b. 14 kr. .

För en gammal Uppsalastudent är den en skattkammare att ösa ur — en minnenas sparbank, som för ovanlighetens skull ger dubbel ränta.

Waldemar Swahn i Stockh.-Tidn.

Att man både läser och läser om och trivs med det är ett vackert betyg åt boken som helhet, dess inre oavsiktliga sammanhang, dess dolda värden.. . En högst välkommen och kär läsning.

Helge Gad i Ups. Nya Tidn.

Denna nya volym Uppsalaminnen har varit mig en källa till verklig glädje, icke minst därför att jag genom läsningen fått rekapitulera händelser och stämningar från min egen studenttid. Kanske är begreppet vemod antikverat, men jag blygs ej att konstatera dess tillvaro i min själ, även om det nästa ögonblick förbytes i ett välgörande skratt. . . Jag lyckönskar förlaget till den välförtjänta succés som icke torde utebli. Albert Engström.

J. A. LINDBLADS FÖRLAG, UPPSALA

Pris: häft. 9:50, inb. 12: 50? lialvfr. b. 15 kr.

UPPSALA 1938 WRE1MANS BOKTRYCKERI A.-8.

18268